

YIL / YEAR: 11

CILT / VOLUME: 11

SAYI / ISSUE: 20

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
The Black Sea Journal of Social Sciences

KARA
DENİZ
SOSYAL
BİLİMLER
DERGİSİ

E-ISSN: 2602-3407

İLKBAHAR / SPRING 2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
GİRESUN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GİRESUN UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
THE BLACK SEA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ YILDA İKİ KEZ YAYINLANAN
(HAZİRAN-ARALIK)
ULUSLARARASI HAKEMLİ BİR DERGİDİR.

THE BLACK SEA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES IS A PEER REVIEWED
INTERNATIONAL JOURNAL PUBLISHED BIENNUELY (JUNE – DECEMBER).

ILKBAHAR / SPRING 2019

YIL / YEAR: 11

CİLT : 11

SAYI : 20

Amaç

Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi yılda iki kere yayımlanan (Haziran – Aralık) hakemli bir sosyal bilimler dergisidir. Derginin amacı, sosyal bilimler merkezli araştırmaları, tartışmaları ve analizleri içeren bilimsel makalelere ev sahipliği yapmaktır.

Aim

The Black Sea Journal of Social Sciences is a peer-reviewed social science journal published twice a year (June - December). The intent of the magazine is to host scientific articles that include research, discussion and analysis centered on social sciences.

Kapsam

Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, sosyal bilimler alanına özgün katkıları olan, kuramsal, deneysel nitelikleri taşıyan makaleler yayımlamaktadır.

Ön değerlendirme sürecinden geen, derginin yayın ilkelerine uygun olduğu değerlendirilen her makale, yayımlanmadan önce ift-kör hakemlik sürecinden gemektedir.

Scope

The Journal of Social Sciences of the Black Sea publishes theoretical and empirical articles which are unique contributions to the field of social sciences.

Through the preliminary evaluation process, each article considered to be in conformity with the editorial rules of the magazine passes through the double-blinded arbitration process before publication.

EDİTÖR YAZISI

11. yılını bu sayıyla karşılayacak olan Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisinden Merhaba,

Sosyal bilimlerin farklı alanlarından dergimize değerlendirilmek üzere gönderilen, Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi Yayın Kurulunun 28.02.2018 tarih ve 2018/ 01 sayılı kararı gereği intihal raporunda %20 altı benzerliğe sahip olan ve sürece dahil edilen onlarca çalışma arasından hakemlerimizin titiz ve bir o kadar da uzun süreln değerlendirmesi sonucu şekillenen 13 çalışma bu sayının içeriğini oluşturmaktadır.

Kör hakemlik yöntemiyle kabul gören Eğitim Bilimleri, İşletme, İktisat, Psikoloji, Sanat Tarihi, Tarih, Turizm, Uluslararası İlişkiler gibi alanlardan çalışmalar, TÜBİTAK Ulakbim Türkiye Dergileri Dizini Dergi Değerlendirme Kriterleri doğrultusunda alanlarına yönelik olarak tasnif edilmiş ve yayımlanmıştır.

Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisinin tüm iş ve işlemleri, bu sayımızda, dergi yayımlama sürecinin daha kolay ve hızlı gerçekleştirilebilmesine imkan sunan Açık Dergi Sistemleri (ADS) üzerinden, bir makalenin başvurusundan yayımlanmasına kadar geçen süreci elektronik ortamda gerçekleştirme imkanı sunan ve TÜBİTAK ULAKBİM bünyesinde aktif olarak çalışan bir sistem olan Dergipark'ta yürütülmüştür. Bu değişim, aynı zamanda, dergimizde yayımlanan çalışmalara DOI hizmeti almanın ilk aşamasını oluşturmakta olup, bundan sonraki sayılar da aynı şekilde hazırlanacaktır.

27/12/2016 tarihli ve 2016/9714 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile yürürlüğe konulan “Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliği”nde akademik dergilerde yapılan hakemliğe teşvik puanı verilmekteyken, 14/05/2018 tarihli ve 2018/11834 sayılı “Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliği”yle hakemlikte teşvik puanı kaldırılmıştır. Diğer akademik dergilerde olduğu gibi, Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisinde de hakemlik, gönüllülük esasına göre yürütülmektedir. Alanlarında yetkin, araştırmalar yapan, öğrenciler yetiştiren hakemlerimiz, dergilere gönderilen çalışmaların yeterliliğini ölçme adına ciddi mesailer harcamaktadır. Emeğin karşılığının maddi olarak biçilmesi olarak algılanmazsa, “Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliği”nde akademik dergilerde yapılan hakemliğe teşvik puanı verilmesinin hakemlerimizin motivasyonu açısından yararlı olabileceği değerlendirilmektedir.

Yılda iki kez yayımlanan Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, bir ekip çalışmasının ürünüdür. Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisinin ilk sayısından bu sayıya kadar emeği geçen tüm editörlerimize, yayın kurulumuzun eski ve yeni üyelerine, enstitümüzün akademik ve idari personeline, yazı işlerine emek verenlere; dergimizi tercih eden, her durumda olgunlukla karşılayan yazarlarımıza; yoğun mesailer arasında dergimize gönderilen çalışmaları titizlikle değerlendiren, mazeret beyan ederek değerlendiremeyeceğine dair dönüş yapan hakemlerimize sonsuz teşekkürler...

Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi olarak, nice yılları, her biri alanlarında çığır açan özgün çalışmalarla geçirmek umudu, kararlılığıyla...

Dursun ŞAHİN
Editör

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
THE BLACK SEA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

E-ISSN: 2602-3407

Sahibi / Owner
Prof. Dr. Güven ÖZDEM

Editör / Editor
Dr. Öğr. Üyesi Dursun ŞAHİN

Editör Yardımcıları / Assistant Editors
Doç. Dr. Oğuz Serdar KESİCİOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Beytullah DÖNMEZ
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ALVER

Yayın Kurulu/ Editorial Board
Prof. Dr. Ayfer YILMAZ - Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN - Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Beyhan KESİK - Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Halis DEMİR - Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa CİN - Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Servet CEYLAN - Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Seyfettin ARTAN - Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Ümit DENİZ - Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Güven ÖZDEM - Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet ÖZMENLİ - Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Oğuz Serdar KESİCİOĞLU - Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ceren ÇEVİK KANSU – Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Dursun ŞAHİN - Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ALVER - Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nazım KURUCA - Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Oktay KARAMAN - Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şenol SEZER - Ordu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ülkü KARA - Giresun Üniversitesi

© Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi ULAKBİM, Sosyal Bilimler Atıf Dizini (SOBİAD), Index Copernicus, Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index), Araştırmacı Bilimsel Yayın İndeksi ve Türk Eğitim İndeksi tarafından taranmaktadır.

Dergimizde yayınlanan yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yazı İşleri Müdürü / Editor in Chief
Öğr. Gör. Fatma KARAOĞLU

İngilizce Editörleri / English Editors
Okt. Melike GÜNBEY
Okt. Eray KARA
Okt. Emel TOZLU KILIÇ
Okt. Zeynep YILDIZ ÇELEBİ

Sekreter / Secretary
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ALVER
Dr. Öğr. Üyesi Derya CEYLAN

Web Editörü / Web Editor
Öğr. Gör. Hüseyin KARA
Dr. Öğr. Üyesi Erkan GÜLER

Kapak Tasarım / Cover Design
Dr. Öğr. Üyesi Dursun ŞAHİN

Yazışma Adresi / Correspondence Address
Giresun Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Güre Yerleşkesi 28200 / Giresun

Tel : (0454) 310 10 85

e-mail: sosdergi@gmail.com

Yayın Dili / Language of Publication: Türkçe / Turkish

Bilim ve Danışma Kurulu / Science and Advisory Board

Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL

Emekli Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Abdülkadir EMEKSİZ

İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Abide DOĞAN

Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet KOLBAŞI

Balıkesir Üniversitesi

Prof. Dr. Akmatali ALİMBEKOV

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi

Prof. Dr. Ali DERAN

Niğde Üniversitesi

Prof. Dr. Ali YAKICI

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Anvarbek MOKEYEV

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi

Prof. Dr. Arzu TERZİ TOZDUMAN

İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Ayfer YILMAZ

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Battal ODABAŞ

Emekli Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Bayram KAYA

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Belir TECİMER

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Burhanettin KESKİN

Columbus State University, GA, USA

Prof. Dr. Burul SAGINBAYAVA

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi

Prof. Dr. Cemal KURNAZ

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ

Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU

Kastamonu Üniversitesi

Prof. Dr. Divina Frau-MEİGS

Sorbonne Üniversitesi, Fransa

Prof. Dr. Enver SARI

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Erdoğan ERBAY

Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. F. Ahsen TURAN

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Feridun EMECEN

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. Firdevs GÜNEŞ

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Giedre KVIESKIENE

Lietuvos Edukologijos Universitetas, Litvanya

Prof. Dr. Goran SVENSSON

Norway and Halmstad University, Sweden

Prof. Dr. Günay KARAAĞAÇ

Emekli Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Güven MURAT

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Güven SAYILGAN

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Hayati AKYOL

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Hayati DOĞANAY

Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Hikmet YAZICI

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Hiroki ODAKA

Aichi Gakuin University, Aichi, Japan

Prof. Dr. İbrahim CANBOLAT

Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. İlhan EKİCİ

Ordu Üniversitesi

Prof. Dr. İsa ÖZKAN

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. İsmail Hakkı ACUN

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. İsmail Hakkı DEMİRCİOĞLU

Trabzon Üniversitesi

Prof. Dr. Kasım KARAKÜTÜK

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ

Balıkesir Üniversitesi

Prof. Dr. Kürşat YILMAZ

Dumlupınar Üniversitesi

Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Madina TEKUEVA

Kabardino-Balkarian State University, Rusya

Prof. Dr. Mario Joao SILVEIRINHA

Lizbon Üniversitesi, Portekiz

Prof. Dr. Mehmet AÇA

Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ERSAN

Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Serhat YILMAZ

Kastamonu Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Metin BOZKUŞ

Cumhuriyet Üniversitesi

Prof. Dr. Mevhibe COŞAR

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Miri Gal-EZER

Kinneret Üniversitesi, İsrail

Prof. Dr. Muhsin MACİT

Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Mukim SAĞIR

Erzincan Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa CİN

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa KİBAROĞLU

Okan Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ÖNER

Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK

Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ŞANAL

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Nurullah ÇETİN

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Olcabay KARATAYEV

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi

Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU

Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Qui GUO

Macquarie Üniversitesi, Avustralya

Prof. Dr. Refik TURAN

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Serkan DOĞANAY

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Suat UNGAN

Trabzon Üniversitesi

Prof. Dr. Ülkü ÖZGÜR

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Ünsal BEKDEMİR

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Yaşar ÖZBAY

Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Prof. Dr. Yılmaz CAN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Doç. Dr. Binali TUNÇ

Mersin Üniversitesi

Doç. Dr. Hüseyin DOĞRAMACIOĞLU

Kilis 7 Aralık Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet TOPAL

Anadolu Üniversitesi

Doç. Dr. Tuncer BÜLBÜL

Trakya Üniversitesi

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
THE BLACK SEA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Cilt: 11, Sayı: 20 Hakem Listesi

List of Referee for the Volume Eleven, Issue Twenty

Prof. Dr. Güven ÖZDEM

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZER

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ŞANAL

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Osman ÇEVİK

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Prof. Dr. Servet CEYLAN

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Sevtap ÜNAL

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Doç. Dr. Ayşe Gül KÖKSAL

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Doç. Dr. Bayram ÖZER

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Doç. Dr. Cevat ELMA

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Doç. Dr. Emre Ozan AKSÖZ

Anadolu Üniversitesi

Doç. Dr. Eyüp Fahri KESKENLER

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa Kemal YILMAZ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Doç. Dr. Oğuz Serdar KESİCİOĞLU

Giresun Üniversitesi

Doç. Dr. Öner ÇELİKKALELİ

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU

Ardahan Üniversitesi

Doç. Dr. Yener ÖZEN

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ERDEM

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ali Altuğ BİÇER

İstanbul Ticaret Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Asiye PARLAK RAKAP

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Atilla YÜCEL

Fırat Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Aycan BULDUR

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Birgül TAŞDELEN

Gümüşhane Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Emine Saka AKIN

Yozgat Bozok Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Esat ŞANLI

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Esin Turan GÜLLAÇ

Pamukkale Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Fikret USLUCAN

Giresun Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Fuat HACISALİHOĞLU

Ordu Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Gökben BAYRAMOĞLU

Çorum Hitit Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hakan AKYURT

Giresun Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hamiyet ÖZEN

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ERDAŞ

Trakya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim AYDIN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Leyla GÖDEKMERDAN ÖNDER

Ufuk Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ALVER

Giresun Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Zeki ILGAR

Biruni Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Nihat TAK

Kırklareli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Onur KULAÇ

Pamukkale Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Özge ERBEK KARA

Yeditepe Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Safiye Süreyya BENGÜL

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Sevtap GÖLGESİZ KARACA

Trakya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Sinan YAZICI

Bayburt Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Temel TOPAL

Giresun Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Tefrik UZUN

Giresun Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Turgut TÜRKDOĞAN

Pamukkale Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Yener AKMAN

Süleyman Demirel Üniversitesi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Bu sayıda yer alan tüm çalışmalar, araştırma makalesidir.

Lise Öğrencilerinin Okula İlişkin Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi **1**

An Investigation of High School Students' Attitudes Towards the School in Terms of Various Variables

Bünyamin ÇETİNKAYA, Fikret GÜLAÇTI, Zeynep ÇİFTÇİ

Okul Öncesi Öğretmenlerinin Fen Öğretimine Karşı Tutumları: Eskişehir İli Örneği **15**

Attitudes of Preschool Teachers Towards Teaching of Science: Eskişehir Sample

Döndü Neslihan BAY

Olumlu Öğrenme Ortamı Oluşturmada Öğretmenlerin Sosyal ve Duygusal Becerilerinin İncelenmesi **29**

Examining of Teachers' Social and Emotional Skills in Creating A Positive Learning Environment

Emre SÖNMEZ, Elçin AYZ

Psikolojik Dışlanma ve Sosyal Dışlanma Arasındaki Farklılık: Benlik Değeri, Yalnızlık ve Genel Aidiyet Duygusu Üzerindeki Etkileri **45**

The Difference Between Ostracism and Social Exclusion: The Effects on Self-Esteem, Loneliness and General Belongingness Emotion

Mehmet KAVAKLI

Ergenlerde Problemlerle İnternet Kullanımı (Pik) ile Duygu Düzenleme Güçlüğü Arasındaki İlişkinin Kanonik Korelasyon ile İncelenmesi **57**

The Relationship Between Emotion Regulation and Internet Addiction Among Adolescent: A Canonical Correlations Analysis

Seval KIZILDAĞ, Çiğdem AKIN ARIKAN, Muharrem KOÇ

Genç Tüketicilerin Yeşil Ürünlere Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi: Giresun Üniversitesinde Bir Uygulama **75**

Determining Young Consumers' Attitudes to Green Products: A Study on Giresun University

Arzu DENİZ ÇAKIROĞLU, Ayşe ÖZCAN, Metin ÇAKIROĞLU

Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Denevım Sürelerine Göre Haksız Rekabetin Değerlendirilmesi: Giresun İl Merkezinde Bir Araştırma **89**

Evaluation of Unfair Competition According to Professional Experience Times of Accounting Professionals: A Research Conducted in The Centre Of Giresun

Beyhan BELLER DİKMEN

Lisansüstü Programlara Öğrenci Alımlarında Bulanık Mantık Yaklaşımı **111**

Fuzzy Logic Approach for Accepting Post-Graduate Students

Cevdet ÖZMEN

Arıcılık Malzemeleri Üretiminde Bulanık Doğrusal Programlama Kullanımı: Werners Yaklaşımı **139**

The Use of Fuzzy Linear Programming in the Production of Beekeeping Materials: Werners Approach

Mustafa ÖZKAN

<u>Taşeron İşçilerinin Kadroya Alınması Bağlamında Türk Kamu Personel Rejiminin Gelişim Süreci</u>	157
Development Process of Turkish Public Personnel Regime in The Context of Recruitment of Subcontractor Workers Paşa BOZKURT	
<u>Duygusal Emeğin Duygusal Tükenme Üzerindeki Etkisi: Özbenlik Çelişki Teorisi Çerçevesinde Bir Analiz</u>	177
The Impact of Emotional Labor on Emotional Exhaustion: An Analysis in the Context of Self-Discrepancy Theory Utku GÜGERÇİN	
<u>İmrahor Cami ve Restorasyon Öncesi Tespit Çalışması</u>	193
Imrahor Mosque and Determination Study of Pre-Restoration Zeynep Emel EKİM	
<u>Bizans İmparatorluğu'nda İpeğin Rolü ve Kullanımı</u>	215
The Role and Use of Silk in the Byzantine Empire Emrullah KALELİ	
<u>Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi Yazım Kuralları</u>	234

Bu sayıda yer alan tüm çalışmalar, araştırma makalesidir.

Lise Öğrencilerinin Okula İlişkin Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi

Bünyamin ÇETİNKAYA*
Fikret GÜLAÇTI†
Zeynep ÇİFTÇİ‡

Öz

Bu çalışmada, lise öğrencilerinin okula ilişkin tutumlarının cinsiyet, lise türü, düzenli kitap okuma alışkanlığı, meslek tercih durumu, sınıf düzeyi, okul tercih durumu, kaldıkları yer, interneti kullanma amaçları, algıladıkları okul başarı düzeyi ve algıladıkları anne baba tutumuna göre aralarındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu; 2017 – 2018 eğitim-öğretim yılında Erzincan İli Refahiye İlçesinde/ öğrenim görmekte olan 264 öğrenci (141'i kadın ve 123'ü erkek) oluşturmaktadır. Verilerin toplanmasında Okula İlişkin Tutum Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Verilerinin analizinde SPSS for windows 21.0 istatistik programı kullanılmış, Bağımsız Gruplar t –testi, Tek yönlü Varyans analizi (ANOVA) testi ve Kruskal Wallis H Testi yapılmıştır.

Sonuç olarak; Lise öğrencilerinin okula ilişkin tutum toplam puanları ve alt boyutları olan uyum puanlarının cinsiyet değişkenine göre değiştiği görülmüştür. Lise öğrencilerinin öğrenim gördükleri lise türü, kaldıkları yer, düzenli kitap okuma alışkanlıkları, meslek tercih durumları ile okula ilişkin tutum alt boyutları arasında anlamlı ilişkiler olduğu görülmüştür. Ayrıca, Öğrencilerin sınıfları, okulu tercih etme durumu, interneti kullanma amaçları ve algıladıkları okul başarıları ile okula ilişkin tutum toplam puanları ve bazı alt boyutları arasında anlamlı farklar vardır.

Anahtar Kelimeler: Okula ilişkin tutum, tutum, lise öğrencileri

An Investigation of High School Students' Attitudes Towards the School in Terms of Various Variables

Abstract

The purpose of this study is to analyze the relationship between high school students' attitudes towards school by gender, high school type, reading habits, occupational preference status, class level, school preference status, place of residence, purpose of using the Internet, the level of perception of the school and parents' attitude of perception and parents' attitudes towards school perception. The study group consisted of 264 students (141 girls and 123 boys) who were studying in Refahiye town, Erzincan province in 2017 - 2018 academic year. In order to collect the necessary data we used Scale of Students Attitude towards School and Personal Data Form. Also, we used SPSS for windows 21.0 statistics program, and in the analysis of data we preferred Independent Groups t Test and One-way analysis of variance (ANOVA) and Kruskal Wallis H Test.

In conclusion, it can be noticed that the total score regarding the attitude of the high school students towards the school with its sub-dimensions of school behavior changes according to the gender variable. It is found out that there are significant relationships between the place of residence, reading habits, occupational preference status, type of high school, and students' attitude towards school. In addition, there are significant differences between student class levels, school preference, the purpose of internet use, school achievements and overall score as well as some sub-dimensions of student attitudes towards school.

Key words: attitude towards school, attitude, high school students.

Received/Geliş: 30.01.2019

Accepted/Kabul: 20.05.2019

* Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, bumi55@gmail.com. Orcid no: 0000-0001-8435-5885

† Doç. Dr. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, fgulacti@erzincan.edu.tr. Orcid no: 0000-0002-3200-1994

‡ Öğr. Gör. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Refahiye Sağlık Hizmetleri MYO, zeynep.ciftci@erzincan.edu.tr. Orcid no: 0000-0002-0971-8508

(Makale türü: araştırma makalesi)

Giriş

Öğrencilere bilgi ve becerilerin kazandırılması için gerekli olan en önemli kurum okullardır. Okulda bu sürecin olumlu olarak yürütülmesi görevi öğretmenlere aittir. Fakat göz ardı edilmemesi gereken bir diğer unsurda bu okullarda öğrenim gören öğrencilerin okula ilişkin geliştirmiş oldukları tutumlar ve bu tutumları etkileyen faktörlerdir (Sözbilir, Akıllı ve Ozan, 2010).

Tutumlar farklı araştırmacılar tarafından çok değişik şekillerde tanımlanmaktadır. Tutum, bireyin insan, nesne, olay ve olgularla ile alakalı duygu, düşünce ve davranışlarını anlamlı bir biçimde oluşturan eğilimdir (Bakırcıoğlu,2006,217). Smith'e (1968) göre tutum "bir bireye atfedilen ve onun bir psikolojik obje ile düşünce, duygu ve davranışlarını düzenli biçimde oluşturan bir eğilimdir" (aktaran Kağıtçıbaşı, 2004,102). Başka bir ifade ile tutum, "bireyin bir olay, durum veya olgu karşısında ortaya kayması beklenen muhtemel davranış biçimidir" (İnceoğlu, 2010,7).

Tutum olumlu ve olumsuz olarak iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bir objeye dönük tutumu olumlu olan birey, bu objeye ilişkin pozitif eylemlerde bulunmaya, ona yakınlaşmaya, ayrıca yakınlık sunmaya ve hem onu desteklemeye ve hem de bilhassa ona yardımda bulunmaya meyilli olacaktır. Bir objeye dönük tutumu negatif olan kişi ise, bu objeye gerek aldırılmazlık göstermeye gerekse ondan ayrı kalma, eleştiride bulunma, bilhassa tabiri uygunsa ona zarar verme eğilimi gösterecektir (Aydın, 2000, aktaran Uzun ve Sağlam, 2006). Dolayısıyla öğrencilerin okula ilişkin tutumlarının olumlu olabilmesi için, öğrencilerin okullarını sevmeleri, benimsemeleri oldukça önemlidir. Bu minvalde insan hayatının oldukça büyük bir bölümü okulda geçtiği için okulun öğrenciler tarafından nasıl algılandığı da buna bağlı olarak oldukça önemlidir.

Bireylerin hayatlarının çok önemli bir kısmını eğitim-öğretim amacı ile okulda geçirdikleri varsayıldığında, okula dönük olan hem duygu hem de düşüncelerinin kişilik hususları üzerindeki tesirleri daha rahat bilinebilir. Günümüzde, öğrencilerin eğitim öğretimde muvaffakiyetlerine tesir eden önemli hususlar içinde okula yönelik tutumların da önemli bir yer tuttuğu kabul edilmektedir (Berberoğlu ve Balcı, 1994; Cheng ve Chan, 2003; Tatar, 2006).

Okuldaki eğitimde aile ve okul iş birliğinin olması oldukça önemlidir. Bunun sebebi hem okul hem de aile çocuğun psikolojik ve eğitimsel gelişimini üzerinde etkisi olan ve bir sıralama yapıldığında en önemli kurum okullardır. Ailenin etkili katılımı öğrencinin sadece akademik olarak başarısını artırmaz bununla beraber onun hem okula devam oranını hem de okuldaki motivasyonunu ayrıca benlik saygısını da olumlu yönde artırmaktadır ve böylece okula yönelik tutumunun gelişmesini de sağlamaktadır.

Öğrencinin okula ilişkin tutumlarına tesir eden birçok etken bulunmaktadır. Bunların başında; okulun fiziki alt yapısı, okul idaresinin tutumu, öğretmenler, aileler, okul ve sınıf ikliminde geçirdikleri yaşantılar gelmektedir (Adıgüzel, 2012; Alıcı, 2013).

Öğrenciler okula karşı pozitif tepkiler geliştirdiklerinde, eğitim öğretim bitip diploma alana kadar geçen sürede okula katılma eğilimlerini ve öğrenmeye olan güdülenmelerini sürdürebilirler (Çalık, 2008). Yani okula bağlılık, okula dair pozitif hisler barındırmak, eğitim hakkında pozitif çağrışımlar hissetme, okul iklimine dair aidiyet hissetme ve okulun personeli ve diğer öğrencilerle pozitif ilişki içinde olma, okul günlerinde devamsızlık yapmama, özellikle derslerin dışında yapılan sosyo-kültürel faaliyetlere iştirak etme, okul çalışmaları için fazladan zaman harcama, sınıfta ve okulda alınan kararlara iştirak etme, bireysel öğrenim amaçlarını belirleyebilme, kendine ait fikrini sınıftaki arkadaşlarına karşı ifade edebilme olarak da tanımlanmaktadır (Mengi, 2011).

Bu araştırma ise lise öğrencilerinin okula ilişkin tutumlarının cinsiyet, lise türü, düzenli kitap okuma alışkanlığı, meslek tercih durumu, sınıf düzeyi, okul tercih durumu, kaldıkları yer, interneti kullanma amaçları, algıladıkları okul başarı düzeyi ve algıladıkları anne baba tutumuna göre aralarındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır.

Yöntem

Bu bölümde araştırma modeli, araştırma grubu, veri toplama araçları, verilerin analizinde uygulanacak istatistiksel yöntemler ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, betimsel bir inceleme ile Erzincan İli Refahiye İlçesinde öğrenim görmekte olan lise öğrencilerinin “Okula İlişkin tutumları” cinsiyet, lise türü, düzenli kitap okuma alışkanlığı, meslek tercih durumu, sınıf düzeyi, okul tercih durumu, kaldıkları yer, interneti kullanma amaçları, algıladıkları okul başarı düzeyi ve algıladıkları anne baba tutumu değişkenleri açısından incelenmiştir.

Araştırma Grubu

Araştırma grubu, 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Refahiye Fen Lisesi ve Refahiye Anadolu Lisesinde öğrenim görmekte olan 264 (141’i kadın ve 123’ü erkek) öğrenci oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Okula İlişkin Tutum Ölçeği: Bu çalışmada araştırmada liseye devam eden öğrencilerinin okula yönelik tutumlarını tespit etmek amacı ile Adıgüzel’in (2012) okula ilişkin tutum ölçeği kullanılmıştır. Güvenirlilik katsayısı .860 olarak hesaplanan ölçek; ‘Güven’, ‘Sevgi’, ‘Değer’ ve ‘Uyum’ olmak üzere toplamdan farklı olarak dört alt boyut ve 21 maddeden oluşmaktadır.

Kişisel Bilgi Formu: Yine bu araştırmada öğrencilere ait demografik bilgileri toplamak hedefiyle kişisel bilgi formu geliştirilmiştir. Hem etik kurallar hem de gerçekçi yanıtlar alabilmek amacıyla araştırma uygulaması sırasında katılımcılara kimlik bilgilerini içeren sorular yöneltilmemiştir.

Veri Analizi

Toplanan araştırmaya dair veriler öncelikle bilgisayar ortamına aktarılmış ve daha sonra da analizlere uygun hale getirilmiştir. Araştırmada elde edilen verilerin analizinde ele alınan değişkenlere bağlı olarak SPSS 21 programı kullanılmış. Bağımsız Gruplar t –testi, Tek yönlü Varyans analizi (ANOVA) ve non-parametrik analizler içinde Kruskal Wallis H Testinden faydalanılmıştır.

Bulgular

Tablo 1. Öğrencilerin Cinsiyetleri ile Okula İlişkin Tutum Toplam ve Alt Boyutlarının Puanları Arasındaki Bağımsız Örneklem t Testi Analiz Sonuçları

	Cinsiyet	N	X	S	Sd	t	p
Güven	Kadın	141	22.17	4.38	262	1.16	.246
	Erkek	123	21.49	5.15			
Sevgi	Kadın	141	21.12	5.36	262	1.89	.059
	Erkek	123	19.80	5.98			
Değer	Kadın	141	19.72	3.57	262	1.84	.066
	Erkek	123	18.80	4.51			
Uyum	Kadın	141	13.54	4.10	262	2.64	.009
	Erkek	123	12.16	4.35			
TOPLAM	Kadın	141	76.55	14.30	262	2.29	.023
	Erkek	123	72.25	16.17			

Tablo 1’de öğrencilerin cinsiyetleri ile okula ilişkin tutum toplam ve alt boyutlarının puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı bağımsız örneklem t testi analizi ile kontrol edilmiştir. Tablo 1 incelendiğinde, öğrencilerin cinsiyetleri ile okula ilişkin tutum alt boyutları olan uyum ve toplam puan arasından istatistiksel açıdan bir ilişki vardır ($p < .05$). Kadınların ortalaması erkeklerin ortalamasından fazladır. Diğer alt boyutlar ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür ($p > .05$).

Tablo 2. Öğrencilerin Lise Türü ile Okula İlişkin Tutum Toplam ve Alt Boyutlarının Puanları Arasındaki Bağımsız Örneklem t Testi Analiz Sonuçları

	Lise Türü	N	X	S	Sd	t	p
Güven	Fen Lisesi	138	21.29	4.99	262	-2.02	.044
	Anadolu Lisesi	126	22.47	4.42			
Sevgi	Fen Lisesi	138	20.03	6.30	262	-1.42	.156
	Anadolu Lisesi	126	21.02	4.90			
Değer	Fen Lisesi	138	19.29	4.44	262	-.02	.981
	Anadolu Lisesi	126	19.30	3.60			
Uyum	Fen Lisesi	138	12.59	4.55	262	-1.23	.217
	Anadolu Lisesi	126	13.24	3.93			
TOPLAM	Fen Lisesi	138	73.20	16.80	262	-1.50	.133
	Anadolu Lisesi	126	76.03	13.44			

Tablo 2’de öğrencilerin öğrenim gördükleri lise türü ile okula ilişkin tutum toplam ve alt boyutlarının puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı bağımsız örneklem t testi analizi ile kontrol edilmiştir. Tablo 2 incelendiğinde, öğrencilerin öğrenim gördükleri lise türü ile okula ilişkin tutum alt boyutu olan güven arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Anadolu lisesinde öğrenim gören öğrencilerin ortalaması Fen lisesinde öğrenim gören öğrencilerin ortalamasından daha fazladır. Ayrıca tablo incelendiğinde diğer alt boyutlar ve toplam puan ile öğrenim görülen lise değişeni arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür ($p>.05$).

Tablo 3. Öğrencilerin Kitap Okuma Alışkanlıkları ile Okula İlişkin Tutum Toplam ve Alt Boyutlarının Puanları Arasındaki Bağımsız Örneklem t Testi Analiz Sonuçları

	Düzenli kitap okuma	N	X	S	Sd	t	p
Güven	Evet	92	21.96	4.59	262	.26	.795
	Hayır	172	21.80	4.85			
Sevgi	Evet	92	21.53	5.22	262	2.16	.031
	Hayır	172	19.95	5.86			
Değer	Evet	92	19.89	4.06	262	1.75	.081
	Hayır	172	18.98	4.02			
Uyum	Evet	92	13.25	4.15	262	.98	.328
	Hayır	172	12.71	4.33			
TOPLAM	Evet	92	76.63	15.17	262	1.61	.107
	Hayır	172	73.44	15.33			

Tablo 3’te öğrencilerin kitap okuma alışkanlıkları ile okula ilişkin tutum toplam ve alt boyutlarının puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı bağımsız örneklem t testi analizi ile kontrol edilmiştir. Tablo 3 incelendiğinde, kitap okuma alışkanlıkları ile okula ilişkin tutum alt boyutu olan sevgi arasında anlamlı bir ilişki vardır ve düzenli kitap okuyanların ortalaması düzenli kitap okumayanların ortalamasından daha fazladır. Ayrıca tablo incelendiğinde diğer alt boyutlar ve toplam puan ile kitap okuma alışkanlıkları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür ($p>.05$).

Tablo 4. Öğrencilerin Meslek Tercih Durumları ile Okula İlişkin Tutum Toplam ve Alt Boyutlarının Puanları Arasındaki Bağımsız Örneklem t Testi Analiz Sonuçları

	Meslek kararı	N	X	S	Sd	t	p
Güven	Belirledim	184	22.41	4.47	262	2.94	.004
	Belirlemedim	80	20.56	5.16			
Sevgi	Belirledim	184	21.01	5.60	262	2.21	.028
	Belirlemedim	80	19.34	5.74			
Değer	Belirledim	184	19.67	3.73	262	2.31	.021
	Belirlemedim	80	18.43	4.62			
Uyum	Belirledim	184	13.14	4.30	262	1.37	.170
	Belirlemedim	80	12.35	4.16			
TOPLAM	Belirledim	184	76.23	14.86	262	2.74	.007
	Belirlemedim	80	70.68	15.77			

Tablo 4'te öğrencilerin meslek tercih durumları ile okula ilişkin tutum toplam ve alt boyutlarının puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı bağımsız örneklem t testi analizi ile kontrol edilmiştir. Tablo 4 incelendiğinde meslek tercih durumları ile okula ilişkin tutum alt boyutları olan güven, sevgi, değer ve toplam puan arasında anlamlı bir ilişki vardır ($p < .05$). Üç alt boyutta ve toplam puanda meslek seçimini belirleyen öğrencilerin ortalaması belirlemeyenlerin ortalamasından daha fazladır. Ayrıca okula ilişkin tutum alt boyutu olan uyum ile meslek tercih durumları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür ($p > .05$).

Tablo 5. Öğrencilerin Sınıfları ile Okula İlişkin Tutum Toplam ve Alt Boyutlarının Puanları Arasındaki Kruskal Wallis H Testi Sonuçları.

	Sınıf	N	Sıra	Sd	χ^2	p
Güven	9	107	160.08	2	25.14	.000
	10	79	106.15			
	11	78	121.35			
Sevgi	9	107	155.12	2	15.88	.000
	10	79	115.97			
	11	78	118.21			
Değer	9	107	144.65	2	4.88	.087
	10	79	127.47			
	11	78	120.93			
Uyum	9	107	152.25	2	12.65	.002
	10	79	123.48			
	11	78	114.54			
TOPLAM	9	107	157.88	2	19.65	.000
	10	79	114.15			
	11	78	116.26			

Tablo 5'te öğrencilerin sınıfları ile okula ilişkin tutum toplam ve alt boyutlarının puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı Kruskal Wallis H Testi analizi ile kontrol edilmiştir. Tablo 5 incelendiğinde, öğrencilerin sınıfları ile okula ilişkin tutum alt boyutu olan güven arasında anlamlı bir farklılık vardır ($\chi^2=25.14$; $p < .05$). Öğrencilerin güven puanlarına ilişkin sıra ortalamaları incelendiğinde, en büyükten en küçüğe doğru 9.sınıfta öğrenim görenler, 11.sınıfta öğrenim görenler ve 10.sınıfta öğrenim görenler şeklinde sıralanmaktadır. Farklı bulma işlemi için Mann Whitney U-testi uygulanmıştır. Uygulanan Mann Whitney U-testi sonuçlarına göre 9. Sınıftaki öğrencilerin puanları 10. Sınıftaki öğrencilerin puanlarından daha fazladır ($U=2523.000$, $p < .05$). 9.Sınıftaki öğrencilerin puanları 11. Sınıftaki öğrencilerin puanlarından daha fazladır ($U=2925.000$, $p < .05$). Tabloya göre öğrencilerin sınıfları ile okula ilişkin tutum alt boyutu olan sevgi arasında anlamlı bir farklılık vardır ($\chi^2=15.88$; $p < .05$). Öğrencilerin sevgi puanlarına ilişkin sıra ortalamaları incelendiğinde, en büyükten en küçüğe doğru 9.sınıfta öğrenim görenler, 11.sınıfta öğrenim görenler ve 10.sınıfta öğrenim görenler şeklinde sıralanmaktadır. Farklı bulma işlemi için Mann Whitney U-testi uygulanmıştır. Uygulamaya dahil edilen Mann Whitney U-testi

sonuçlarına göre 9. Sınıftaki öğrencilerin puanları 10. Sınıftaki öğrencilerin puanlarından daha fazladır ($U=2958.500$, $p<.05$). 9.Sınıftaki öğrencilerin puanları 11. Sınıftaki öğrencilerin puanlarından daha fazladır ($U=3020.500$, $p<.05$). Tablo 5 e bakıldığı zaman öğrencilerin sınıfları ile okula ilişkin tutum alt boyutu olan uyum arasında anlamlı bir farklılık vardır ($\chi^2=12.65$; $p<.05$). Öğrencilerin uyum puanlarına ilişkin sıra ortalamaları incelendiğinde, en büyükten en küçüğe doğru 9.sınıfta öğrenim görenler, 10.sınıfta öğrenim görenler ve 11.sınıfta öğrenim görenler şeklinde sıralanmaktadır. Farkı bulma işlemi için Mann Whitney U-testi uygulanmıştır. Analizi yapılan Mann Whitney U-testi sonuçlarına göre 9. Sınıftaki öğrencilerin puanları 10. Sınıftaki öğrencilerin puanlarından daha fazladır ($U=3315.000$, $p<.05$). 9.Sınıftaki öğrencilerin puanları 11. Sınıftaki öğrencilerin puanlarından daha fazladır ($U=2971.500$, $p<.05$). Son olarak öğrencilerin sınıfları ile okula ilişkin tutum toplam puan arasında anlamlı bir farklılık vardır ($\chi^2=19.65$; $p<.05$). Öğrencilerin okula ilişkin tutum toplam puanlarına ilişkin sıra ortalamaları incelendiğinde, en büyükten en küçüğe doğru 9.sınıfta öğrenim görenler, 11.sınıfta öğrenim görenler ve 10.sınıfta öğrenim görenler şeklinde sıralanmaktadır. Farkı bulma işlemi için Mann Whitney U-testi uygulanmıştır. Analizleri yapılan Mann Whitney U-testi sonuçlarına göre 9. Sınıftaki öğrencilerin puanları 10. Sınıftaki öğrencilerin puanlarından daha fazladır ($U=2848.000$, $p<.05$). 9.Sınıftaki öğrencilerin puanları 11. Sınıftaki öğrencilerin puanlarından daha fazladır ($U=2835.500$, $p<.05$).

Tablo 6. Öğrencilerin Okul Tercih Durumları ile Okula İlişkin Tutum Toplam ve Alt Boyutlarının Puanları Arasındaki Kruskal Wallis H Testi Sonuçları.

	Okul Tercih Durumu	N	Sıra Ortalaması	Sd	χ^2	p
Güven	Kendim	125	141.06	2	6.34	.042
	Ailem	71	136.37			
	Başka okula Puan yetmedi	68	112.73			
Sevgi	Kendim	125	145.26	2	11.11	.004
	Ailem	71	134.39			
	Başka okula Puan yetmedi	68	107.07			
Değer	Kendim	125	137.59	2	3.13	.208
	Ailem	71	137.01			
	Başka okula Puan yetmedi	68	118.43			
Uyum	Kendim	125	141.97	2	6.85	.032
	Ailem	71	135.25			
	Başka okula Puan yetmedi	68	112.22			
TOPLAM	Kendim	125	143.72	2	10.53	.005
	Ailem	71	137.13			
	Başka okula Puan yetmedi	68	107.04			

Tablo 6’da öğrencilerin okul tercih durumları ile okula ilişkin tutum toplam ve alt boyutlarının puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı Kruskal Wallis H Testi analizi ile kontrol edilmiştir. Tablo 6 incelendiğinde, öğrencilerin okulu tercih etme durumları ile okula ilişkin tutum alt boyutu olan güven arasında anlamlı bir farklılık vardır ($\chi^2=6.34$; $p<.05$). Öğrencilerin güven puanlarına ilişkin sıra ortalamaları incelendiğinde, en büyükten en küçüğe doğru kendim tercih ettim, ailem tercih etti ve başka okula puanım yetmedi şeklinde sıralanmaktadır. Mann Whitney U-testi sonuçlarına göre okulunu kendileri tercih edenlerin puanları, puanı başka okula yetmeyenlerin puanlarından daha fazladır ($U= 3388.500$, $p<.05$). Tabloya göre öğrencilerin okul tercih durumları ile okula ilişkin tutum alt boyutu olan sevgi arasında anlamlı bir farklılık vardır ($\chi^2=11.11$; $p<.05$). Öğrencilerin sevgi puanlarına ilişkin sıra ortalamaları incelendiğinde, en büyükten en küçüğe doğru kendim tercih ettim, ailem tercih etti ve başka okula puanım yetmedi şeklinde sıralanmaktadır. Farkı bulma işlemi için Mann Whitney U-testi uygulanmıştır. Yapılan bu Mann Whitney U-testi sonuçlarına göre okulunu kendileri tercih edenlerin puanları, puanı başka okula yetmeyenlerin puanlarından daha fazladır ($U= 3048.500$, $p<.05$). Tablo 6 ya bakıldığı zaman öğrencilerin okul tercih durumları ile okula ilişkin tutum alt boyutu olan uyum arasında anlamlı bir farklılık vardır ($\chi^2=6.85$; $p<.05$). Öğrencilerin uyum puanlarına ilişkin sıra ortalamaları incelendiğinde, en büyükten en küçüğe doğru kendim tercih ettim, ailem tercih etti ve başka okula puanım yetmedi şeklinde sıralanmaktadır. Farkı bulma işlemi için Mann Whitney U-testi uygulanmıştır. Uygulanan Mann Whitney U-testi sonuçlarına göre okulunu kendileri tercih edenlerin puanları, puanı başka okula yetmeyenlerin puanlarından daha fazladır ($U= 3297.500$, $p<.05$). Son olarak öğrencilerin okul tercih durumları ile okula ilişkin tutum toplam puan arasında anlamlı bir farklılık vardır ($\chi^2=10.53$; $p<.05$). Öğrencilerin okula ilişkin tutum toplam puanlarına ilişkin sıra ortalamaları incelendiğinde, en büyükten en küçüğe doğru kendim tercih ettim, ailem tercih etti ve başka okula puanım yetmedi şeklinde sıralanmaktadır. Farkı bulma işlemi için Mann Whitney U-testi uygulanmıştır. Elde edilen Mann Whitney U-testi sonuçlarına göre okulunu kendileri tercih edenlerin puanları, puanı başka okula yetmeyenlerin puanlarından daha fazladır ($U= 3104.500$, $p<.05$).

Tablo 7. Öğrencilerin Kaldıkları Yer ile Okula İlişkin Tutum Toplam ve Alt Boyutlarının Puanları Arasındaki Bağımsız Örneklem t Testi Analiz Sonuçları

	Kaldıkları yer	N	X	S	Sd	t	p
Güven	Ailemle vasıyorum	88	22.80	4.08	262	2.29	.022
	Öğrenci yurdu	176	21.38	5.00			
Sevgi	Ailemle yaşıyorum	88	20.44	5.27	262	-.12	.903
	Öğrenci yurdu	176	20.53	5.90			
Değer	Ailemle yaşıyorum	88	19.80	3.55	262	1.41	.157
	Öğrenci yurdu	176	19.05	4.27			
Uyum	Ailemle yaşıyorum	88	12.58	3.98	262	-.85	.393
	Öğrenci yurdu	176	13.06	4.40			
TOPLAM	Ailemle yaşıyorum	88	75.61	13.64	262	.79	.426
	Öğrenci yurdu	176	74.02	16,11			

Tablo 7’de öğrencilerin kaldıkları yer ile okula ilişkin tutum toplam ve alt boyutlarının puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı bağımsız örneklem t testi analizi ile kontrol edilmiştir. Tablo 7 incelendiğinde öğrencilerin kaldıkları yer değişkeni ile okula ilişkin tutum alt boyutu olan güven arasında anlamlı bir ilişki vardır ve ailesiyle yaşayanların ortalaması öğrenci yurdunda kalanların ortalamasından daha fazladır ($p<.05$). Ayrıca diğer alt boyutlar ve toplam puan ile öğrencilerin kaldıkları yer değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Tablo 8. Öğrencilerin İnterneti Kullanma Amacı ile Okula İlişkin Tutum Toplam ve Alt Boyutlarının Puanları Arasındaki Varyans Analizi

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Ortalama Kare	F	p
Güven	Gruplar Arası	169.69	2	84.84	3.82	.023
	Gruplar İçi	5783.54	261	22.15		
	Toplam	5953.23	263			
Sevgi	Gruplar Arası	619.56	2	309.78	10.23	.000
	Gruplar İçi	7898.43	261	30.26		
	Toplam	8517.99	263			
Değer	Gruplar Arası	65.41	2	32.70	2.00	.137
	Gruplar İçi	4259.54	261	16.32		
	Toplam	4324.95	263			
Uyum	Gruplar Arası	242.51	2	121.25	6.95	.001
	Gruplar İçi	4553.72	261	17.44		
	Toplam	4796.23	263			
Toplam	Gruplar Arası	3767.65	2	1883.82	8.47	.000
	Gruplar İçi	58015.70	261	222.28		
	Toplam	61783.36	263			

Tablo 8’de öğrencilerin İnterneti kullanma amacı ile okula ilişkin tutum toplam ve alt boyutlarının puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı tek yönlü varyans (ANOVA) analizi ile kontrol edilmiştir. Varyans analizi sonucuna göre öğrencilerin interneti kullanma amaçları ile okula ilişkin tutum alt boyutu olan güven arasında anlamlı düzeyde farklılık görülmüştür ($p<.05$), bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu saptamak amacıyla LSD testi uygulanmıştır. LSD testinin sonucuna göre interneti araştırma-bilgi edinme amacıyla kullananların ortalaması sohbet amacıyla kullananların ortalamasından fazladır. Öğrencilerin interneti kullanma amaçları ile okula ilişkin tutum alt boyutu olan sevgi arasında anlamlı düzeyde farklılık görülmüştür ($p<.05$), hangi gruplar arasında fark olduğunu saptamak amacıyla LSD testi uygulanmıştır. LSD testinin sonucuna göre interneti araştırma- bilgi edinme amacıyla kullananların ortalaması, oyun oynamak amacıyla kullananlardan ve sohbet-iletişim amacıyla kullananların ortalamasından daha fazladır. Öğrencilerin interneti kullanma amaçları ile okula ilişkin tutum alt boyutu olan uyum arasında anlamlı düzeyde farklılık görülmüştür ($p<.05$), hangi gruplar arasında fark olduğunu saptamak amacıyla LSD testi uygulanmıştır. LSD testinin

sonucuna göre interneti araştırma- bilgi edinme amacıyla kullananların ortalaması, sohbet-iletişim olarak kullananların ve oyun oynamak amacıyla kullananların ortalamasından daha fazladır.

Öğrencilerin interneti kullanma amaçları ile okula ilişkin tutum toplam puanı arasında anlamlı düzeyde farklılık görülmüştür ($p<.05$), hangi gruplar arasında fark olduğunu saptamak amacıyla LSD testi uygulanmıştır. LSD testinin sonucuna göre interneti araştırma- bilgi edinme amacıyla kullananların ortalaması, sohbet-iletişim olarak kullananların ve oyun oynamak amacıyla kullananların ortalamasından daha fazladır.

Tablo 9. Öğrencilerin Algıladıkları Okul Başarısı ile Okula İlişkin Tutum Toplam ve Alt Boyutlarının Puanları Arasındaki Kruskal Wallis H Testi Sonuçları.

	Algılanan Okul Başarısı	N	Sıra Ortalaması	Sd	χ^2	p
Güven	Düşük	30	119.08	2	5.44	.142
	Orta	108	123.91			
	İyi	110	140.86			
	Çok iyi	16	158.16			
Sevgi	Düşük	30	116.85	2	4.84	.183
	Orta	108	124.62			
	İyi	110	142.43			
	Çok iyi	16	146.78			
Değer	Düşük	30	99.20	2	8.09	.044
	Orta	108	130.13			
	İyi	110	141.80			
	Çok iyi	16	146.97			
Uyum	Düşük	30	121.63	2	8.99	.029
	Orta	108	118.51			
	İyi	110	146.18			
	Çok iyi	16	153.25			
TOPLAM	Düşük	30	112.90	2	7.80	.050
	Orta	108	122.37			
	İyi	110	145.19			
	Çok iyi	16	150.41			

Tablo 9’da öğrencilerin algıladıkları okul başarıları ile okula ilişkin tutum toplam ve alt boyutlarının puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı Kruskal Wallis H Testi analizi ile kontrol edilmiştir. Tablo 9 incelendiğinde, öğrencilerin algıladıkları okul başarıları ile okula ilişkin tutum alt boyutu olan değer arasında anlamlı bir farklılık vardır ($\chi^2=8.09$; $p<.05$). Öğrencilerin değer puanlarına ilişkin sıra ortalamaları incelendiğinde, en büyükten en küçüğe doğru çok iyi, iyi, orta ve düşük şeklinde sıralanmaktadır. Farkı bulma işlemi için Mann Whitney U-testi uygulanmıştır. Uygulanan Mann Whitney U-testi sonuçlarına göre okul başarısını orta

düzeyde algılayanların ortalaması düşük olarak algılayanların ortalamasından daha fazladır ($U=1237.500$, $p<.05$). Okul başarısını iyi olarak algılayanların ortalaması düşük olarak algılayanların ortalamasından daha fazladır ($U=1098.500$, $p<.05$). Öğrencilerin algıladıkları okul başarıları ile okula ilişkin tutum alt boyutu olan uyum arasında anlamlı bir farklılık vardır ($\chi^2=8.99$; $p<.05$). Öğrencilerin uyum puanlarına ilişkin sıra ortalamaları incelendiğinde, en büyükten en küçüğe doğru çok iyi, iyi, düşük ve orta şeklinde sıralanmaktadır. Farkı bulma işlemi için Mann Whitney U-testi uygulanmıştır. Elde edilen Mann Whitney U-testi sonuçlarına göre okul başarısını iyi düzeyde algılayanların ortalaması orta olarak algılayanların ortalamasından daha fazladır ($U=4656.500$, $p<.05$).

Tablo 10. Öğrencilerin Algıladıkları Anne Baba Tutumları ile Okula Karşı Tutum Toplam ve Alt Boyutlarının Puanları Arasındaki Varyans Analizi

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Ortalama Kare	F	p
Güven	Gruplar Arası	66.87	4	16.72	.73	.568
	Gruplar İçi	5886.36	259	22.72		
	Toplam	5953.23	263			
Sevgi	Gruplar Arası	48.75	4	12.18	.37	.828
	Gruplar İçi	8469.24	259	32.70		
	Toplam	8517.99	263			
Değer	Gruplar Arası	33.93	4	8.48	.51	.727
	Gruplar İçi	4291.02	259	16.56		
	Toplam	4324.95	263			
Uyum	Gruplar Arası	41.23	4	10.30	.56	.691
	Gruplar İçi	4755.00	259	18.35		
	Toplam	4796.23	263			
Toplam	Gruplar Arası	125.90	4	31.47	.13	.970
	Gruplar İçi	61657.45	259	238.06		
	Toplam	61783.36	263			

Tablo 10’da öğrencilerin algıladıkları anne baba tutumları ile okula ilişkin tutum toplam ve alt boyutlarının puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı tek yönlü varyans (ANOVA) analizi ile kontrol edilmiştir. Tablo 10 incelendiğinde, öğrencilerin algıladıkları anne baba tutumları ile okula ilişkin tutum toplam ve alt boyutlarının puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür ($p>0,05$).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonucunda; Lise öğrencilerinin okula ilişkin tutum toplam puanları ve alt boyutu olan uyum puanlarının cinsiyet değişkenine göre değiştiği, kadınların ortalamasının erkeklerin ortalamasından daha fazla olduğu bulunmuştur. Yapılan çalışmalar (Adıgüzel ve Karadaş, 2013; Adıgüzel ve Culha, 2016; Alıcı, 2013, Berberoğlu ve Balcı, 1994; Sözbilir, Akıllı ve Ozan, 2010), genel olarak kadın öğrencilerin okula yönelik tutumlarının erkek öğrencilere kıyasla daha yüksek olduğunu göstermiştir. Yapılan bazı araştırmalarda (Çetin, 2017; Başaran ve

Yıldırım, 2017) cinsiyet değişkeni ile araştırma konusu olan okula yönelik tutum arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Lise öğrencilerinin öğrenim gördükleri lise türü ile okula ilişkin tutum alt boyutu olan güven arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Anadolu lisesinde öğrenim gören öğrencilerin ortalaması Fen lisesinde öğrenim gören öğrencilerin ortalamasından daha fazladır. Adıgüzel ve Çulha (2016) tarafından yapılan çalışmada okula ilişkin tutumların lise türüne göre anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmüştür.

Düzenli kitap okuma alışkanlıkları ile okula ilişkin tutum alt boyutu olan sevgi arasında anlamlı bir ilişki vardır ve düzenli kitap okuyanların ortalaması düzenli kitap okumayanların ortalamasından daha fazladır. Çetin (2017) tarafından yapılan çalışmada okula ilişkin tutum ile düzenli kitap okuma değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Meslek tercih durumları ile okula ilişkin tutum alt boyutları olan güven, sevgi, değer ve toplam puan arasında anlamlı bir ilişki vardır. Üç alt boyutta ve toplam puanda meslek seçimini belirleyen öğrencilerin ortalaması belirlemeyenlerin ortalamasından daha fazladır. Çetin (2017) tarafından yapılan çalışmada okula ilişkin tutum ile meslek tercih durumu değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Öğrencilerin sınıfları ile okula ilişkin tutum toplam puanı ve alt boyutu olan güven, sevgi ve uyum arasında anlamlı bir farklılık vardır. Sınıf düzeyi arttıkça okula karşı tutumların azaldığı görülmüştür. Sözbilir, Akıllı ve Ozan, (2010) tarafından yapılan çalışmada bu araştırma sonuçlarını destekler niteliktedir.

Öğrencilerin okulu tercih etme durumu ile okula ilişkin tutum toplam puanı ve alt boyutu olan güven, sevgi ve uyum arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Öğrencilerin kaldıkları yer değişkeni ile okula ilişkin tutum alt boyutu olan güven arasında anlamlı bir ilişki vardır ve ailesiyle yaşayanların ortalaması öğrenci yurdunda kalanların ortalamasından daha fazladır.

Öğrencilerin interneti kullanma amaçları ile okula ilişkin tutum toplam puanı ve alt boyutu olan güven, sevgi ve uyum arasında anlamlı bir farklılık vardır. Adıgüzel ve Karadaş (2013) tarafından yapılan araştırma sonucunda interneti araştırma amaçlı olarak kullanan öğrencilerin okula ilişkin tutumları interneti sohbet amaçlı olarak kullananlara göre daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Öğrencilerin algıladıkları okul başarıları ile okula ilişkin tutum alt boyutu olan değer ve uyum arasında anlamlı bir farklılık vardır. Öğrencilerin algıladıkları anne baba tutumları ile okula ilişkin tutum toplam ve alt boyutlarının puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür.

Araştırmada elde edilen sonuçlara dayalı olarak aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- 1) Okula ilişkin yapı ele alındığında cinsiyet değişkeninde cinsiyeti erkek olan öğrencilerin okula dair tutumlarının kız öğrencilere nispetle daha negatif olduğu tespit edilmiştir. Bu sebepler göz önüne alındığında erkek öğrencilerin okula ilişkin tutumlarını geliştirmek için, çeşitli etkinlikler ve görüşmeler yapılmalıdır. Özellikle erkek öğrencilerin eğitim öğretim ortamı olan okula ilişkin sevgilerine engel teşkil uyarıcılar araştırılıp, engellenmelidir.
- 2) Hem internet ortamı olsun ve hem de medya okuryazarlığı konusunda olsun öğrenciler daha fazla bilinçlendirilmeli, öğrencilerin interneti daha da fazla araştırma- bilgi edinme amaçlı kullanmaları noktasında özendirilmeleri ve pekiştirilmeleri sağlanmalıdır.
- 3) Öğrencinin akademik başarı seviyelerinde artış olabilmesi üç saçı ayağı olan öğretmen-rehberlik servisi-aile çerçevesinde bu konuların üzerinde daha fazla durulmalı ve öğrenci iyi bir not ortalamasına sahip olma noktasında motive edilmelidir.
- 4) Araştırma da ele alınan farklı değişkenler arasındaki bağı farklı eğitim-öğretim seviyelerinden örneklem grupları üzerinde de araştırılması, araştırmadan elde edilen sonuçların genellenebilirlik özelliğine daha fazla fayda sağlayacaktır.
- 5) Okula ilişkin tutum üzerinde etkili olduğu düşünülen farklı bağımsız değişkenler özellikle okul iklimi olsun, öğrenci-öğretmen iletişimi olsun, kaygı seviyeleri olsun, okul yönetimi olsun, öğrenci-öğretmen iletişimi olsun ve bunlara benzer konularda dikkate alınarak yeni araştırmalar yapılmalıdır.

Kaynakça

- Adıgüzel, A. (2012). Okula ilişkin tutum ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışması, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11, (40), 30-45.
- Adıgüzel, A., ve Culha, A. (2016). Öğretmenlerin sınıf yönetimi becerilerinin öğrencilerin okula ilişkin tutumlarına etkisi. *Electronic Journal of Education Sciences*, 5(9), 42-52.
- Adıgüzel, A., ve Karadaş, H. (2013). Ortaöğretim öğrencilerinin okula ilişkin tutumlarının devamsızlık ve okul başarıları arasındaki ilişki. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1), 49-66.
- Alicı, D. (2013). Okula yönelik tutum ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 38(168), 318-331
- Bakırcıoğlu, R. (2006). *Ansiklopedik psikoloji sözlüğü (1. Basım)*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Başaran, S. T., ve Yıldırım, K. (2017). Anne ve babaların okul anılarının çocuklarının okula karşı tutum ve akademik başarılarına etkisi. *Journal of Kirsehir Education Faculty*, 18(2). 331-351.
- Berberoğlu, G. ve Balcı, A. (1994). *Okula yönelik tutum boyutlarının belli değişkenlere göre incelenmesi*, Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi I. Eğitim Bilimleri Kongresi Kitabı, 611-621, Adana.
- Cheng, S. T. ve Chan, A. C. M. (2003). The development of a brief measure of school attitude. *Educational and Psychological Measurement*, 63(6), 1060-1070.
- Çetin, İ. (2017). *Anadolu imam hatip liselerinde öğrenim gören öğrencilerin okula ilişkin tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.

- Çalık, E. (2008). İlköğretim Öğrencilerinin İyimserlik Düzeylerinin ve Okula İlişkin Algılarının İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- İnceoğlu, M. (2010). *Tutum algı iletişim* (5.Baskı). İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2004). *Yeni insan ve insanlar* (10. Baskı). İstanbul: Sistem Matbaacılık.
- Mengi, S. (2011). Ortaöğretim 10. ve 11. Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Destek Ve Özyeterlik Düzeylerinin Okula Bağlılıkları İle İlişkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sözbilir, M., Akıllı, M. ve Ozan, C. (2010). Yusufeli'de öğrencilerin okula karşı tutumları. *Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu*, Yusufeli Belediyesi, Yusufeli.
- Tatar, M. (2006). Okul ve öğretmenin öğrenci başarısı üzerindeki etkisi. *Milli Eğitim*, 171, 156- 166.
- Uzun, N. ve Sağlam, N. (2006). Orta öğretim öğrencileri için çevresel tutum ölçeği geliştirme ve geçerliliği. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(30), 240-250.

Okul Öncesi Öğretmenlerinin Fen Öğretimine Karşı Tutumları: Eskişehir İli Örneği

Döndü Neslihan BAY*

Öz

Araştırmanın amacı okul öncesi öğretmenlerinin fen öğretimine yönelik tutumlarının ortaya konulmasıdır. Veri toplamak amacıyla fen öğretimi tutum ölçeği ve kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Araştırma Eskişehir il merkezinde bulunan 169 öğretmenle gerçekleştirilmiştir. Araştırma verilerinin analizinde Kolmogorov-Smirnov ve Kruskal-Wallis testlerinden yararlanılmıştır. Bulgular, okul öncesi öğretmenlerinin %70'inin fen öğretimine yönelik tutumlarının orta ve yüksek düzeylerde olumlu olduğunu göstermektedir. Öğretmenlerin mesleki kıdemlerine göre bakıldığında 11-30 yıl arasında mesleki kıdeme sahip olan öğretmenlerin fen öğretimindeki uygulamalarında daha rahat olduğu ve öncesinde hazırlık yapmaya yönelik daha fazla olumlu tutuma sahip oldukları görülmüştür. Öğretmenlerin mezun oldukları lisans programlarına göre bakıldığında ise Çocuk Gelişimi ve Öğretimi Lisans Programından mezun olan öğretmenlerin fen öğretiminde daha rahat tutuma sahip olduğu, Okul Öncesi Öğretmenliği Lisans Programından mezun olan öğretmenlerin gelişimsel uygunluk yönünden daha fazla olumlu tutuma sahip oldukları görülmüştür. Öğretmenlerin eğitim verdiği çocukların yaş grubuna göre fen öğretimine yönelik tutumlarında önemli farklılık görülmemiştir.

Anahtar kelimeler: Okul öncesi, tutum, fen öğretimi.

Attitudes of Preschool Teachers Towards Teaching of Science: Eskisehir Sample

Abstract

The aim of the research was to reveal the attitudes of pre-school teachers towards teaching of science. Attitude scale of teaching of science and personal information form was used to collect data. The research was carried out with 169 teachers from downtown of Eskişehir. Kolmogorov-Smirnov and Kruskal-Wallis tests was used in analysis of the research data. Findings show that 70% of the pre-school teachers' attitudes towards teaching of science were positive at moderate and high levels. According to the seniority of the teachers, it was shown that the teachers who have professional seniority between 11-30 years are more comfortable with teaching of science activities and they have more positive attitudes for preparation. According to the undergraduate programs of the teachers, it was shown that teachers with the degree of Child Development and Education are more comfortable with teaching of science, and teachers graduated from Pre-school Education program have more positive attitude with developmental appropriateness. There was no significant difference in the attitudes of teachers towards teaching of science according to age groups of children they teach.

Key words: Organizational deviance scale, organizational deviance, academic personnel.

Received/Geliş: 23.12.2018

Accepted/Kabul: 20.05.2019

*Dr. Öğr. Üyesi, Eskişehir Osmangazi üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, bayneslihan@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-2656-0458

(Makale türü: araştırma makalesi)

Giriş

Çocuklar doğdukları andan itibaren merak duygusuyla dünyayı keşfetmeye yönelik girişimde bulunurlar. Çevrelerinde tadını, rengini, şeklini merak ettikleri her şeyle birçok etkileşime girerler. Bu etkileşim sürecinde çocuklar, gözlem yapma, bilgileri yorumlama, sınıflama, tahmin yürütme, ilişki kurma ölçme gibi bilimsel süreçleri kullanırlar. Bilimsel süreçleri kullanarak çevresiyle etkileşime giren çocuk, ilk fen deneyimlerini kazanmaya başlamaktadır (Akman, 2003; Arnas Aktaş, 2003). Çocukların hızlı bir şekilde geliştiği ilk altı yıl, deneyimlerle birlikte temel düzeyde fen kavramlarının da oluşmaya başladığı bir dönemdir (Kalley & Psillos, 2001). Bu nedenle ilk altı yılı kapsayan okul öncesi dönemde, fen eğitiminin başlaması gerekmektedir (French, 2004; Özbey, Alisinanoğlu & Kahveci, 2015).

Okul öncesi eğitimin amacı, çocuğun çevresini tanımasını sağlamak ve çevresinde ortaya çıkan problemleri çözme yeteneğini geliştirmektir. Bu dönemde fen öğretiminin ana amacı ise yaşadığımız dünyada çocuğu temel yaşama becerileriyle donatmaktır (Şahin, 2000). Dolayısıyla erken yaşlarda başlayan fen eğitimiyle çocuk, çevresini ve doğayı daha iyi tanıma, bunlar arasındaki ilişkiyi anlama ve yorumlama becerilerini kazanmaktadır (Demiriz & Ulutaş, 2001; Hamurcu, 2003; Can & Şahin, 2015).

Erken yaşlarda aynı zamanda tutumlarda oluşmaya başlamaktadır. Tutum, kişi, olay ya da nesnelere karşı olumlu, olumsuz ya da yansız olarak her zaman aynı davranışı göstermeyi sağlayan inanç, duygu ya da eğilim olarak tanımlanmaktadır (Ünal, 2017). Doğrudan deneyim, pekiştirme, taklit ve sosyal öğrenme ile kazanılan tutumların oluşma süreci çocukluğa dayanmaktadır. Erken yaşlarda kazanılan bu tutumlar, ileriki yıllarda etki eden çok farklı deneyimler olmadığı sürece değişime uğramamaktadır (Kağıtçıbaşı, 1999). Bu bağlamda çocukların ileriki yıllarda fene karşı olumlu tutuma sahip olmaları için okul öncesi dönemde etkili fen öğretiminin önemi ortaya çıkmaktadır (Can ve Şahin, 2015).

Okul öncesi dönemde çocukların fen konusunda olumlu tutum gelişiminin sağlanmasında öğretmenlere önemli sorumluluklar düşmektedir (Davies & Howe, 2003). Çocukların fen kavramlarını kazanabilmeleri, öğretmenlerin uygulayacağı yöntem ve tekniklerle mümkün olmaktadır (Demiriz & Ulutaş, 2001). Öğretmenlerin fen öğretimine yönelik nasıl bir tutuma sahip oldukları mesleki gelişimlerini sağlayan fen konularına yönelik algıları ve etkinlik uygulamaları üzerinde etkili olmaktadır (Parlakıyıldız & Aydın, 2004; Ünal, 2006; Sönmez, 2007; Ünal, 2017). Çocukların deneylere aktif katılımının sağlandığı, inceleme gezileri ve gözlem yapma etkinliklerinin planlandığı uygulamalar sonucunda çocuklar karşılaştırma, gruplama, tahmin etme, sonuç çıkarma gibi düşünme becerilerini geliştirmektedir (Ayvacı, Devocioğlu & Yiğit, 2002; Ünal, 2017). Ayrıca öğretmenlerin zengin öğretme yaşantıları sunmaları, çocukların araştıran, sorgulayan, merak eden, problemlere çözümler üreten ve çevresinde olanları keşfeden

bireyler olabilmeleri için gerekmektedir (Demiriz & Ulutaş, 2001; Çalışandemir ve Bayhan, 2011).

Öğretmenin olumlu tutumla fen eğitiminde farklı yöntemleri kullanması ve farklı seçenekler sunması, çocukların fen ve doğa olayları üzerine düşünmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla fen öğretimi sırasında olumlu tutum ve davranışa sahip olarak farklı yöntemler kullanan öğretmenler, çocukların da ileride fene karşı olumlu tutum geliştirmelerini sağlamaktadır (Çamlıbel Çakmak, 2006; Özbey, Alisinanoğlu & Kahveci 2015). Öğretmenler, olumsuz tutum sergilediğinde ise çocuklar bu tutumdan etkilenecek olumsuz bir tutum geliştirmeye yönelmekte ve bu durum fen konularında yanlış ve eksik bilgi öğrenmelerine neden olmaktadır (Davies ve Howe, 2003). Fene karşı olumsuz tutuma sahip olan çocukların bu tutumlarının altındaki neden, bilginin kaynağını sadece kitaplar gibi gösteren ilgisiz öğretmenlerdir (Ünal, 2017). Bu bağlamda öğretmenler, çocukların gelecekte fenle ilgili başarılı olmalarında etkin ve önemli bir rol üstlenmektedirler. Dolayısıyla öğretmenlerin olumlu ya da olumsuz olabilecek tutumları, etkili fen eğitimi için önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır (Koballa & Crawley, 1985; Stefanich & Kelsey, 1989; Çamlıbel Çakmak, 2006; Ünal, 2017).

Yapılan araştırmalarda okul öncesi dönemde öğretmenlerin fen eğitimine karşı gösterdikleri tutumların çocuklar üzerinde etkili olduğunu göstermiştir (Sittirug, 1997; Ayvacı & ark.,2002; Parlakyıldız & Aydın, 2004; Saka ve Kıyıcı, 2004; Adak, 2006; Ünal, 2006; Sönmez, 2007). Okul öncesi öğretmenlerinin fen öğretimine yönelik tutumlarının bilinmesi, eğitim süreci içinde nasıl bir davranış etkisi ortaya koyduklarının anlaşılabilmesi açısından oldukça önemlidir (Adak, 2006). Yapılan bu araştırmada, okul öncesi öğretmenlerinin fen öğretimine yönelik tutumlarının belirlenmesi ve olumsuz tutum durumlarına karşı öneriler getirilmesi planlanmıştır. Bu bağlamda fen öğretiminde öğretmen tutumlarının önemine yönelik farkındalığın artacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı okul öncesi eğitim programında yer alan ve öğretmenler tarafından uygulanması gereken fen öğretimine karşı öğretmenlerin tutumlarını ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda okul öncesi öğretmenlerinin fen öğretimine karşı genel tutumlarının yanı sıra, fen öğretimine yönelik tutumlarının mesleki kıdemleri, mezun oldukları okul ve eğitim verdikleri yaş grubuna göre ne düzeyde farklılaştığının ortaya konulması alt amaçları oluşturmaktadır.

Yöntem

Bu araştırmada betimsel tarama modelinde ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır. Betimsel tarama modelleri kendi içinde genel tarama ve örnek olay tarama olmak üzere iki

bölüme ayrılmaktadır. Genel tarama yöntemi içine giren ilişkisel tarama yöntemi, evrenle ilgili genel bir yargıya varmak amacı ile evrenin tamamı ya da ondan alınacak bir grup örneklem üzerinde yapılan tarama çalışmasıdır. İlişkisel tarama yönteminde iki veya daha çok sayıdaki değişken arasında değişimi veya bu değişimin var olma derecesini belirlenmesi amaçlanmaktadır (Karasar, 2016). Bu çalışmada ilişkisel tarama yöntemi ile öğretmenlerin fen öğretimine karşı olan tutumlarının, mesleki kıdemlerine, mezun oldukları okul türüne ve eğitim verdikleri yaş grubuna göre farklılaşp farklılaşmadığına bakılmıştır.

Örneklem

Çalışmada Eskişehir ili bağımsız anaokullarında görev yapan okul öncesi öğretmenleri araştırmanın evreni olarak belirlenmiştir. Eskişehir merkez ilçelerindeki anaokullarında görev yapan 169 okul öncesi öğretmeni, araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Aşağıda araştırmaya katılan öğretmenlerin demografik bilgileri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Çalışmaya Katılan Öğretmenlere Ait Demografik Bilgiler

Değişken	Kategori	N	%
Kıdem	1-5 Yıl	32	19
	6-10 Yıl	87	51.5
	11-30 Yıl	50	29.5
	Toplam	169	100
Mezun Olunan Okul	Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü (Üniversite)	13	8
	Okul Öncesi Öğretmenliği	95	56
	Açıköğretim Okul Öncesi Öğretmenliği	43	25
	Diğer	18	11
	Toplam	169	100
Eğitim Verilen Yaş Grubu	3 Yaş	20	12
	4 yaş	68	40
	5 Yaş	69	41
	6 Yaş	12	7
	Toplam	169	100

Tablo 1 incelendiğinde, öğretmenlerin %51’inin 6-10 yıl mesleki kıdeme sahip olduğu, % 56’sının okul öncesi öğretmenliği mezunu olduğu ve %41’inin 5 yaş çocuklarına eğitim verdiği görülmektedir

Veri Toplama Aracı

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmaya katılan öğretmenlerin bazı demografik bilgilerini elde etmek amacıyla Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Form, öğretmenlere hizmet yılı, eğitim düzeyi ve çalışılan yaş grubuna ilişkin bilgileri içermektedir.

Fen Öğretimine Yönelik Tutum Ölçeği

Fen Öğretimine Yönelik Tutum Ölçeği (FÖYTÖ) ilk olarak Thompson ve Shrigley (1986) tarafından geliştirilmiştir. Daha sonra Cho, Kim ve Choi, (2003) okul öncesi öğretmen adaylarına adapte etmiştir. Çamlıbel Çakmak (2012) ölçeği Türkçe’ye uyarlamıştır. Ölçekte yer

alan her madde “kesinlikle katılıyorum” (5), “katılıyorum” (4), “kararsızım” (3), “katılmıyorum” (2) ve “kesinlikle katılmıyorum” (1) şeklinde beşli skala ile değerlendirilmektedir. Orijinalinde 22 madde bulunan ölçeğin Türkçe’ye uyarlama çalışmasında 5 madde ölçekten çıkarılmıştır. Buna göre Fen Öğretimine Yönelik Tutum Ölçeği 17 maddeden oluşmuştur. Ölçekten en az puan 17, en fazla puan 85 alınmaktadır. Ölçeğin Cronbach Alpha güvenirlik katsayısına bakılmış ve $\alpha = .81$ olarak bulunmuştur. Alt boyutlarda ise “Rahatlık” için $\alpha = .66$, “Öğretim Öncesi Hazırlık” için $\alpha = .75$, “Yaparak-Yaşayarak Fen Öğretimi Yönetimi” için $\alpha = .52$ ve “Gelişimsel Uygunluk” için $\alpha = .46$ olarak belirlenmiştir.

Araştırmada istatistiksel olarak uygun testlerin belirlenebilmesi için ölçekte sorulara verilen puanların toplanmasıyla elde edilen yeni boyutların normallik sınamaları gerçekleştirilmiştir.

Tablo 2. Ölçeğin Boyutları Üzerinden Normallik Sınaması

Boyutlar	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	Test İstatistiği	S.d	p	Test İstatistiği	S.d	p
Rahatlık	0,134	169	0,000	0,889	169	0,000
Okul Öncesi Hazırlık	0,177	169	0,000	0,881	169	0,000
Yaparak-Yaşayarak Fen Öğretimi Yöntemi	0,134	169	0,000	0,927	169	0,000
Gelişimsel Uygunluk	0,12	169	0,000	0,964	169	0,000

Yapılan normallik sınaması sonucunda gerek Kolmogorov-Smirnov, gerekse Shapiro-Wilk testleri sonucunda, verilen normal dağıldığını iddia eden sıfır hipotezinin her 4 boyut için de %95 güvenilirlikle reddedileceği görülmektedir. Dolayısıyla, veriler normal dağılım göstermemektedir ve analizlerde parametrik olmayan testlerin kullanılması gerekmektedir.

Ölçeğin alt boyutlarının kapsamalarına bakıldığında “rahatlık” boyutunda öğretmenlerin fen öğretimi sürecindeki rahatlık tutumlarını, “okul öncesi hazırlık” boyutunda öğretmenlerin fen öğretimine yönelik hazırlanmadaki tutumlarını, “yaparak-yaşayarak fen öğretimi yöntemi” boyutunda öğretmenlerin bu yöntemi kullanmaya yönelik tutumları, “gelişimsel uygunluk” boyutunda ise öğretmenlerin fen öğretiminde çocukların gelişimlerini göz önünde bulundurmaya yönelik tutumları içermektedir.

Veri Toplama Süreci

Bu araştırmanın amacı fen öğretimine karşı okul öncesi öğretmenlerin tutumlarını belirlemektir. Okul öncesi öğretmenlerinin fen öğretimine karşı tutumlarının öğretmenlere ait bazı özelliklere (mesleki kıdemleri, mezun oldukları okul ve eğitim verdikleri yaş grubuna) göre farklılaşp farklılaşmadığının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya başlanmadan önce araştırma için gerekli izinler MEB’den alınmıştır. Araştırmada Eskişehir merkez ilçelerinde anaokullarında ve anasınıflarında görev yapan okul öncesi öğretmenlere araştırmanın amacı ve

ölçeğin kullanımı ile ilgili bilgi, ölçekle birlikte ulaştırılmış, araştırmaya katılmak için gönüllü olan öğretmenlerden ölçeği doldurması istenmiştir.

Veri Analizi

Araştırmada veriler, SPSS 20 paket programı ile analiz edilmiştir. Değişkenlerin normal dağılımdan gelme durumları araştırılırken normallik sınamalarına Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro Wilk testleri ile bakılmıştır. Anlamlılık düzeyi olarak 0,05 kullanılarak $p < 0,05$ olması durumunda değişkenlerin normal dağılımdan gelmediği belirtilmiştir. Değişkenlerin normal dağılımdan gelmemesi nedeniyle parametrik olmayan testlerden yararlanılmıştır. Sonuçlar anlamlılık düzeyi olarak 0,05'e göre yorumlanmış; $p < 0,05$ olması durumunda anlamlı bir ilişkinin olduğu, $p > 0,05$ olması durumunda ise anlamlı bir ilişkinin olmadığı belirtilmiştir.

Okul öncesi öğretmenlerin fen öğretimine yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla betimsel analiz yapılmış ve ölçekten alınan puanların aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları bulunmuştur. Öğretmenlerin fen öğretimine yönelik tutumlarının mesleki kıdem, mezun olunan okul ve eğitim verilen yaş grubu puanlarına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla Kruskal Wallis-H testinden yararlanılmıştır.

Bulgular

Araştırmaya katılan okul öncesi öğretmenlerinin, fen öğretimine yönelik tutumları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 3. Okul Öncesi Öğretmenlerin Fen Öğretimine Yönelik Tutumları

	N	Minimum	Maksimum	Ortalama	Std. Sapma
Fen Öğretimine Yönelik Tutumlar	169	19,00	85,00	66,54	9,33

Tablo 3 incelendiğinde okul öncesi öğretmenlerinin fen öğretimine yönelik tutumları $\bar{X} = 66,54$, standart sapma değerleri $ss=9,33$ olduğu görülmektedir. Ölçekten alınabilecek minimum puanın 17 ve maksimum puanın 85 olduğu düşünüldüğünde, öğretmenlerin fen öğretimine yönelik tutum ölçeğinden aldıkları puanların aritmetik ortalamasının ortalamanın üzerinde olduğu görülmektedir. Bir başka ifadeyle bu durum okul öncesi öğretmenlerinin fen öğretimine yönelik tutumlarının olumlu yönde olduğu söylenebilmektedir.

Okul öncesi öğretmenlerinin artı-eksi 0.5 standart sapma ($\bar{X} \pm 0,5 \times SS$) ölçütüne göre fen öğretimine yönelik düşük, orta ve yüksek tutum ortalama puan düzeyleri belirlenmiştir. Buna göre ölçekten 58 ve altı puan alanlar düşük düzeyde, 59-68 arası orta düzeyde, 65 ve üstü puan alanlar ise yüksek düzeyde tutuma sahip olan öğretmenler şeklinde belirlenmiştir.

Okul öncesi öğretmenlerin farklı düzeyler üzerinden fen öğretimine yönelik tutumları Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Fen Öğretimine Yönelik Farklı Düzeydeki Tutumları

Tutum Düzeyi	n	%	\bar{x}	ss
Düşük	50	29,59%	56,24	6,36
Orta	68	40,24%	66,12	2,8
Yüksek	51	30,18%	77,22	4,5

Tablo 4 incelendiğinde, çalışmaya katılan okul öncesi öğretmen adayların % 30,18'inin ($X=77,22$, $ss=4,5$) fen öğretimine yönelik yüksek düzeyde tutuma sahip olduğu, % 40,24'ünün ise ($X=66,12$, $ss=2,8$) orta düzeyde tutuma sahip olduğu görülmektedir. Düşük düzeyde olan okul öncesi öğretmenlerin fen öğretimine yönelik tutum oranı ise % 29,59 ($X=56,24$, $ss=6,36$)'dur. Başka bir ifade ile araştırmaya katılan okul öncesi öğretmenlerinin fen öğretimine yönelik tutumlarının ağırlıklı olarak orta düzeyde, yani olumlu olduğu görülmektedir.

Öğretmenlerin kıdemlerinin fen öğretimine yönelik tutumları üzerinde etkili olup olmadığını araştıran Kruskal-Wallis test sonucu aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 5. Okul Öncesi Öğretmenlerin Mesleki Kıdemleri ile Fen Öğretimine Yönelik Tutumlarına İlişkin Kruskal-Wallis Test Sonucu

Boyutlar	Kıdem	N	Ortalama	Std. Sapma	Kruskal Wallis
Rahatlık	1-5 Yıl	32	16,97	1,975	0,014*
	6-10 Yıl	87	17,14	2,398	
	11-30 Yıl	50	18,08*	2,156	
Okul Öncesi Hazırlık	1-5 Yıl	32	12,00	1,832	0,036*
	6-10 Yıl	87	12,49	2,183	
	11-30 Yıl	50	13,00*	2,020	
Yaparak-Yaşayarak Fen Öğretimi Yöntemi	1-5 Yıl	32	18,53	1,984	0,892
	6-10 Yıl	87	18,26	2,223	
	11-30 Yıl	50	18,48	1,982	
Gelişimsel Uygunluk	1-5 Yıl	32	16,22	2,366	0,101
	6-10 Yıl	87	17,10	2,529	
	11-30 Yıl	50	17,60	2,416	

$H_0: \mu_1 = \mu_2 = \dots \mu_n$ (Grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak önemsizdir)

* $p < 0,05$

Tablo 5 incelendiğinde kıdem fen öğretimi tutumlarının alt boyutu olan “rahatlık” ($p:0,014 < 0,05$) ve “okul öncesi hazırlık” ($p:0,036 < 0,05$) üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Ortalamalar üzerinden bakıldığında her iki boyut içinde farklılığın 11-30 yıl mesleki kıdeme sahip olan öğretmenlerin lehine olduğu ve 11-30 yıl mesleki kıdeme sahip olan öğretmenlerin diğer

mesleki kıdeme sahip olan öğretmenlere oranla fen öğretimine yönelik daha yüksek düzeyde ($X=18,08$, $X=13,00$) tutuma sahip oldukları görülmektedir.

Kıdem gruplarına göre yaparak-yaşayarak fen öğretimi ve gelişimsel uygunluk boyutlarının ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamsız olduğunu ifade eden sıfır hipotezinin ise reddedilemeyeceği görülmektedir. Dolayısıyla kıdemin bu alt boyutlar üzerinde etkili olmadığı söylenebilir.

Öğretmenlerin mezun oldukları okul türünün fen öğretimine yönelik tutumları üzerinde ne düzeyde etkili olduğunu araştıran Kruskal-Wallis test sonucu Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 6. Okul Öncesi Öğretmenlerin Mezun Oldukları Okul ile Fen Öğretimine Yönelik Tutumlarına İlişkin Kruskal-Wallis Test Sonucu

Boyutlar	Okul Türü	N	Ortalama	Std. Sapma	Kruskal Wallis
Rahatlık	Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü (Üniversite)	13	17,85*	1,463	0,036*
	Okul Öncesi Öğretmenliği	95	17,71	2,133	
	Açıköğretim Okul Öncesi Öğretmenliği	43	16,70	2,166	
	Diğer	18	17,00	3,361	
Okul Öncesi Hazırlık	Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü (Üniversite)	13	13,23	1,235	0,267
	Okul Öncesi Öğretmenliği	95	12,73	1,859	
	Açıköğretim Okul Öncesi Öğretmenliği	43	12,12	2,363	
	Diğer	18	12,17	2,834	
Yaparak-Yaşayarak Öğretimi Yöntemi	Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü (Üniversite)	13	18,77	1,536	0,581
	Fen Okul Öncesi Öğretmenliği	95	18,50	1,940	
	Açıköğretim Okul Öncesi Öğretmenliği	43	18,14	2,221	
	Diğer	18	18,06	2,920	
Gelişimsel Uygunluk	Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü (Üniversite)	13	15,92	2,290	0,013*
	Okul Öncesi Öğretmenliği	95	17,52*	2,374	
	Açıköğretim Okul Öncesi Öğretmenliği	43	16,40	2,709	
	Diğer	18	17,28	2,296	

$H_0: \mu_1 = \mu_2 = \dots \mu_n$ (Grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak önemsizdir)

* $p < 0,05$

Katılımcıların okul türlerinin fen öğretimine yönelik tutumları üzerinde etkili olup olmadığını araştıran Kruskal-Wallis test sonucu yukarıdaki Tablo 6’da verilmiştir. Tablo 6 incelendiğinde okul türünün fen öğretimi tutumlarının alt boyutu olan “rahatlık” ($p:0,036 < 0,05$) ve “gelişimsel uygunluk” ($p:0,013 < 0,05$) üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Ortalamalar üzerinden bakıldığında “rahatlık” alt boyutunda farklılığın çocuk gelişimi ve eğitimi mezunu öğretmenlerin lehine olduğu ve bu bölümden mezun olan öğretmenlerin diğer lisans

programlarında mezun olan öğretmenlere oranla fen öğretimine yönelik daha yüksek düzeyde ($X=17,84$) tutuma sahip oldukları görülmektedir. “Gelişimsel uygunluk” alt boyutunda ise ortalamalara bakıldığında okul öncesi öğretmenliği mezunu öğretmenlerin lehine anlamlı farklılığın olduğu ve bu bölümden mezun olan öğretmenlerin diğer lisans programlarında mezun olan öğretmenlere oranla fen öğretimine yönelik daha yüksek düzeyde ($X=17,52$) tutuma sahip oldukları görülmektedir.

Okul türlerine göre yaparak-yaşayarak fen öğretimi ve okul öncesi hazırlık boyutlarının ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamsız olduğunu ifade eden sıfır hipotezinin ise reddedilemeyeceği görülmektedir. Dolayısıyla mezun olunan okul türünün bu alt boyutlar üzerinde etkili olmadığı söylenebilir.

Öğretmenlerin eğitim verdikleri yaş gruplarına göre fen bilgisi öğretimine yönelik tutumlarının istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini araştıran Kruskal-Wallis Test Sonucu aşağıda verilmiştir.

Tablo 7. Okul Öncesi Öğretmenlerin Çocuklarının Yaş Grubu ile Fen Öğretimine Yönelik Tutumlarına İlişkin Kruskal-Wallis Test Sonucu

Boyutlar	Yaş Grubu	N	Ortalama	Std. Sapma	Kruskal Wallis
Rahatlık	3 Yaş	20	17,55	2,212	0,795
	4 yaş	68	17,13	2,473	
	5 Yaş	69	17,57	2,083	
	6 Yaş	12	17,50	2,576	
Okul Öncesi Hazırlık	3 Yaş	20	12,45	2,259	0,746
	4 yaş	68	12,43	2,039	
	5 Yaş	69	12,75	1,905	
	6 Yaş	12	12,25	3,108	
Yaparak-Yaşayarak Fen Öğretimi Yöntemi	3 Yaş	20	18,65	2,254	0,57
	4 yaş	68	18,22	2,191	
	5 Yaş	69	18,57	1,929	
	6 Yaş	12	17,75	2,340	
Gelişimsel Uygunluk	3 Yaş	20	17,30	2,638	0,814
	4 yaş	68	16,96	2,209	
	5 Yaş	69	17,16	2,220	
	6 Yaş	12	17,00	4,767	

$H_0: \mu_1 = \mu_2 = \dots \mu_n$ (Grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak önemsizdir)

* $p < 0,05$

Öğrencilerin yaş gruplarına göre ilgili boyutlara verdikleri puanların ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak önemli olup olmadığını araştıran Kruskal-Wallis testi tablosu yukarıda verilmiştir. Tablo 6 incelendiğinde öğrencilerin yaş gruplarına göre tüm boyutların

ortalamaları arasındaki farkların istatistiksel olarak önemsiz olduğu görülebilir. Bu durumda öğrencilerin yaş faktörünün, öğretmenlerin fen öğretimine yönelik tutumlarının alt boyutları üzerinde etkili olmadığı söylenebilir.

Tartışma ve Sonuç

Yapılan araştırmada 169 öğretmenin okul öncesinde fen öğretimine yönelik tutumlarına bakılmıştır. Öğretmenlerin % 70 oranında orta ve yüksek düzeyde fen öğretimine yönelik olumlu tutuma sahip oldukları görülmüştür. Benzer şekilde yapılan araştırmalarda öğretmen ve öğretmen adaylarının olumlu tutuma sahip olundukları görülmüştür (Özkan, Tekkaya ve Çakıroğlu, 2002; Sarıkaya, 2004; Adak, 2006; Sönmez, 2007; Sansar, 2010; Erden ve Sönmez, 2011; Çamlıbel Çakmak, 2012). Araştırmada okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi eğitim sürecinde önemli bir yere sahip olan fen öğretimine yönelik tutumlarının pozitif yönde olması olumlu bir sonuç olarak değerlendirilmektedir.

Öğretmenlerin çoğunlukla orta ve yüksek düzeyde olumlu tutuma sahip olmalarına rağmen %30'unun düşük düzeyde tutuma sahip olduğu belirlenmiştir. Ayvacı, Devecioğlu ve Yiğit (2002) yaptıkları araştırmada okul öncesi eğitimi öğretmenlerinin çoğunluğunun nitelikli fen etkinliği planlama ve yürütme becerisine sahip olmadıklarını, özgün materyal geliştiremediklerini ve etkili öğretim yöntemleri konusunda bilgi sahibi olmadıklarını ortaya koymuştur. Özbey (2006) okul öncesi eğitim öğretmenlerinin fen etkinliklerindeki yeterliliklerini ve beklentilerini ortaya koymak amacıyla yaptığı araştırmada fen etkinliklerinde yeterli görünen öğretmenlerin, fen etkinliklerini planlama ve uygulama becerilerinde sorunlar olduğunu ve düzenli fen etkinliği uygulayamadıkları belirlenmiştir. Çınar (2013), fen konularının öğretiminde okul öncesi öğretmenlerin ne tür etkinlikler yaptıklarını belirlemiş ve materyal ve araç-gereçlerin eksikliği, fen konularına yönelik alan bilgi yetersizliği ve veli ve idarenin olumsuz tutumu gibi sorunlarla karşılaştıkları görülmüştür. Kıldan ve Pektaş'ın (2009) fen konularının öğretilmesine yönelik öğretmenlerin görüşlerini aldıkları araştırmada öğretmenler sınıflarının fiziksel donanımının yetersiz olduğunu ve hizmet içi eğitim seminerlerine ihtiyaç duyduklarını belirtmiştir. Conezio ve French (2002) ise araştırmalarında öğretmenlerin fene yönelik daha fazla planlama yapmaya istekli olmalarına rağmen bu öğretmenlerin nasıl yapacakları konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıkları görülmüştür. Araştırmada da düşük düzeyde olumlu tutuma sahip olan öğretmenlerin fene yönelik tutum geliştirmelerinde benzer faktörlerin etkili olabileceği düşünülmektedir.

Saka ve Kıyıcı (2004), araştırmalarında fene yönelik olumsuz tutuma sahip olan öğretmenlerin çocuklara da olumsuz tutumlarını aktardıklarını belirlemiştir. Değişen şartlar içinde eğitimin temel unsuru olan öğretmen, fen öğretimi konusunda bilgi sahibi olmadığında, yaparak yaşayarak öğrenmeyi ön plana çıkarmadığında ve fen konuları ile çocukların günlük

yaşantıları arasında bağ kurmadığında, çocuklar fene karşı olumsuz tutum geliştirmektedir (Şahin, 2000). Öğretmenlerin fen öğretimine karşı sahip oldukları olumsuz tutumun çocuklar üzerinde olumsuz etkilere dönüşmesini engellemek için öğretmenlerin olumsuz tutumlarının olumlu yönde değiştirilmesi, bu doğrultuda ilgi ve ihtiyaçlarının belirlenmesi gerekmektedir.

Araştırmada ölçeğin “rahatlık” ve “okul öncesi hazırlık” alt boyutlarında 11 ve üstü yıl mesleki kıdeme sahip olanların daha yüksek düzeyde olumlu tutuma sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bir başka ifadeyle daha fazla mesleki deneyime sahip olan öğretmenlerin, fen etkinlikleri hazırlamaya yönelik daha rahat oldukları ve fen etkinlikleri öncesinde hazırlık yapmada daha olumlu tutuma sahip oldukları görülmüştür. Dağlı'nın (2014) fen eğitimi içeriğine yönelik öğretmen görüşlerini aldığı araştırmada 10 yıl ve üzeri hizmet yılına sahip öğretmenlerin fen eğitime yönelik pedagoji ve bilgi ve becerileri açısından kendilerini daha yeterli algıladıklarını ortaya koymuştur. Benzer şekilde Adak (2006) öğretmenlerinin fen öğretimine yönelik tutumlarına baktığı araştırmasında 11 yıl üstü mesleki kıdeme sahip olan öğretmenlerin ortalamalarının daha yüksek olduğunu belirlemiştir. Daha fazla kıdeme sahip olan öğretmenlerin artan tecrübelerine bağlı olarak çocukların gelişimsel özelliklerini de daha fazla tanımlarının ortaya çıkan sonuç üzerinde etkili olabileceği düşünülmektedir.

Araştırmadan elde edilen bir diğer sonuç, ölçeğin “rahatlık” alt boyutunda çocuk gelişimi ve eğitimi alanından mezun olan öğretmenler, diğer bölümlerden mezun olan öğretmenlere göre daha yüksek olumlu tutuma sahipken, “gelişimsel uygunluk” alt boyutunda okul öncesi öğretmenliği alanından mezun olan öğretmenlerin diğerlerinden daha yüksek olumlu tutuma sahip oldukları görülmüştür. Adak (2006) ise araştırmasında çocuk gelişimi alanından mezun olan öğretmenlerin fen öğretimine yönelik yüksek düzeyde olumlu tutuma sahip olduğunu belirlemiştir. Bu sonuçların ortaya çıkması nicelik olarak öğretim süresi aynı olan lisans programlarının içeriğinde okul öncesinde fen öğretimine yönelik öğretmenlerin olumlu tutum geliştirmelerini sağlayacak olan düzenlemelere daha fazla yer verilmesi gerektiğini göstermektedir. Öğretmen adaylarının lisans eğitimleri süresince mesleğe başlamadan önce fene yönelik olumsuz tutumları giderilmeli ve olumlu tutumları pekiştirilmelidir (Serin, Serin ve Kesercioğlu, 2005; Çamlıbel Çakmak, 2006; Can ve Şahin, 2015).

Öneriler

Araştırma sonuçlarına dayalı olarak bazı önerilerde bulunulmuştur. Okul öncesi öğretmeni yetiştiren lisans programlarında, öğretmen adaylarının fen öğretimine yönelik olumlu tutum geliştirmelerini sağlayan ders içeriklerinin geliştirilmesi; okul öncesi öğretmenlerine fen öğretimine yönelik yöntem, materyal ve fen konuları bilgisi içeren hizmet içi eğitim kursları, atölye çalışmaları düzenlenmesi; öğretmen ve öğretmen adaylarının kolay ulaşılabilir ve anlaşılabilir şekilde, zengin ve çeşitli uygulama örneklerinin yer aldığı alan uzmanları tarafından

kitap, cd gibi kaynakların oluşturulması; öğretmenlerin olumlu tutum geliştirmelerinde yol gösterici olabilecek fen öğretim standartlarının alan uzmanları tarafından oluşturulması ve araştırmacılar tarafından nicel ve nitelin aynı anda kullanıldığı karma araştırma yöntemi kullanılarak öğretmenlerin tutumlarının daha derinlemesine incelenmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Adak, A. (2006). *Okul öncesi eğitimi öğretmenlerinin fen öğretimine yönelik tutumları ile düşünme stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Akman, B. (2003). Okul öncesinde fen eğitimi. *Yaşadıkça Eğitim Dergisi*, 79, 14-16.
- Arnas Aktaş, Y. (2003). Okul öncesi dönemde fen eğitimin amaçları. *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Dergisi*, 1(6-7),1-7.
- Ayvacı, H.Ş., Devocioğlu, Y. & Yiğit, N. (2002). *Okul öncesi öğretmenlerinin fen ve doğa etkinliklerindeki yeterliliklerinin belirlenmesi*. V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi, Ankara.
- Can, M., & Şahin, Ç. (2015). Okul öncesi öğretmen adaylarının fene ve fen öğretimine yönelik tutumlarının incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(2), 13-26.
- Conezio, K. & French, L. (2002). Science in the preschool classroom: capitalizing on children's fascination with the everyday world to foster language and literacy development. *Young Children*, 57(5), 12-18.
- Çamlıbel Çakmak, Ö. (2006). *Okul öncesi öğretmen adaylarının fene ve fen öğretimine yönelik tutumları ile bazı fen kavramlarını anlama düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Çamlıbel Çakmak, Ö. (2012). Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Fen Öğretime Yönelik Tutumları ile Bazı Fen Kavramlarını Anlama Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 9(3), 40-51.
- Çalışandemir, F., & Bayhan, P. (2011). Anasınıfı çocuklarının çoklu zeka alanlarının gelişimine deney yöntemiyle verilen eğitimin etkisinin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(21), 180-207.
- Çınar, S. (2013). Okul öncesi öğretmenlerin fen ve doğa konularının öğretiminde kullandıkları etkinliklerin belirlenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 363-371.
- Dağlı, H. (2014). *Okul öncesi eğitim kurumlarında uygulanan fen eğitiminin içeriği konusunda öğretmen görüşlerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Davies, D. & Howe, A. (2003). *Teaching science and design and technology in the early years*. London: David Fulton Publishers.
- Demiriz, S. ve Ulutaş, İ. (2001). *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarındaki Fen ve Doğa Etkinlikleri İle İlgili Uygulamaların Belirlenmesi*. IV. Fen Bilimleri Eğitimi Kongresi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Erden, F.T & Sönmez,S.(2011). Study of Turkish preschool teachers' attitudes toward science teaching. *International Journal of Science Education*, 33(8), 1149-1168.
- French, L. (2004). Science as the center of coherent integrated early childhood curriculum, *Early Childhood Research Quarterly*, 19(1), 138-149.
- Hamurcu, H. (2003). Okul öncesi eğitimde fen bilgisi öğretimi 'proje yaklaşımı'. *Eğitim Araştırmaları*, 4(13), 66-72.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1999). *Yeni insan ve insanlar*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kalley, M. ve Psillos D. (2001). Pre-school teachers' content knowledge in science: Their understanding of elementary science concepts and of issues raised by children's questions. *International Journal of Early Years Education*, 9(3), 165-179.

- Karasar, N. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar-ilkeler-teknikler*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Koballa, J.R. & Crawley, F.E. (1985). The influence of attitude on science teaching and learning. *School Science and Mathematics*, 85(3),222-232.
- Özbey, S. (2006). *Okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin fen etkinliklerine ilişkin yeterliliklerinin belirlenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özbey, S., Alisinanoğlu, F. & Kahveci G. (2015). *Okul öncesinde fen eğitimi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Özkan, Ö., Tekkaya, C. & Çakıroğlu, J. (2002). *Fen bilgisi aday öğretmenlerin fen kavramlarını anlama düzeyleri, fen öğretimine yönelik tutum ve özyeterlik inançları*. V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Parlakıldız, B. & Aydın, F. (2004). *Okulöncesi dönem fen eğitiminde fen ve doğa köşesinin kullanımına yönelik bir inceleme*. XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Sansar, S.B. (2010). *Okul öncesi öğretmenlerin fen öğretimine yönelik tutumları ile fen etkinliklerinde kullandıkları yöntemler arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Saka, A.Z. & Kılıcı, F.B. (2004). Öğrencilerin fen bilgisi dersine karşı tutumlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8, 376-397.
- Sarıkaya, H. (2004). *Preservice elementary teachers' science knowledge, attitude toward science teaching and their efficacy beliefs regarding science teaching*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Middle East Technical University, Ankara.
- Serin, O., Serin, U. & Kesercioğlu, T. (2005). Eğitim fakülteleri ilköğretim bölümü öğrencilerin fen bilimlerine yönelik tutumlarının bazı değişkenler açısından karşılaştırılması. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 30(138), 38-44.
- Sittirug, H. (1997). *The predictive value of science process skills, cognitive development, attitude toward science on academic achievement in a Thai teacher institution*. Yayınlanmamış Doktora tezi, University of Missouri, Columbia.
- Sönmez, S. (2007). *Preschool teachers' attitudes toward science and science teaching*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Middle East Technical University, Ankara.
- Stefanich, G.P. & Kelsey, K.W.(1989). Improving science attitudes of preservice elementary teachers. *Science Education*, 73(2),187-194.
- Şahin, F. (2000). *Okul öncesinde fen bilgisi eğitimi ve aktivite örnekleri*. İstanbul: Ya-Pa Yayınevi.
- Ünal, M.P. (2006). *Okul öncesi öğretmenlerinin fen eğitimine karşı gösterdikleri tutumlarının çocukların fen süreçlerini kullanmalarına etkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Ünal, M. (2017). *Fen eğitiminde öğretmenin rolü*. B., Akman, G. U., Balat, T. G. Güler (Ed), Okul öncesi dönemde fen eğitimi, (291-302). Ankara: Anı Yayıncılık.

Döndü Neslihan BAY

Okul Öncesi Öğretmenlerinin Fen Öğretimine Karşı Tutumları: Eskişehir İli Örneği

Olumlu Öğrenme Ortamı Oluşturmada Öğretmenlerin Sosyal ve Duygusal Becerilerinin İncelenmesi*

Emre SÖNMEZ†

Elçin AYZAZ‡

Öz

Bu çalışmanın amacı, ilköğretim kurumu öğretmenlerinin olumlu öğrenme ortamları oluşturmada onların sosyal ve duygusal becerilerinin rolü hakkında görüşlerini incelemektir. Bu araştırma, nitel araştırmaya dayalı temel nitel araştırma deseninde tasarlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemine göre seçilen 24 ilkokul ve ortaokul öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak, araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırma verileri, araştırmacılar tarafından ayrı ayrı deşifre edilmiş ve içerik analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma bulguları incelendiğinde, öğretmenlerin olumlu öğrenme ortamı oluşturmada ve öğrencilerin sosyal ve duygusal gelişimine katkıda bulunmada; sosyal ve duygusal becerilerin rolünü önemsedikleri ve bu becerilere büyük oranda sahip olduklarını ifade ettikleri görülmektedir. Araştırmanın sonuçlarına göre; öğretmenler sosyal ve duygusal becerilerin öğretmenlik mesleği için önemli bileşenler olduğunun bilincindedir. Bu yönüyle, okul içi ve dışı sosyo-kültürel etkinlikleri artırarak öğretmenlerin sosyal ve duygusal becerilerini daha etkin kullanabilecekleri ortamlar tasarlanabilir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal beceri, duygusal beceri, öğretimde duygu, olumlu öğrenme ortamı.

Examining of Teachers' Social and Emotional Skills in Creating A Positive Learning Environment

Abstract

The purpose of this study is to examine primary and secondary school teachers' views on the role of their social and emotional skills in the process of creating positive learning environments. This research is designed in the basic qualitative research, one of the common qualitative research types. The study group of the research consisted of 24 primary and secondary school teachers selected with the maximum variation sampling method. A semi-structured interview form, developed by researchers, was used as the data collection tool in the research. The research data was decoded separately by the researchers and analyzed using content analysis. When the research findings were examined, it was found that teachers gave importance to the role of social and emotional skills in creating a positive learning environment and enhancing students' social and emotional development. Teachers also emphasized that they had the specified social and emotional skills. According to the research results; teachers recognize that social and emotional skills are important components for the teaching profession. In this respect, it is possible design environments in which teachers can use social and emotional skills more effectively by increasing socio-cultural activities both inside and outside the school.

Keywords: Social skill, emotional skill, emotion in teaching, positive learning environment.

Received/Geliş: 06.03.2018

Accepted/Kabul: 28.05.2019

* Bu çalışma, 15. Uluslararası Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu'nda (11-14 Mayıs, 2016, Bodrum/Muğla) aynı başlıkla sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş halidir.

† Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Yönetimi ABD, e-mail: emresonmez@gazi.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-2853-7956.

‡ Arş. Gör., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Sınıf Eğitimi ABD, e-mail: elcin.ayazz@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2488-6777.

(Makale türü: araştırma makalesi)

Giriş

Karmaşık ve çok yönlü bir yapıya sahip olan öğrenme sürecinin (Schunk, 2014) etkili bir şekilde yürütülmesi, eğitim ve öğretim ortamlarının başat amacı olmaktadır. Öğrenmenin çok yönlü, karmaşık ve kestirilemez olması yönüyle (Bandura, 1971) öğrenme sadece bilgi, algı ve beceri ile ilgili olmadığından sosyal ve duygusal boyutlarıyla da ele alınması gerekmektedir (Koçoğlu, 2011). Eğitimciler, aileler ve toplumsal kurumlar; toplumsal kalkınma ve iyi oluş için öğrencilerin sadece akademik olarak başarılı olmasını değil aynı zamanda sosyal ve duygusal yeterlikler edinmesinin, olumlu bir karakter geliştirmesinin, sağlıklı bir birey ve iyi bir vatandaş olmasının önemini kavramıştır. Bu amaçların gerçekleştirilmesinde formel öğrenme ortamları ile öğretmenler hayati bir yere sahiptir (Jennings & Greenberg, 2009). Bu açıdan öğrenme ortamlarının etkililiğini belirleyen nitelikleri incelemek, bu ortamların gereksinimlerini belirlemek ve konuya ilişkin bir çerçeve çizmek önemli görülmektedir (American Psychological Association (APA), 2015; Hamann, Lineburgh ve Paul, 1998).

Öğrencilerin akademik ve sosyal açıdan kendilerini geliştirmelerinde okul ve sınıf ortamının büyük oranda etkisi bulunmaktadır. Olumlu öğrenme ortamları öğrencilerin akademik başarısını, memnuniyetini ve davranışlarını önemli ölçüde etkileyerek öğrencilerin özgüven duygusuna katkı sağlamaktadır (National Institute of Child Health and Human Development (NICHD) and Early Child Care Research Network, 2002; Young, Williamson ve Egan, 2016). Bu yönüyle öğrencilerin gelişimini destekleyici ve güven verici ortamların varlığı öğrencilerin okula karşı memnuniyetlerini artırmalarını sağlayabilir (Özdemir, Sezgin, Şirin, Karip ve Erkan, 2010). Fiziksel (ısı, ışık, ses, sıra düzeni, sınıf görünümü, temizlik, vb.) ve sosyo-psikolojik ortamın (iklim, değer ve aidiyet duygusu, sevgi ve saygı temelli ortam, gelişmiş iletişim ağı, vb.) öğrencilere uygun bir şekilde düzenlenmesi, onların sınıfta kendilerini huzurlu hissetmelerini sağlayarak değerli oldukları düşüncelerine ve öğrenmeye motive olmalarına katkı sağladığı düşünülmektedir (Budak, 2015). Öğretmenler, olumlu sınıf ortamlarının oluşturulmasına ve ortamlarda öğrencilerin istenilen hedefler doğrultusunda yetiştirilmesine katkı sağlayan esas unsurlardır. Bu bağlamda, öğretmenlerin nitelikleri, özellikleri, yetkinlikleri ve özellikle sosyal ve duygusal becerilerinin olumlu öğrenme ortamlarının oluşmasında büyük bir role sahip olduğuna yönelik birçok araştırma bulunmaktadır (Budak, 2015; Jennings ve Greenberg, 2009; Koçoğlu, 2011; Sünbül, 1996; Uğurlu, 2013; Zins, Weissberg, Wang ve Walberg, 2004).

Literatür incelendiğinde, öğretmenlerin etkili sosyal ve duygusal becerilere sahip olması ile olumlu öğrenme ortamları, etkili sınıf yönetimi, öğrenci başarısı, öğrencilerin duygusal gelişimi gibi konularla güçlü ilişkiler olduğu görülmektedir (Avşar, 2004; Baker-Henningham, Walker, Powell ve Gardner, 2009; Chan, 2004; Denham, Bassett ve Zinsser, 2012; Jennings ve Greenberg, 2009; NICHD, 2002; Phelan, Davidson ve Cao, 1992; Zins vd., 2004). Bu yönüyle

toplumsal gelişime katkı sağlayabilecek bireyler yetiştirecek öğretmenlerin, sosyal ve duygusal becerileri ile iletişim biçimleri oldukça önemlidir (Çetinkanat, 1998). Bu noktada, kaliteli bir eğitim-öğretim ortamı oluşturup bunu öğrencilere aktarabilmek için öğretmenlerin sahip olması ve etkili bir şekilde kullanması gereken sosyal ve duygusal beceriler ön plana çıkmaktadır.

Jennings ve Greenberg (2009) öğretmenlerin sosyal ve duygusal yeterlikleri ile öğrencilerin sosyal, duygusal ve akademik çıktılarını bütünleştiren bir model geliştirmiştir. Bu modele göre, öğretmenlerin sosyal ve duygusal yeterlikleri ve iyi oluşu (i) sağlıklı öğretmen-öğrenci ilişkilerini, (ii) etkili sınıf yönetimi ve (iii) etkili sosyal ve duygusal öğrenme uygulamalarını etkilemektedir. Bu bileşenler ise, birlikte sağlıklı sınıf ikliminin oluşturulması ve öğrencilerde arzu edilen sosyal, duygusal ve akademik çıktılar elde edilmesi açısından önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla öğretmenlerin sosyal ve duygusal yeterlikleri, dolaylı olarak öğrencilerin sosyal, duygusal ve akademik gelişimlerinde önemli bir bileşen olarak düşünülebilir.

Goleman'a (1995) göre duygular ve sosyal beceri, hayatta başarılı olmanın temel belirleyicileridir. Ona göre, IQ [*Intelligence Quotient (Zekâ Katsayısı)*] hayat başarısını belirleyen unsurlar arasında en iyi ihtimalle yaklaşık beşte birlik katkı sağlayabilir. Geriye kalan beşte dördümlük güçlerin ise, duygular tarafından yönetilebileceğine inanmaktadır. Özellikle motivasyon, sorun çözme, psikolojik dayanıklılık, sebat ve empati gibi başarı için gerekli temel unsurların duygularla ve duyguların yönetimiyle güçlü bir ilişkisi vardır. Bu açıdan Goleman (2006), kişinin kendisi ve başkalarıyla olan ilişkilerini yönetmede, başkalarıyla iletişime geçmede ve ekiple çalışmada bir yetkinlik alanı olarak duygusal zekâ kavramını ileri sürmektedir. Duygusal zekâ beş boyuttan oluşmaktadır (Robbins, Decenzo ve Coulter, 2013): (i) *öz farkındalık*, ne hissettiğinin farkında olma; (ii) *öz denetim*, kendi duygu ve dürtülerini yönetme; (iii) *kendini motive etme*, aksilikler ve başarısızlıklar karşısında ısrarcı olmak; (iv) *empati*, başkalarının duygularını hissedebilme ve (v) *sosyal beceriler*, diğerlerinin duygularına uyum sağlama ve bu duyguları idare etme. Stanford Üniversitesinde, çocukların özdenetim becerilerini ölçmek için boylamsal bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Bir grup çocuğu tek tek bir odaya alıp, masaların üstüne bir lokum koyulmuş ve araştırmacı “Şimdi dışarı çıkıyorum. Bu lokumu yemek istersen yiyebilirsin. Ama ben dönünceye kadar yemezsen, sana iki lokum vereceğim.” demiştir. Araştırmaya katılan çocukların bazıları bekleyerek ikinci lokumu alırken diğerleri ise beklemeden hemen yemişlerdir. Araştırmacılar 20 yıl sonra, bu araştırmaya katılan kişileri bularak hayatlarını incelemiştir. O gün lokumu yemeyenler, hem akademik alanda hem de iş hayatında çok başarılı olmuşlardır. Daha iyi okullara gitmişler, daha çok para kazanmışlar ve hatta daha mutlu olmuşlardır. Bu araştırmanın sonucuna göre, özdenetim becerileri yüksek bireylerin sosyal ve iş hayatında daha başarılı ve mutlu bir birey olmaları daha olasıdır (Walter, Yuichi ve Rodriguez, 1989 Akt. Bolat, 2016). Bu durum duygusal zekânın “özdenetim, sebat, sorumluluk, vs.” gibi

niteliklerinin bireylerin sosyal ve iş hayatına etkisini kanıtlar niteliktedir. Ayrıca üstün zekâ ve duygusal zekâ karşılaştırmasında, duygusal zekâsı yüksek olanların sosyal ve akademik anlamda daha başarılı olacakları ileri sürülmektedir. Bunun sebebi olarak duygusal zekâsı yüksek bireylerde sebat etme, hedeflere odaklanma, duygularını kontrol etme ve hedefe ulaşmaya kadar engeller karşısında pes etmeme davranışına sahip olmaları gösterilmektedir (Cemaloğlu, 2016). Bu yönüyle duygusal zekânın bireyin sosyal yaşamını ve hayattaki başarısını etkileyen temel bir faktör olduğu söylenebilir. Duygu yönetimini etkili şekilde idare edebilen ve kişiler arası etkileşimde başarılı öğretmenler, duygusal olarak zengin öğrenme ortamları oluşturulmasına katkı sağlayacaktır. Duygusal açıdan zenginleştirilmiş öğrenme ortamlarında; öğrenciler kendi öğrenmelerinden sorumlu olup duygularını analiz ederek gerektiği gibi kullanabileceklerdir (Gömleksiz ve Kan, 2012).

Öğrencilerin kendilerini sosyal ve duygusal bakımdan yeterli görmeleri, onların sağlıklı ve mutlu bir birey olabilmeleri açısından önemli bir nitelik taşımaktadır (Kabakçı ve Owen, 2010). Bu bağlamda, bu becerileri etkili bir şekilde kullanabilen öğretmenler, aynı becerileri öğrencilerine kazandırmaya özen gösterebilirler. Bu bakımdan, öğretmenlerin duygusal becerileri çocukların sosyal-duygusal gelişimini ve akademik başarıyı desteklemekte önemli bir bileşen olarak karşımıza çıkmaktadır.

Literatür incelendiğinde; öğretmenlerin sosyal ve duygusal becerilerinin öğrenme ortamlarını ve öğrencilerin akademik ya da sosyal gelişimlerini etkileme durumlarının incelendiği ve öğretmen-öğrenci ilişkilerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirildiği birçok çalışma yer almaktadır (Brackett ve Caruso, 2006; Jennings ve Greenberg, 2009; Sutton, Mudrey-Camiro ve Knight, 2009; Sutton ve Wheatley, 2003). Öğretmen adaylarının sosyal ve duygusal becerilerinin ele alındığı çalışmalarda (Koçoğlu, 2011; Justice ve Espinoza, 2007; Seven ve Yoldaş, 2007), öğretmen adaylarının sosyal ve duygusal becerilerinin çocuğun sosyal ve duygusal gelişiminde önemli bir yere sahip olduğu vurgulanmıştır. Öğretmenin bu konuda önemli bir rol model olabileceği belirtilmiştir. Duygusal zekâ ve dönüşümsel-işlemsel liderlik arasındaki ilişkinin incelendiği bir meta analiz çalışmasında, duygusal becerilerin bireylerin dönüşümsel liderlik becerilerini olumlu yönde etkileyerek geliştirdiği ortaya çıkmıştır (Harms ve Credé, 2010). Yüksel (2001), bilişsel, duygusal ve psikomotor gelişiminde kritik bir öneme sahip olan 7-11 yaş arasında çocukların, öğretmenleri rol model aldıklarını ve gözlem yoluyla onları taklit ettiklerini ifade etmiştir. Bu sebeple, çocukların sosyal gelişimlerinde öğretmenlerinin sahip olduğu sosyal ve duygusal beceriler oldukça önemlidir (Sezgin ve Kılınç, 2011). Bir diğer araştırmada (Sutton vd., 2009), öğretmenlerin duygularının yoğunluğunu ve süresini değiştirme girişimleri ve duygularının sınıfta nasıl ifade edildiği ile ilgili bir dizi çalışma gerçekleştirilmiştir. Önemli bulgular arasında; öğretmenlerin etkili bir yönetim, disiplin ve öğrenci ilişkileri açısından

duygularını düzenlemeye ihtiyaçları olduklarına inanmaktadırlar. Ayrıca, öğretmenler olumsuz duygularını azaltmak yerine olumlu duygularını ifade edebileceklerinden çok daha emindirler ve önleyici ve reaktif yöntemler de dâhil olmak üzere çeşitli duygu düzenleme stratejileri kullanırlar. Araştırma sonuçları, hizmet öncesi öğretmen yetiştirme programlarında öğretmen duyguları ile sınıf yönetimi ve öğretmenlik uygulamaları arasındaki güçlü ilişkilere odaklanacak programların gerekliliğini açığa çıkarmıştır.

Literatür incelendiğinde, özellikle etkili sosyal ve duygusal becerilere sahip olan ve bunları gerektiği gibi öğrencilere yansıtabilen öğretmenler olumlu öğrenme ortamlarına katkı sağlamakta, sınıf ve okul iklimini pozitif yönde etkilemektedirler (Bektaş ve Nalçacı, 2013; Brackett ve Caruso, 2006; Harms ve Credé, 2010; Jennings ve Greenberg, 2009; Phillipsen, Bridges, McLemore ve Saponaro, 1999; Seven ve Yoldaş, 2007; Zins vd., 2004). Bu bağlamda, özellikle gelecek nesillerin yetiştirilmesinde, öğretmenlerin model alınıp bireylerin öğrenilmiş davranışlarının şekillendiği dönemlerin çocukluk dönemleri olduğu görülmektedir. Bu açıdan öncelikle ilkokul ve ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin, sosyal ve duygusal becerilerinin öğrenme ortamına etkisini derinlemesine incelemenin gerekliliği hissedilmektedir. Bu çalışmanın amacı, ilkokul ve ortaokul öğretmenlerinin sosyal ve duygusal beceriler ile bu becerilerin öğrenme ortamlarına nasıl yansıdığına ilişkin görüşlerine başvurmak ve konuya ilişkin genel bir çerçeve oluşturmaktır. Bu amaç doğrultusunda; çalışma kapsamında “Öğretmenlerin sosyal ve duygusal becerileri öğrenme ortamını nasıl etkilemektedir?” sorusuna cevap aranmaktadır.

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeline, çalışma grubuna, veri toplama aracının geliştirilmesine, verilerin toplanmasına, analizine ve geçerlik ve güvenilirliğe ilişkin bilgiler verilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, nitel araştırma yaklaşımlarından temel nitel araştırma modelinde tasarlanmıştır. Merriam’a (2013) göre temel nitel araştırmanın amacı, insanların hayatlarını nasıl anlamlandırdıklarıyla ilgili bir anlayış geliştirmek, anlamlandırma sürecinin ana hatlarını çizmek ve insanların deneyim yaşadığı şeyleri nasıl yorumladıklarını tarif etmektir. Bu bağlamda, bu çalışmada öğretmenlerin olumlu öğrenme ortamı oluşturma sürecindeki sosyal ve duygusal becerilerine ilişkin deneyim, yönelim ve algıları keşfedilmek istenmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Ankara ilinde görev yapan ve maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemine göre belirlenen ilkokul ve ortaokul öğretmenleri oluşturmaktadır. Çalışma grubunun belirlenmesinde, farklı demografik özelliklere (cinsiyet, medeni durum vs.), branşlara (sınıf, branş öğretmenleri vs.) ve eğitim kademelerine (ilkokul, ortaokul) göre öğretmenlere

ulaşarak maksimum çeşitlilik sağlamak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmaya gönüllü olarak katılan 24 öğretmen ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların 10'u erkek, 14'ü ise kadın iken 7'si ilkokul, 17'si ise ortaokul öğretmenidir. Bulguların raporlanmasında anlatıma akıcılık kazandırmak amacıyla katılımcı görüşleri rumuzlar kullanılarak belirtilmiştir. Bu rumuzlar, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ile Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü verilerinden yararlanarak Türkiye'de en çok kullanılan erkek ve kadın isimleri temel alınarak belirlenmiştir.

Veri Toplama Aracının Geliştirilmesi

Bu çalışmada, araştırmacılar tarafından geliştirilmiş yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu, soruların daha iyi anlaşılması ve cevaplanabilmesi için çeşitli soru tipleri ve sonda sorulardan oluşmaktadır. Örnek soru maddesi olarak, “Meslektaşlarınız, öğrencileriniz ve velilerinizle sosyal ilişkilerinizdeki etkileşim yollarınız nelerdir? Lütfen açıklayınız. (geleneksel okul içi etkinlikler, okul içi iletişim yolları, sosyal, kültürel ve sportif faaliyetler, veli ziyaretleri, özel toplantılar vs.)” sorusu gösterilebilir.

Görüşme formunun geliştirilmesinde, öncelikli olarak konuyla ilgili alanyazın incelemesi yapılmış ve araştırmanın amaçları doğrultusunda bir soru havuzu oluşturulmuştur. Soru havuzu, iki alan uzmanı tarafından incelenmiştir. Alan uzmanlarının görüş ve önerileri doğrultusunda gerekli değişiklikler yapılmıştır. Belirlenen görüşme formunun iki öğretmenle bir pilot çalışması gerçekleştirilmiştir. Pilot çalışma sonucunda, bir sorunun öğretmenlerce tam anlaşılmadığı ve farklı şekillerde yorumlandığı anlaşılmıştır. Bu sebeple bu soru formdan çıkarılarak nihai görüşme formu düzenlenmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma verileri, araştırmacıların katılımcılara bire bir uyguladığı görüşme formları aracılığıyla toplanmıştır. Öğretmenlerin formları doldurması için yaklaşık 25-30 dakika gibi bir süre tanınmıştır. Bu süreçte, araştırmacılar öğretmenlere gerek duydukları anlarda detaylı açıklamalarda bulunmuştur. Veri toplama süreci, yaklaşık üç hafta sürmüştür.

Görüşme formuna verilen cevaplar araştırmacılar tarafından ayrı ayrı deşifre edilmiş ve kodlayıcı güvenilirliğinin sağlanması için gerekli özen gösterilmiştir. Bu doğrultuda, araştırmacılar tarafından deşifre edilen veriler, teker teker incelenmiştir. Ortak görüşler aynen kabul edilmiş, ancak farklı deşifre edilen veriler için üçüncü bir alan uzmanından yardım alınarak nihai karar alınmıştır.

Verilerin analizinde, nitel veri analizi tekniklerinden içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Bu bağlamda; kelimelerin, kavramların, kavram gruplarının anlamları ve bunlar arasındaki ilişkileri belirlenip analiz edilerek metnin amacıyla ilgili çıkarımlarda (kod, kategori, tema) bulunulmuştur (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Karadeniz ve Demirel, 2012). Araştırma verileri, üç

aşamada analiz edilmiştir. İlk olarak araştırma verileri dikkatli bir şekilde incelenmiş ve bilgisayar ortamında deşifre edilmiştir. Daha sonra deşifre edilen metinler üzerinde kavram veya kavram setlerinden kodlamalar yapılmıştır. Son olarak ise, belirlenen kodlar bütüncül bir yaklaşımla sentezlenerek temalara dönüştürülmüştür.

Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmalarda, yüksek düzeyde geçerli ve güvenilir veri toplanması, araştırmacının elindedir. Bu çalışmada geçerli ve güvenilir sonuçlara ulaşmak için çeşitli stratejilere başvurulmuştur. Yıldırım'a (2010) göre toplanan verilerin ayrıntılı bir şekilde rapor edilmesi ve araştırmacının sonuçlara nasıl ulaştığını açıklaması nitel bir araştırmada geçerliğin önemli ölçütleri arasında yer almaktadır. Çalışma kapsamında ilk olarak, çalışmaya farklı bir bakış açısı kazandırmak ve çalışma sürecinin kalitesini artırmak için *uzman incelemesine* başvurulmuştur. Bu doğrultuda görüşme formunun incelenmesi ve bulguların sunulması aşamasında nitel araştırmada konusunda iki alan uzmanından yararlanılmıştır. Görüş ve önerilerine göre, gerekli değişiklikler ve ekleme-çıkarmalar yapılmıştır. Diğer taraftan, araştırmanın tutarlılığını, anlaşılabilirliğini ve güncelliğini artırmak için veri toplama sürecinde *çeşitleme* strateji kullanılmıştır. Bu bağlamda, makalenin her iki yazarının veri toplama sürecine ayrı ayrı yürütmesi, değişik zamanlarda verilerin toplanması ve farklı katılımcılar üzerinde araştırmanın gerçekleştirilmesi yönüyle çeşitlilik sağlanması amaçlanmıştır. Ayrıca araştırmacılar, bulguların raporlanmasında *ayrıntılı alıntılar* yaparak katılımcıların görüşlerini eksiksiz bir şekilde sunmuşlardır. Bununla birlikte araştırmacılar katılımcılara yönlendirdiği sorularının yanı sıra *çeşitli soru tipleri ve sonda sorular* kullanarak konuya ilişkin katılımcı görüşlerinin daha ayrıntılı toplanması mümkün olmuştur. Son olarak daha güvenilir sonuçlara ulaşmak için *tutarlılık* stratejisi kullanılmıştır. Her bir araştırmacı, katılımcılardan elde edilen verilerin kodlanması ve kavramsallaştırması süreçlerini ayrı ayrı olarak yürütmüşlerdir. Her iki araştırmacının ürettiği kodlama ve kavramsallaştırmaların tutarlılığı, Miles ve Huberman formülüne göre belirlenmiştir. Bu modelde içsel tutarlılık olarak adlandırılan ve kodlayıcılar arasındaki görüş birliği olarak kavramsallaştırılan bir benzerlik oranına ulaşılmaktadır. Bu araştırmada ulaşılan benzerlik oranı bu formüle göre %84'tür. İçsel tutarlılığı veren kodlama denetimine göre kodlayıcılar arası görüş birliğinin en az % 80 olması beklenmektedir. Bu açıdan kodlayıcılar arasında tutarlılık sağlandığı söylenebilir (Miles ve Huberman, 1994).

Bulgular

Olumlu öğrenme ortamı oluşturmada sosyal ve duygusal becerilerin incelenmesi açısından öğretmenlerle yapılan görüşmeler sonucunda, çeşitli kod, kategori ve temalara ulaşılmıştır. Görüşme verilerinin analizi sonucunda oluşan genel temalar ve kategoriler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Genel temalar ve kategoriler

Temalar	Kategoriler
Uyum sağlama becerisi	Girişimci öğretmen rolü
Sosyal etkileşim kurma becerisi	Sosyal öğretmen rolü
Öğretmenlik mesleğine ilişkin algı	Olumlu öğrenme ortamı inşa eden öğretmen rolü

Tablo 1’de, öğretmenlerle gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda ortaya çıkan genel temalar ve kategoriler sunulmaktadır. Bu bağlamda, analizler sonucunda üç tema ve bu temalarla ilişkili üç öğretmen rolü ortaya çıkmıştır. Ulaşılan temalar; uyum sağlama becerisi, sosyal etkileşim kurma becerisi ve öğretmenlik mesleğine ilişkin algı şeklindedir. Bu temalarla ilişkili olarak girişimci öğretmen, sosyal öğretmen ve olumlu öğrenme ortamı inşa eden öğretmen rolleri tanımlanmıştır. Tablo 2’de öğretmenlerin uyum sağlama becerisine yönelik ortaya çıkan kategori ve kodlar sunulmuştur.

Tablo 2. Uyum sağlama becerisi

Tema	Kategori	Kodlar	n
Uyum Sağlama Becerisi	Girişimci öğretmen rolü	Uyum sağlama sürecinde girişimci tavır sergileme	13
		Koşullu uyum sağlama	12
		Ortak bir yaşantı bulma çabası	10
		İletişimi zamanla ilerletme	3

“Uyum Sağlama Becerisi” teması altında öğretmenlerin farklı ortamlara uyum sağlama süreci incelenmiştir. Bu kapsamda, öğretmenler için “girişimci öğretmen rolü” tanımlanmıştır. Uyum sağlama becerisi; değişen koşullara ve farklı ortamlara/kişilere uyum sağlama ve ilişkileri sürdürme konusunda inisiyatif alma becerisi açısından değerlendirilebilir. Katılımcı görüşlerine göre, öğretmenlerin yarısından fazlası farklı ortamlarda bulduklarında uyum sağlamak için girişken olduklarını ifade etmişlerdir ($n = 13$). Katılımcıların yarısı yeni bir ortama uyum sağlamak için ortamdaki kişilerle iletişime geçerken bazı ölçütleri esas aldıklarını ifade etmişlerdir ($n = 12$). Ayşe öğretmen, ‘*Dinlemeyi bilen biri ise konuşurum*’ şeklinde bir görüş belirtirken Fatma öğretmen, ‘*İlk bakışta olumlu elektrik aldığım kişiyle göz teması kurarım. Tanımaya çalışırım. Eğer anlaşabileceğim biriyse muhabbet ederim.*’ diyerek iletişime geçmek için belirli koşullar öne sürdükleri görülmektedir. Bazı katılımcılar ortama uyum sağlayabilmek için ortak paydalar aradıklarını belirtmişlerdir ($n = 10$). Emine öğretmenin, ‘*Ortak noktaların farkına varıp ortak noktalar üzerinden iletişim kurarak uyum sağlamaya çalışırım*’ şeklindeki açıklamalarına benzer ifadelerde bulunan öğretmenlerin iletişime geçmek için ortak noktalar bulmaya çalıştıkları görülmektedir. Sınırlı sayıda öğretmen ise ($n = 3$), uyum sağlama sürecinde

başta çekingen tavır sergileyerek zaman geçtikçe alıştıklarını ve iletişimi hızlandırdıklarını belirtmişlerdir. Bu kapsamda Mehmet öğretmen, *‘Biraz pasif bir kişiliğim ama biraz konuştuğuktan sonra arkadaşlarımla aram çok iyi olur.’* açıklamasıyla uyum sağlamanın zamanla daha kolay olduğu vurgusunu ön plana çıkarmaktadır. Tablo 3’te öğretmenlerin sosyal etkileşim kurma becerisine yönelik ortaya çıkan kategori ve kodlar sunulmuştur.

Tablo 3. Sosyal etkileşim kurma becerisi

Temalar	Kategori	Kodlar	n
Sosyal Etkileşim Kurma Becerisi	Sosyal öğretmen rolü	Veli ziyaretleri ve toplantıları	20
		Öğrenci ilişkileri (gezi, spor etkinlikleri vb.)	16
		Öğretmenler arası sosyo-kültürel faaliyetler	11

“Sosyal Etkileşim Kurma Becerisi” temasında katılımcıların veliler, meslektaşlar ve öğrencilerle etkileşim kurma yolları incelenmiştir. Bu kapsamda, öğretmenler için “sosyal öğretmen rolü” tanımlanmıştır. Sosyal etkileşim kurma becerisi, öğretmenlerin okul içi ve dışı paydaşlarla sosyal etkileşim biçimleri, sosyal ve kültürel etkinliklerdeki rolleri ve kişiler arası ilişkileri yürütme becerileri açısından değerlendirilebilir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu, veli ziyareti veya veli toplantıları gibi yollarla velilerle bir araya geldiklerini belirtmişlerdir ($n = 20$). Mehmet öğretmen, *‘Veli ziyaretleri, özel toplantılar yaparım. Öğrencilerle okul dışı faaliyetleriyle bulunurum. Sinema, piknik, sportif oyunlar gibi. Bunların dışında öğrencilerle, öğretmen öğrenci sınırlılıklarını aşmadan samimi bir iletişim kurarım.’* şeklinde bir görüş belirtmiştir. Buna benzer şekilde birçok öğretmen, ziyaretler ve toplantılar aracılığıyla velilerle görüştiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların yarısından fazlası öğrencileriyle okul içinde ve okul dışında çeşitli aktivitelere katılarak etkileşimi artırmaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir ($n = 16$). Ayrıca birçok öğretmen; öğrencileriyle telefon ve sosyal medya gibi araçlarla iletişime geçtiğini söyleyerek öğrencileriyle okul dışında da haberleştiklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların yarısına yakını ise, meslektaşlarıyla daha çok sosyal-kültürel faaliyetler vasıtasıyla iletişim kurduklarını ifade etmişlerdir ($n = 11$). Bu görüşü destekler nitelikteki katılımcı görüşleri aşağıda sunulmuştur:

- *‘Meslektaşlarımızla piknik yapar ve sportif faaliyetlerde bulunuruz.’* (Hatice öğretmen)
- *‘Meslektaşlarımla sosyal ilişki kurmak için okul dışı faaliyetlere (yemek, çay, gezi) önem veririm.’* (Mustafa öğretmen)

Tablo 4’te öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin algılarına yönelik ortaya çıkan kategori ve kodlar sunulmuştur.

Tablo 4. Öğretmenlik mesleğine ilişkin algı

Tema	Kategori	Kodlar	n
Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Algı	Olumlu öğrenme ortamı inşa eden öğretmen rolü	Duyuşsal (Heyecan, sevgi, empati, vb.)	20
		Davranış (Sabır, iletişim, rol model olma, vb.)	15
		Bilişsel (Bilgi düzeyi, alan uzmanlığı, vb.)	7

“Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Algı” teması altında katılımcıların mesleki anlamda öğrencilerine yönelik algıları ve bunların öğrenme ortamları üzerindeki etkileri hakkındaki görüşleri incelenmiştir. Bu kapsamda, öğretmenler için “Olumlu öğrenme ortamı inşa eden öğretmen rolü” tanımlanmıştır. Öğretmenlik mesleğine ilişkin algı, öğretmenlerin mesleki yatkınlık düzeyleri ile mesleğin duyuşsal, davranışsal ve bilişsel gerekliliklerine yönelik becerileri açısından değerlendirilebilir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun öğretmenlik mesleğine ilişkin algılarının duyuşsal boyutunu ön plana çıkardıkları tespit edilmiştir ($n = 20$). Ahmet öğretmen, *‘Yeni başladığım için heyecanım var. Öğrencilere yeterli bilgi vermeye çalışıyorum ve davranışlarımla onlara örnek olmaya çalışıyorum. Öğretmen öğrenci arasındaki sınırı korumalı. Çok samimi veya çok soğuk, uzak olursa eğitim verimli olmaz.’* şeklinde bir görüş belirtmiştir. Katılımcıların yarısından fazlası bu süreçte rol model olduklarının farkında olduklarından daha sabırlı davrandıklarını, doğru iletişim kurmanın öneminden bahsederek bunu davranış olarak göstermeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir ($n = 15$). Bununla birlikte Ali öğretmenin, *‘Mesleğimi gerçekten severek yapıyorum. Benim için her öğrenci bir tırtıl gibidir. Onun etrafını kozayla sarıp koruyup kollayıp kelebek olması ve uçuşmasını sağlamak eğitimcilerin görevidir.’* açıklamalarından görüldüğü gibi öğretmenlerin algılarında duyuşsal ve davranışsal boyutlar ön plana çıkmaktadır. Diğer taraftan öğretmenlerin mesleğin icrasında bilişsel süreçlere daha az vurgu yapmaları dikkat çekicidir ($n = 7$).

Tartışma Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, ilkökul ve ortaokul öğretmenlerinin sosyal ve duygusal beceriler ile bu becerilerin öğrenme ortamlarına yansımalarına ilişkin görüşlerine başvurulmuştur. Nitel yaklaşıma göre tasarlanan bu çalışmada, farklı demografik özelliklere sahip 24 öğretmenle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler, araştırmacılar tarafından deşifre edilmiş ve anlamlı kod, kategori ve temalara dönüştürülmüştür. Bu bağlamda, katılımcı görüşlerine göre konuya ilişkin 3 tema, 3 kategori (öğretmen rolü) ve 13 kod belirlenmiştir. Bu temalar ve öğretmen rolleri; (i) uyum sağlama becerisi (girişimci öğretmen), (ii) sosyal etkileşim kurma becerisi (sosyal öğretmen) ve (iii) öğretmenlik mesleğine ilişkin algı (olumlu öğrenme ortamını inşa eden öğretmen) olarak belirlenmiştir.

Araştırmada öğretmenlerinin büyük çoğunluğunun uyum sağlama becerisine sahip olduğunu, yeni bir ortama girdiklerinde girişken davrandıklarını ve ortak bir şeyler paylaşma eğiliminde olduklarını ifade etmişlerdir. Bazı öğretmenlerin farklı ortamlarda ve yeni karşılaştığı kişilerle iletişime geçmek için çeşitli beklentileri bulunmaktadır. Örneğin konuşulacak ortak bir konu, kendine yakın bir davranış, ortak cevaplanabilecek soru gibi ortak paylaşım alanlarının olması gibi koşulların iletişime geçmek için teşvik edici olduğunu vurgulamışlardır. Çok azı ise,

sosyal ilişkilerde çekingen olduğunu belirterek daha geri planda kalmayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların büyük çoğunluğu, velilerle toplantılar veya ziyaretler yoluyla irtibata geçtiklerini vurgulamışlardır. Bu görüşler incelendiğinde, katılımcıların genel itibarıyla girişimci, sosyal ilişki kurmaya açık, uyum sağlama becerisi gelişmiş bir birey oldukları yorumu yapılabilir. Eğitim Reformu Girişimi'nin (ERG) (2017), yayımladığı *Eğitim İzleme Raporu 2016-2017* incelendiğinde, eğitim ortamlarının çocukların sosyal, duygusal ve akademik gelişim sağladıkları, çatışma çözümü ve sosyalleşmeyi öğrendikleri yerler olduğu vurgulanmaktadır. Böylece; eğitim ortamları sadece bina veya derslik sayısı gibi fiziksel etmenlerle sınırlanmasının doğru bir yaklaşım olmadığı düşünülmektedir. Bu durum öğretmenlerin hem akademik hem de sosyal ve duygusal açıdan belirli yetkinliklere sahip olmasını gerektirmektedir. Çeşitli sosyal bağlamlara uyum sağlama ve girişimcilik becerisiyle öğretmenler öğrenciler için zengin öğrenme ve sosyalleşme ortamları sağlayabilirler.

Öğretmenler, okul içinde ve dışında öğrencileriyle çeşitli sosyo-kültürel faaliyetler gerçekleştirdiklerini ifade etmişlerdir. Benzer şekilde meslektaşları ve velilerle birlikte çeşitli sosyo-kültürel faaliyetler düzenledikleri ve sosyal etkileşim içerisinde olduklarını belirtmişlerdir. Bu bağlamda, öğretmenler yeni ortamlarda girişken tavırlar sergilemekte ve okul paydaşlarıyla farklı etkileşim yollarını kullanarak sosyo-kültürel faaliyetlerde bulunmaktadır. Katılımcıların bu ifadelerine bakarak sosyal becerilerini etkili bir şekilde kullandıkları, bu becerilerin de okul ortamındaki diğer paydaşlarla ve dolayısıyla öğrencileriyle olan ilişkilerinde çeşitlilik sağlayacağı düşünülmektedir. Bandura (1986), sosyal öğrenme teorisinde bireyin her şeyi doğrudan öğrenmesine gerek olmadığını, başkalarının deneyimleri aracılığıyla dolaylı olarak pek çok şeyi öğrenebileceğini ifade etmektedir. Bu açıdan; öğretmenlerin meslektaşlarıyla kurdukları etkileşim sayesinde çeşitli entelektüel kazanımlara ulaşabileceği ve öğrencilerin sosyo-psikolojik gelişiminde rol model davranışlarla anlamlı katkılar sağlayabileceği çıkarımında bulunulabilir. Seven ve Yoldaş'ın (2007) araştırmasında, öğretmenlerin sahip olduğu sosyal becerilerin öğrencilerin sosyal gelişimine anlamlı katkılar sunacağı sonucuna ulaşılmıştır. Başka bir çalışmada ise, okul paydaşlarının birbiriyle olan etkileşiminin öğrencilerin eğitim-öğretim durumlarını olumlu etkileyeceği vurgulanmıştır (Bektaş ve Nalçacı, 2013).

Holland (1997) "kişilik-iş uyumu teorisi" kapsamında iş gerekliliklerini kişilik özellikleri ile eşleştirme çabası içerisine girmiştir. Bu teoriye göre; iş tatmini veya tatminsizliği bireylerin kişilik özellikleri ile işin özellikleri arasındaki uyuma bağlıdır. Bu doğrultuda Holland'a göre öğretmenlik mesleği; sosyallik, iş birliği kurma, anlayışlılık ve yardımseverlik gibi kişilik özelliklerini içeren "sosyal tip" başlığı altında yer alır. Holland'ın bu çalışması, sosyal becerilerin öğretmenlik mesleğinin temel bir bileşeni olmasını göstermesi açısından önemlidir. American

Psychological Association (APA) tarafından desteklenen, Okullar ve Eğitimde Psikoloji Birimi olarak bilinen bir psikologlar birimi tarafından bir çalışma gerçekleştirilmiştir (APA, 2015). Bu çalışma kapsamında, *Okul Öncesinden Lise Sona: Öğretmenler için 20 Temel Psikoloji İlkesi* belirlenmiştir. Bu ilkeler arasında yer alan “Kişilerarası ilişkiler ve iletişim hem öğrenme-öğretme süreci hem de öğrencilerin sosyal-duygusal gelişimi için önemlidir.” ilkesi öğretmenlerin sosyal becerilerinin önemini vurgulamaktadır. Bu kapsamda; öğrencilerden işbirliği/beraber çalışma, farklı bakış açıları geliştirme, başkalarının görüşlerine saygı duyma, yapıcı geri bildirim, kişilerarası problem çözme ve çatışma çözme gibi becerilerin gelişmesi beklenmektedir. Öğretmenler olumlu bir sosyal iklimin korunmasını güvenceye almaktan sorumludurlar ve bu ancak sosyal ve duygusal becerilere sahip öğretmenlerle mümkün olmaktadır.

Araştırmanın bir diğer bulgusu incelendiğinde, öğretmenlerin genel mesleki algılarına ilişkin ifadelerinde daha çok olumlu duygusal çıkarımlar yaparak bunu olumlu davranış biçimlerine dönüştürdükleri sonucu çıkarılabilir. Mesleki bilgileri konusunda da özgüven sahibi olarak günlük yaşam bilgilerini öğrenciye aktarma konusunda kararlı oldukları görülmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) (2017), *Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri* kapsamında yaptığı çalışmalar sonucunda öğretmenlerde olması gereken birbiriyle ilişkili ve birbirini tamamlayan üç yeterlik alanı belirlemiştir: (i) mesleki bilgi, (ii) mesleki beceri ve (iii) tutum ve değerler. Özellikle tutum ve değerler yeterlik alanı, öğretmenlik mesleği genel tutum ve değerlerini içeren, öğrenciye yaklaşım, milli, manevi, evrensel değerler, iletişim ve iş birliği ile kişisel ve mesleki gelişim yeterliklerini kapsamaktadır. Buna göre öğretmen; tutum ve davranışlarıyla öğrencilere rol model olan, insan ilişkilerinde empati ve hoşgörüyü esas alan, kültürel ve sanatsal etkinliklere katılarak mesleğini severek ve isteyerek yapan özel bir ihtisas mesleği olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda, öğretmenlerin mesleki yeterliklerine ilişkin görüşlerinin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal açılardan öğretmenlik mesleği genel yeterlikleriyle güçlü ilişkiler içerisinde olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak öğretmenlerin sosyo-duygusal becerilerinin öğrenme ortamına etkisi hakkındaki ifadelerinden ortaya çıkan sonuç, katılımcıların büyük çoğunluğunun öğretmenlerin sahip olacağı bu becerilerin kendi öğrencilerini de etkileyeceği ve bunun sonucu olarak öğrenme ortamlarının olumlu yönde ilerlemesine katkı sağlayacağı yönündedir. Yüksel (2001) yaptığı çalışmanın sonucunda, öğrencilerin kişiliklerinin şekillendiği çocukluk yıllarında öğretmenlerini birçok açıdan model aldıklarını vurgulamaktadır. Diğer taraftan Harms ve Credé'nin (2010) yaptıkları araştırmada bireylerin liderlik becerilerinin gelişiminde duygusal becerilere sahip olmanın çok önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenler öğrenme ortamını zenginleştirmek için, okul içi ve dışı sosyal etkinliklere önem vermenin yanında öğrencilerin duygusal yönlerinin de önemsenmesinin gerektiğini düşünmektedirler. Genel olarak

öğretmenlerin sahip oldukları sosyo-duygusal becerilerin öğrenciler tarafından doğru algılanması ve onlara uygun yöntemlerle aktarılması sonucu öğrenme ortamlarının bundan olumlu yönde etkilenmesi söz konusu olabilir.

APA (2015) çalışmasında, duygusal iyi olma hali eğitim performansını, öğrenmeyi ve gelişimi etkilediği ileri sürülmektedir. Bu açıdan duygusal iyi olma hali; sınıfın her gün başarılı bir şekilde işleminin ayrılmaz bir parçasıdır ve akademik performans ile öğrenmeyi etkiler. Öğretmen, bütün öğrencilerin kabul edildiği, değer ve saygı gördüğü, akademik başarı ve destek için fırsatların sunulduğu, yetişkinler ve akranlarla olumlu sosyal ilişkilere sahip olunan bir iklimi kurmada başrol oynar. Bu yönüyle öğretmenlerden; (i) duygusal sözcük dağarcığı kullanmak, (ii) uygun duygusal ifade ve tepkiler için model olmak, (iii) empati ve merhamet gibi, başkalarını duygusal olarak anlamayı desteklemek ve (iv) performanslarından bağımsız olarak bütün öğrenciler için eşit derecede destekleyici olmak için kendi beklentilerini gözden geçirmek gibi becerilerde yetkinlik kazanması beklenmektedir (APA, 2015). Bununla birlikte Koçoğlu (2011) gerçekleştirdiği çalışmada, duygusal zeka ile öğretmen adaylarının öğretmen yeterliği inançları arasında anlamlı ilişkiler olduğunu bulmuştur. Bu sonuca benzer çalışmalarda da (Chan, 2004; Moafian ve Ghanizadeh, 2009), yüksek etkinlik inancı ve yüksek EQ [*Emotional Quotient (Duygusal Zekâ Katsayısı)*] kapasitesine sahip öğretmenlerin, öğrencileri motive etme, onları destekleme ve yapıcı bir öğrenme ortamında pozitif bir ilişki içerisinde öğrenme faaliyetlerine katılma potansiyellerinin farkında olduğunu önermektedir. Öğrencilerin kendileriyle barışık, mutlu, hedeflerine ulaşmada kararlı, kendilerine güvenen, bireyler arası etkili iletişim kurabilen, duygusal yeterliklere sahip olabilmeleri için, onların yetiştirildiği çocukluk dönemlerinde alacakları eğitimin niteliği oldukça önemli olduğunu, öğretmenlerin öğrencilerin bu gelişimsel alanlarına katkı sağlamada en önemli faktörlerden biri olduğunu belirten çalışmalar bulunmaktadır (Akgül Barış, 2008; Yüksel, 2001).

Araştırmanın sonuçlarından yola çıkarak; öğretmenler sosyal ve duygusal becerilerin öğretmenlik mesleği için önemli bileşenler olduğunun bilincindedir. Bu sonuçlar literatür ile uyumludur (Brackett ve Caruso, 2006; Jennings ve Greenberg, 2009; Phelan, Davidson ve Cao, 1992; Zins vd., 2004). Bu yönüyle, okul içi ve dışı sosyo-kültürel faaliyetlerin etkililiğini artırarak öğretmenlerin sosyal becerilerini daha etkin kullanabilecekleri ortamlar tasarlanabilir. Özellikle bu ilişkilerin okul dışında sürekliliği sağlanarak kalıcı hale gelmesine ve okul içi öğrenme ortamlarının zenginleşmesine yardımcı olunabilir. Bu noktada, makro açıdan politika belirleyicilere ve mikro anlamda il, ilçe ve okul yöneticilerine büyük sorumluluklar düşmektedir. Bu çalışmada, öğretmenlerin sosyal ve duygusal beceriler ile bu becerilerin öğrenme ortamlarına etkisi üzerine bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu sebeple, bu çalışmanın sonuçları var olan durumu betimlemesi ve sosyal ve duygusal beceriler ile öğrenme ortamları arasındaki ilişkileri

sunması açısından sınırlı bir kapsamı bulunmaktadır. Bu konuya ilişkin okul içi gözlem ve görüşme teknikleriyle, ayrıca okul kültürünün öğretmen-öğrenci ilişkileri ve sosyal-duygusal beceriler açısından analiz edilmesini mümkün kılacak etnografik çalışmalarla derinlemesine araştırmalar yapılabilir.

Kaynaklar

- Akgül Barış, D. (2008). Sosyal beceri gelişiminde çocuk ve müzik. *Milli Eğitim Dergisi*, (177), 28-35.
- American Psychological Association, Coalition for Psychology in Schools and Education. (2015). *Okul öncesinden lise sona: Öğretmenler için 20 temel psikoloji ilkesi* (E. Kanlı, Çev.). Ankara: Türk Eğitim Derneği. <https://tedmem.org/yayinlar> adresinden erişildi.
- Avşar, Z. (2004). Beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin sosyal beceri düzeylerinin belirlenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2), 111-130.
- Baker-Henningham, H., Walker, S., Powell, C. ve Gardner, J. M. (2009). A pilot study of the incredible years teacher training programme and a curriculum unit on social and emotional skills in community preschools in Jamaica. *Child: Care, Health and Development*, 35(5), 624-631.
- Bandura, A. (1971). *Social learning theory*. New York: General Learning.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Bektaş, F. ve Nalçacı, A. (2013). Okul iklimi ile öğrenci başarısı arasındaki ilişki. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(13).
- Bolat, Ö. (2016). *Beni ödülle cezalandırma. Mutlu ve başarılı çocuk yetiştirmek için rehber*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Brackett, M. A., & Caruso, D. R. (2006). *The emotionally intelligent teacher*. Ann Arbor, MI: Quest Education.
- Budak, Y. (2015). Öğrenmeye Uygun Olumlu Bir Sınıf Ortamı Oluşturmada Öğretmen Davranışları. İçinde L. Küçükahmet (Ed.), *Sınıf Yönetimi* (ss. 286-319). Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (15. Baskı). Ankara: Pegem A.
- Cemaloğlu, N. (2016). Öğrenci başarısı nasıl artar? 29.01.2018 tarihinde <http://www.vitaminogretmen.com/haberler/1053> adresinden erişilmiştir.
- Chan, D. W. (2004). Perceived emotional intelligence and self-efficacy among Chinese secondary school teachers in Hong Kong. *Personality and Individual Differences*, 36(8), 1781-95.
- Çetinkanat, C. (1998). Öğretmen adayları ve müfettişlerin bakış açısından öğretmen iletişim becerileri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 4(2), 209-221.
- Denham, S. A., Bassett, H. H. ve Zinsser, K. (2012). Early childhood teachers as socializers of young children's emotional competence. *Early Childhood Education Journal*, 40(3), 137-143.
- Eğitim Reformu Girişimi [ERG] (2017). *Eğitim izleme raporu 2016-2017*. Ankara: ERG.
- Goleman, D. (1995). *Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ*. New York: Bantam.
- Goleman, D. (2006). *Emotional intelligence*. New York: Bantam.
- Gömlüksiz, N. M. ve Kan, A. Ü. (2012). Eğitimde duyuşsal boyut ve duyuşsal öğrenme. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(1), 1159-1177.
- Hamann, D. L., Lineburgh, N. ve Paul, S. (1998). Teaching effectiveness and social skill development. *Journal of Research in Music Education*, 46(1), 87-101.
- Harms, P. D. ve Credé, M. (2010). Emotional intelligence and transformational and transactional leadership: A meta-analysis. *Journal of Leadership ve Organizational Studies*, 17(1), 5-17.

- Holland, J. L. (1997). Making vocational choices: A theory of vocational personalities and work environments. Psychological Assessment Resources.
- Jennings, P. A., & Greenberg, M. T. (2009). The prosocial classroom: Teacher social and emotional competence in relation to student and classroom outcomes. *Review of Educational Research*, 79(1), 491-525.
- Justice, M. ve Espinoza, S. (2007). Emotional intelligence and beginning teacher candidates. *Education*, 127(4), 456-462.
- Kabakçı, Ö. F. ve Owen, F. K. (2010). Sosyal duygusal öğrenme becerileri ölçeği geliştirme çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 35(157), 152-166.
- Koçoğlu, Z. (2011). Emotional intelligence and teacher efficacy: a study of Turkish EFL pre-service teachers. *Teacher Development*, 15(4), 471-484.
- MEB, (2017). Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri. Ankara: Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü.
- Merriam, S. B. (2013). Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber (3. Basım) (Çev. Ed. S. Turan). Ankara: Nobel.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). Qualitative data analysis: An expanded Sourcebook (2nd ed). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Moafian, F. ve Ghanizadeh, A. (2009). The relationship between Iranian EFL teachers' emotional intelligence and their self-efficacy in language institutes. *System*, 37(4), 708-18.
- National Institute of Child Health and Human Development (NICHD) and Early Child Care Research Network (2002). The relation of global first-grade classroom environment to structural classroom features and teacher and student behaviors. *The Elementary School Journal*, 102(5), 367-387.
- Özdemir, S., Sezgin, F., Şirin, H., Karip, E. ve Erkan, S. (2010). İlköğretim okulu öğrencilerinin okul iklimine ilişkin algılarını yordayan değişkenlerin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education)*, 38: 213-224.
- Phelan, P., Davidson, A. L., and Cao, H. T. (1992). Speaking up: Students' perspectives on school. *Phi Delta Kappan*, 73(9), 695-704.
- Phillipsen, L. C., Bridges, K. S., McLemore, G. ve Saponaro, L. A. (1999). Perceptions of social behavior and peer acceptance in kindergarten. *Journal of Research in Childhood Education*, 14(1), 68-77.
- Robbins, S. P., Decenzo, D. A. ve Coulter, M. (2013). Yönetimin Esasları. A. Ögüt (Çev. Ed.). Ankara: Nobel.
- Schunk, H. D. (2014). Öğrenme teorileri. Nobel Yayıncılık M. Şahin (Çev. Ed.). Ankara.
- Seven, S. ve Yoldaş, C. (2007). Sınıf öğretmeni adaylarının sosyal beceri düzeylerinin incelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 1-18.
- Sezgin, F. ve Kılınc, A. Ç. (2011). İlköğretim okulu öğretmenlerinin örgüt iklimine ilişkin algılarının incelenmesi. *GÜ Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(3), 743-757.
- Sutton, R. E., & Wheatley, K. F. (2003). Teachers' emotions and teaching: A review of the literature and directions for future research. *Educational Psychology Review*, 15(4), 327-358.
- Sutton, R. E., Mudrey-Camino, R., & Knight, C. C. (2009). Teachers' emotion regulation and classroom management. *Theory into Practice*, 48(2), 130-137.
- Sünbül, A. M. (1996). Öğretmen niteliği ve öğretimdeki rolleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, (1), 597-607.
- Uğurlu, C. T. (2013). Öğretmenlerin iletişim becerisi ve empatik eğilim davranışlarının çocuk sevme düzeyleri üzerine etkisi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 3(2), 51-61.
- Yıldırım, K. (2010). Nitel araştırmalarda niteliği artırma. *İlköğretim Online*, 9(1), 79-92.

Young, J. E., Williamson, M. I. ve Egan, T. G. (2016). Students' reflections on the relationships between safe learning environments, learning challenge and positive experiences of learning in a simulated GP clinic. *Advances in Health Sciences Education*, 21(1), 63-77.

Yüksel, G. (2001). Öğretmenlerin sahip olmaları gereken davranış olarak sosyal beceri. *Milli Eğitim*, (150). 10.02.2018 tarihinde http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/milli_egitim_derjisi/150/yuksel.htm adresinden erişilmiştir.

Zins, J. E., Weissberg, R. P., Wang, M. C., & Walberg, H. J. (Eds.). (2004). *Building academic success on social and emotional learning: What does the research say?*. New York: Teachers College Press.

Psikolojik Dışlanma ve Sosyal Dışlanma Arasındaki Farklılık: Benlik Değeri, Yalnızlık ve Genel Aidiyet Duygusu Üzerindeki Etkileri

Mehmet KAVAKLI*

Öz

Bu çalışmanın amacı psikolojik dışlanmanın sosyal dışlanmadan farkını ortaya koyarak benlik değeri, yalnızlık ve genel aidiyet duygusu üzerindeki etkilerini incelemektir. Çalışmanın örneklemini Türkiye’de bir devlet üniversitesinde eğitim görmekte olan 221 üniversite öğrencisi oluşturmuştur. Verilerin toplanması amacıyla Ergenler için Sosyal Dışlanma Ölçeği, Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği, UCLA Yalnızlık Ölçeği ve Genel Aidiyet Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada yer alan değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla korelasyon analizi, psikolojik dışlanma ve sosyal dışlanmanın temel etkilerini belirlemek için de MANOVA ve onu takiben ANOVA yapılmıştır. Sonuçlar hem psikolojik dışlanmanın hem de sosyal dışlanmanın temel etkilerinin anlamlı olduğunu göstermiştir. Psikolojik dışlanma ile sosyal dışlanmanın ortak etkilerinin ise anlamlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Psikolojik dışlanmanın benlik değeri ve özellikle yalnızlık ve genel aidiyet duygusu üzerindeki temel etkilerinin sosyal dışlanma ile karşılaştırıldığında daha yüksek olduğu görülmektedir. Sonuçlar literatür ışığında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik dışlanma, Sosyal dışlanma, Benlik değeri, Ait olma, Yalnızlık.

The Difference Between Ostracism and Social Exclusion: The Effects on Self-Esteem, Loneliness and General Belongingness Emotion

Abstract

The aim of the present study was to reveal the difference between ostracism and social exclusion and was to investigate the effects of ostracism and social exclusion on self-esteem, loneliness and general belongingness emotion. The sample was composed of 221 university students studying at a state university in Turkey. Data was gathered by using the Ostracism Experience Scale for Adolescents, Rosenberg Self-Esteem Scale, UCLA Loneliness Scale and The General Belongingness Scale. Correlation analysis was carried out to determine the relationships among variables. MANOVA and ANOVA analysis were conducted to examine the main effects of ostracism and social exclusion. The results showed that both ostracism and social exclusion have significant main effects on self-esteem, loneliness and general belongingness emotion. The interaction effects of ostracism and social exclusion were not significant. Moreover, the main effect of ostracism on self-esteem, especially, loneliness and general belongingness has higher than social exclusion. The results were discussed in light of the literature.

Keywords: Ostracism, Social exclusion, Self-esteem, Need to belong, Loneliness.

Received/Geliş: 06.01.2019

Accepted/Kabul: 20.05.2019

* Uzman Psikolog, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Aile ve Gençlik Uygulama ve Araştırma Merkezi, Psikoloji Doktora Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, mehmetkavakli15@gmail.com, Orcid No: 0000-0001-8876-3966

(Makale türü: Araştırma makalesi)

Giriş

İnsan sosyal bir varlıktır ve grup içerisinde yaşamını devam ettirmektedir. Grup içerisinde olmak bireye birçok açıdan avantaj sağlamaktadır. Evrimsel görüşe göre grupların en önemli işlevlerinden birisi kişinin hayatta kalma olasılığını artırması gerekçesiyle evrimsel olarak gelişen ait olma ihtiyacının tatmin edilmesidir (Baumeister ve Leary, 1995; Gruter ve Masters, 1986). Bunun yanında bir gruba ya da gruplara üye olmak grubun üyesi olan bireye sosyal kimlik kazandırma, grup normları ile birlikte belirsizlikleri ortadan kaldırma, psikolojik ihtiyaçlarını karşılama (Arpacı, Kesici ve Baloğlu, 2018; Kesici, 2015) ve tek başına çözülemeyecek sorunları kolay bir biçimde çözüme kavuşturma noktasında avantajlar sağlamaktadır (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2017). Sayılan gerekçelerle bir gruba üye olmak, var olan üyeliği devam ettirmek kişiler için oldukça önemlidir (Kavaklı, 2019; Williams, 2001; 2007). Bu nedenle gerekçesi ne olursa olsun grubun dışına itilmek, dışlanma yaşamak, dışlanan bireyleri duygusal, davranışsal ve bilişsel açılardan olumsuz yönde etkilemektedir.

Dışlanma olgusu uzun zamandır sosyal psikologların ilgisini çeken ve üzerinde çalışılan bir konudur. Literatüre bakıldığında dışlanma kavramına işaret etmek amacıyla birbirinden farklı ifadelerin kullanıldığı görülmektedir. Psikolojik dışlanma (ostracism), sosyal dışlanma (social exclusion), reddedilme (rejection) bunlardan en sık kullanılanlarıdır (Leary, 2005). Literatürde yer alan bazı görüşlere göre sözü edilen bu üç kavramın aynı ya da farklı olgulara işaret ettiklerine dair görgül bir araştırma bulgusu bulunmamaktadır (Williams, 2007). Ancak bu dışlanma kavramları kimileri tarafından aynı anlamda kullanılırken kimileri tarafından farklı anlamlara işaret edecek şekilde kullanılmaktadır ve son zamanlarda bu üç dışlanma kavramının arasındaki küçük farklılıklar da dikkate alınmaya başlanmıştır (Aydın, Şahin, Yavuz Güzel, Abayhan, Kaya ve Ceylan, 2013; Leary, 2005). Bu çalışmada psikolojik dışlanma ve sosyal dışlanma kavramları ele alınmıştır ve bu çalışma sözü edilen kavramların birbirinden farklı olgulara işaret ettiği görüşünden hareketle yürütülmüştür ve araştırmanın odak noktasını bu görüş oluşturmaktadır.

Literatürde yer verilen tanımlamalara göre reddedilmede bireyin üyesi olduğu grup tarafından açık bir biçimde reddedilmesi ve grubun etkinliklerinin dışında tutulması söz konusu olmaktadır (Feldman ve Crandall, 2007; Kavaklı, 2018). Sosyal dışlanma ise grup tarafından bireye kimi zaman açık bir şekilde bildirilerek kimi zaman açıkça ifade etmeden grubun belli ya da bütün faaliyetlerinden dışlanması anlamına gelmektedir (Leary, 2005; Williams, 2001). Psikolojik dışlanma ise bir yönüyle diğer dışlanma türlerinden özellikle ayrılmaktadır. Psikolojik dışlanmada bireyin üyesi olduğu bir grup tarafından dışlanmasının nedenine dair herhangi bir geri bildirim verilmemesi ve kişinin görmezden gelinmesi söz konusudur (Williams, 2007). Sosyal dışlanmada ve reddedilmede bir şekilde dışlanmanın hedefinde olan bireye dışlandığına dair bir tepki verilmektedir. Psikolojik dışlanmada, bu iki dışlanma türünden farklı olarak bireye olumlu

ya da olumsuz yönde herhangi bir bilgi verilmemektedir ve kişi görmezden gelinmektedir. Görmezden gelinme şeklinde yaşanan bu dışlanmanın kişileri çok daha olumsuz yönde etkileyebileceği yapılan çalışmalarda da ifade edilmektedir (Baumeister, Brewer, Tice ve Twenge, 2007; Williams ve Nida, 2011). Williams (2001; 2007) tarafından oluşturulan psikolojik dışlanma modeli de bu duruma iyi bir açıklama getirmektedir. Williams'a (2001; 2007) göre insanlar benlik değeri (self-esteem), ait olma (need to belong), kontrol (control) ve anlamlı varoluş (meaningful existence) gibi bazı temel psikolojik ihtiyaçlara sahiptir ve bu modelin merkezinde, bahsedilen ihtiyaçlara yönelik ihtiyaç tehdidi kavramı bulunmaktadır. Bir dışlanma yaşantısı özellikle de psikolojik dışlanma, sözü edilen ihtiyaçlar için bir tehdit oluşturmaktadır (MacDonald ve Leary, 2005; Gonsalkorale ve Williams, 2007; Williams, 2001; Zadro, Williams ve Richardson, 2005). Görmezden gelinme şeklinde gerçekleşen psikolojik dışlanmanın sosyal dışlanmadan farklı olarak bireylerin özellikle kontrol ihtiyaçlarını daha fazla tehdit edebileceği belirtilmektedir. Görmezden gelinerek psikolojik dışlanma yaşayan kişiler dışlanmalarının nedenine dair herhangi bir bilgiye sahip olmadıkları için ilişkileri üzerindeki kontrol algıları sosyal dışlanmada olduğundan daha fazla etkilenebilmektedir ve psikolojik dışlanmaya maruz kalan kişilerin çevreleri üzerindeki kontrollerinin negatif yönde etkilenmesi olasılığı görece daha yüksektir. Bir dışlanma deneyimi ister psikolojik dışlanma türünde olsun ister sosyal dışlanma türünde olsun bireylerin benlik değerini ve ait olma ihtiyaçlarını, bunun yanı sıra yalnızlık düzeylerini de olumsuz yönde etkileyeceği açıktır. Bireylerin yaşadıkları dışlanma deneyimlerinin benlik değeri, ait olma ve yalnızlık düzeylerini etkilediğini ifade eden araştırma sonuçları da bulunmaktadır (Ferris, Lian, Brown ve Morrison, 2015; Leary, 1990; Onoda ve diğer., 2010; Williams, 2009). Ancak daha önce de ifade edildiği gibi bu araştırma psikolojik dışlanma ve sosyal dışlanma olgularının farklı anlamlara işaret ettiği düşüncesinden hareketle yürütülmüştür. Bu nedenle psikolojik dışlanmanın benlik değeri, ait olma ihtiyacı ve yalnızlığı sosyal dışlanmadan olumsuz olarak daha fazla etkileyeceği düşünülmektedir. Nitekim Williams (2001; 2007) ihtiyaç tehdidi modelinde görmezden gelme şeklinde gerçekleşen psikolojik dışlanmanın bireylerin ihtiyaçlarını daha fazla etkilediğini ifade etmiştir. Sosyal dışlanma, psikolojik dışlanma ve reddedilme gibi dışlanma türlerinin farklı veya benzer olduklarına yönelik olarak yapılmış yeterli sayıda araştırma bulunmamaktadır (Williams, 2007). Kandemir (2011) çalışmasında bu dışlanma türlerinin ihtiyaçları etkileme düzeylerini incelemiştir ve psikolojik dışlanma koşulunda bulunan katılımcıların reddedilme grubundaki katılımcılara göre benlik değeri ve ait olma ihtiyaçlarında daha fazla tehdit hissettiklerini ifade etmiştir. Ayrıca psikolojik dışlanma grubunda yer alan kişilerin kontrol ihtiyaçlarının sosyal dışlanma koşulunda yer alan kişilerle karşılaştırıldığında daha fazla tehdit altında olduğu belirtilmiştir (Kandemir, 2011). Dışlanmaya işaret eden bu kavramlara yönelik olarak literatürde yer alan tartışmalar ve yapılan

çalışmaların sayısının azlığı dikkate alındığında bu araştırmanın literatürde yer alan bu tartışmaya katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Yukarıda yürütülen tartışmalar çerçevesinde planlanan bu çalışmada psikolojik dışlanma ve sosyal dışlanmanın birbirinden farklı kavramlar olduğu düşüncesinden hareketle bireylerin benlik değeri, ait olma ihtiyaçları ve yalnızlık düzeyleri üzerindeki etkilerinin birbirinden farklı olup olmayacağını incelemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda psikolojik dışlanmanın kişilerin benlik değeri, ait olma ihtiyacı ve yalnızlık düzeylerini sosyal dışlanmaya göre anlamlı bir şekilde daha olumsuz yönde etkileyeceği beklentisi araştırılmıştır.

H 1: Psikolojik dışlanma benlik değeri, yalnızlık ve genel aidiyeti etkilemektedir.

H 2: Sosyal dışlanma benlik değeri, yalnızlık ve genel aidiyeti etkilemektedir.

H 3: Psikolojik dışlanmanın benlik değeri, yalnızlık ve genel aidiyet üzerindeki etkisi sosyal dışlanmadan daha yüksektir.

Yöntem

Katılımcılar

Araştırma 2018-2019 güz döneminde Türkiye’de bir devlet üniversitesinde eğitimine devam etmekte olan üniversite öğrencilerinden çalışmaya gönüllü olarak katılan ve kolay örnekleme yöntemi ile seçilen yaşları 18-29 arasında değişen 176 kadın (%79.6) 45 erkek (%20.4) toplamda 221 kişi ile yürütülmüştür ($Ort_{yaş} = 21.04$, $S = 1.77$).

Veri Toplama Araçları

Veri toplama amacıyla yalnızca yaş ve cinsiyetin sorulduğu kişisel bilgi formu, Ergenler için Sosyal Dışlanma Ölçeği, Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği, UCLA Yalnızlık Ölçeği ve Genel Aidiyet Ölçeği kullanılmıştır.

Ergenler için Sosyal Dışlanma Ölçeği (Ostracism Experience Scale for Adolescents): Gilman, Carter-Sowell, DeWall, Adams ve Carboni (2013) tarafından geliştirilen ve Sertelin Mercan (2016) tarafından Türkçe’ye uyarlanan Ergenler İçin Sosyal Dışlanma Ölçeği, beşli Likert tipinde toplamda 11 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin dışlanma ve görmezden gelinme olmak üzere iki alt boyutu bulunmaktadır. Maddelerin faktör yükleri .59 ve .83, arasındadır madde toplam korelasyon katsayıları ise .75 ve .83 arasında değişmektedir. Ölçeğin görmezden gelinme alt boyutu için iç tutarlık katsayısı .82, dışlanma alt boyutu için .83 olarak bulunmuştur. Ölçeğin bu çalışmadaki güvenilirlik katsayısı ise görmezden gelinme boyutu için .84, dışlanma boyutu için ise .85 olarak bulunmuştur. Test tekrar test güvenilirlik katsayısı görmezden gelinme alt boyutu için .65, dışlanma alt boyutu için .63 olarak hesaplanmıştır. Ölçek ergenler için geliştirilen bir ölçektir ve Türkçe geçerlik güvenilirlik çalışması da ergenler ile yapılmıştır. Ancak Kavaklı (2018) çalışmasında ölçeğin üniversite öğrencilerinden oluşan örneklemlerde de kullanılabileceği sonucuna ulaşmıştır. Ölçeğin maddeleri incelendiğinde görmezden gelinme alt boyutunun

psikolojik dışlanmaya, dışlanma alt boyutunun ise daha çok sosyal dışlanmaya işaret ettiği görülmektedir. Bu nedenle bu araştırmada görmezden gelinme boyutu psikolojik dışlanma olarak, dışlanma boyutu da sosyal dışlanma olarak kullanılmıştır (Kavaklı, 2018).

Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği (Rosenberg Self-Esteem Scale): Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği Rosenberg (1965) tarafından geliştirilmiştir. Literatürde yaygın olarak kullanılan benlik saygısı ölçeklerinden biridir. Ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenilirliği çalışması Çuhadaroğlu (1986) tarafından yapılmıştır ve geçerlilik oranı .71 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin güvenilirliğini belirlemek amacıyla test-tekrar test yapılmıştır. Bu çalışma sonunda ölçeğin Türkçe formunun güvenilirlik katsayısının .75 olduğu bulunmuştur. Ölçekten elde edilen puanlar da 10 ile 40 arasındadır. Bu araştırmada ölçeğin güvenilirlik katsayısı .86 olarak hesaplanmıştır. Ölçek bu çalışma kapsamında bireylerin benlik değerlerinin ölçülmesi amacıyla kullanılmıştır.

Genel Aidiyet Ölçeği (The General Belongingness Scale): Orijinal olarak Malone, Pillow ve Osman (2012) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması Duru (2015) tarafından yapılmıştır. Yapılan açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizlerinin ölçeğin iki faktörlü yapısını doğruladığı ifade edilmiştir. Ölçeğin kabul edilme ve reddedilme olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır. Toplamda 12 maddeden oluşan ölçek yedili Likert tipindedir. Ölçeğin tümü için iç tutarlık katsayısı .92, kabul edilme boyutu için iç tutarlık katsayısı .89 olarak reddedilme boyutu içinse .91 olarak bulunmuştur. Bu araştırmada ise güvenilirlik katsayısı kabul edilme için .80, reddedilme için .82 ve ölçeğin tümü için .89 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin madde toplam korelasyonlarının .48 ile .79 arasında olduğu ifade edilmiştir ve test tekrar test güvenilirlik katsayısı ölçeğin tümü için .84, kabul edilme boyutu için .70, reddedilme boyutu için ise .75 olarak bulunmuştur. Duru (2015) çalışmasında ölçeğin reddedilme boyutunu oluşturan maddelerin ters çevrilerek genel aidiyet duygusunu ölçtüğünü, bunun yanında ters puanları çevrilmeksizin alt boyutların ayrı ayrı da kullanılabileceğini ifade etmiştir. Bu çalışmada genel aidiyet puanı kullanılarak katılımcıların genel aidiyet düzeyleri ölçülmüştür.

UCLA Yalnızlık Ölçeği (UCLA Loneliness Scale): Russell, Peplau ve Ferguson (1978) tarafından yalnızlığı ölçmek amacıyla geliştirilen ölçek Russell, Peplau ve Cutrona (1980) tarafından yeniden gözden geçirilerek maddelerinin yarısı olumlu yarısı olumsuz olacak şekilde toplamda 20 maddelik son şekli verilmiştir. Ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması ise Demir (1989) tarafından yapılmıştır. Ölçek dördümlü Likert tipindedir ve toplamda 20 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten alınabilecek puanlar 20 ve 80 arasındadır. Alınan yüksek puan yüksek yalnızlık anlamına gelmektedir. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı .96 olarak bulunmuştur. Bu araştırma ise ölçeğin güvenilirlik katsayısı .91 olarak hesaplanmıştır.

İşlem

Araştırmada veri toplama aşamasında kişisel bilgi formu, Ergenler için Sosyal Dışlanma Ölçeği, Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği, UCLA Yalnızlık Ölçeği ve Genel Aidiyet Ölçeği bir araya getirilerek bir ölçek bataryası oluşturulmuştur. Sıra etkisini engellemek amacıyla ölçeklerin farklı sıralarda sunulduğu toplamda dört farklı batarya hazırlanmıştır. Ölçekler dağıtılmadan önce katılımcıların okuması ve araştırmaya katılmaya gönüllü olanların onaylaması için aydınlatılmış onam formu dağıtılmıştır. Çalışmaya katılmayı kabul eden katılımcıların onam formları toplandıktan sonra hazırlanan ölçekler verilmiştir. Katılımcıların dışlanma ölçeğinin alt boyutları olan görmezden gelinme (psikolojik dışlanma) ve dışlanma (sosyal dışlanma) boyutlarından aldıkları puanların medyanları hesaplanmıştır ve daha sonra bu medyanlar psikolojik dışlanma ve sosyal dışlanma düzeylerinin düşük ve yüksek olarak belirlenmesinde kesme noktası olarak kullanılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde araştırmanın amacına uygun olarak toplanan verilerin istatistiksel analizlerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Katılımcıların araştırmada yer alan ölçeklerden aldıkları puanların ortalama ve standart sapmaları ve değişkenler arasındaki korelasyon değerleri Tablo 1’de gösterilmiştir. Benlik değeri, yalnızlık ve genel aidiyet boyutlarından alınan puanların psikolojik dışlanmaya ve sosyal dışlanmaya göre değişip değişmediğini tespit etmek amacıyla 2 (psikolojik dışlanma: düşük-yüksek) x 2 (sosyal dışlanma: düşük-yüksek) MANOVA yapılmıştır. Çok değişkenli varyans analizi yapılmadan önce araştırmadaki değişkenlere ilişkin puanların normal dağılım varsayımı için çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Tablo 1’den de görülebileceği gibi araştırmada yer alan bütün değişkenlerin çarpıklık ve basıklık katsayılarının +1 ve -1 aralığındadır ve normal dağılım varsayımının sağlandığı ifade edilebilir (Tabachnick ve Fidell, 2013).

Tablo 1. Araştırmada kullanılan ölçeklerden elde edilen puanlar arasındaki ilişkiler

	1	2	3	4	5
Psikolojik Dışlanma	-				
Sosyal Dışlanma	.39***	-			
Benlik Değeri	-.41***	-.36***	-		
Yalnızlık	.58***	.54***	-.55***	-	
Genel Aidiyet	-.60***	-.42***	.55***	-.67***	-
<i>X</i>	7.15	14.81	31.62	32.66	33.96
<i>S</i>	2.45	4.26	5.01	9.67	6.46
<i>Ç</i>	.991	.526	-.312	.997	-.827
<i>B</i>	.053	.405	-.749	.889	.079

Not. Ort = Ortalama, Ss = Standart sapma, Ç = Çarpıklık katsayısı, B = Basıklık katsayısı

Tablo 2. Psikolojik dışlanma ve sosyal dışlanma değişkenlerine göre benlik değeri, yalnızlık ve genel aidiyet boyutlarından alınan puanlara uygulanan MANOVA sonuçları

Etki	Wilks' λ	Sd	Hata sd	F	P	η^2
Psikolojik Dışlanma Düzeyi	.771	3	213	21.12	.000	.23
Sosyal Dışlanma Düzeyi	.873	3	213	10.31	.000	.13
Psikolojik*Sosyal Dışlanma	.978	3	213	1.56	.200	.02

Psikolojik dışlanma ve sosyal dışlanmanın benlik değeri, yalnızlık ve genel aidiyet boyutlarından alınan puanlar üzerindeki etkilerine ilişkin MANOVA sonuçları Tablo 2'de gösterilmiştir. Tablo 2'den de takip edilebileceği gibi psikolojik dışlanma düzeyinin (Wilks' $\lambda = .771$, $F = 21.12$, $p < .001$, $\eta^2 = .23$) ve sosyal dışlanma düzeyinin (Wilks' $\lambda = .873$, $F = 10.31$, $p < .001$, $\eta^2 = .13$) temel etkileri anlamlıdır. Psikolojik dışlanma ile sosyal dışlanmanın ortak etkisi ise anlamlı değildir (Wilks' $\lambda = .978$, $F = 1.56$, $p > .05$, $\eta^2 = .02$). Çok değişkenli varyans analizini izleyen (MANOVA) tek değişkenli varyans analizi (ANOVA) sonuçları Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Psikolojik dışlanma ve sosyal dışlanma değişkenlerine göre benlik değeri, yalnızlık ve genel aidiyet boyutlarından alınan puanlara ilişkin ANOVA sonuçları

Değişim kaynağı: Psikolojik Dışlanma Düzeyi (1:215)					
Değişken	Kar. Toplamı	Ort. Kare	F	p	η^2
Benlik değeri	347.53	347.53	16.33	.000	.07
Yalnızlık	2984.67	2984.67	47.34	.000	.18
Genel aidiyet	1495.57	1495.57	49.83	.000	.19
Değişim kaynağı: Sosyal Dışlanma Düzeyi (1:215)					
Benlik değeri	298.40	298.40	14.02	.000	.06
Yalnızlık	1774.75	1774.75	28.15	.000	.12
Genel aidiyet	393.74	393.74	13.12	.000	.06

Tablo 3'te yer verilen tek değişkenli varyans analizi sonuçlarına göre psikolojik dışlanmanın sırasıyla benlik değeri ($F_{1,215} = 16.33$, $p < .001$, $\eta^2 = .07$), yalnızlık ($F_{1,215} = 47.34$, $p < .001$, $\eta^2 = .18$) ve genel aidiyet ($F_{1,215} = 49.83$, $p < .001$, $\eta^2 = .19$) üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır. Benlik değeri, yalnızlık ve genel aidiyet puan ortalamaları psikolojik dışlanma düzeyinin düşük ve yüksek olmasına göre anlamlı farklılık göstermektedir. Ortalamalara bakıldığında psikolojik dışlanma düzeyi yüksek olanların düşük olanlardan daha düşük benlik değeri ($Ort. = 29.34$ ve $Ort. = 32.89$), yüksek yalnızlık ($Ort. = 39.15$ ve $Ort. = 29.05$) ve düşük genel aidiyet ($Ort. = 36.35$ ve $Ort. = 29.64$) düzeyine sahip oldukları görülmektedir. Sosyal dışlanma boyutuna ilişkin tek değişkenli varyans analizi sonuçlarına göre sosyal dışlanmanın sırasıyla benlik değeri ($F_{1,215} = 14.02$, $p < .001$, $\eta^2 = .06$), yalnızlık ($F_{1,215} = 28.15$, $p < .001$, $\eta^2 = .12$) ve genel aidiyet ($F_{1,215} = 13.12$, $p < .001$, $\eta^2 = .06$) üzerinde anlamlı bir etkisi bulunduğu tespit

edilmiştir. Benlik değeri, yalnızlık ve genel aidiyet puan ortalamaları sosyal dışlanma düzeyinin düşük ve yüksek olmasına göre anlamlı farklılık göstermektedir. Ortalamalara bakıldığında sosyal dışlanma boyutunda yüksek olanların düşük olanlardan daha düşük benlik değeri (*Ort.* = 30.00 ve *Ort.* = 32.58), yüksek yalnızlık (*Ort.* = 30.44 ve *Ort.* = 36.71) ve düşük genel aidiyet (*Ort.* = 31.81 ve *Ort.* = 34.77) yaşadıklarını görülmektedir. Her ne kadar psikolojik dışlanmanın benlik değerini etkileme düzeyi sosyal dışlanmadan istatistiksel olarak fazla olsa da aradaki farkın yüksek olmadığı söylenebilir. Ancak sosyal dışlanma ve psikolojik dışlanmanın genel aidiyet ve yalnızlık üzerindeki etkileri incelendiğinde psikolojik dışlanmanın etkisinin sosyal dışlanmadan daha fazla olduğu görülmektedir.

Tartışma

Araştırmanın bu bölümünde istatistiksel analizler sonucu elde edilen bulguların tartışılmasına ve yorumlanmasına yer verilmiştir. Bu çalışmada psikolojik dışlanma ve sosyal dışlanmanın farklı kavramlar olduğundan hareket edilerek benlik değeri, genel aidiyet ve yalnızlık üzerindeki etkilerinin araştırılması amaçlanmıştır. Elde edilen bulgular psikolojik dışlanmanın genel aidiyet ve yalnızlığı sosyal dışlanmadan daha fazla etkilediğini göstermiştir. Psikolojik dışlanmanın benlik değerini etkileme düzeyi sosyal dışlanmadan biraz daha fazla olmasına rağmen söz konusu etkinin çok yüksek olmadığı görülmektedir.

Korelasyon analizlerinin sonuçları incelendiğinde beklendiği şekilde psikolojik dışlanmanın ve sosyal dışlanmanın benlik değeri ve genel aidiyet ile negatif yönlü anlamlı ilişkili olduğu, yalnızlık ile pozitif yönlü anlamlı ilişkili oldukları görülmüştür. Elde edilen bu sonuç, dışlanmanın ihtiyaç tehdidi modelinde de sözü edilen dışlanma deneyiminin bireylerin ihtiyaçlarını olumsuz yönde etkilediği görüşünü destekler niteliktedir (Williams, 2001; 2007). Korelasyon katsayıları incelendiğinde de psikolojik dışlanmaya dair katsayıların sosyal dışlanmadan daha yüksek olduğu görülmektedir. MANOVA sonuçlarına bakıldığında psikolojik ve sosyal dışlanmanın benlik değeri, yalnızlık ve genel aidiyet üzerindeki temel etkilerinin anlamlı olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar araştırmanın ilk iki hipotezini doğrulamaktadır. MANOVA sonuçları incelendiğinde psikolojik dışlanmanın benlik değeri, yalnızlık ve genel aidiyet üzerindeki etkisinin sosyal dışlanmadan daha yüksek olduğu da görülmektedir. Hem psikolojik hem de sosyal dışlanmanın ayrı ayrı benlik değeri, yalnızlık ve genel aidiyet üzerindeki etkilerini veren tek değişkenli varyans analizi (ANOVA) sonuçları psikolojik dışlanmanın etki düzeyinin üç değişken için de sosyal dışlanmadan daha fazla olduğunu göstermektedir. Ancak daha önce de ifade edildiği gibi benlik değeri puan ortalamalarında psikolojik dışlanma ve sosyal dışlanmaya göre yüksek bir farklılık olmadığı görülmektedir. Söz konusu bu bulguların araştırmanın hipotezlerini destekler nitelikte olduğu söylenebilir. Tek değişkenli varyans analizi sonuçlarına göre psikolojik dışlanmanın genel aidiyet düzeyini sosyal dışlanmadan çok daha fazla

etkilediği bulunmuştur. Bu sonuç görmezden gelme şeklinde gerçekleşen psikolojik dışlanmanın kişilerin ait olma ihtiyaçlarını daha fazla etkiliyor olabileceğini göstermektedir. Psikolojik dışlanma modelinde de ifade edildiği gibi görmezden gelme şeklinde gerçekleşen dışlanma kişilerin kontrol ihtiyaçlarını sosyal dışlanmadan daha fazla etkiliyor olabilir (Kavaklı, 2018; Williams, 2007). Kontrol ihtiyacı tehdit edilen ve hem çevresi hem de ilişkileri üzerinde bir kontrolü olmayan bireylerin ait olma ihtiyaçlarına yönelik olarak daha fazla tehdit algılayabilecekleri düşünülebilir. Benzer şekilde Kavaklı (2018) çalışmasında psikolojik dışlanmanın bireylerin kontrol ihtiyaçlarını daha fazla etkileyebileceğini ve sosyal dışlanmanın psikolojik dışlanma ile karşılaştırıldığında temel ihtiyaçları tehdit düzeyinin daha düşük olabileceğini ifade etmiştir. Bu noktada, araştırmanın yürütüldüğü örneklemin de önemli olduğu düşünülebilir. Bu araştırma üniversite öğrencileri ile yürütülmüştür. Üniversite öğrencisi olan bir birey sosyal dışlanma yaşasa bile üniversite gibi görece daha kolay arkadaş edinebilecekleri ve gruplara katılabilecekleri bir ortamda olmaları nedeniyle yeni gruplara katılmaları ve çoğu zaman da birden fazla grubun üyesi olmaları söz konusudur (Kavaklı, 2018). Bu gerekçelerle sosyal dışlanma yaşayan bir üniversite öğrencisi, bu durumla başa çıkabilirken görmezden gelinerek psikolojik dışlanmaya maruz kaldığında dışlanmasının gerekçesine dair bir bilgisinin de olmaması ve kendisine olumlu ya da olumsuz net bir tepki verilmemesi nedeniyle ait olma ihtiyacı daha fazla tehdit altına girebilir, daha fazla yalnızlık yaşayabilir. Çünkü psikolojik dışlanmaya maruz kalan bir kişi dışlanmasının nedenini bilmediği gibi çoğu zaman dışlanıp dışlanmadığını da tam olarak bilememektedir. Nitekim Kandemir (2011) çalışmasında psikolojik dışlanmanın diğer dışlanma türlerine göre ait olma ihtiyacını daha fazla tehdit ettiğini ifade etmiştir.

Daha öncede belirtildiği gibi dışlanmaya işaret etmek amacıyla literatürde sıklıkla kullanılan kavramlar psikolojik dışlanma, sosyal dışlanma ve reddedilmedir. Bu kavramlar kimi zaman aynı anlama gelecek şekilde kimi zaman farklılıkları dikkate alınarak kullanılmaktadır ve sözü edilen kavramların farklı olduklarına ve farklı sonuçları olduğuna dair yeterli sayıda araştırma bulunmamaktadır. Sonuç olarak bu araştırmadan elde edilen bulgular psikolojik dışlanmanın sosyal dışlanmadan farklı olabileceğini ve kişilerin özellikle ait olma gibi temel psikolojik ihtiyaçlarını ve yalnızlık düzeylerini daha fazla etkileyebileceğini göstermiştir. Benlik değeri açısından bakıldığında her ne kadar psikolojik dışlanma bireylerin benlik değeri puan ortalamalarını sosyal dışlanmadan daha fazla etkilese de aradaki farklılığın çok büyük olmadığı görülmektedir. Bu durumun çalışmanın deneysel olmamasından ve ölçme yönteminde ve ölçüm aracından da kaynaklanabileceği düşünülebilir. Elde edilen bulgular bütün olarak değerlendirildiğinde sonuçların psikolojik dışlanma, sosyal dışlanma ve reddedilmenin farklı olduğuna dikkati çeken araştırmacıların görüşlerini destekler nitelikte olduğu söylenebilir (Leary, 2005; Kandemir, 2011; Williams, 2007). Bu konuda yapılmış yeterli sayıda araştırma olmaması

nedeniyle bu çalışmanın literatüre katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Bunun yanında katılımcıların çoğunun kadın olması ve katılımcıların yalnızca üniversite öğrencilerinden oluşması bu çalışmanın kısıtlılıklarındandır. Deneysel desenle yürütülecek araştırmaların psikolojik dışlanma, sosyal dışlanma ve reddedilme arasındaki farklılıkların ya da benzerliklerin nedenlerine ilişkin önemli bilgiler sunabileceği ve gelecekte yürütülecek çalışmaların yararlı olacağı düşünülmektedir. Bunun yanında dışlanmanın türüne göre cinsiyetler arasında bir farklılık olup olmadığına dair çalışmalar da yapılabilir. Daha önce de ifade edildiği gibi psikolojik dışlanma ve sosyal dışlanmanın farklı dışlanma türleri olduğunu belirten çalışmaların sayısı görece kısıtlıdır. Bu konuya ışık tutacak ve ilgili literatür bilgisine katkı sağlayacak farklı örneklem ve kültür gruplarıyla yürütülecek araştırmaların yarar sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Arpacı, I., Kesici, Ş. ve Baloğlu, M. (2018). Individualism and internet addiction: The mediating role of psychological needs. *Internet Research*, 28(2), 293-314. doi: 10.1108/IntR-11-2016-0353
- Aydın, O., Şahin, D., Güzel, H. Y., Abayhan, Y., Kaya, A. G. ve Ceylan, S. (2013). Ait olma ihtiyacının ve haberdar olmanın psikolojik dışlanmaya gösterilen tepkiler üzerindeki etkileri. *Türk Psikoloji Dergisi*, 28(72), 21-31.
- Baumeister, R. F. ve Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117, 497-529.
- Baumeister, R. F., Brewer, L. E., Tice, D. M. ve Twenge, J. M. (2007). Thwarting the need to belong: Understanding the interpersonal and inner effects of social exclusion. *Social and Personality Psychology Compass*, 1, 506-520. doi: 10.1111/j.1751-9004.2007.00020.x
- Çuhadaroğlu, F. (1986). *Adölesanlarda benlik saygısı* (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Demir, A. (1989). UCLA Yalnızlık Ölçeği'nin geçerlik ve güvenilirliği. *Psikoloji Dergisi*, 7(23), 14-18.
- Duru, E. (2015). Genel Aidiyet Ölçeği'nin psikometrik özellikleri: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5(44), 37-47.
- Feldman, D. B. ve Crandall, C. S. (2007). Dimensions of mental illness stigma: What about mental illness causes social rejection?. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 26(2), 137-154.
- Ferris, D. L., Brown, D. J., Berry, J. W. ve Lian, H. (2008). The development and validation of the Workplace Ostracism Scale. *Journal of Applied Psychology*, 93(6), 1348-1366.
- Ferris, D. L., Lian, H., Brown, D. J. ve Morrison, R. (2015). Ostracism, self-esteem, and job performance: When do we self-verify and when do we self-enhance?. *Academy of Management Journal*, 58(1), 279-297. doi: 10.5465/amj.2011.0347
- Gilman, R., Carter-Sowell, A., DeWall, C. N., Adams, R. E. ve Carboni, I. (2013). Validation of the Ostracism Experience Scale for Adolescents. *Psychological Assessment*, 25(2), 319-330. doi: 10.1037/a0030913
- Gonsalkorale, K. ve Williams, K. D. (2007). The KKK won't let me play: Ostracism even by a despised outgroup hurts. *European Journal of Social Psychology*, 37, 1176-1186. doi: 10.1002/ejsp.392
- Gruter, M. ve Masters, R. D. (1986). Ostracism as a social and biological phenomenon: An introduction. *Ethology and Sociobiology*, 7, 149-158. doi: 10.1016/0162-3095(86)90043-9
- Kağıtçıbaşı, Ç. ve Cemalcılar, Z. (2017). *Dünden bugüne insan ve insanlar sosyal psikolojiye giriş*. (19. Baskı). İstanbul: Evrim Yayınları.

- Kandemir, K. B. (2011). *Psikolojik dışlanma, sosyal dışlanma ve sosyal reddedilmenin tehdit edilen ihtiyaçlar ve dışlanma tepkileri üzerindeki etkileri*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kavaklı, M. (2018). *Psikolojik dışlanma ile internet kullanma alışkanlıkları arasındaki ilişkide öz duyarlılığın aracı rolü* (Yüksek Lisans Tezi). Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kavaklı, M. (2019). Why do we have emotions? The social functions of emotions. *Research on Education and Psychology (REP)*, 3(1).
- Kesici, S. (2015). Psychological needs as predictors of human values in high school students. *The Anthropologist*, 19(2), 499-506.
- Leary, M. R. (1990). Responses to social exclusion: Social anxiety, jealousy, loneliness, depression, and low self-esteem. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 9(2), 221-229. doi: 10.1521/jscp.1990.9.2.221
- Leary, M. R. (2005). Varieties of Interpersonal Rejection. K. D. Williams, J. P. Forgas ve W. von Hippel (Ed.), *Sydney Symposium of Social Psychology series. The social outcast: Ostracism, social exclusion, rejection, and bullying* içinde (35-51). New York, NY, US: Psychology Press.
- MacDonald, G. ve Leary, M. R. (2005). Why does social exclusion hurt? The relationship between social and physical pain. *Psychological Bulletin*, 131, 202-223. doi: 10.1037/0033-2909.131.2.202
- Malone, G. P., Pillow, D. R. ve Osman, A. (2012). The General Belongingness Scale (GBS): Assessing achieved belongingness. *Personality and Individual Differences*, 52(3), 311-316. doi: 10.1016/j.paid.2011.10.027
- Onoda, K., Okamoto, Y., Nakashima, K. I., Nittono, H., Yoshimura, S., Yamawaki, S., ... ve Ura, M. (2010). Does low self-esteem enhance social pain? The relationship between trait self-esteem and anterior cingulate cortex activation induced by ostracism. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 5(4), 385-391. doi: 10.1093/scan/nsq002
- Rosenberg, M. (1965). Rosenberg Self-Esteem Scale (RSE). *Acceptance and Commitment Therapy. Measures Package*, 61, 52.
- Russell, D., Peplau, L. A. ve Cutrona, C. E. (1980). The revised UCLA Loneliness Scale: Concurrent and discriminant validity evidence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39(3), 472-480.
- Russell, D., Peplau, L. A. ve Ferguson, M. L. (1978). Developing a measure of loneliness. *Journal of Personality Assessment*, 42(3), 290-294.
- Sertelin Mercan, Ç. (2016). Ostracism Experience Scale for Adolescents: Turkish validity and reliability. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi* 13(2), 175-186.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S., (2013). *Using multivariate statistics* (Sixth Edition). Boston, MA: Pearson.
- Williams, K. D. (2001). *Ostracism: The power of silence*. New York: The Guilford Press.
- Williams, K. D. (2007). Ostracism. *Annual Review of Psychology*, 58, 425-452.
- Williams, K. D. (2009). Ostracism: A temporal need-threat model. *Advances in Experimental Social Psychology*, 41, 275-314.
- Williams, K. D. ve Nida, S. A. (2011). Ostracism: Consequences and coping. *Current Directions in Psychological Science*, 20, 71-75. doi: 10.1177/0963721411402480
- Zadro, L., Williams, K. D. ve Richardson, R. (2005). Riding the 'O' train: Comparing the effects of ostracism and verbal dispute on targets and sources. *Group Processes & Intergroup Relations*, 8, 125-143. doi: 10.1177/1368430205051062

Mehmet KAVAKLI

Psikolojik Dışlanma ve Sosyal Dışlanma Arasındaki Farklılık: Benlik Değeri, Yalnızlık ve Genel Aidiyet Duygusu Üzerindeki Etkileri

Ergenlerde Problemlı İnternet Kullanımı (PK) ile Duygu Dzenleme Güçlüğü Arasındaki İlişkinin Kanonik Korelasyon ile İncelenmesi

Seval KIZILDAĞ*
Muharrem KOÇ†
Çiğdem AKIN ARIKAN‡

Öz

Bu araştırmada Türkiye’de ergenlerde problemlı internet kullanımı ile duygu dzenleme arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada ilişkiyel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu 420 lise öğrencisinden oluşmaktadır. Araştırmada ergenlerde problemlı internet kullanımını ölçmek için İnternet Bağımlılığı Ölçeği (İBÖ) ve ergenlerin duygu dzenleme düzeylerini ölçmek için Ergenler için Duygu Dzenleme Ölçeği (EDDÖ) kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen verilerin analizinde SPSS 23.0 kullanılmıştır. Ergenler için problemlı internet kullanımı ile duygu dzenleme yöntemleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla kanonik korelasyon analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda, problemlı internet kullanımı ile ergen duygu dzenleme veri setlerinin paylaştıkları ortak varyansın %29,04 olduğu görölmüştür. Elde edilen sonuçlar ilgili alanyazın ışığında tartışılmıştır ve gelecekteki araştırmalar için araştırmacılara önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Problemlı internet kullanımı, duygu dzenleme, ergenler, kanonik korelasyon analizi.

The Relationship Between Emotion Regulation and Internet Addiction Among Adolescent: A Canonical Correlations Analysis

Abstract

In this study, adolescents in Turkey was aimed to investigate the relationship between emotion regulation with problematic Internet use. Relational screening model was used in this study. The study group consisted of 420 high school students. While Internet Addiction Scale (IAS) was facilitated in order to measure problematic internet use in adolescents, Emotion Regulation Scale for Adolescents (ERSA) was used to measure emotion regulation levels of adolescents. SPSS 23.0 was used to analyze the data obtained from the study. Canonical Correlation Analysis was performed to determine the relationship between problematic internet use of adolescents and emotion regulation methods. As a result of the analysis, it was seen that the common variance shared by problematic internet usage and adolescent emotion regulation data sets was 29.04%. The results obtained were discussed in the light of the literature and suggestions were made for future research.

Keywords: Problematic Internet Use, Emotion Regulation, Adolescent, Canonical Correlations Analysis, Internet Addiction.

Received/Geliş: 12.12.2018

Accepted/Kabul: 06.06.2019

* Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, Türkiye, sevalpdr@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-3357-7186

† Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, Türkiye, muharremkoccpdr@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-9138-2205

‡ Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi, Türkiye, akincgdm@gmail.com ORCID ID: 0000-0001-52558792

(Makale türü: Araştırma makalesi)

Giriş

İnternet kullanımı son 10 yılda çok büyük oranda artarak günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Dünyada ve Türkiye’de internet kullanımının oldukça yaygın bir davranış olduğu söylenebilir. İnternet kullanımı ile ilgili istatistikler incelendiğinde, kıtalara göre internet kullanımının sırasıyla %48.7 ile Asya, %17 ile Avrupa, %10.9 ile Afrika, %10.5 ile Latin Amerika, %8.3 ile Kuzey Amerika, %3.9 ile Orta Doğu, %0.7 ile Okyanusya/Avustralya olduğu görülmektedir (<https://www.internetworldstats.com/stats.htm>). Avrupa  lkeleri içerisinde de %16.6 ile Rusya, %11 ile Almanya, %9.4 ile Birleşik Krallık ve %8.5 oranla Türkiye  n sıralarda yer alan ülkeler arasındadır (<https://www.internetworldstats.com/stats4.htm#europe>). Bu oranlardan hareketle, internet kullanımının hem ulusal hem de uluslararası düzeyde oldukça önemli bir konu alanı olduğu söylenebilir.

İnternet küresel iletişim kurmak, bilgiye ulaşmak ve eğlenmek için bir araç olarak kullanılmaktadır (Anderson, Steen ve Stavropoulos, 2017). İnternet kullanımının bireye zarar vermeye başladığı durumu ifade eden internet bağımlılığı kavramı ilk olarak Goldberg (1996) tarafından kullanılmıştır. DSM IV’te internet bağımlılığı ‘‘madde kullanımı ile ilişkili bozukluklar’’ ve ‘‘başka bir yerde sınıflandırılmamış dürtü bozuklukları içinde yer alan patolojik kumar oynama’’ kapsamında ele alınmaktadır. Aynı zamanda internet bağımlılığının DSM V’te yer alan psikopatoloji tanı ölçütlerinin neredeyse %75’ini karşıladığı görülmüştür (Thompson ve Goodman, 2010). İnternet bağımlılığının ilgili alanyazında (Young, 1996a), internet bağlılığı (Scherer, 1997), patolojik internet kullanımı (Morahan-Martin ve Schumacher, 2000; Davis, 2001), problemlı internet kullanımı (Caplan, 2002; Davis, Flett ve Besser, 2002), internet kötüye kullanımı (Griffiths, 2003; Young ve Case, 2004), aşırı internet kullanımı (Hardie ve Tee, 2007) gibi farklı kavramlarla kullanıldığı gözlenmektedir. Bu çalışmada ise daha çok kullanılmasından dolayı internet bağımlılığı kavramı yerine problemlı internet kullanımı (PİK) kavramı tercih edilmiştir.

PİK gerekli durumlar haricinde internette aşırı zaman geçirme şeklinde tanımlanmaktadır (Young, 1996b). Caplan (2005) bu kavramı akademik/mesleki ve sosyal açıdan olumsuz sonuçlar yaratan davranışsal ve bilişsel belirtilerden meydana gelen çok boyutlu bir sendrom olarak tanımlamıştır. Bir diğer tanıma göre ise PİK internet kullanımı nedeniyle bireyin yaşamında aile ve iş gibi önemli konularda ortaya çıkan bozulmalar, sürekli olarak internet kullanımının kontrolünde yaşanan başarısızlık ve kompülsif (tekrarlayan davranışlar) kullanım olarak tanımlanmaktadır (Kim ve Davis, 2009). Buradan hareketle, PİK’in sağlıklı veya işlevsel bir davranış olmadığı ve bireyin yaşamını farklı açılardan olumsuz yönde etkilediği söylenebilir. Sağlıklı internet kullanımı ise bireyin davranışsal, bilişsel alanda herhangi bir problem yaşamaksızın uygun zamanlarda amaçlı bir şekilde internet kullanması durumunu ifade

etmektedir (Davis, 2001). Bu davranış örüntüsü normallikten sapma ve bireyin yaşamını birçok açıdan olumsuz etkilemesi şekliyle “problemlili veya patolojik” olarak değerlendirilebilir. Bir diğeri ifadeyle, bireyin yaşamında internet önemli bir faktör haline gelmişse, internet gerçek yaşamdan uzaklaşmak amacıyla kullanılıyorsa, çok uzun süre internette vakit geçiriliyorsa, internet kullanımının olmadığı zamanlarda birey kendini çok huzursuz ve rahatsız hissediyorsa, internet kullanımını aile, okul, arkadaş gibi sosyal çevre ile olan ilişkileri olumsuz etkiliyorsa ve bireyler arasında çatışmaya yol açıyorsa internet kullanımının problemlili bir hal aldığı söylenebilir (Chou ve Hsiao, 2000). Görüldüğü üzere PİK bireyin hayatını birçok açıdan ve olumsuz şekilde etkileyebilmektedir. Sally (2006) PİK’in davranışsal, fiziksel, ruhsal ve sosyal etkileri olduğunu belirtmektedir. Bu belirtiler incelendiğinde, *davranışsal etkilerin* internette zaman geçirme ihtiyacının sürekli artması, zihnin internet kullanımı ile sürekli meşgul olması, problemlilerden uzaklaşmak için internet kullanması, internette çok uzun zaman geçirmesi; *fiziksel etkiler* kapsamında konsantrasyon eksikliği, baş, mide ve kas ağrıları yaşanması; *ruhsal etkiler* kapsamında ise bireyde panik atak, kızgınlık, durgunluk olarak görüldüğü söylenebilir. Aynı zamanda, *sosyal etkiler* bağlamında birey serbest zamanının etkili kullanılmasında ve sosyal etkinliklerden uzaklaşmasına bağlı olarak kişilerarası ilişkilerde de problemliler yaşayabilmektedir. Bireyin yaşam kalitesini çeşitli yönleriyle etkileyen PİK’in yaşam dönemleri içerisinde özellikle ergenlikte önemli bir risk durumu oluşturduğu düşünülmektedir.

PİK ve Ergenlik Dönemi Etkileri

İnternet kullanımı özellikle 12-18 yaş arasındaki bireyler için önemli bir risk faktörü görülmekte ve oldukça ciddi bir problem olarak ele alınmaktadır (Kıran, 2009). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2004-2017 yılları arasında yapılan bir araştırmaya göre 16-24 yaş grubundaki bireylerin 2004’te internet kullanım oranı % 26.6; 2013 yılında % 68.7; 2016 yılında % 84.3 ve 2017 yılında ise % 87.2’ye kadar yükselmiştir (TÜİK, 2017). Ögel (2012) ergenlerin yaşadıkları dışlanma, çekingenlik, beğenilme kaygısı, yakın çevresiyle yaşadığı çatışmaları unutmak veya bastırmak için internet kullanmaya yöneldiklerini belirtmiştir. Ödev yapma, sosyal ağ oluşturma, film veya dizi izleme ve müzik indirme veya dinleme, oyun oynama gibi birçok gerekçeyle de internet kullanan ergenlerin (Li ve Chung, 2006) internetin yol açtığı risklere maruz kalma olasılığının yüksek olduğunu belirtmiştir. Ceyhan (2008) psikolojik açıdan henüz olgunluğa erişmemiş olan ergenlerin PİK’e daha yatkın olduklarını ifade etmiştir. Aynı zamanda, kimlik bunalımı, aileden bağımsızlaşma ve bu durumların ortaya çıkardığı ruhsal bunalımlardan kaçma eğiliminde olan ergenlerin PİK açısından risk altında olduğu söylenebilir (Christensen, Orzack, Babington ve Patsdaughter, 2001; Kandell, 1998; Widyanto ve McMurrin, 2004). Görüldüğü üzere, ergenler günlük yaşamdaki birçok ihtiyacını internet aracılığıyla karşılamak

istemekte ve internette çok uzun vakitler geçirmektedir. Böylece internete ayrılan bu sürenin ergenlerin yaşamında birçok sorun alanı oluşturması büyük olasılıktır.

Young (1996) PİK'in kişinin sosyal, mesleki ve kişisel yaşamını olumsuz etkilediğini belirtmektedir. İnternet kullanım süresinin artışı beraberinde sosyal izolasyon, yalnızlık, saldırganlık gibi birçok davranışsal ve duygusal bozukluğa, bazı sağlık sorunlarına ve depresyona yol açmaktadır (Kerber, 2005; Kubey, Lavin ve Barrows, 2001). Caplan (2005) ise aşırı internet kullanımının bireyleri psikolojik ve fizyolojik açıdan olumsuz etkileyebileceğini belirtmiştir. İşlevsel olmayan internet kullanımı bireylerin sosyal ve duygusal fonksiyonlarını olumsuz yönde etkileyerek onların ruh sağlığına zarar vermekte, günlük yaşamlarını olumsuz yönde etkileyerek bağımlılık riskini artırmaktadır (Ceyhan, Ceyhan ve Gürcan, 2007). Örneğin, Niemz, Griffiths ve Banyard (2005) tarafından öğrenciler üzerinde yapılan bir araştırmada problemlı internet kullananların kullanmayanlara kıyasla akademik, sosyal ve kişilerarası ilişkilerde daha fazla sorun yaşadıkları belirtilmektedir. Doğan, Işıklar ve Eroğlu (2008) aşırı internet kullanımının ergenleri gerçek yaşamdan uzaklaştırdığını, Bayraktar (2013) ise sanal ortamda kurulan arkadaşlık ilişkilerinin ergenleri yalnızlığa sürüklediğini ve ergenlerin kaygı ve depresyon yaşamalarına neden olduğunu belirtmiştir. Görüldüğü üzere PİK ergenin duygusal ve sosyal sorunlar yaşamasına neden olabilmektedir.

PİK ve Duygu Düzenleme Güçlüğü

Gelişimsel süreçte kimlik bulma, bağımsızlık kazanma, akran gruplarına dahil olma gibi çabaları olan ergenler internet kullanımı ile birlikte duyguları farklı yoğunluklarda deneyimleyebilirler. Bu duyguların düzenlenmesi ergenin yaşam kalitesini artırmak için oldukça anlamlıdır. Gross'a (1998) göre duygu düzenleme duygularımızı nasıl yaşadığımızı, nasıl ifade ettiğimizi ve duygularımızı nasıl etkilemeye çalıştığımızı ifade etmektedir. Duygu düzenleme iki farklı şekilde görülebilir (Zalewski, Lengua, Wilson, Trancik ve Bazinet, 2011): Bunlardan *ilki*, duygunun yaşandığı anda olumlu değerlendirme yapılması ile duygu düzenleme ile etkin bir şekilde baş edilmesi, *ikincisi* ise duyguları etkili bir şekilde düzenlemede yetersiz kalmanın neden olduğu kaçınma davranışı ile yaşanan bu durumun tehdit edici olarak algılanmasıdır. Gross (2002) duygu düzenlemede yaşanacak olumsuzlukların birçok patolojik davranış özelliğiyle örtüştüğünü belirtmiştir. Cao, Su, Liu ve Gao (2007) ise dürtüsellüğün PİK'in oluşmasına neden olabilecek önemli bir faktör olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Ergenlerde duygu düzenlemenin PİK'in %34'ünü açıkladığını ve dışsal işlevsel duygu düzenleme, dışsal işlevsel olmayan duygu düzenleme ve içsel işlevsel olmayan duygu düzenlemenin PİK ile pozitif ilişki ve içsel işlevsel duygu düzenlemenin internet bağımlılığı ile negatif ilişki içinde olduğu belirtilmektedir (Ercengiz ve Şar, 2017). Bu bulgu, internet kullanımının içsel ve dışsal süreçler açısından fark gösterebileceğini ortaya koymaktadır. Bununla

birlikte, ergenlerde duygu düzenleme güçlüğü ile PİK arasındaki ilişkinin olumsuz (Spada ve Marino, 2017) ve anlamlı bir ilişki (Yu, Kim ve Hay, 2013) olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Aynı zamanda yüksek düzeylerde internet kullanımı duygusal ve davranışsal problemlerle ilişkili olduğu kadar, somatik ve depresif belirtilerle de ilişkilidir (Cerruti ve diğer., 2017). Böylece PİK'in bireyin birçok gelişimsel sürecini olumsuz etkileyebileceği söylenebilir. Callea, Cacioppo, Lucchetti ve Caretti (2016) ise duygusal ve psikolojik iyi olma üzerinde internet kullanımının olumsuz bir etkisi olduğunu ve Mei, Yau, Chai, Guo ve Potenza (2016) problemleri internet kullanan ergenlerin işlevsel internet kullanan ergenlerden daha düşük düzeylerde iyilik hali, olumlu duygular ve yaşam doyumuna sahip olduklarını belirtmektedirler. İnternet kullanımının yüksek düzeylerde olması bireyin duygu durumunu doğrudan ve olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Akın (2014) aleksitimi ve dürtüsellik ile birlikte duygu düzenleme güçlüğü'nün PİK'i yordadığını ve duygu düzenleme güçlüğü'nün aleksitimi ve internet bağımlılığı arasındaki ilişkide aracı bir işleve sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca, düşük düzeylerdeki duygu düzenleme ergenlerde riskli davranışların artmasına yol açabilmektedir (Mullin ve Hinshaw, 2007).

İnternet bağımlılarının stres veya sıkıntılı durumlarda internet kullanımına daha yatkın oldukları ortaya konulmuştur (Whang, Lee ve Chang, 2003). Lin ve Tsai (2002) ise problemleri internet kullanan ergenlerin problemleri olmayan internet kullanan ergenlere kıyasla duygulanım arayışı ve utangaçlıktan kaçınma gibi gerekçelerle problemleri internet kullandıklarını belirtmişlerdir. Aynı zamanda, depresyon, kaygı ve çabuk öfkelenme ile PİK arasında olumlu bir ilişki olduğu belirtilmektedir (Caplan, 2002; Ko, Yen, Chen ve Chen, 2012; Ko ve diğer., 2014; Yu ve Cho, 2016). Görüldüğü üzere, PİK olumsuz duygu durumları ile olumlu bir ilişki içerisindedir ve bireyin yaşam kalitesini birçok boyutta olumsuz şekilde etkileyebilmektedir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bireyin amaçlı internet kullanımı yaşamında önemli bir kolaylaştırıcı olabilirken; internetin aşırı ve kontrolsüz şekilde kullanılması kişisel, duygusal, sosyal, mesleki alanda birçok sorun yaşanmasına neden olabilir. Bireyin yaşamının birçok alanını etkileyen PİK, bireysel ve bağlamsal faktörlerin karşılıklı etkileşimi nedeniyle sürekli bir gelişim içinde olan davranışları vurgulayarak kuramsal açıdan Biyoekolojik İnsan Gelişim Modeli temeline dayandırılabilir (Bronfenbrenner ve Morris, 2006). Bu yaklaşıma göre bireyi oluşturan tüm bileşenler bütüncül bir bakış açısı ile ele alınabilir. Birey içinde yaşadığı aile, okul, sosyal çevre gibi farklı sistemlerden etkilenebilir ve onları da etkileyebilir. Ergenler açısından düşünüldüğünde ise ergenlerin sosyal, duygusal ve bilişsel gelişimleri tamamlanmadığından problemleri internet kullanımı ve bunun olumsuz etkilerine maruz kalma açısından daha fazla risk altında oldukları söylenebilir (Yang ve Tung, 2007). Ayrıca ergen grupların diğer yaş gruplarına göre internete

erişim oranlarının daha fazla olduğunun bilinmesi, onların problemlı internet kullanımı açısından daha fazla risk altında olduğunu göstermektedir. Özellikle ergenlik döneminde oluşan bağımlılık gibi problemlı davranışların yetişkinlik döneminde de devam edebileceği düşünüldüğünde problemlı internet kullanımının bütüncül bir bakış açısıyla ele alınması gerektiği anlaşılmaktadır (Coffey, Carlin, Lynskey, Li, ve Patton, 2003). Gelişim sürecinin önemli aşamalarından biri olan ergenlikte bireyin bu sorunla karşı karşıya kalmasına yönelik ruh sağlığı çalışanlarının koruyucu ve önleyici tedbirler alması ve hizmetler sunması önemlidir. Ergenlik döneminde sıklıkla değişen duyguların düzenlenmesi ve PİK arasında ilişkinin ortaya konulması alan çalışanlarına veya uzmanlara sorun alanlarını daha iyi anlamaları açısından somut ve gerçekçi veriler sunabilecektir. Ayrıca bu çalışmada problemlı internet kullanımı ile duygu düzenleme arasındaki ilişkinin kanonik korelasyon analizi ile test edilmesi çalışmadan elde edilen sonuçların istatistiksel olarak güçlü niteliğe sahip olduğunu göstermektedir. Keskin ve Özsoy (2004) iki değişkenden oluşan iki set arasındaki ilişki yapısının, bütünlüğü bozulmadan ortaya konulabilmesi ve yorumlanabilmesi açılarından kanonik korelasyon analizinin güçlü yanına işaret etmişlerdir. Bu sebeple, bu araştırmada Türkiye’de ergenlerde problemlı internet kullanımı ile duygu düzenleme arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Çalışma Grubu

Bu araştırmaya katılan bireylerin belirlenmesinde “uygun örnekleme yöntemi” kullanılmıştır. Uygun örnekleme kolay erişilebilirlik, coğrafi yakınlık, belirli bir zamanda ulaşılabilirlik ya da katılmaya istekli olma gibi belirli pratik ölçütleri karşılayan hedef kitlenin üyelerinin çalışmanın amacına dahil edildiği bir örneklemedir (Dörnyei, 2007). Araştırmanın çalışma grubunu 2017-2018 öğretim yılında Doğu Anadolu’da iki ile bağlı liselerde öğrenim gören 272’sini (% 64,8) erkek ve 148’ünü (% 35,2) kadın olmak üzere toplam 420 ergen oluşturmaktadır. Bu ergenlerden 186’sı (44.3) dokuzuncu sınıf, 53’ü (%12.6) onuncu sınıf, 164’ü (%39) on birinci sınıf ve 17’si (%4) on ikinci sınıfta öğrenim görmektedir. Ayrıca, bu ergenlerin 111’i (26.4) ayda birkaç kez, 64’i (%15.2) haftada bir kez, 82’si (%19.5) haftada 2-3 kez, 58’i (%13.8) haftada 4-6 kez ve 105’i (%25) her gün internet kullandıklarını belirtmiştir.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak Ergenler İçin Duygu Düzenleme Ölçeği (EDDÖ), İnternet Bağımlılığı Ölçeği (İBÖ) ve kişisel bilgi formu kullanılmıştır.

İnternet Bağımlılığı Ölçeği: Bu ölçek, Günücü (2009) tarafından ergenlerin internet bağımlılıklarını ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. 5’li Likert tipi bir derecelendirmeye sahip olan ölçek 35 maddeden oluşmaktadır. Ölçek “yoksunluk”, “kontrol güçlüğü”, “işlevsellikte bozulma” ve “sosyal izolasyon” olmak üzere dört faktörden oluşmaktadır. Ölçek maddelerine “*Birileri beni*

internetin başından kaldırırsa sinirlenirim.” ve “İnternet kullanabilmek için uyumdan ödün veririm.” ifadeleri örnek verilebilir. Ölçeğin geçerlik çalışması kapsamında yapılan açıklayıcı faktör analizi sonucuna göre ölçeğin açıklanan varyans oranı %47.463 olarak bulunmuştur. Çalışma kapsamında ölçeğin iç-tutarlılık katsayısı ise .944 olarak bulunmuştur. Ayrıca dört alt faktöre ilişkin hesaplanan iç tutarlılık katsayıları; yoksunluk alt boyutu için .877, kontrol güçlüğü alt boyutu için .855, işlevsellikte bozulma alt boyutu için .827 ve sosyal izolasyon alt boyutu için ise .791 olarak bulunmuştur (Günüç, 2009). Bu çalışma için ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .951 ve alt boyutlara ilişkin iç tutarlılık katsayılarının ise .927 ile .937 arasında değiştiği görülmüştür.

Ergen Duygu Düzenleme Ölçeği: Phillips ve Power (2007) tarafından ergenlerin duygu düzenleme yöntemlerini belirlemek için geliştirilen ölçek, Yıldız ve Duy (2014) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ölçek, ergenlerin duygu düzenlemelerini içsel işlevsel duygu düzenleme, içsel işlevsel olmayan duygu düzenleme, dışsal işlevsel duygu düzenleme ve dışsal işlevsel olmayan duygu düzenleme alt olmak üzere 4 alt boyut ve toplam 19 maddeden oluşmaktadır. Türkçe uyarlaması çalışması sonucunda ölçek maddelerinden biri çıkarılarak 18 maddeden oluşan son şeklini almıştır. Ölçek maddelerine “*Duruma ilişkin düşüncelerimi yeniden gözden geçiririm.*” ve “*Öfkemi/üzüntümü etrafımdaki eşyalardan çıkarırım.*” ifadeleri örnek verilebilir. Ölçeğin iç tutarlılığını gösteren Cronbach Alfa katsayısı sırasıyla dışsal işlevsel olmayan duygu düzenleme alt boyutu için .76, içsel işlevsel olmayan duygu düzenleme alt boyutu için .68, içsel işlevsel duygu düzenleme alt boyutu için .74 ve dışsal işlevsel duygu düzenleme alt boyutu için .59 olarak bulunmuştur. (Yıldız ve Duy, 2014). Geçerlik çalışması kapsamında ise elde edilen doğrulayıcı faktör analizi sonuçları; RMSEA= .06, RMR= .09, SRMR= .06, GFI= .94, AGFI= .92, CFI= .93, NFI= .91 ve NNFI= .92 olarak bulunmuştur. Bu çalışma için ölçeğin toplam puanına ilişkin iç tutarlılık katsayısı (Cronbach Alpha) .781 olarak bulunmuştur. Ölçeğin iç tutarlılık katsayıları; yoksunluk alt boyutu için .854, kontrol güçlüğü alt boyutu için .761, işlevsellikte bozulma alt boyutu için .63 ve sosyal izolasyon alt boyutu için ise .61 olarak bulunmuştur. İşlevsellikte bozulma ve sosyal izolasyon alt boyutları için hesaplanan Cronbach Alpha güvenilirlik katsayılarının .70'in altında olduğu görülmektedir. Gliem ve Gliem (2003), ölçekte yer alan madde sayısı ve maddeler arası korelasyonun Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısına etkisi olduğunu belirtmiştir. Pallant (2007), kısa ölçeklerde (madde sayısı 10'dan az olan) Cronbach Alpha katsayısının düşük çıkmasının sık rastlanan bir durum olduğunu vurgulamıştır. Bu nedenle güvenilirlik katsayısı .70'in altında çıkan boyutlar için maddeler arası korelasyon değerleri göz önüne alınmıştır. Briggs ve Cheek (1986), maddeler arası korelasyon değerlerinin .20 ile .40 arasında olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu çalışmada işlevsellikte bozulma boyutunda yer alan maddeler arasındaki korelasyonların .23 ile .37 ve sosyal izolasyon boyutunda yer alan maddeler arasındaki korelasyonların .24 ile .31 aralığında olan bu değerlerin

kabul edilebilir aralıkta olduğu görölmektedir. Ayrıca George ve Malley (2003), Cronbach Alpha değerinin .60'tan büyükse kabul edilebilir olduğunu vurgulamışlardır.

Kişisel Bilgi Formu: Çalışmaya katılan ergenlerin cinsiyet, sınıf, internet kullanım sürelerine yönelik soruların sorulduğu kısa bir formdur.

Veri Toplama Süreci

Bu çalışma, araştırmanın amacı doğrultusunda, 2016-2017 eğitim öğretim yılında Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan bazı liselerde öğrenim gören ergenler üzerinde yapılmıştır. Bu çalışmanın verilerinin toplanabilmesi için öğrencilerin öğrenim gördükleri okulların idari birimlerinden uygulama için gerekli izinler alınmıştır. Araştırmacılar ders saatinde sınıflara giderek araştırma hakkında bilgi vermişlerdir. Araştırmacılar tarafından öğrencilere araştırmaya katılmak isteyip istemedikleri sorulmuş ve katılımcılar bilgilendirilerek onayları alınmıştır. Çalışmaya katılmayı kabul eden öğrencilerin de ölçek uygulaması yaklaşık 15 dakika içinde tamamlanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen verilerin analizinde SPSS 23.0 kullanılmıştır. İlişkisel tarama modelinde olan bu çalışmada öğrencilerin problemlı internet kullanımı ile ergenler için duygu düzenleme yöntemleri arasındaki ilişki kanonik korelasyon analizi ile incelenmiştir.

Kanonik Korelasyon: Kanonik korelasyon analizi, çok sayıda değişkenden oluşan iki değişken seti arasındaki ilişkinin derecesini ortaya koyan çok değişkenli istatistiksel yöntemlerden biridir (Albayrak, 2010; Tabachnick ve Fidell, 2007). Albayrak (2010), değişken setinin bağımlı ve bağımsız değişken seti gibi bir ayrıma tabi tutulmasının kanonik korelasyon analizinde mecburi olmadığını belirtmiştir. Kanonik korelasyon analizi iki değişken seti arasında korelasyonu maksimum yapacak doğrusal kombinasyonlar oluşturur (Sherry ve Henson, 2005; Stevens, 2009). Kanonik korelasyon analizinde değişkenler ve kanonik değişkenler vardır. Kanonik değişkenler, değişkenlerin doğrusal kombinasyonlarıdır ve bağımlı ile bağımsız değişkenler kendi aralarında birer kombinasyon oluştururlar. Bu iki kombinasyon da bir çift kanonik değişken olarak adlandırılır (Tabachnick ve Fidell, 2007). Kanonik korelasyon analizinde kanonik değişken çifti sayısı, değişken setlerinin hangisinde daha az değişken var ise o değişken setindeki değişken sayısına eşittir. Analizde ilk olarak ilk kanonik değişken çifti, değişken setleri arasındaki ilişkiyi maksimum yapacak şekilde hesaplanır ve daha sonra ikinci kanonik fonksiyon ilk kanonik değişken çifti hesaplanırken kullanılmayan artık varyansda iki kanonik değişken arasındaki ilişkiyi maksimum yaparak güçlü bir ilişki ortaya koymaktadır (Sherry ve Henson, 2005).

Kanonik korelasyon analizi gerçekleştirilmeden önce doğrusallık, çoklu normal dağılım, eşvaryanslılık ve çoklu bağlantı varsayımları incelenmiştir. Kanonik korelasyon analizinden yer alacak birey sayısının, değişken sayısının toplamının 20 katı kadar katılımcı olması

önerilmektedir (Barcikowski ve Stevens, 1975).

Bu çalışmada problemlerli internet kullanımı değişken setinde dört ve ergenler için duygu düzenleme değişken setinde ise dört değişken bulunmaktadır. Toplamda sekiz değişken yer aldığı için 420 bireyin olduğu örneklem büyüklüğünün analizin güvenilirliği açısından yeterli olduğu söylenebilir. Veri setinde kayıp verinin olup olmadığını belirlemek için frekans analizi yapılmış ve 25 bireyin ölçeklerdeki alt boyutlardan bazılarını veya maddeleri doldurmadığı tespit edilmiş, bu nedenle veri setinden çıkarılmıştır. Daha sonra veri setinde tek yönlü ve çok yönlü uç değerler incelenmiş ve 31 birey uç değer özelliği gösterdiği için çıkarılmıştır. Değişkenlere ilişkin tek değişkenli normallik için basıklık ve çarpıklık katsayısı incelenmiş ve çarpıklık ve basıklık katsayılarının ± 1 aralığında olduğu belirlenmiştir. Değişkenler arasındaki doğrusallık varsayımının kontrolü için saçılım ve Q-Q grafikleri incelenmiş ve doğrusallık varsayımının sağlandığı görülmüştür. Değişkenlere ilişkin eşvaryanslılık varsayımının test edilmesi için Levene Testi yapılmıştır ve Levene's testi sonuçlarına göre .05 anlamlılık düzeyinde değişkenlerin varyansların homojenliği varsayımını karşıladığı görülmüştür. Çoklu bağlantı ve tekilliğin incelenmesinde ilk olarak değişkenler arasında korelasyon katsayıları incelenmiş ve değişkenler arasındaki korelasyonların (0.20-0.68), .80'in altında olduğu elde edilmiştir. Çoklu bağlantının olup olmadığı regresyon analizi sonucu elde edilen VIF değerleri incelenmiş ve bu değerlerin 5'in altında (1.2-2.7) olduğu saptanmıştır.

Bulgular

Bu bölümde kanonik korelasyon analizi sonucunda elde edilen bulgular yer almaktadır. İlk aşamada, elde edilen kanonik modelin istatistiksel olarak manidar olup olmadığına ilişkin yapılan çok değişkenli anlamlılık testi sonuçları Tablo 1'de verilmiştir. Ayrıca Sherry ve Henson (2005), uygulanabilirliği daha fazla olduğu için Wilks λ testinin daha yaygın olarak kullanıldığını belirtmiştir. Bu nedenle bu çalışmada Wilks λ testi dikkate alınmıştır.

Tablo 1: Çok Değişkenli Anlamlılık Testleri

Test	Değer	Yaklaşık F	Hipotez SD	SD Hata	F'nin Anlamlılık Değeri
Pillais	0.221	524.31	16	1436	.000
Hotellings	0.249	550.86	16	1418	.000
Wilks	0.791	541.62	16	1088.24	.000
Roys	0.138				

Tablo 1 incelendiğinde, kanonik modelin istatistiksel olarak manidar olduğu görülmektedir [Wilks's $\lambda = .7913$, $F(16, 541.62) = 1088.24$, $p < .001$]. PİK ile ergen duygu düzenleme güçlüğü değişken setleri arasında bir ilişki olduğu söylenebilir. Kanonik korelasyonda modelin anlamlılığına ek olarak etki büyüklüğü değeri yorumlanmaktadır. Bunun için ters etki büyüklüğü olarak adlandırılan Wilks λ değeri kullanılmaktadır. Wilks λ değeri elde edilen modelde kanonik değişkenler tarafından açıklanamayan varyansı ifade etmektedir. 1- Wilks λ değeri ise kanonik değişkenlerin paylaştığı ortak varyansı göstermektedir. 1- Wilks λ değeri hesaplandığında .209 olarak bulunmuştur. PİK ile ergen duygu düzenleme veri setleri arasında paylaşılan ortak varyansın yaklaşık %21 olduğunu göstermektedir.

Kanonik korelasyon analizindeki fonksiyon sayısı, araştırmada kullanılan veri setlerindeki değişken sayısının az olanı kadardır. Bu çalışmada PİK ile ergen duygu düzenleme güçlüğü veri setleri arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla uygulanan kanonik korelasyon analizi sonucunda dört kanonik fonksiyon elde edilmiştir. Dört kanonik fonksiyon için elde edilen özdeğer ve kanonik korelasyonlar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Özdeğer ve Kanonik Korelasyonlara ait Değerler

Kök No	Özdeğer	Yüzde	Yıgmalı Yüzde	Kanonik Korelasyon	Kanonik Korelasyonun Karesi
1	0.162	64.58	64.580	0.372	0.138
2	0.077	31.00	95.582	0.268	0.072
3	0.011	4.400	99.982	0.104	0.011
4	0.00004	0.173	100.00	0.007	0.000

Tablo 2 incelendiğinde, birinci kanonik fonksiyona ilişkin kanonik korelasyon değerinin 0.372 olduğu görülmektedir. Buna göre ilk kanonik fonksiyon internet bağımlılığı ile ergen duygu düzenleme değişken seti arasındaki varyansın yaklaşık %14'ünü açıklamaktadır. İkinci kanonik fonksiyon için hesaplanan bu değer 0.268 ve değişken setleri yaklaşık % 7.2'lik bir varyans paylaşmaktadır. Üçüncü kanonik fonksiyon için hesaplanan bu değer 0.104'dür ve PİK ile ergen duygu düzenleme veri setleri yaklaşık % 1.1'lik bir varyans paylaşmaktadır. Dördüncü kanonik fonksiyon için hesaplanan bu değer .00004'dür ve problemlı internet kullanımı ile ergen duygu düzenleme veri setleri varyans yaklaşık olarak sıfırdır. Sadece birinci ve ikinci kanonik fonksiyonun katkıda bulunduğu elde edilmiştir.

Kanonik korelasyonda, kanonik fonksiyonlar için kullanılan bir diğer analiz ise boyut azaltma analizidir. Boyut azaltma analizine ait sonuçlar Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3: Boyut Azaltma Analizi

Kök	Wilks L.	F	Sig. of F
1 to 4	.791	541.620	.000
2 to 4	.918	343.910	.000
3 to 4	.989	.980	.417
4 to 4	.100	.015	.901

Tablo 3 incelendiğinde, dört kanonik fonksiyondan oluşan kanonik modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir [Wilks's $\lambda=.791$, $p<.001$]. Birinci kanonik fonksiyonun çıkarılmasından sonra kalan ikinci kanonik fonksiyonun da istatistiksel olarak anlamlı olduğu elde edilmiştir [Wilks's $\lambda=.918$, $p<.001$]. Üçüncü ve dördüncü kanonik fonksiyon için problemlerli internet kullanımı ile ergen duygu düzenleme değişken setleri arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmektedir [Wilks's $\lambda=.989$; .100, $p>.05$]. Yapılan analiz sonuçlarına göre, birinci ve ikinci kanonik korelasyon istatistiksel olarak anlamlı bulunmuşken, üçüncü ve dördüncü kanonik fonksiyon istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Tabachnick ve Fidell (2007) kanonik korelasyon analizinde istatistiksel olarak manidar olan kanonik fonksiyonların yorumlanması gerektiğini belirtmiştir. Bu durumda iki değişken seti arasında birinci ve ikinci kanonik fonksiyon yorumlanmalıdır.

Kanonik korelasyon analizinde standardize edilmiş katsayılar ile yapısal katsayılar, değişkenlerin her birinin kanonik fonksiyona katkılarını göstermektedir. Kanonik fonksiyonlarda, değişken setleri arasındaki korelasyon olarak verilen yapı katsayıları yorumlamak daha anlamlıdır. Yapı katsayısı .45'in üzerinde olan değişkenler anlamlı katkı sağladığı şeklinde yorumlanmıştır. Tablo 3'de manidar çıkan birinci ve ikinci kanonik fonksiyonlar için elde edilen bilgiler Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4: Değişkenlere 1. ve 2. Kanonik Fonksiyon için Kanonik Çözümleme

Değişkenler	1. Kanonik Fonksiyon			2. Kanonik Fonksiyon			
	sek	r_s	r_s^2 (%)	sek	r_s	r_s^2 (%)	h^2 (%)
PİK1	-1.30	<u>-0.81</u>	66.35	0.23	<u>0.50</u>	25.25	91.60
PİK2	0.47	-0.22	4.74	1.21	<u>0.92</u>	85.32	90.06
PİK3	-0.60	<u>-0.68</u>	45.77	-0.76	0.42	17.43	63.19
PİK4	0.81	<u>-0.45</u>	20.02	0.16	<u>0.58</u>	33.35	53.37
R_c^2			20.87			8.17	29.04
İÇ_OL	0.84	<u>0.90</u>	81.82	0.02	0.14	1.89	83.71
DIŞ_OLM	-0.41	<u>-0.53</u>	28.25	0.26	<u>0.54</u>	29.56	57.82
İÇ_OLM	0.21	0.14	1.92	0.86	<u>0.97</u>	93.90	95.83
DIŞ_OL	-0.22	0.03	0.07	0.04	<u>0.45</u>	19.46	19.53

[PİK: Problemlerli internet kullanımı; İÇ_OL: içsel işlevsel olan; DIŞ_OLM: dışsal işlevsel olmayan; İÇ_OLM: içsel işlevsel olmayan; DIŞ_OL: dışsal işlevsel olan; R_c^2 : ortak varyans; sek: standardize edilmiş katsayılar]

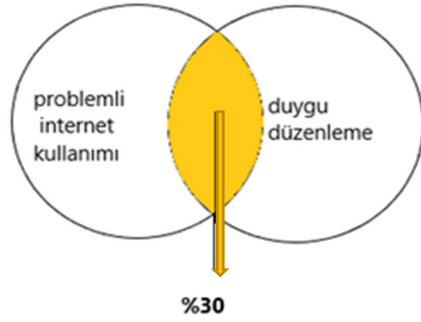
Tablo 4 incelendiğinde, birinci kanonik fonksiyonda PİK1, PİK3 ve PİK4 değişkenlerinin problemlerli internet kullanımı değişken setine katkılarının .45 üzerinde ve PİK2 değişkeninin ise .45'in altında; İÇ_OL ve DIŞ_OLM değişkenlerinin ergen duygu düzenleme değişken setine katkıları .45'in üzerinde iken İÇ_OLM ve DIŞ_OL değişkenlerinin .45'in altında olduğu görülmektedir. Buna göre, birinci kanonik fonksiyon için problemlerli internet kullanımı değişken

setine PİK1, PİK3 ve PİK4 değişkenlerinin katkılarının PİK2'e göre daha önemli olduğu; ergen duygu düzenleme değişken setinde ise İÇ_OL ve DIŞ_OLM değişkenlerinin katkılarının daha önemli olduğu söylenebilir. Birinci kanonik fonksiyonda, PİK1, PİK3, PİK4 ile DIŞ_OLM değişkenlerinin aynı ve negatif işaretli, İÇ_OL değişkeninin ise zıt ve pozitif işaretli olduğu görölmektedir. Buna göre, birinci kanonik fonksiyonda PİK1, PİK3, PİK4 değişkenleri arasında pozitif yönde bir ilişki ve İÇ_OL ve DIŞ_OLM arasında negatif yönde bir ilişkinin bulunduğu söylenebilir. Ayrıca öğrencilerde PİK1, PİK3, PİK4 arttıkça DIŞ_OLM de artarken, öğrencilerin PİK1, PİK3, PİK4 arttıkça İÇ_OLM azalmaktadır.

Tablo 4'de ikinci kanonik fonksiyon incelendiğinde, PİK1, PİK2 ve PİK4 değişkenlerinin PİK değişken setine katkılarının .45 üzerinde ve PİK3 değişkeninin ise .45'in altında; DIŞ_OLM, İÇ_OLM ve DIŞ_OL değişkenlerinin ergen duygu düzenleme değişken setine katkıları .45'in üzerinde iken içsel işlevsel olan değişkeninin .45'in altında olduğu görölmektedir. Buna göre, ikinci kanonik fonksiyon için problemlı internet kullanımı değişken setine PİK1, PİK2 ve PİK4 değişkenlerinin katkılarının PİK3'e göre daha önemli olduğu; ergen duygu düzenleme değişken setine ise DIŞ_OLM, İÇ_OLM ve DIŞ_OL değişkenlerinin katkılarının İÇ_OL değişkenine göre daha önemli olduğu söylenebilir. İkinci kanonik fonksiyonda, PİK1, PİK2, PİK4 ile DIŞ_OLM, İÇ_OLM ve DIŞ_OL değişkenlerinin aynı ve pozitif işaretli olduğu görölmektedir. Buna göre, ikinci kanonik fonksiyonda PİK1, PİK2, PİK4 ile DIŞ_OLM, İÇ_OLM ve DIŞ_OL değişkenleri arasında pozitif yönde bir ilişkinin bulunduğu söylenebilir. Elde edilen bu bulguyla dayanarak, öğrencilerde PİK1, PİK2, PİK4 arttıkça DIŞ_OLM, İÇ_OLM ve DIŞ_OL değişkeninin arttığı söylenebilir.

Ayrıca PİK değişkenlerinin birinci kanonik fonksiyona katkıları sırasıyla PİK1, PİK3, PİK4 ve ikinci kanonik korelasyona katkıları ise sırasıyla PİK2, PİK1 ve PİK4 şeklinde olduğu; ergen duygu düzenleme güçlüğü değişkenlerinin birinci kanonik fonksiyona katkıları sırasıyla İÇ_OLM, DIŞ_OLM ve ikinci kanonik korelasyona katkıları ise sırasıyla İÇ_OLM, DIŞ_OLM ve DIŞ_OL şeklinde olduğu görölmektedir.

Tablo 4'de yer alan R_c^2 değeri ise PİK ile ergenlerin duygu düzenleme arasında paylaşılan ortak varyansı göstermektedir. Birinci kanonik fonksiyon için bu değer 20.87 ve ikinci kanonik fonksiyon için ise 8.17 olarak hesaplanmıştır. Buna göre problemlı internet kullanımı ile ergenlerin duygu düzenleme arasında paylaşılan ortak varyans yaklaşık %30 (%29.04) olarak hesaplanmıştır. Kanonik korelasyon analizinden elde edilen bu bulguya dayanarak, PİK ile duygu düzenleme arasındaki ilişki Şekil 1'deki gibi gösterilebilir.

Şekil 1. PİK ile duygu düzenleme arasında paylaşılan ortak varyans

Tartışma ve Sonuç

Günümüzde internet bireylerin iletişim kurmak, bilgiye ulaşmak, eğlenmek veya serbest zaman etkinlikleri gibi birçok ihtiyacını gidermek için kullandıkları önemli bir araç haline gelmiştir. Her yaş grubundan bireyin yaşamını etkileyen internet kullanımı özellikle ergenlik döneminin gelişimsel özelliklerinden dolayı farklı şekillerde etkilere sahiptir. Örneğin, Ögel (2012) ergenlerin yaşadıkları dışlanma, çekingenlik, beğenilme kaygısı, yakın çevresiyle yaşadığı çatışmaları unutmak veya bastırmak için internet kullanmaya yöneldiklerini belirtmiştir. Aynı zamanda, kimlik bunalımı, aileden bağımsızlaşma ve bu durumların ortaya çıkardığı ruhsal bunalımlardan kaçma eğiliminde olan ergenlerin problemlı internet kullanımı açısından risk altında olduğu söylenebilir (Christensen ve diğer., 2001; Kandell, 1998; Widyanto ve McMurrin, 2004). Türkiye’de ergenlik dönemini de içine alan yaş grubunda (16-24 yaş) internet kullanımı oranının %26.6’dan (2014 yılı) %87.2’ye (2017) yükseldiği ortaya konulmuştur (TÜİK, 2017). Bu oranlar internet kullanımı ile ilgili durumun ciddi boyutlara ulaştığını ve bireyler üzerindeki etkisinin dikkatlice incelenmesi gerektiğini göstermektedir. Buradan hareketle, ergenlerde problemlı internet kullanımı ile duygu düzenleme arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışan bu araştırmada ergenlerde internet kullanımı ile duygu düzenleme arasındaki ilişkinin kanonik korelasyon ile incelenmiştir. Bu değişkenler arasındaki ilişkiye ait dört kanonik fonksiyon elde edilmiştir. Elde edilen kanonik fonksiyonlardan ilk iki kanonik fonksiyon istatistiksel olarak anlamlıdır. PİK ile duygu düzenleme arasındaki ilişkiyi maksimum yapacak şekilde hesaplanan birinci kanonik fonksiyonda veri setlerinin yaklaşık % 14’lük ve ikinci kanonik fonksiyonda veri setlerinin % 7’lik bir varyans paylaştıkları ortaya çıkmıştır. Kanonik korelasyon analizinden elde edilen problemlı internet kullanımı ile ergen duygu düzenleme veri setlerinin paylaştıkları ortak varyans yaklaşık %30 olarak elde edilmiştir. Bununla birlikte, birinci kanonik korelasyon analizi sonucuna göre PİK1, PİK3, PİK4 arttıkça DIŞ_OLM de artarken, öğrencilerin PİK1, PİK3, PİK4 arttıkça İÇ_OLM azalmaktadır. İkinci kanonik korelasyon analizi sonucuna göre, öğrencilerde PİK1, PİK2, PİK4 arttıkça DIŞ_OLM, İÇ_OLM ve DIŞ_OL değişkeninin arttığı söylenebilir.

Tüm bu sonuçları bir araya getirdiğimizde, ergenlerde PİK arttıkça içsel işlevsel olmayan duygu düzenleme ve dışsal işlevsel olmayan duygu düzenleme de artmaktadır ve bununla birlikte içsel işlevsel olan duygu düzenleme azalmaktadır. İlgili alanyazın incelendiğinde de bu sonucun birçok araştırma sonucu ile tutarlı olduğu görülmektedir (Caplan, 2002; Ercengiz ve şar, 2017; Ko ve diğer., 2012; Ko ve diğer., 2014; Spada ve Marino, 2017; Young ve Rodgers, 1998; Yu ve Cho, 2016; Yu ve diğer., 2013). Söz konusu bu araştırmalarda ergenlerde problemlı internet kullanımı ile duygu düzenlemenin ilişki içinde olduğu belirtilmiştir. Bir başka ifade ile duyguların nasıl yaşandığı, nasıl ifade edildiği ve duyguların nasıl etkilendiğini açıklayan duygu düzenlemenin internet kullanımı ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Ercengiz ve şar (2017) internet kullanımı ile bireyin duygu düzenlemede kullandığı yöntemlerden içsel ve dışsal duygu düzenleme süreçlerinin aktif olduğunu ortaya koymuşlardır. Örneğin bu çalışmada bireyin içsel işlevsel olan duygu düzenleme durumu problemlı internet kullanımı ile negatif yönde ilişki göstermektedir. Problemlı internet kullanımı bireyin hem duygusal hem de davranışsal durumunu etkilemekte ve bireyde somatik belirtilerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Cerruti ve diğer., 2017). Örneğin, duygusal açıdan, Callea ve diğer. (2016) internet kullanımının bireyin duygusal ve psikolojik iyi olma halini etkilediğini, Mei ve diğer. de (2016) bireyin yaşam doyumunu olumsuz etkilediğini ortaya koymuşlardır. Davranışsal açıdan da internet bağımlılarının olası bağımlılara ve bağımlı olmayanlara göre stres yaşadıklarında veya sadece sıkıntılı olduklarında internete erişmek için daha büyük bir eğilim gösterdikleri belirtilmektedir (Whang ve diğer., 2003). Lin ve Tsai (2002) ise internet kullanan ergenlerin problemlı olmayan internet kullanan ergenlere kıyasla duygulanım arayışı ve utangaçlıktan kaçınma gibi gerekçelerle problemlı internet kullandıklarını belirtmişlerdir. G r ld ğu üzere, problemlı internet kullanımı olumsuz duygu durumları ile doğrudan pozitif bir ilişki göstermektedir ve bireyin yaşam kalitesini birçok boyutta olumsuz şekilde etkileyebilmektedir.

Bu çalışmada aynı zamanda ergenlerde problemlı internet kullanımı arttıkça duygu düzenlemenin dışsal işlevsel boyutu (duyguları ifade etmek, tavsiye arama ve egzersiz yapmak) artmaktadır. Ercengiz ve şar (2017) tarafından yapılan çalışmada da ergenlerde problemlı internet kullanımı arttıkça dışsal işlevsel duygu düzenleme de artmaktadır. Her ne kadar bu sonuçlar birbiriyle benzeşe de normal koşullarda bu iki değişken arasında olumsuz yönde bir ilişki olması beklenmektedir. Bir başka ifade ile problemlı internet kullanımı arttıkça ergenlerin duygularını daha az ifade etmeleri, çevresindekilerin tavsiyelerine daha az açık olmaları gibi davranışlar gözlemlenmesi büyük olasılıktır. Ergenler açısından bu sonuç ele alındığında, ergenlerin problemlı internet kullanımı onların sosyal ilişkilerine zarar verebilir, zaman içerisinde g r şt ğu arkadaş sayısının azalmasına neden olabilir. Bu durum zaman içerisinde onun iyice yalnızlaşmasına neden olabilir fakat bir gruba ait olma ihtiyaı içinde olan ergenler yalnız

kalmaya daha az tolere göstermiş olabilirler. Bu yüzden çevreye tamamen kendilerini kapatmayabilirler ve başkaları ile ilişki içinde kalmaya devam edebilirler. Aynı zamanda, ergenler duygusal ve sosyal olarak problemlerle internet kullanımının getirmiş olduğu sıkıntılarla baş etmek için sosyal çevrenin desteğini almak isteyebilirler. Traş ve Aslan (2013) ergenlerin amaçlarına ulaşmak, ihtiyaçlarını gidermek ve sorunlarını çözmek amacıyla sosyal destek arayışı içinde olduklarını belirtmektedirler. Dolayısıyla ergenlerin problemlerle internet kullanımı için böyle bir girişimde bulunmaları anlaşılır bir durum da olabilir.

Araştırmanın Sınırlılıkları ve Öneriler

Bu çalışma kapsamında problemlerle internet kullanımı kendini ifade etme ölçeklerinden bir ölçekle ölçülmüştür. Bu ölçüm problemlerle internet kullanımının psikopatolojik kısmı ile ilgili bilgi sunmamaktadır. Bu çalışmada ele alınan PİK değişkeni çok boyutlu bir durum olduğundan bireyi etkileyen ailesel ve çevresel faktörler de sürece dâhil edilmelidir. Ailesel ve çevresel faktörler gibi değişkenlerin de dâhil edildiği nitel desenli çalışmalarla, bu değişkenlerin içeriğinin ne olduğu belirlenebilir. Aynı zamanda, yüksek-orta ve düşük düzeydeki PİK bireylerdeki duyu düzenleme düzeyleri de karşılaştırmalı olarak incelenmelidir. Ayrıca günümüz koşulları göz önünde bulundurulduğunda, ergenler arasında hızla artan PİK ile davranışsal boyutlarda örneğin zorbalık, bilişsel boyutta örneğin akademik başarı veya duygusal boyutta iyilik hali gibi faktörler birlikte incelenmelidir. Okullarda sağlıklı/sağlıksız internet kullanımı konusunda rehberlik faaliyetleri yürütülerek, sağlıksız internet kullanılmasına ilişkin önleyici çalışmalar yürütülebilir.

Kaynakça

- Akın, İ. (2014). *Problemlerle İnternet Kullanımının Duygu Düzenleme, Aleksitimi ve Dürtüsellik ile İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Albayrak, A. S. (2010). *Kanonik korelasyon analizi*. Ş. Kalaycı (Ed.), SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri (ss. 234-255), Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Anderson, E. L., Steen, E., & Stavropoulos, V. (2017). Internet use and Problematic Internet Use: A systematic review of longitudinal research trends in adolescence and emergent adulthood. *International Journal of Adolescence and Youth*, 22(4), 430-454.
- Barcikowski, R. S., & Stevens, J. P. (1975). A Monte Carlo study of the stability of canonical correlations, canonical weights and canonical variate-variable correlations. *Multivariate behavioral research*, 10(3), 353-364.
- Bayraktar, F. (2013). *İnternet ve ergen gelişimi*. M, Kalkan ve C, Kaygusuz (Ed.) İnternet Bağımlılığı Sorunlar ve Çözümler. Anı Yayıncılık: Ankara.
- Briggs, S. R., & Cheek, J. M. (1986). The role of factor analysis in the development and evaluation of personality scales. *Journal of personality*, 54(1), 106-148.
- Bronfenbrenner, U., & Morris, P. A. (2006). *The bioecological model of human development*. In R. M. Lerner (Ed.) Handbook of child development: Vol. 1. Theoretical models of human development (6th ed., pp. 793 – 828). Hoboken, NJ: Wiley
- Callea, A., Cacioppo, M., Lucchetti, F., & Caretti, V. (2016). Internet use and psychosocial well-being in an Italian adult sample. *Clinical Neuropsychiatry* 13(1) 3-6.

- Cao, F., Su, L., Liu, T., & Gao, X. (2007). The relationship between impulsivity and Internet addiction in a sample of Chinese adolescents. *European Psychiatry, 22*(7), 466-471.
- Caplan, S. E. (2002). Problematic Internet use and psychosocial well-being: development of a theory-based cognitive-behavioral measurement instrument. *Computers in human behavior, 18* (5), 553-575.
- Caplan, S. E. (2005). A social skill account of problematic Internet use. *Journal of Communication, 55*(4), 721-736.
- Cerruti, R., Spensieri, V., Presaghi, F., Valastro, C., Fontana, A., & Guidetti, V. (2017). An exploratory study on internet addiction, somatic symptoms and emotional and behavioral functioning in school-aged adolescents. *Clinical Neuropsychiatry, 14*(6), 374-383.
- Ceyhan, A. A. (2008). Predictors of problematic internet use on Turkish university students. *CyberPsychology & Behavior, 11*(3), 363-366.
- Ceyhan, E., Ceyhan, A. A., & G rcan, A. (2007). Problemlı internet kullanımı ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik alışmaları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi, 7*(1), 387-416.
- Chou, C., & Hsiao, M. C. (2000). Internet addiction, usage, gratification, and pleasure experience: the Taiwan college students' case. *Computers & Education, 35*(1), 65-80.
- Christensen, M. H., Orzack, M. H., Babington, L. M., & Patsdaughter, C. A. (2001). Computer addiction: When monitor becomes control center. *Journal of psychosocial nursing and mental health services, 39*(3), 40-47.
- Coffey, C., Carlin, J. B., Lynskey, M., Li, N., & Patton, G. C. (2003). Adolescent precursors of cannabis dependence: findings from the Victorian Adolescent Health Cohort Study. *The British Journal of Psychiatry, 182*(4), 330-336.
- Davis, R. A. (2001). A cognitive-behavioral model of pathological Internet use. *Computers in human behavior, 17*(2), 187-195.
- Davis, R. A., Flett, G. L., & Besser, A. (2002). Validation of a new scale for measuring problematic Internet use: Implications for pre-employment screening. *Cyberpsychology & Behavior, 5*(4), 331-345.
- Doğan, H., Işıklar, A., & Eroğlu, S. E. (2008). Ergenlerin problemlı internet kullanımının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, 18*, 106-124.
- Dörnyei, Z. (2007). *Research methods in applied linguistics*. New York: Oxford University Press.
- Ercengiz, M. & şar, A. H. (2017). Ergenlerde İnternet Bağımlılığının Yordayıcı Olarak Duygu D zenlemedeki Rolü. *Sakarya University Journal of Education, 7*(1), 183-194.
- George, D., & Mallery, P. (2003). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference. 11.0 update* (4th ed.). Boston: Allyn & Bacon.
- Goldberg, I. (1996). *Goldberg's message*. Erişim tarihi 25.06.2018, <http://www-usr.rider.edu/~suler/psyber/supportgp.html>
- Griffiths, M.D. (2003). Internet abuse in the workplace: issues and concerns for employers and employment counselors. *Journal of Employment Counseling, 40*(2), 87-96.
- Gross, J. J. (1998). The emerging field of emotion regulation: an integrative review. *Review of general psychology, 2*(3), 271- 299.
- Gross, J. J. (2002). Emotion regulation: Affective, cognitive, and social consequences. *Psychophysiology, 39*(3), 281-291.
- G n c, S. (2009). *İnternet bağımlılık ölçeğinin geliştirilmesi ve bazı demografik değişkenler ile internet bağımlılığı arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Hardie, E., & Tee, M. Y. (2007). Excessive Internet use: The role of personality, loneliness and social support networks in Internet Addiction. *Australian Journal of Emerging Technologies & Society, 5*(1), 34-47.

- Internet World Stats (2018). Internet Stats and Facebook Usage in Europe December 2017 Statistics. Erişim tarihi: 26.06.2018 (Erişim adresi: <https://www.internetworldstats.com/stats4.htm#europe>).
- Internet World Stats (2018). Internet users in the World by Regions, December 31, 2017. Erişim tarihi: 26.06.2018 (Erişim adresi <https://www.internetworldstats.com/stats.htm>).
- Kandell, J. J. (1998). Internet addiction on campus: The vulnerability of college students. *Cyberpsychology & behavior*, 1(1), 11-17.
- Kerber, C. S. (2005). Problem and pathological gambling among college athletes. *Ann Clin Psychiatry*, 17(4), 243-247
- Keskin, S., & Özsoy, A. N. (2004). Kanonik korelasyon analizi ve bir uygulaması. *Tarım Bilgileri Dergisi*, 10(1), 67-71.
- Kıran, E. B. (2009). Çeşitli değişkenlere göre ergenlerde internet bağımlılığının yordanması. *Journal of New World Sciences Academy*, 4(4), 1331-1340.
- Kim, H. K., & Davis, K. E. (2009). Toward a comprehensive theory of problematic Internet use: Evaluating the role of self-esteem, anxiety, flow, and the self-rated importance of Internet activities. *Computers in Human Behavior*, 25(2), 490-500.
- Ko, C.H., Yen, J.Y., Chen, C.S., & Chen, C.C. (2012). The association between Internet addiction and psychiatric disorder: a review of the literature. *European Psychiatry*, 27(1), 1-8.
- Ko, C.H., Liu, T.L., Wang, P.W., Chen, C.S., Yen, C.F., & Yen, J.Y. (2014). The exacerbation of depression, hostility, and social anxiety in the course of Internet addiction among adolescents: A prospective study. *Comprehensive Psychiatry*, 55, 1377-1384.
- Kubey, R. W., Lavin, M. J., & Barrows, J. R. (2001). Internet use and collegiate academic performance decrements: Early findings. *Journal of communication*, 51(2), 366-382.
- Li, S.M., & Chung, T.M. (2006). Internet function and Internet addictive behavior. *Computers in Human Behavior*, 22 (6), 1067-1071.
- Lin, S. S., & Tsai, C. C. (2002). Sensation seeking and internet dependence of Taiwanese high school adolescents. *Computers in Human Behavior*, 18(4), 411-426.
- Mei, S., Yau, Y.H., Chai, J., Guo, J., & Potenza, M.N. (2016). Problematic internet use, well-being, self-esteem and self-control: data from a high-school survey in China. *Addictive Behaviors*, 61, 74-79.
- Morahan-Martin, J., & Schumacher, P. (2000). Incidence and correlates of pathological Internet use among college students☆. *Computers in human behavior*, 16(1), 13-29.
- Mullin, B. C., & Hinshaw, S. P. (2007). *Emotion regulation and externalizing disorders in children and adolescents*. In J. J. Gross (Ed.), *Handbook of emotion regulation* (pp. 523-541). New York, NY: Guilford Press.
- Niemz, K., Griffiths, M., & Banyard, P. (2005). Prevalence of pathological Internet use among university students and correlations with self-esteem, the General Health Questionnaire (GHQ), and disinhibition. *Cyberpsychology & behavior*, 8(6), 562-570.
- Ögel, K. (2012). *İnternet bağımlılığı: İnternetin psikolojisini anlamak ve bağımlılıkla başa çıkmak*. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pallant, J. (2007). SPSS survival manual, 3rd. Edition. McGrath Hill.
- Phillips, K. F. V., & Power, M. J. (2007). A new self-report measure of emotion regulation in adolescents: The Regulation of Emotions Questionnaire. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 14(2), 145-156.
- Sally, L. P. M. (2006) Prediction of internet addiction for undergraduates in Hong Kong. Baptist University, Hong Kong, UMI Dissertation Information Service.

- Scherer, K. (1997). Internet use patterns: Is there internet dependency on campus?. In *Paper presented at the 105th Annual Convention of the American Psychological Association, Chicago*.
- Sherry, A., & Henson, R. K. (2005). Conducting and interpreting canonical correlation analysis in personality research: A user-friendly primer. *Journal of personality assessment, 84*(1), 37-48.
- Spada, M. M., & Marino, C. (2017). Metacognitions and Emotion Regulation as predictors of problematic Internet use in adolescents. *Clinical Neuropsychiatry, 14*(1), 59-63.
- Stevens, J. P. (2009). *Applied multivariate statistics for the social sciences*. New York: Routledge.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics*. Allyn & Bacon/Pearson Education.
- Thompson, R. A. & Goodman, M. (2010). *Development of emotion regulation*. Ed.: A. M. Kringand and D. M. Sloan, Emotion regulation and psychopathology: A transdiagnostic approach to etiology and treatment (pp. 38-58). New York: The Guilford Press
- Traş, Z., & Arslan, E. (2013). *Ergerlerde sosyal yetkinliğin, algılanan sosyal destek açısından incelenmesi. İlköğretim Online, 12*(4), 1133-1140.
- Whang, S. M., Lee, S. & Chang, G. (2003). Internet over-users' psychological profiles: a behavior sampling analysis on internet addiction. *CyberPsychology and Behavior, 6*(2), 143- 150.
- Widyanto, L., & McMurrin, M. (2004). The psychometric properties of the internet addiction test. *Cyberpsychology & behavior, 7*(4), 443-450.
- Yang, S. C., & Tung, C. J. (2007). Comparison of Internet addicts and non-addicts in Taiwanese high school. *Computers in Human Behavior, 23*(1), 79-96.
- Yıldız, M. A. & Duy, B. (2014). Adaptation of the short-form of the UCLA loneliness scale (ULS-8) to Turkish for the adolescents. *Düşünen Adam, 27*(3), 194-203.
- Young K. S. (1996) Internet addiction: the emergence of a new clinical disorder. *CyberPsychology & Behavior, 1*(3), 237-244.
- Young, K. S. (1996). Psychology of computer use: XL. Addictive use of the Internet: a case that breaks the stereotype. *Psychological reports, 79*(3), 899-902.
- Young, K.S. & Case, C.J. (2004). Internet abuse in the workplace: new trends in risk management. *Cyberpsychology and Behaviour, 7*(1), 105-111.
- Yu, H., & Cho, J. (2016). Prevalence of internet gaming disorder among Korean adolescents and associations with non-psychotic psychological symptoms, and physical aggression. *American journal of health behavior, 40*(6), 705-716.
- Yu, J. J., Kim, H., & Hay, I. (2013). Understanding adolescents' problematic Internet use from a social/cognitive and addiction research framework. *Computers in Human Behavior, 29*(6), 2682-2689.
- Zalewski, M., Lengua, L. J., Wilson, A. C., Trancik, A., & Bazinet, A. (2011). Emotion regulation profiles, temperament, and adjustment problems in preadolescents. *Child Development, 82*(3), 951-966.

Genç Tüketicilerin Yeşil Ürünlere Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi: Giresun Üniversitesinde Bir Uygulama*

Arzu DENİZ ÇAKIROĞLU †

Ayşe ÖZCAN ‡

Metin ÇAKIROĞLU §

Öz

Sürdürülebilirlik açısından genç tüketiciler işletmeler için önemli bir pazar bölümünü oluşturmaktadır. Bu pazar bölümünün davranışlarını incelemek ve analiz etmek pazarlama stratejilerinin belirlenmesinde işletmelere yol göstermektedir. Çevre gençlerin son yıllarda ilgilendiği konulardan birisi haline gelmiştir. Özellikle yeşil tüketim ve yeşil ürünler bu tüketici grubunun ilgisini çekmektedir. Bu çalışmada genç tüketicilerin yeşil ürünlere yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla Giresun Üniversitesi öğrencileri üzerinde yüzyüze bir anket çalışması yapılmıştır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler ve faktör analizi kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre genç tüketiciler çevresel konulara önem vermekte ancak bunu davranışlarına yansıtılmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Pazarlama, Yeşil Tüketici, Yeşil Ürünler, Genç Tüketiciler.

Determining Young Consumers' Attitudes to Green Products: A Study on Giresun University

Abstract

One of the important market segments for companies is young consumers segment in terms of sustainability. Investigating and analyzing this market segment's behaviors guide companies to determine marketing strategies. Environment has become one of the subjects that young consumers are interested recently. Especially green consumption and green products get interested this market segment. In this study a face-to-face survey is applied to Giresun University students to determine young consumers' attitudes to green products. Descriptives statistics and factor analysis were used on data analyse. According to results young consumers care the environmental issues but don't reflect this situation on their behaviors.

Key Words: Green Marketing, Green Consumer, Green Products, Young Consumers.

Received/Geliş: 30.12.2018

Accepted/Kabul: 29.05.2019

* Bu çalışma Giresun Üniversitesi BAP birimi tarafından desteklenen bir proje kapsamında gerçekleştirilmiştir.

† Dr.Öğr.Üyesi, Giresun Üniversitesi, İİBF, İşletme, arzdznzaof@gmail.com, 0000-0003-4260-0373

‡ Prof.Dr., Giresun Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, ayo_61@hotmail.com, 0000-0002-1030-6631

§ Arş.Gör., Giresun Üniversitesi, İİBF, İşletme, metincakir85@outlook.com, 0000-0002-4185-6353

(Makale türü: araştırma makalesi)

Giriş

Teknolojide yaşanan hızlı gelişmeler, endüstrileşme ve kitlesel tüketimin çevre üzerinde yarattığı baskı işletmeler açısından mikro ve makro düzeyde tartışılan bir konu haline gelmiştir. Özellikle doğal kaynakların bilinçsizce kullanılması, küresel ısınma, ozon tabakasının ve deniz kaynaklarının tahribatı, kimyasalların kullanımı, nükleer faaliyetler, atıklar, hava, ses ve ışık kirliliği gibi birçok sorun, çevre merkezli tartışmaların odak noktasını oluşturmaktadır. Son yıllarda ise küresel çevre sorunlarına ilişkin politikalarda bireysel tüketim faaliyetleri öncelikli olarak ele alınmaya başlamıştır.

Çevrenin önem kazanmasıyla birlikte tüketiciler de giderek daha az kirlilik yaratan, atıkları azaltan, daha fazla geri dönüşüm sağlayan, yenilenebilir kaynakların üretimde daha fazla kullanılmasını ve ürünlerin eko sistem içinde daha güvenli olmasını talep etmektedirler. Bu gelişmeleri destekleyen yeşil pazarlama, yeşil tüketim gibi kavramlar hem tüketiciler hem de işletmelerin ilgisini çekmeye başlamıştır. Yeşil pazarlama müşterileri memnun etmenin yanı sıra toplumun ihtiyaçlarını da ön planda tutmayı amaçlayan bir yaklaşımdır. Bu anlayışa göre işletmelerin üretim faaliyetlerini sosyal sorumluluk bilinciyle çevreye duyarlı bir şekilde gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Tüketicilerin de tüketim faaliyetlerinde çevreye hassas bir davranış sergilemesi beklenmektedir. Özetle, çevreye verilen zararın en aza indirilmesini hedefleyen yeşil pazarlama anlayışı hem işletme içi ve dışı uygulamaları kapsamakta hem de müşteri, çevre ve toplum ile karşılıklı ilişkileri içermektedir (Praude ve Bormane, 2013:167, Engin ve Türk, 2004:7).

Yeşil pazarlama kavramı pazarlama ve tüketici davranışı literatüründe birçok çalışmada farklı açılardan ele alınmış ve farklı örneklerle üzerinde inceleme yapılmıştır. Bu çalışmanın diğer çalışmalardan farkı ise sürdürülebilirlik açısından önemli bir pazar bölümünü oluşturan genç tüketicilerin ele alınmasıdır. Gençlerin yeşil ürünlere yönelik tutumları gelecek nesillerin şekillenmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Teorik Çerçeve

Literatüre bakıldığında, pazarlama ve çevre konularının bir araya gelmesi, 1970'li yıllarda ekolojik yeşil pazarlama, çevreci yeşil pazarlama ve sürdürülebilir yeşil pazarlama şeklinde üç aşamada gerçekleşmiştir (Peattie, 2001). Amerikan Pazarlama Birliği tarafından 1975 yılında 'ekolojik pazarlama' başlıklı bir çalışma yapılmış ve bu çalışmanın sonuçları aynı isimli kitapta yer almıştır. Çalışmada ekolojik pazarlama hava kirliliği, petrol rezervlerinin azalışı, petrol sızıntıları gibi spesifik çevre problemlerine odaklanan bir kavram olarak ele alınmıştır. Kirlilik, enerji kaynaklarının azalması ve yerel/milli kaygılara vurgu yapılmıştır. Bu problemlere yol açan ve çözümüne yardımcı olan ürünler, işletmeler ve endüstriler tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu ilk aşamada pazarın bu ekolojik krizi kabul etmesi ve tehlikeyi engelleme konusunda

sorumluluk almasına odaklanılmıştır. Bu anlayışa göre pazarlamayı ilgilendiren temel konu çevre ile ilgili yasal düzenlemelerdir (Peattie, 2001; Van Dam ve Apeldoorn, 1996).

1980'lerin ikinci yarısından itibaren ise yaşanan birçok olay insan hayatı ve çevrenin potansiyel hassasiyeti ortaya çıkarmıştır. Medyanın konuya olan ilgisi tüketicilerinde dikkatini çekmiş ve başarılı küresel boykotların ilk örnekleri bu yıllarda görülmüştür. Çevreci yeşil pazarlama anlayışı insan istek ve ihtiyaçlarını, doğal çevreye minimum zararlı etkide bulunacak şekilde tatmin etmeye odaklanmaktadır (Polonsky, 1994). Bu anlayış, sürdürülebilirlik, küresel ısınma, iklim değişimi ve ozon tabakasının delinmesi gibi küresel konulara dikkat çekmiş ve çevre konusuna daha geniş bir açıdan bakılmasını sağlamıştır.

Yeşil pazarlamanın gelişmesindeki son aşama 1990'lı yıllardan başlayan ve hala geçerliliğini sürdüren sürdürülebilir yeşil pazarlama aşamasıdır. Sürdürülebilirlik, bugünün ihtiyaçlarını karşılarken doğal kaynakları korumak ve gelecek nesillere iyi bir çevre bırakmak için yapılan faaliyetler şeklinde tanımlanmaktadır (Collin, 2004). Temel çevre, ekonomik ve sosyal hizmetlerin bağlı olduğu sistemlerin varlığını sürdürmesine imkan tanıyan ve herkese bu hizmetleri sunan gelişmelerdir. Temel amacı yan ekosistemlerin taşıma kapasitesi içinde yaşarken insan kalitesini artırmaktır. (Hounsome ve Ashton, 2001). Sürdürülebilirliğin tanımı ve temel amacından yola çıkarak sürdürülebilir yeşil pazarlama anlayışının bir makro pazarlama yaklaşımı olduğu ifade edilebilir. Tüketicilerin ve toplumun ihtiyaçlarını, karlı ve sürdürülebilir şekilde tanımlamak, öngörmek ve tatmin etmekten sorumlu bütünsel yönetim süreci olarak tanımlanmaktadır (Peattie, 2001). Sürdürülebilir pazarlamada tüketiciler, sosyal çevre ve doğal çevre ile sürdürülebilir ilişkiler kurmak ve yaşatmak söz konusudur. Müşteri değeri, sosyal değer ve çevresel değer yaratılmaya çalışılmaktadır (Belz, 2006; Dam ve Apeldorn, 1996).

1970'li yıllardan başlayarak günümüze kadar çeşitli aşamalardan geçerek gelişen yeşil pazarlama kavramı akademisyenler tarafından da farklı açılardan ele alınmış ve incelenmiştir (Kumar, 2016, Aslan ve Çınar, 2015; Özsoy ve Madran, 2015; Çoban ve Sönmez, 2014; Türkmen vd., 2013; Karaca, 2013; Alnıaçık, 2009; Özbakır ve Velioğlu, 2010; Fraj ve Martinez, 2007; Ay ve Ecevit, 2005; Özmen ve Çetinkaya, 2005; Gilg vd., 2005; Çabuk ve Karacaoğlu, 2003; Schlegelmilch vd., 1996; Shrum vd., 1995; Schwepker ve Comwell, 1991). Çalışmalardan bazıları teorik bazıları uygulama içeren araştırmalardır. Araştırmacılar genel olarak yeşil pazarlama kavramının ortaya çıkışı, aşamaları, yeşil reklamlar, yeşil ürünlere yönelik tutumlar, çevresel bilinç, sürdürülebilir pazarlama ve tüketim vb. konular üzerinde yoğunlaşmıştır. Davranışla ilgili yapılan çalışmaların çoğunluğunda tüketicilerin çevresel konulara hassasiyetle yaklaştıkları ancak bunu davranışa dönüştürmedikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Literatüre bakıldığında yeşil pazarlama ilk olarak Lazer (1969) tarafından pazarlamanın sosyal bir boyutu olarak ortaya konulmuştur. Yazara göre yeşil pazarlama klasik pazarlamanın

çevresel etkilerini yansıtmaktadır. Kotler ve Armstrong (2009) ise yeşil pazarlamayı işletme ve tüketici ihtiyaçlarını, onların geleceğini koruyarak karşılayabilen pazarlama anlayışı olarak tanımlamıştır. Bu tanım pazarlamanın toplum ve çevre üzerindeki etkisine dayanmaktadır. Son yıllarda yapılan tanımlamalarda ise yeşil pazarlama toplumun ihtiyaç ve isteklerini karşımaya yönelik değişimlerin meydana getirilmesi amacıyla çevreye en az zarar verecek şekilde oluşturulmuş faaliyetler topluluğu olarak ifade edilmektedir (Uydacı, 2002).

Yeşil pazarlama kavramı beraberinde yeşil tüketici, yeşil tüketim gibi kavramları da ortaya çıkarmıştır. Yeşil tüketim; tüketicilerin satın alma davranışlarında ve ürün tercihlerinde, az enerji harcayan ev aletleri, geri dönüşümlü, geri kullanıma imkan veren veya kağıt ambalajları olan çevreye olumsuz etkide bulunmayan ürünleri tercih ettikleri çevreci tüketicilik anlayışıdır. Tüketiciler çevre dostu ürün kullanımında geçmişe nazaran daha duyarlı ve bilinçli düzeydedirler (Neuner, 2000). İşletmeler de yoğun rekabet koşullarında öne çıkmak adına çevresel baskılara karşı çözüm üreten stratejiler izlemeye başlamışlardır (Straughan ve Roberts, 1999) .

Yöntem

Küresel alanda yaşanan birçok gelişme işletmelerin yönetim stratejilerini, faaliyet alanları ve pazarlama anlayışlarını değiştirmiştir. Bu değişime paralel olarak tüketicilerin de ihtiyaç ve istekleri değişim göstermektedir. Aslında tüketici ve üreticiler rekabet, talep durumu, değişen beklentiler, psikolojik unsurlar vb. gibi birçok faktörün etkisi altında karar vermektedirler. Bu kararlarda tarafların dış çevre olan iletişimleri önemli rol oynamaktadır. Kültürel, sosyal, ekonomik, politik, yasal, demografik, ekonomik ve doğal çevre, üretici ve tüketicilerin karar süreçlerini etkilemektedir. Bu faktörlerin en önemlilerinden biri dünyanın doğal dengesi ve ekolojiiyi oluşturan unsurlardır.

Çevresel anlamda yaşanan gelişmeler dikkate alındığında, bilinçlenme sonucu bu konu daha da önemli hale gelmiş ve daha çok konuşulur olmuştur. Tüketiciler artık daha bilinçli hareket etmekte ve ürün/hizmet tercihlerinde çevreye zarar verip vermediğini incelemektedirler. İşletmeler çevresel duyarlılıkları gittikçe artan bu pazarda öne çıkmak için uygun ürün, üretim, fiyatlandırma vb. stratejiler izlemek durumundadırlar. Bu stratejileri başarılı bir biçimde uygulayabilmek için ise pazarı daha yakından tanımak, tüketicilerin yeşil ürünlere yönelik tutumlarını ve çevresel duyarlılıklarını belirlemek gerekmektedir.

Bu çalışmada yeşil ürün tüketimi ve sürdürülebilirlik açısından önemli bir pazar bölümünü oluşturan genç tüketicilere odaklanılmış ve Giresun üniversitesinde okuyan öğrencilerin çevreye duyarlılıklarını ve yeşil ürünlere yönelik tutumlarını belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaçla öğrenciler üzerinde uygulanan bir anket çalışması ve sonuçlarına yer verilmiştir.

Araştırmada veriler birinci elden toplanmıştır. Araştırmanın ana kütlelerini Giresun Üniversitesi İİBF’de okuyan öğrenciler oluşturmaktadır. Ana kütlelerin tamamından veri toplamak zaman ve maliyet açısından mümkün olmadığı için bu ana kütlelerden örnek seçme yoluna gidilmiştir. Örnek büyüklüğünü belirlemek üzere uygulamada en çok kullanılan örnekleme formülü olan $[n = \Pi (1 - \Pi) / (e / Z)^2]$ kullanılmıştır (Kurtuluş, 2004). Buna göre %95 güven aralığı ve %5 hata payı ile örnek büyüklüğü 384 olarak hesaplanmıştır. Örnekleme yöntemi olarak kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Toplam 400 kişiye anket uygulanmış, yanlış ve eksik doldurulan anketler elenmiş, toplam 398 anket değerlendirilmeye alınmıştır. Anket uygulanmadan önce ifadelerin anlaşılabilirliğini test etmek amacıyla 20 kişi ile görüşülerek öneriler ışığında ankete son hali verilmiştir.

Veri toplamak amacıyla hazırlanan anket formunda 3 grup soru yer almaktadır. Birinci grup öğrencilerin yeşil ürünleri satın alma ve tüketmeleri ile ilgili genel satın alma davranışlarını belirlemeye yönelik sorulardan oluşmaktadır. Anketin ikinci bölümünde cevaplayıcıların yeşil ürünlere yönelik tutumlarını, çevreye duyarlılıklarını ölçmeye yönelik ifadeler yer almaktadır. Bu ifadeler Kim,Choi (2005), Jain, Kauor (2004), Straughan, Roberts (1999), Laroche (2001)’un çalışmalarındaki ölçekler kullanılarak hazırlanmıştır. Toplam 23 ifade yer almaktadır. Bu ifadelerle ilişkin tutumlar 5’li likert ölçeği (1=Kesinlikle katılmıyorum, 5=Tamamen katılıyorum) ile ölçülmüştür. Ankette yer alan üçüncü grup sorular ise öğrencilerin demografik ve ekonomik özelliklerini belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Elde edilen veriler SPSS 2.0 istatistik programları yardımıyla analiz edilmiştir. Araştırmanın analizinde tanımlayıcı istatistikler ve açıklayıcı faktör analizi kullanılmıştır.

Bulgular

Öğrencilerin Demografik ve Ekonomik Özellikleri

Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik ve ekonomik özellikleri tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin Demografik ve Ekonomik Özellikleri

Cinsiyet	f	%	Yer	f	%
Kadın	217	54,5	Şehir	230	57,8
Erkek	181	45,5	İlçe	122	30,7
Yaş	f	%	Köy	46	11,6
18 yaş ve altı	2	0,5	Medeni durum	f	%
18-22	302	75,9	Evli	9	2,3
23 ve üzeri	94	23,6	Bekar	389	97,7
Gelir	f	%	Sınıf	f	%
500 TL’den az	188	47,2	1	14	3,6
501-750 TL	107	26,9	2	136	34,2
751-1000 TL	53	13,3	3	91	22,9
1001 TL ve üzeri	50	12,6	4	157	39,4
Aile geliri	f	%	Bölüm	f	%
1000 TL ve altı	25	6,3	İşletme	110	27,6
1001-2000 TL	148	37,2	İktisat	209	52,5
2001-3000 TL	111	27,9	Siyaset bilimi ve kamu yönetimi	52	13,1
3001 TL ve üzeri	114	28,6	Uluslararası ilişkiler	27	6,8
			Toplam	398	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğu 18-22 (%75,9) yaş aralığında, aylık 500 TL'den az (%47,2) gelire sahiptir. Öğrencilerin çoğunluğu şehirde (%57,8) yaşamaktadır ve ailelerinin geliri ise 1001-2000 TL (%37,2) arasındadır. Bölüm olarak iktisat öğrencileri çoğunluktadır (%52,5).

Öğrencilerin Yeşil Ürünlere Yönelik Satın Alma Davranışları

Öğrencilerin yeşil ürünler ve genel anlamda yeşil ürün satın alma davranışlarını belirlemek amacıyla, çevrenin tahribatından endişe duyup duymadıkları, çevreyle ilgili herhangi bir topluluğa üye olup olmadıkları, yeşil ürünün ne anlama geldiği, daha önce yeşil ürün satın alıp almadıkları sorulmuştur. Elde edilen yanıtlar tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin Yeşil Ürünlere Yönelik Satın Alma Davranışları

Endişe durumu	f	%	Yeşil ürün tanımları	f	%
Evet, endişeliyim.	369	92,7	Zarar vermeyen ürün	95	0,24
Hayır, farkında değilim.	29	7,3	Doğal ürün	51	0,13
Topluluk üyeliği	f	%	Doğa	44	0,11
Evet	36	9	Çevreye faydalı ürün	42	0,10
Hayır	362	91	Geri dönüşümlü ürün	42	0,10
Yeşil ürün satın alma	f	%	Sağlıklı ürün	39	0,09
Evet	302	0,76	Diğer	85	0,23
Hayır	96	0,24	Toplam	398	100

Tablo 2'ye bakıldığında,

- Araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğu yaşadığımız çevrenin giderek tahrip olmasından endişe duymaktadır (%92,7).
- Öğrencilerin çoğunluğu (%91) çevreyle ilgili herhangi bir topluluğa üye olmadığını belirtmiştir.
- Öğrencilerin çoğunluğu yeşil ürünü "çevreye zarar vermeyen ürün" (%24) olarak tanımlamıştır. Bunun dışında öğrenciler sırasıyla yeşil ürünü, doğal (%13), çevreye faydalı (%0,10), geri dönüşümlü (%0,10) ve sağlıklı ürün (%0,09) şeklinde tanımlamıştır. Bunlara ek olarak öğrencilerin bir kısmı yeşil ürün ile doğa kavramını (%11) birbiriyle bağdaştırmıştır.

Ek olarak yeşil ürün satın alan öğrencilere en çok satın aldıkları yeşil ürün grubu ve bu ürünleri satın alma nedenleri sorulmuş yanıtlar tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. En Çok Satın Alınan Yeşil Ürün Grubu ve Satın Alma Nedenleri

Tercih nedeni	f	%	Ürün grubu	f	%
Sağlıklı Olması	128	0,42	Gıda	158	0,52
Tasarım ve renkler	8	0,03	Elektrikli ve elektronik eşyalar	26	0,09
Statü	6	0,02	Giyim	26	0,09
Çevreyi koruma	105	0,34	Kişisel Bakım ürünleri	62	0,21
Marka	15	0,06	Temizlik ürünleri	18	0,06
Kalite	36	0,12	Diğer	12	0,03
Diğer	4	0,01	Toplam	302	100

Tablo 3'te görüldüğü gibi yeşil ürün satın alan öğrencilerin çoğunluğunun en çok gıda (%52) ve kişisel bakım ürünleri (%21) kategorisinde yeşil ürün tercihinde bulunduğu görülmektedir. Ek olarak bu öğrencilerin çoğunluğu yeşil ürünleri satın almadaki en önemli

nedenlerin yeşil ürünlerin sağlıklı olması (%42) ve çevreyi koruması (%34) olduğunu ifade etmişlerdir.

Öğrencilerin Yeşil Ürünlere Yönelik Tutumları

Araştırmaya katılan öğrencilerin yeşil ürünlere yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla literatürdeki çalışmalardan (Kim ve Choi, 2005; Jain ve Kauor, 2004; Straughan ve Roberts, 1999; Laroche, 2001) faydalanılarak hazırlanmış 23 ifadeden oluşan bir ölçek kullanılmıştır. Cevaplayıcıların ifadelerine yönelik tutumları 5’li likert ölçeği ile ölçülmüştür. (1= Hiç katılmıyorum, 5 = Tamamen katılıyorum). Bu ölçekteki ifadeler verilerin ortalaması ve standart sapma değerleri tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4. Yeşil Ürünlere Yönelik Tutumlar Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

İfadeler	Ortalama	Standart sapma
Çevresel konular benim için çok önemlidir.	4,42	0,676
Bir ürün satın alırken çevreye ve insanlara en az zarar vereni satın almaktayım.	3,76	0,949
Kendimi çevreci birisi olarak görüyorum.	3,74	0,866
Çevre dostu ürünlere diğer ürünlere ödediğimden daha fazla ödemeye razıyım.	3,45	1,007
Çevreye karşı duyarsız davranan firmaların ürünlerini satın almam.	3,55	0,952
Çevre dostu ürünler satın alarak çevreyi koruyabileceğime inanıyorum.	3,95	0,843
Organik, ekolojik ve doğal içerikli ürünlere büyük ilgi duyuyorum.	3,85	0,881
Satın aldığım ürünün çevreye zarar vererek üretildiğini öğrenirsem kullanmaktan vazgeçerim.	3,70	1,015
Aileme ve arkadaşlarıma yeşil (çevre dostu) ürün satın almalarını tavsiye ederim.	3,72	0,923
İki eşit ürün arasında tercih yapma durumunda, her zaman çevreye ve insanlara daha az zarar veren ürünleri tercih ederim.	4,06	0,823
Çevreye zarar vermediğini işaret eden etiketleri içeren ürünleri tercih ederim.	3,89	0,829
Birçok ürünün üzerindeki işaret ve sembollerden çevre dostu olup olmadığını anlayabilirim.	3,62	0,899
Birçok ürünün içeriği ile ilgili bilgilerden çevre dostu olup olmadığını anlayabilirim.	3,72	0,926
Çöpe atılacak şeyleri değerlendirmek, yeni kullanım alanı yaratmak hoşuma gider.	3,95	0,966
Sosyal sorumluluğu olan işletmelerden ürün satın alan tüketiciler çevresel duyarlılık anlamında toplum üzerinde pozitif etki yaratır.	3,69	0,927
Genellikle ambalajı doğada çözünebilir ürünler (Örneğin: poşetler) satın alırım.	3,47	1,005
Alışverişlerde; file, kese kâğıdı, pamuklu torbalar gibi mümkün olduğunca doğada çözünebilir malzemeleri kullanmayı tercih ederim.	2,82	1,190
Ozon tabakasına zarar veren gazlar içeren spre, deodorant türü ürünleri satın almam.	4,25	0,752
Elektrikli ev eşyası (buzdolabı, fırın, çamaşır makinesi, ütü, elektrikli süpürge vb.) satın alırken A+ sınıfı (enerji tasarruflu) olanı tercih ederim.	4,02	0,928
Elektrikli aletleri, elektrik tüketiminin düşük olduğu saatlerde kullanmaya çalışırım.	3,50	1,063
Daha az enerji tüketen düşük voltajlı ampul kullanmaya çalışırım.	3,85	1,041
Kâğıt, plastik, cam gibi ürünlerin geri dönüşümlü olanlarını satın almayı tercih ederim.	3,86	0,935
Kozmetik, ev eşyaları, gıda, temizlik ürünleri vb. birçok ürünü satın alırken çevre dostu olmasına büyük önem veririm.	3,77	0,945

Araştırmaya katılan öğrencilerin yeşil ürünlere yönelik tutumlarını belirlemek için kullanılan ölçeğin genel ortalaması 3,77’dir. Ölçekte yer alan ifadelerin 10 tanesi bu ortalamanın üstünde; 13 tanesi ise bu ortalamanın altındadır. Genel ortalamanın üstünde bir değere sahip olan ifadeler dikkate alındığında, öğrencilerin çoğunluğu çevresel konulara çok önem vermekte, ekolojik içerikli ürünlere büyük ilgi duymakta ve çevreye daha az zarar veren özellikle geri dönüşümlü, daha az enerji tüketen ürünleri tercih etmektedirler. Özellikle kozmetik, gıda, temizlik vb. ürünlerde bu hassasiyeti taşımaktadırlar. Bu davranışlarıyla çevreyi

koruyabileceklerine inanmaktadırlar. Ürün tercihlerinde çevreye zarar vermediğini ifade eden ürün etiketlerine dikkat etmekte ve ürünleri kullandıktan sonra çöpe atmaktan ziyade onların yeni kullanım alanlarını bulmaya çalışmaktadırlar.

Ölçeğin genel ortalamasının altında kalan ifadeler dikkate alındığında ise öğrenciler çevre dostu ürünlere daha fazla para ödemeye karşı olumsuz bir tutum içerisindeyler. Buna ek olarak çevreye duyarlı davranan firmaların ürünlerini satın almama gibi bir tutum göstermemekte, işletmelerin bu anlamda sosyal sorumluluk faaliyetlerinin toplum üzerinde pozitif bir etki yarattığını düşünmemektedirler. Ayrıca öğrenciler ürünün içeriği, işaret ve sembollerden çevre dostu olup olmadığını anlayamadıklarını da belirtmişlerdir.

Genel itibarıyla çevreye önem verdiklerini belirten öğrenciler bu durumu satın alma ve tüketim davranışlarına yansıtma konusunda olumsuz bir tutum içerisindeyler. Özellikle alışverişlerde doğada çözünebilir malzemeleri tercih etme veya elektrik tüketiminin düşük olduğu saatlerde elektrikli aletleri kullanma ile ilgili ifadelerle yönelik olumsuz bir tutum sergilemektedirler.

Yeşil Ürünlere Yönelik Tutumlara İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi

Ankete katılan öğrencilerin yeşil ürünlere yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla kullanılan ölçeğe açıklayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Analiz sonucu kullanılan ölçeğin alpha katsayısı 0,864 olarak tespit edilmiştir. 23 değişkenin faktör analizine sokulması sonucu 1 değişkenin herhangi bir faktör altında yer almadığı belirlenmiş ve özdeğeri 1'den büyük 5 faktör elde edilmiştir. Değişkenlerin 0,40 ve üzeri faktör yükleri olanlar dikkate alınmıştır. Bu faktörler toplam varyansın %54,853'ünü açıklamaktadır (KMO örneklem yeterlilik ölçütü: %88,7 Barlett Küresellik testi: 1769,312 $p < 0,000$). Tablo 5'de elde edilen yeşil ürünlere yönelik tutumlara ilişkin faktörlerin değişkenleri, faktör yükleri, varyans yüzdeleri ve özdeğerleri gösterilmektedir.

Tablo 5. Yeşil Ürünlere Yönelik Tutumlara İlişkin Faktörler

Değişkenler	Faktör yükleri	Varyans yüzdesi	Özdeğeri
Faktör 1: Çevresel tüketim		31,961	7,351
Genellikle ambalajı doğada çözünebilir ürünler (Örneğin: poşetler) satın alırım.	0,570		
Alışverişlerde; file, kese kağıdı, pamuklu torbalar gibi mümkün olduğunca doğada çözünebilir malzemeleri kullanmayı tercih ederim.	0,625		
Ozon tabakasına zarar veren gazlar içeren spreylere, deodorant türü ürünleri satın almam.	0,703		
Kağıt, plastik, cam gibi ürünlerin geri dönüşümlü olanlarını satın almayı tercih ederim.	0,666		
Kozmetik, ev eşyaları, gıda, temizlik ürünleri vb. birçok ürünü satın alırken çevre dostu olmasına büyük önem veririm.	0,543		
Aileme ve arkadaşlarıma yeşil (çevre dostu) ürün satın almalarını tavsiye ederim.	0,608		
Çöpe atılacak şeyleri değerlendirmek, yeni kullanım alanı yaratmak hoşuma gider.	0,535		
Daha az enerji tüketen düşük voltajlı ampul kullanmaya çalışırım.	0,529		
Faktör 2: Çevresel ilgi		7,706	1,772
Çevresel konular benim için çok önemlidir.	0,644		

Kendimi çevreci birisi olarak görüyorum.	0,655		
Çevre dostu ürünlere diğer ürünlere ödediğimden daha fazla ödemeye razıyım.	0,723		
Organik, ekolojik ve doğal içerikli ürünlere büyük ilgi duyuyorum	0,528		
Faktör 3: Çevresel duyarlılık		6,011	1,383
Çevreye karşı duyarsız davranan firmaların ürünlerini satın almam.	0,772		
Satın aldığım ürünün çevreye zarar vererek üretildiğini öğrenirsem kullanmaktan vazgeçerim.	0,635		
İki eşit ürün arasında tercih yapma durumunda, her zaman çevreye ve insanlara daha az zarar veren ürünleri tercih ederim.	0,484		
Çevreye zarar vermediğini işaret eden etiketleri içeren ürünleri tercih ederim.	0,480		
Faktör 4: Çevresel bilinçlilik		4,781	1,100
Birçok ürünün üzerindeki işaret ve sembollerden çevre dostu olup olmadığını anlayabilirim.	0,771		
Birçok ürünün içeriği ile ilgili bilgilerden çevre dostu olup olmadığını anlayabilirim.	0,801		
Sosyal sorumluluğu olan işletmelerden ürün satın alan tüketiciler çevresel duyarlılık anlamında toplum üzerinde pozitif etki yaratır.	0,429		
Değişkenler (tablo 5 devamı)	Faktör yükleri	Varyans yüzdesi	Özdeğeri
Faktör 5: Çevresel iktisadilik		4,393	1,010
Çevre dostu ürünler satın alarak çevreyi koruyabileceğime inanıyorum.	0,434		
Elektrikli ev eşyası (buzdolabı, fırın, çamaşır makinesi, ütü, elektrikli süpürge vb.) satın alırken A+ sınıfı (enerji tasarruflu) olanı tercih ederim.	0,623		
Elektrikli aletleri, elektrik tüketiminin düşük olduğu saatlerde kullanmaya çalışırım.	0,667		

Analiz sonucu elde edilen faktörler içeriğindeki ifadelerin taşıdıkları yükler ve literatürde yapılan diğer çalışmalar dikkate alınarak çevresel tüketim, çevresel ilgi, çevresel duyarlılık, çevresel bilinçlilik ve çevresel iktisadilik şeklinde isimlendirilmiştir. Bu faktörler ve içeriği şöyle özetlenebilir;

1. Faktör: Çevresel Tüketim: Bu faktör tüketicilerin çevresel tüketimleriyle ilgili 8 değişkenden oluşmaktadır. Faktör içerisinde doğada çözülebilen ambalaja sahip ve geri dönüşümlü ürünler satın alma, bu tür ürünlere yeni kullanım alanları yaratmaya ve bunları yakınlarına tavsiye etmeye; kozmetik, gıda, temizlik gibi ürünlerin çevre dostu olmasına önem vermeye ve ozon tabakasına zarar veren gazlar içeren ürünleri kullanmamaya yönelik ifadeler yer almaktadır.

2. Faktör: Çevresel ilgi: Tüketicilerin genel anlamda çevre ve çevresel konulara duydukları ilgiyi ifade etmektedir. Faktör içerisinde genel olarak çevre, çevresel konular ve çevresel ürünlere duyulan ilgiye yönelik 4 değişken yer almaktadır.

3. Faktör: Çevresel duyarlılık: Bu faktör tüketicilerin ürün satın almadaki hem ürün hem de işletmeye yönelik duyarlılıkları ile ilgilidir. Faktör içerisindeki yer alan 4 değişken, çevreye karşı duyarsız bir şekilde üretilen ürünleri satın almama ve böyle üretim yapan firmalara yönelik olumsuz tutum sergilemeye yöneliktir.

4. Faktör: Çevresel bilinçlilik: Bu faktör genel olarak tüketicilerin çevreye yönelik bilinçlilikleri ile ilgilidir. Faktördeki 3 değişken, ürünlerin işaret, sembol ve içeriklerinden çevre dostu olup olmadıklarını anlayabilmeye ile ilgilidir.

5. Faktör: Çevresel iktisadilik: Çevresel anlamda tüketicilerin bazı ürünleri kullanırken iktisadi davranışlarıyla ilgili 3 değişkenden oluşan bir faktördür. Elektrikli ev aletlerini satın alırken ve kullanırken çevresel olmaya yönelik ifadeler yer almaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Tüketicilerin yeşil ürünlere yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla, Giresun üniversitesi İİBF’de okuyan öğrenciler üzerinde yapılan bu çalışmadan elde edilen sonuçlar şöyledir;

Araştırmaya katılanların çoğunluğu 18-22 yaş grubunda, aylık 500 TL’den az gelire sahip ve şehirde yaşayan öğrencilerdir.

Öğrencilerin çoğunluğu yaşadığımız çevrenin tahribatından endişe duyduklarını ancak çevresel konularla ilgilenen herhangi bir topluluğa üye olmadıklarını belirtmişlerdir.

Öğrenciler yeşil ürünün; çevreye zarar vermeyen, doğal, geri dönüşümlü ve sağlıklı ürün olduğunu düşündüklerini ifade etmişlerdir.

Ankete katılan öğrencilerin çoğunluğu daha önce özellikle gıda ve kişisel bakım ürünleri kategorisinde yeşil ürün satın aldıklarını belirtmişlerdir. Bu ürünleri satın almalarındaki en önemli nedenler ise ürünlerin sağlıklı olması ve çevresi korumasıdır.

Öğrencilerin yeşil ürünlere yönelik tutumlarını belirlemek üzere 23 ifadeden oluşan bir ölçek kullanılmıştır. Ölçekteki ifadelerin ortalama ve standart sapma değerleri göz önüne alındığında, öğrencilerin çevresel konulara önem verdiği, ekolojik içerikli ürünlere ilgi duyduğu ve çevreye daha az zarar veren, geri dönüşümlü, daha az enerji tüketen ürünleri tercih ettikleri ifade edilebilir. Öğrenciler özellikle gıda, kozmetik ve temizlik ürünlerinde bu hassasiyeti taşımaktadırlar. Çevreye zarar vermediğini belirten ürünlerin etiketlerine dikkat etmekte ve ürünleri kullandıktan sonra çöpe atmak yerine yeni kullanım alanları bulmaya çalışmaktadırlar. Ancak buna karşılık öğrenciler çevre dostu ürünlere daha fazla ödemeye karşı olumsuz bir tutum içerisindeyler. Çevreye duyarsız davranan firmaların ürünlerini satın almama gibi bir davranışta bulunmamaktadırlar. İşletmelerin bu anlamdaki sosyal sorumluluk faaliyetlerinin toplum üzerinde pozitif bir etkisinin olmadığını düşünmektedirler. Ayrıca öğrenciler ürünün içeriği, sembol ve işaretlerden ürünün çevre dostu olup olmadığını anlayamadıklarını ifade etmişlerdir.

Öğrencilerin yeşil ürünlere yönelik tutumlarını ölçmek amacıyla kullanılan ölçeğe açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Açıklayıcı faktör analizi sonrasında tutumları özetleyen 5 temel faktör elde edilmiştir. Bunlar çevresel tüketim, çevresel ilgi, çevresel duyarlılık, çevresel bilinçlilik ve çevresel iktisadiliktir. Çevresel tüketim yeşil ürün satın alma ve kullanmaya yönelik ifadeleri içermektedir. Çevresel ilgi tüketicilerin çevre ve çevresel konulara duyarlılıklarıyla

ilgilidir. Çevresel duyarlılık ürün satın almada ürün ve işletmeye yönelik duyarlılığı ifade etmektedir. Çevresel bilinçlilik çevreye ve yeşil ürünlere yönelik tüketicilerin bilinçliliğini içeren bir faktördür. Çevresel iktisadilik ise bazı ürünleri kullanırken iktisadi davranmayla ilgilidir.

Araştırmadan elde edilen bu sonuçlara göre şu önerilerde bulunulabilir;

Genel olarak değerlendirildiğinde genç tüketicilerin çevresel konulara hassasiyetle yaklaştıkları ancak bu hassasiyetlerini davranışlarına yansıtmadıkları görülmektedir. Öğrencilerin çoğunluğu çevresel konulara ilgi duymakta, çevrenin tahrip olmasından, kirlenmesinden endişe duymakta ancak bu hassasiyetleriyle ilgili davranışsal bir tepki göstermemektedirler. Bu sonuç literatürde daha önce yapılan çalışmalarda elde edilen sonuçları desteklemektedir (Üstünay, 2008; Pettit ve Shepard, 1992). Bu çalışmalarda da benzer şekilde, çevresel endişe taşıyan tüketicilerin bu hislerini yeşil ürün alımına yansıtmadıkları tespit edilmiştir. Bu durumun nedenleri ise yeşil ürünlerin karmaşıklığı, yeşil pazarlamanın tüketiciler tarafından tam olarak anlaşılması, yeşil pazarlamaya yönelik güven problemi gibi sorunlar şeklinde ifade edilmiştir. Buradan hareketle yeşil ürün pazarındaki işletmelerin yapması gereken şey reklam, halkla ilişkiler gibi tutundurma faaliyetlerini kullanarak, ürünlerle ilgili tüketicilerin bilinçlenmesini ve bilgilendirilmesini sağlamaktır. Özellikle reklamlarda inandırıcı ve ikna edici mesajların verilmesi tüketicileri ürünü satın almaya yöneltebilir. Bu amaçla tüketicilerin güvenebilecekleri ve inandıkları ünlü kişiler veya uzmanlar reklamlarda kullanılabilir. Buna ek olarak halkla ilişkiler çabalarıyla işletmeler çevresel sorumlulukla çalıştıklarını ve bunun topluma olan yansımalarını vurgulayarak tüketicileri etkileyebilirler. Genç tüketicileri etkilemek için tutundurma faaliyetlerinde sosyal medya, sosyal ağ siteleri vb. gibi yeni iletişim ortamlarını kullanmak bu anlamda faydalı olabilir.

Yeşil ürünlerdeki etiket ve ambalajlardaki işaret, sembol vb. göstergelerin ürünün çevreye duyarlı, zarar vermeyen ürün olduğunu gösterecek şekilde tasarlanması ve tüketicilerin bu konuda bilgilendirilmesi ürün satın almadaki kaygıları azaltabilir. Genel itibarıyla genç tüketiciler etiketlere dikkat edilmekte ancak yeterli bilgi olmadığı veya verilen bilgilerin anlaşılır olmadığı için üründen uzak durmaktadırlar. Bu sakıncanın giderilmesi için daha detaylı ve bilgilendirici reklam çabaları gerekmektedir. Ürün ve ambalajların tasarımında özen gösterilmesi ve bilgilerin anlaşılır olması tüketiciyi rahatlatır.

Gençler özellikle gıda, kozmetik ve temizlik ürünlerinde çevreye zararlı olmayan ürünleri tercih etmektedirler. Bu sonuç literatürde yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlarla benzerdir (Çoban ve Sönmez, 2014). Bu durum gıda, temizlik ve kozmetik ürünleri pazarındaki işletmeler için bu önemli bir göstergedir. İşletmeler, hedef pazarlarında yer alan tüketicileri tanımlamak ve ihtiyaçlarını karşılamak için pazar araştırmaları yapabilir, tüketicilerin beklentilerini öğrenebilirler. Buna ek olarak yeşil ürünlerin bulunabilirliği de satın almayı

zorlaştıran nedenlerden biri olarak görülebilir. Bunun önüne geçebilmek için ürünün dağıtımı ile ilgili etkili stratejiler geliştirilebilirler.

Öğrenciler yeşil ürünlere daha fazla para ödemeye karşı olumsuz bir tutum sergilemektedirler. Tüketicilerin yeşil ürünlere yönelik algıladıkları bu finansal riski azaltmak için örnek ürün dağıtımı, iade, değişim, garanti vb. stratejiler izleyebilirler.

Öğrencilerin çoğunluğu çevre ile ilgili herhangi bir topluluğa üye olmadıklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin, özellikle üniversite düzeyinde gerçekleştirilen gönüllü çevre çalışmalarına katılmaları sağlanabilir ve teşvik edilebilir. Çevre konusunda yapılacak panel, konferans vb. çalışmalara öğrencilerin katılması sağlanarak bilgilendirme yapılabilir. Eğitim programlarında çevre ile ilgili derslere yer verilerek öğrenciler bu konuda bilinçlendirilebilir.

Bu çalışma Giresun üniversitesinde İİBF öğrencileri üzerinde yapılmıştır. Sonraki çalışmalarda yine aynı üniversitedeki diğer fakültelerde öğrenciler üzerinde çalışma yapılarak sonuçlar karşılaştırılabilir. Araştırma Giresun ili ile sınırlıdır. Diğer illerdeki genç tüketiciler üzerinde de çalışmalar yapılabilir. Ayrıca bu araştırmada genel anlamda yeşil ürünlere yönelik tutumlar belirlenmeye çalışılmıştır. Sonraki çalışmalarda belirli ürün kategorileri veya tüketicilerin demografik, sosyal, kültürel vb. özellikleri açısından bir çalışma yürütülebilir.

Kaynaklar

- Alkibay, S. (2001). Yeşil Pazarlama Faaliyetlerine Üniversite Öğrencilerinin İlgisi Üzerine Bir Araştırma. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4, 76-93.
- Almaçık, Ü. (2009). Tüketicilerin Çevre Duyarlılığı ve Reklamlardaki Çevreci İddialar. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(2) : 48-79.
- Aslan, F. ve Çınar, R. (2015). Yeşil Pazarlama Faaliyetleri Çerçevesinde Kafkas Üniversitesi Öğrencilerinin Çevreye Duyarlı Ürünleri Kullanma Eğilimlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(9):169-184.
- Ay, C. ve Ecevit, Z. (2005). Çevre Bilinçli Tüketiciler. *Akdeniz Üniversitesi, İ.İ.B.F Dergisi*, 10, 238-263.
- Belz, F.M., (2006). Marketing in the 21st Century. *Business Strategy and the Environment*, c.15, s.139-144.
- Boztepe A. (2012). Green Marketing and Its Impact on Consumer Buying Behavior. *European Journal of Economic and Political Studies*, (1).
- Collin P.H. (2004). Dictionary of Environment & Ecology. EISBN-13: 978-1-4081-0222-0, 265 s, London: Bloomsbury Publishing plc,
- Çabuk, B. ve Karacaoğlu, C.Ö. (2003). Üniversite Öğrencilerinin Çevre Duyarlılıklarının İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 36(1-2): 189-198.
- Çoban, S. ve Sönmez, Y. (2014). Yeşil Pazarlama Karmasına Yönelik Tüketici Tutumlarının Demografik Özelliklere Göre Farklılaşması: Ahi Evran Üniversitesi Örneği. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (3): 65-82
- Demirbaş M. A. (1999). *Yeşil Pazarlama ve Tüketicinin Yeşil Pazarlamaya Yaklaşımı*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Emgin, Ö. ve Türk, Z. (2004). “Yeşil Pazarlama”. *Mevzuat Dergisi*, Cilt:7, Sayı:78.

- Fraj, E., Martinez, E. (2007). Ecological Consumer Behavior: An Empirical Analysis. *International Journal of Consumer Studies*, 31, 26-33.
- Gilg, A., Barr, S. ve Ford, N. (2005). Green Consumption or Sustainable Lifestyles? Identifying the Sustainable Consumer. *Futures*, 37(6):481-504.
- Hounsome R. ve Ashton P. (2001). Sustainable Development for the Mining and Minerals Sector in Southern Africa. Draft Position Paper for the Mining, *Minerals and Sustainable Development Project* (MMSD Southern Africa), 16 s, Stellenbosch.
- Jain, S.K. ve Kaur, G. (2004). Green Marketing: An Attitudinal and Behavioral Analysis of Indian Consumers. *Global Business Review*, 5:187-205.
- Karaca, Ş. (2013). Tüketicilerin Yeşil Ürünlerle İlişkin Tutumlarının İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Ege Akademik Bakış*, 13(1) : 99-111
- Kim, Y. ve Choi, S. M. (2005). Antecedents of Green Purchase Behavior: An Examination of Collectivism, Environmental Concern, and PCE. *Advances in Consumer Research*, 32:592-599.
- Kotler, P. ve Armstrong, G. (2009). Principles of Marketing. (13th ed). NJ: Pearson, Englewood Cliffs,
- Kumar, P. (2016). State of Green Marketing Research Over 25 Years (1990-2014). *Marketing Intelligence & Planning*, 34(1), 137- 158.
- Kurtuluş, K. (2004). Pazarlama Araştırmaları. (Genişletilmiş 7. Baskı). İstanbul: Literatür Yayınları.
- Laroche, M., Bergeron, J. ve Forleo, G.B. (2001). Targeting Consumers Who Are Willing to Pay More For Environmentally Friendly Products. *Journal of Consumer Marketing*, 18(6): 503-520.
- Lazer, W. (1969). Marketing's Changing Social Relationships. *Journal of Marketing*, 33(1), pp. 3-9.
- Neuner, M. (2000). Collective Prototyping: A Consumer Policy Strategy to Encourage Ecological Marketing. *Journal of Consumer Policy*, 23,153-175.
- Özbakır, M. ve Nurtanış Velioğlu, M. (2010). Pazarlamaya Sürdürülebilirlik Çerçevesinden Bakış ve Bir Örnek Olay Analizi. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 2(2)
- Özmen, D., Çetinkaya, A.Ç. ve Nehir, S. (2005). Üniversite Öğrencilerinin Çevre Sorunlarına Yönelik Tutumları, *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 4(6), 330-344.
- Özsoy, T. ve Madran, C. (2015). Ürün Ömrü Algısının Sürdürülebilir Tüketim Boyutundan Bir Analizi. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 4(7):73-91.
- Peattie, K. (2001). Towards Sustainability: The Third Age of Green Marketing. *The Marketing Review*, 2, pp. 129-146
- Pettit, D. ve Sheppard J.P.(1992). It's not easy being Green: The Limits of Green Consumerism in Light of the Logic of Collective Action. *Queen's Quarterly*. 99/2, 328-350.
- Polonsky, M.J., (1994). An Introduction to Green Marketing. *Electronic Green Journal*, 1(2), Article 3.
- Praude, V. ve Bormane, S. (2014). "Sustainable Marketing - Prospects And Challenges Under Present Economy" *Regional Formation and Development Studies*, C.3, No:11, s.167.
- Schlegelmilch, B.B., Bohlen, G.M., ve Diamantopoulos, A. (1996). The Link Between Green Purchasing Decisions and Measures of Environmental Consciousness. *European Journal of Marketing*, 30(5):35-55.
- Schweperker, C.H. ve Cornwell T.B. (1991). An Examination of Ecologically Concerned Consumers and Their Intention to Purchase Ecologically Packaged Products. *Journal of Public Policy&Marketing*, 10(2):77- 101.
- Shrum, L.J., McCarty, J.A., ve Lowery, T.M. (1995). Buyer Characteristics of the Green Consumer and Their Implication for Advertising Strategy. *Journal of Advertising*, 24(2):71-90.
- Straughan, R.D. ve Roberts, J.A. (1999). Environmental Segmentation Alternatives: A Look at Green Consumer Behavior in The New Millennium. *Journal of Consumer Marketing*, 16(6):558-575.

Türkmen, M., Sarıkaya, N. ve Saygılı, M. (2013). Öğrencilerin Çevresel Duyarlılık Düzeylerinin Satın Alma Davranışına Etkisi Üzerine Bir Araştırma: Sakarya Üniversitesi Örneği. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(2):1309-8012 (online).

Uydacı, M. (2002). Yeşil Pazarlama. İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Üstünay, M. (2008). *İşletmelerin Sosyal Sorumlulukları Çerçevesinde Yeşil Pazarlama Uygulamaları ve Kimya Sektörüne Yönelik Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Van Dam, Y.K. ve Apeldoorn, P.A.C. (1996). Sustainable Marketing. *Journal of Macro Marketing*, Fall-1996, 45-56.

Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Deneyim Sürelerine Göre Haksız Rekabetin Değerlendirilmesi: Giresun İl Merkezinde Bir Araştırma

Beyhan BELLER DİKMEN *

Öz

Evrensel bir konuma sahip olan ve muhasebe meslek mensupları tarafından yerine getirilen muhasebecilik mesleği ile mali nitelikli bilgiye ihtiyaç duyan kişi ya da kuruluşların ihtiyaçları karşılanmaktadır. Muhasebe meslek mensuplarının iş yüklerinin ağır ve çalışma saatlerinin uzun olması gibi birçok neden muhasebe meslek mensupları arasında istenmeyen bazı mesleki sorunların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Çalışmanın amacı, Giresun İl merkezinde bulunan muhasebe meslek mensupları arasındaki haksız rekabetin varlığını ve haksız rekabet sorununa neden olan faktörleri muhasebe meslek mensuplarının mesleki deneyim sürelerine göre ayrıntılı bir şekilde inceleyerek tespit etmek olarak belirlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda, Giresun Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odasına bağlı olarak Giresun İl merkezinde mesleki faaliyetlerini yerine getiren 40 adet muhasebe meslek mensubuna anket uygulanmıştır. Araştırmada kullanılan anket sonuçları SPSS Paket Programı kullanılarak analiz edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Muhasebe Mesleği, Haksız Rekabet.

Evaluation of Unfair Competition According to Professional Experience Times of Accounting Professionals: A Research Conducted in The Centre Of Giresun

Abstract

The needs of people or institutions who are in need of finance-based information are met through accounting profession located at a universal position and conducted by members of accounting profession. Variety of reasons including heavy workload and long hours of members of accounting profession might lead to unintended professional problems among the members of accounting profession. The objective of the study is to determine the existence of unfair competition between the members of accounting profession in the city of Giresun and the factors that cause the unfair competition problem by examining and analyzing them according to the professional experience periods of the members of accounting profession. For this purpose, a questionnaire was applied to 40 members of accounting profession who have fulfilled their professional activities in Giresun city center, depending on Giresun Chamber of Certified Public Accountants. The results obtained from the questionnaire analyzed through Statistical Package of Social Sciences (SPSS).

Keywords: Accounting Profession, Unfair Competition.

Received/Geliş: 18.12.2018

Accepted/Kabul: 10.06.2019

*Dr. Öğr. Üyesi, Tarsus Üniversitesi, Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, b.beyhanbeller@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2260-6321>

(Makale türü: araştırma makalesi)

Giriş

Belirli bir alanda faaliyet gösteren farklı kişi ya da kuruluşların aynı hedefe ulaşmak amacıyla karşılıklı mücadeleleri rekabet olarak ifade edilmektedir (Şağbanşua, 2006, s. 2). Muhasebe açısından ise rekabet; meslek ile ilgili olarak belirlenen kurallar ve yasal zorunluluklar doğrultusunda şeffaf ve dürüst olarak yapılan yarış şeklinde tanımlanmaktadır (Akarsu, 2015, s. 28). Belirlenen kurallara uyulmaması durumunda ise haksız rekabet ortaya çıkmaktadır. Türk Ticaret Kanunu'nun 54. Maddesine göre, haksız rekabet; "Rakipler arasında ya da tedarikçiler ve müşteriler arasındaki ilişkileri etkileyen aldatici ya da dürüstlük kuralına aykırı davranışlar ile ticari uygulamaların haksız ve hukuka aykırı olması" şeklinde belirtilmektedir (TTK Madde 54). Muhasebe meslek mensuplarının da birbirleri ve iş sahipleri ile olan ilişkilerinde dürüstlük kuralına aykırı davranışlarda bulunmaları muhasebe mesleğinde haksız rekabetin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Bu çalışma, Giresun İl merkezinde bulunan muhasebe meslek mensupları arasındaki haksız rekabetin varlığını ve haksız rekabet sorununa neden olan faktörleri muhasebe meslek mensuplarının mesleki deneyim sürelerine göre ayrıntılı bir şekilde inceleyerek tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde, muhasebe mesleğinde haksız rekabet kavramına, haksız rekabet hallerine ve haksız rekabeti ortadan kaldırmak için alınabilecek önlemlere yer verilmiştir. İkinci bölümde ise, Giresun il merkezinde bulunan muhasebe meslek mensupları arasındaki haksız rekabetin varlığını ve haksız rekabet sorununa neden olan faktörleri muhasebe meslek mensuplarının mesleki deneyim sürelerine göre ayrıntılı bir şekilde incelemeye yönelik uygulama kısmı yer almıştır.

Muhasebe Mesleğinde Haksız Rekabet ve Haksız Rekabet ile İlgili Yapılan Yasal Düzenlemeler

Eğitim, sınav ve staj sürecini başarı ile tamamlayan, serbest muhasebeci mali müşavirlik unvanına sahip olan ve ruhsat alarak faaliyetlerini yerine getiren kişiler, muhasebe mesleğinin mensupları olarak ifade edilmektedir. Mesleğin, mensuplarını ilgilendiren kendine özgü yasal ve ahlaki birtakım kuralları bulunmaktadır. Bu kurallar, 3568 Sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu, bu kanuna göre çıkartılan yönetmelikler, meslek kararları ve tebliğler doğrultusunda belirlenmiştir. Meslek mensuplarının bu kurallara uyum sağlayarak faaliyetlerini yerine getirmesi hem mesleki dayanışmayı arttıracak hem de meslek mensuplarının işlerine karşı olumlu tutum göstermesini sağlayacaktır (Dede, 2007). Her geçen gün sayıları artan meslek mensuplarının bu kurallara uyum sağlamadan faaliyetlerini yerine getirmeleri ise muhasebe mesleğinde haksız rekabetin oluşmasına neden olabilmektedir (Tekbaş, 2016).

21 Kasım 2007 tarih ve 26707 sayılı Resmi Gazete’de “Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Mesleklerine İlişkin Haksız Rekabet ve Reklam Yasağı Yönetmeliği”nin yayınlanarak yürürlüğe girmesi sonucu muhasebe mesleğinde haksız rekabet ile ilgili yasal düzenlemeler başlamıştır. Yönetmelikle; 3568 sayılı Kanuna göre ruhsat almış serbest muhasebeci mali müşavir ve yeminli mali müşavirlerin kendi aralarında ve müşterileri ile olan ilişkilerinde haksız rekabetin önlenmesi, dürüst ve bozulmamış rekabetin sağlanması, meslek mensuplarının iş elde etmek için reklam sayılabilecek faaliyet ve işlemlerinin kapsam, sınır ve şartlarının belirlenmesi amaçlanmıştır (Haksız Rekabet ve Reklam Yasağı Yönetmeliği: Madde 1). Yönetmeliğin ikinci bölümünde haksız rekabet sayılan haller 6., 7. ve 8. maddeler ile belirlenmiştir. Bu maddelerde açıklanan haksız rekabet halleri; meslek mensupları arasında ve iş sahipleri ile ilişkilerde haksız rekabet, ücret ve diğer mali nitelikteki uygulamalar ile ilgili haksız rekabet ve reklam yolu ile yapılan haksız rekabet olmak üzere üç farklı boyutta belirtilmiştir.

Meslek Mensupları Arasında ve İş Sahipleriyle İlişkilerde Haksız Rekabet:

- Gerekli mesleki özeni göstermemek, uygulamada muhasebe ve denetim standartlarını dikkate almamak,
- Farklı meslek mensubu ile daha önce sözleşme yapan iş sahiplerinin bu sözleşmeye aykırı davranması ve sözleşmeyi feshetmesi konularında yönlendirerek iş sahipleri ile sözleşme yapmak,
- Mesleki faaliyetlerine; yetki belgeleri ve ruhsatları iptal olmasına rağmen doğrudan ya da dolaylı olarak, faaliyetleri geçici olarak durdurulduğu halde doğrudan devam etmek ya da izinsiz olarak faaliyette bulunmak,
- Yetki belgeleri ve ruhsatlarının iptal olması ya da faaliyetlerinin geçici süreli olarak durdurulmasına rağmen unvanlarında, ilan ve reklamlarında, mesleki faaliyette buldukları izlenimini oluşturacak kelime ya da ibareler kullanmak,
- Meslek ruhsatının kiralanması ya da meslek mensubu dışındaki kişilerin faaliyet göstermelerine karşılıklı çıkarlar doğrultusunda olanak sağlamak,
- Mesleki faaliyette bulunmaları yasaklanmış kişileri çalıştırmak ya da bu kişilerle her ne şekilde olursa olsun doğrudan ya da dolaylı olarak mesleki işbirliği yapmak,
- Üçüncü şahısların yanılmasına neden olacak şekilde gerçeğe uygun olmayan belge düzenleyerek bu belgeyi onaylamak,
- Diğer meslek mensuplarının çalışanlarına ve diğer yardımcı kişilere faaliyetlerini gerçekleştirirken sorumluluklarına uygun olmayan davranışları yapmalarını yöneltmek doğrudan ya da dolaylı olarak çıkar elde etmek,

- Diğer meslek mensuplarının çalışanlarını ve diğer yardımcı kişileri her türlü araçla meslek mensuplarının ya da iş sahiplerinin işleri ile ilgili sırlarını elde etmeye ya da açıklamaya yönlendirmek,
- Bağımlı olarak çalışan mensuplarının birden çok işletmede aynı anda mesleki sorumluluk üstlenmesi,
- Meslek mensuplarının mevzuat hükümlerinin emredici kurallarına aykırı davranması sonucunda haksız olarak avantaj elde etmesidir (Haksız Rekabet ve Reklam Yasağı Yönetmeliği: Madde 6).

Ücret ve Diğer Mali Nitelikteki Uygulamalar İle Haksız Rekabet:

- Belirlenmiş olan asgari ücret tarifesinin altında ücret talep edilmesi ya da ücretsiz hizmet verilmesi,
- Gerçekleştirilen iş ya da sunulan hizmet sonucunda elde edilen menfaat üzerinden, ücret tarifesinde yer alan düzenlemelerin saklı kalması koşuluyla, iş sahibi ile ortaklık pay anlaşması yapılması,
- Meslek mensubuna olan ücret borcunu yerine getirmemiş iş sahibine hizmet sunulması,
- İş sahiplerinden emanet para toplanması, alınan ücrete karşılık olmak üzere gerçeğe aykırı serbest meslek makbuzu ya da fatura düzenlenmesi,
- Sözleşme değerinin altında serbest meslek makbuzu ya da fatura düzenlenmesi ya da hiç düzenlenmemesi, mali sorumlulukların yerine getirilmemesi,
- Üçüncü kişilere ücret sağlanması ya da herhangi bir çıkar sözünün verilmesi karşılığında iş alınması,
- İş sahiplerinin çıkarları doğrultusunda hareket edileceği sözünün verilerek iş alınması,
- İş sahiplerinden elde edilen bilgilerin kullanılması sonucu ekonomik çıkar sağlanması,
- Çalışanlarına iş mevzuatında belirtilen ücret ve sosyal hakların verilmemesi ya da maliyetlerin düşürülmesi amacıyla yasal zorunlulukların yerine getirilmemesidir (Haksız Rekabet ve Reklam Yasağı Yönetmeliği: Madde 7).

Reklam Yoluyla Haksız Rekabet:

- Meslek mensuplarının dürüstlüğü, güvenilirliği ve tarafsız davranması konularında yanlış ve asılsız ifadelerde bulunulması,
- Meslek mensuplarının sundukları hizmetler ve gerçekleştirdikleri faaliyetlerin yanlış, yanıltıcı ya da yersiz açıklamalarla kötülenmesi,
- Meslek mensupları hakkında gerçekliği yansıtmayan ihbar ve şikayetlerde bulunulması,
- Kendisi, sunduğu hizmetleri ve gerçekleştirdiği faaliyetleri ile ilgili olarak gerçek olmayan ya da yanıltıcı açıklamalarda bulunulması,

- Kişilerin sahip olmadığı meslek unvanını kullanması,
- Haksız rekabet ve reklam yasağı yönetmeliği ile belirlenen reklam ilke ve kurallarına aykırı davranılması,
- Mesleki ve akademik unvan dışında sahip olunan başka unvanların kullanılmasıdır (Haksız Rekabet ve Reklam Yasağı Yönetmeliği: Madde 8).

Bir önceki paragrafta ifade edildiği gibi haksız rekabet hallerinin sıralandığı yönetmeliğin 28. Maddesi'nde haksız rekabetle mücadele kurulunun oluşturulması gerektiği belirtilmiştir. Bu doğrultuda, Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği (TÜRMOB) tarafından 2008 yılında Türkiye Haksız Rekabetle Mücadele Kurulu (TÜRHAH) oluşturulmuştur. Oluşturulan bu kurulun görev ve yetkileri; odalarda kurulan haksız rekabetle mücadele kurulları arasında iş birliği ve uyumu sağlamak, yılsonlarında hazırlanan faaliyet raporları ile ilgili görüş ve tavsiyeleri değerlendirmek ve haksız rekabet konusu ile ilgili sirkü, bülten ve tebliğ yayınlamak olarak belirlenmiştir (Haksız Rekabet ve Reklam Yasağı Yönetmeliği: Madde 29). Türhak, muhasebe mesleğindeki haksız rekabeti önleyebilmek için kurulduğu yıldan itibaren günümüze kadar birtakım çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalar arasında; odalarda haksız rekabetle mücadele kurullarının oluşturulması, eğitim çalışmaları doğrultusunda meslek mensuplarının bilgilendirilmesi, haksız rekabete neden olan davranışların tanımlanması ve meslek mensupları arasındaki iletişimin artırılması için kongre ve çalıştayların düzenlenmesi vb. faaliyetler bulunmaktadır (Türhak, 2017, s.10 - 12).

Muhasebe mesleğinde oluşabilecek haksız rekabetin önlenmesi amacıyla öncelikli olarak haklı rekabet ortamının oluşturulması gerekmektedir. Bu ortamın oluşturulması görevi, başta Türmob olmak üzere illerde bulunan odalara aittir. Bu doğrultuda gerçekleştirilecek çözüm önerilerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Arıkan, 2011, s. 12 – 13; Tekbaş, 2016):

- Mesleki kalite arttırılmalı ve mesleki özen kavramının içi doldurularak mesleki vizyonun yükseltilmesi sağlanmalıdır.
- Büro Standartları ile Elektronik Sözleşme ve Tahsilat Yönetmeliği öncelikli olarak çıkartılmalıdır.
- Kalite güvence sisteminin yasal altyapısı hazırlanmalıdır.
- Zorunlu eğitim bir an önce yürürlüğe girmelidir.
- Rekabet hukuku geliştirilmelidir.
- “Rekabet otoritesi” oluşturularak etkinliği sağlanmalıdır.

Bu bölümde, Giresun İl merkezinde bulunan muhasebe meslek mensupları arasındaki haksız rekabet sorununun varlığı ve haksız rekabete neden olan faktörlerin muhasebe meslek mensuplarının deneyimi açısından değerlendirilmesi istatistiki yöntemler kullanılarak analiz edilmiştir.

Araştırmanın Amacı

Çalışmanın temel amacı, Giresun İl merkezinde bulunan muhasebe meslek mensupları arasındaki haksız rekabetin varlığını ve haksız rekabet sorununa neden olan faktörleri meslek mensuplarının mesleki deneyim sürelerine göre ayrıntılı bir şekilde inceleyerek tespit etmek olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın Metodolojisi

Bu kısımda, araştırmanın hipotezleri oluşturularak, araştırmanın evren ve örnekleme, veri toplama yöntemleri, verilerin analizi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

H_{A1}: Muhasebe mesleğinde başta ücret olmak üzere birçok ekonomik unsur üzerinden yapılan haksız rekabet vardır.

H_{A2}: Meslek mensupları arasında reklam yasağı yönetmeliğine ve tabela standartlarına uymayan kişiler bulunmaktadır.

H_{A3}: Ruhsat kiralama yoluyla çalışan meslek mensubu olmayan kişiler bulunmakta ve bu kişiler haksız rekabete neden olmaktadır.

H_{A4}: Meslek mensuplarından meslekleri dışında eksperlik, bilirkişilik, sigortacılık gibi diğer işlerle uğraşanlar mevcuttur.

H_{A5}: Tahsilat sorunu yaşanmaktadır.

H_{A6}: Yılısonunda meslek mensuplarınca alınan defter tasdik ücreti müşteri ilişkilerini zedelemekte ve haksız rekabete neden olmaktadır.

H_{A7}: Meslek mensupları mesleki tüm ilke ve standartları taşımakta ve bu çerçevede faaliyet sürdürmektedir.

H_{A8}: Kamu denetiminin yapılması meslek mensuplarının ve mükelleflerin disiplin edilmesini ve muhasebe-mali müşavirlik hizmetlerindeki haksız fiilleri engellemektedir.

H_{A9}: Mükellef portföyüne göre bulunduğunuz ilde meslek mensubu sayısı fazladır.

H_{A10}: Meslek mensupları ile mükellefler arasında iş yükü, müşteri yapısı ve sayısını eşitleyecek bir çalışma planının olmaması, başta yeni işe başlayan meslek mensupları olmak üzere tüm meslek mensupları arasında haksız rekabete neden olmaktadır.

H_{A11}: Mükellef – meslek mensubu arasındaki iş ilişkisi yapılan işlerin sağlıklı yürütülmesini sağlayabilecek düzeydedir.

H_{A12}: Yeminli Mali Müşavirler kanunda belirtilen işleri dışında diğer muhasebe işleri ile (defter tutma gibi) uğraşmaktadırlar.

H_{A13}: Meslek mensuplarının müşterilerine karşı fazla hoşgörölü olmaları haksız kazançlara ve meslek mensuplarının angarya olarak görölün işlerle uğraşmasına neden olmaktadır.

H_{A14}: Ülkemizde doğru anlaşılın ve uygulanan muhasebe-denetim kültürü bulunmaktadır.

H_{A15}: Mesleki mevzuatın yapısı meslek mensuplarının tüm ihtiyaçlarını karşılamakta ve sorunlarının çözümünde yeterli olmaktadır.

H_{A16}: Mesleki mevzuat içerisinde haksız rekabete neden olabilecek unsurlar bulunmaktadır.

H_{A17}: Meslek mensuplarının hizmet kalitelerinde oluşabilecek bir standartsızlık ve yapılan işlerde doğın yanlışlıklar mesleki itibara gölge düşürmekte ve haksız fiile neden olmaktadır.

H_{A18}: Mesleki mevzuatın hazırlanması ve sorunların tespit edilip çözümünde mesleki örgüt yöneticileri ile meslek mensupları arasında iletişimsizlikten doğın aksaklıklar vardır.

H_{A19}: Ülkemizde uygulanan Vergi Usul Kanunu meslek mensuplarına, uygulamada ağır sorumluluklar getirmekte ve bu nedenle alınan KDV ve Stopaj oranları daha makul oranlara çekilmelidir.

H_{A20}: Mesleki örgüt ve kuruluşların yaptığı çalışmalar ve denetimler tüm meslek mensuplarını kapsayacak şekildedir.

H_{A21}: Bağımlı olarak çalışan meslek mensupları birden fazla şirkette bordrolu ve sözleşmeli çalışarak haksız kazanç elde etmektedir.

H_{A22}: Türkiye Haksız Rekabetle Mücadele Kurulu'nun haksız rekabetle ilgili sunduğu Büro Standartları Yönetmeliği, E- Sözleşme ve Tahsilat Yönetmeliği gibi yeni çözüm önerileri, haksız rekabeti engelleyecek niteliktedir.

H_{A23}: TÜRMOB tarafından düzenlenen Haksız Rekabet Kongrelerinde belirlenen ücret standartsızlıkları, etik kurallarının çiğnenmesi, kayıt dışı ekonomi gibi hususlar haksız rekabete neden olan öncelikli sorunlardır.

H_{A24}: Yeni Türk Ticaret Kanunu'nun muhasebe ve denetim konularındaki getirdiği yenilikler ve uluslararası uyum çalışmaları, mesleğin saygınlığını arttıracak ve haksız fiile neden olan standartsızlıkları ortadan kaldırabilecek düzeydedir.

H_{A25}: Kamu gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu'nun sağladığı uluslararası uyum, mesleki vizyonu geliştiren önemli gelişmelerden biridir.

H_{A26}: TÜRMOB tarafından kısa vadede yürürlüğe geçirilmesi istenen Zaman Esaslı Ücret Tarifesi Projesinin hazırlanmasında iş yükünün ve harcanan zamanın baz alınması haksız kazançları engelleyecek doğru bir çözüm önerisidir.

H_{A27}: TÜRMOB tarafından meslek mensuplarına yönelik hazırlanan mesleki uzmanlık kursları meslek mensupları arasında bilgi, tecrübe ve eğitim konularından dolayı yaşanan haksız rekabeti engelleyecektir.

H_{A28}: TÜRMOB tarafından orta vadede gerçekleştirilmek istenen mesleki büro yönetimi rehberi, mesleki ekonomik ve sosyal dayanışma kurumu projeleri meslek mensupları ve muhasebe-denetim mesleği üzerindeki haksız fiil unsurlarını ortadan kaldırmaya yarayacaktır.

H_{A29}: Meslek mensuplarının, kayıt dışı ekonomi, vergi reformları, istihdam ve işsizlik gibi önemli toplumsal konularda çalışmalar yapması ve sonuçlarını kamuoyuyla paylaşması mesleki itibarın yükseltilmesinde büyük rol oynayacaktır.

H_{A30}: TÜRMOB Üniversitesinin kurulması mali eğitimin eksikliğinden doğan birçok mesleki sorunun ve haksız rekabet unsurlarının oluşmasını engelleyecektir.

H_{A31}: Disiplin Yönetmeliği'nce uygulanan disiplin cezaları haksız rekabeti engelleyebilecek nitelikte ve caydırıcı düzeydedir.

Evren ve Örneklem

Araştırma, Giresun il merkezinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarını kapsamaktadır. Bu kapsamda, ana kütleyi tespit etmek için Giresun Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası ile görüşülmüş ve Giresun il merkezinde odaya kayıtlı olan 125 tane muhasebe meslek mensubunun olduğu belirlenmiştir. Bu meslek mensuplarının ise 63 tanesinin aktif olarak görevlerini yerine getirdikleri öğrenilmiş ve anket yöntemi kullanılarak araştırma sürecine devam edilmiştir. Meslek mensuplarının 40 tanesi anket doldurmayı kabul etmiş, kalan meslek mensupları ise işlerinin yoğunluğundan dolayı anketi doldurmak için zamanlarının olmadığını belirtmişlerdir. Yüz yüze görüşme yapılarak anket formlarının doldurulması sağlanmıştır. Bu yöntemle, toplam 40 anket analize dahil edilmiştir.

Çalışmanın örneklemini, Giresun il merkezindeki muhasebe meslek mensupları oluşturduğu için, araştırmanın sonuçları örneklemin nitelikleri ile sınırlıdır. Verilerin sadece Giresun İli merkezinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarından toplanmış olması araştırmanın en önemli kısıtlarından birini oluşturmaktadır.

Veri Toplama Yöntemi

Çalışmada, analizin yapılması için kullanılan veriler, Giresun il merkezinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarına anket yöntemi uygulanarak elde edilmiştir. Veri toplama aracı olarak, Ömürbek ve Türkoğlu (2013) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır (Ömürbek ve Türkoğlu, 2013, 115 - 149). Anket formunda; 31'i haksız rekabet ile ilgili ifade ve ankete katılanların demografik özelliklerinin tespiti amacıyla sorulan 5 soru yer almaktadır. Bu ölçek, 5'li Likert tarzında (1 – Kesinlikle Katılmıyorum, 2 – Katılmıyorum, 3 – Kısmen Katılıyorum, 4 - Katılıyorum, 5 – Tamamen Katılıyorum) hazırlanmıştır.

Verilerin Analizi

Bu bölümde, anket yoluyla araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının demografik özellikleri, haksız rekabet ölçeği ile elde edilen verilerin istatistiksel analizleri sonucunda elde edilen bulgular ve bu bulgulara ait yorumlara yer verilmiştir. Demografik özellikleri ve deneyim süreleri bazında haksız rekabetin varlığını belirtebilmek için veriler istatistik paket programına aktarılmıştır. Analizlerde, güvenilirlik analizi, t testi, tek yönlü varyans analizi (One- WayANOVA) yöntemi uygulanmıştır. Haksız rekabet ile ilgili olarak oluşturulan hipotezlerin kabul edilmesi ya da reddedilmesi için ise tek örnek t - testi uygulanmıştır. Tek örnek t – testi; herhangi bir örneklem grubuna ait olan ortalama değerinden önce belirlenmiş bir değerden önemli derecede farklı olup olmadığını tespit etmek amacıyla kullanılan test olarak ifade edilmektedir (Ak, 2010, s.79).

Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi

Çalışmanın bu bölümünde, araştırmaya katılan 40 muhasebe meslek mensubuna ait demografik durum ve haksız rekabete ait verilerin istatistiksel analizlerinden elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Demografik Özelliklerin Değerlendirilmesi

Ankete katılan muhasebe meslek mensuplarının; cinsiyet, ünvan, eğitim düzeyi, yaş ve mesleki deneyim sürelerinin tespitine yönelik sorulara verilen cevapların dağılımı aşağıdaki Tablo 1’deki gibi özetlenmiştir.

Tablo 1.: Muhasebe Meslek Mensuplarının Demografik Özellikleri

Demografik Özellik	Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet		
Kadın	8	20
Erkek	32	80
Ünvan		
Serbest Muhasebeci	2	5
Serbest Muhasebeci Mali Müşavir	38	95
Eğitim Düzeyi		
Lise	1	2,5
Ön Lisans	2	5
Lisans	37	92,5
Yaş		
30 – 39	11	27,5
40 – 49	21	52,5
50 – 59	6	15
60 ve üzeri	2	5
Mesleki Deneyim		
0 – 9 Yıl Arası	11	27,5
10 – 19 Yıl Arası	21	52,5
20 Yıldan Fazla	8	20

Tablo 1’de gösterildiği gibi, ankete katılan muhasebe meslek mensuplarının % 20’si kadın, % 80’si ise erkek; ünvanlarına göre % 5’i serbest muhasebeci, % 95’i serbest muhasebeci mali müşavir; eğitim düzeylerine göre % 2,5’i lise, % 5’i ön lisans, % 92,5’i lisans eğitim kategorilerinden oluşmaktadır. Ankete katılanların % 27,5’i 30 – 39 yaş arası, % 52,5’i 40 – 49 yaş arası, % 15’i 50 – 59 yaş arası ve % 5’i ise 60 ve daha büyük yaşta muhasebe meslek mensubu üyelerinden oluşmaktadır. Ankete katılan muhasebe meslek mensuplarının mesleki deneyimlerine göre dağılımında muhasebe meslek mensuplarının % 27,5’i 0 – 9 yıl arası, % 52,5’i 10 – 19 yıl arası, % 20’si 20 yıldan fazla bir iş tecrübesine sahip olduğu belirlenmiştir.

Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Deneyim Sürelerine Göre Haksız Rekabetin Varlığına Ait Bulguların Değerlendirilmesi

Bir önceki kısımda yapılan tanımlayıcı analizden sonra, çalışmanın bu kısmında muhasebe meslek mensuplarının deneyim sürelerine göre haksız rekabetin varlığının tespitine yönelik analiz yer almaktadır. Anket ile elde edilen veriler doğrultusunda ilk olarak haksız rekabet ölçeği sorularına ait güvenilirlik analizleri, iç tutarlılık katsayısı (Cronbach Alpha) hesaplanarak yapılmıştır. İç tutarlılık katsayısının hesaplanması sonucunda elde edilen alfa (α) katsayısı 0 – 1 arasında yer alan pozitif bir değerdir (Nakip, 2013, s. 204).

- ✓ Giresun il merkezinde bulunan muhasebe meslek mensuplarına yapılan anket sonucunda haksız rekabet ifadelerinin güvenilirliğini belirlemek için öncelikle iç tutarlılık katsayısı hesaplanmış ve bu katsayıya ait sonuçları Tablo 2’deki gibi göstermek mümkündür:

Tablo 2.: Güvenirlik Analizi Sonuçları

İfadeler	Cronbach’s Alpha	Anket Sayısı	N
Haksız Rekabet	,902	40	31

Tablo 2’de görüldüğü gibi, ankete katılan muhasebe meslek mensuplarının cevapladıkları haksız rekabet ifadelerinin güvenilirliği 0,90 olarak bulunmuştur. Çalışmada bulunan değer (0.81 α <1.00) arasında olması ifadelerin yüksek düzeyde güvenilir olduğunu göstermektedir (İslamoğlu ve Almaçık, 2013, s.148).

- ✓ Araştırmaya katılan muhasebe meslek mensupları mesleki deneyim sürelerine göre üç farklı grupta sınıflandırılmıştır. Bu grupların haksız rekabet ve haksız rekabeti oluşturan faktörlerin önem derecelerini değerlendirme sonuçları tablolar aracılığı ile gösterilmiştir. Mesleki deneyim süresi 0 – 9 yıl arası olan muhasebe meslek mensuplarının haksız rekabet ve haksız rekabetin neden olduğu sorunlara ilişkin faktörlerin önem derecelerini değerlendirme sonuçlarını aşağıdaki Tablo 3’teki gibi göstermek mümkündür:

Tablo 3.: Mesleki Deneyim Süresi 0 – 9 Yıl Arası Olan Muhasebe Meslek Mensuplarının Haksız Rekabet ve Haksız Rekabeti Oluşturan Faktörlerin Önem Derecelerini Değerlendirme Sonuçları

Haksız Rekabeti Oluşturan Faktörler	Mesleki Deneyim Sürelerine Göre Elde Edilen Sonuçlar	
	0 – 9 Yıl Arası	
	\bar{X}	s.s.
Mesleki mevzuat içerisinde haksız rekabete neden olabilecek unsurlar bulunmaktadır.	3,36	0,92
Ruhsat kiralama yoluyla çalışan meslek mensubu olmayan kişiler bulunmakta ve bu kişiler haksız rekabete neden olmaktadır.	3,00	1,26
Meslek mensuplarından meslekleri dışında eksperlik, bilirkişilik, sigortacılık gibi diğer işlerle uğraşanlar mevcuttur.	2,91	1,04
Mesleki örgüt ve kuruluşların yaptığı çalışmalar ve denetimler tüm meslek mensuplarını kapsayacak şekildedir.	2,82	1,08
Mesleki mevzuatın hazırlanması ve sorunların tespit edilip çözümünde mesleki örgüt yöneticileri ile meslek mensupları arasında iletişimsizlikten doğan aksaklıklar vardır.	2,82	0,87
Meslek mensupları mesleki tüm ilke ve standartları taşımakta ve bu çerçevede faaliyet sürdürmektedir.	2,82	0,60
Yeni Türk Ticaret Kanunu'nun muhasebe ve denetim konularındaki getirdiği yenilikler ve uluslararası uyum çalışmaları, mesleğin saygınlığını arttıracak ve haksız fiile neden olan standartsızlıkları ortadan kaldıracabilecek düzeydedir.	2,81	0,40
Tahsilat sorunu yaşanmaktadır.	2,73	1,19
Meslek mensuplarının hizmet kalitelerinde oluşabilecek bir standartsızlık ve yapılan işlerde doğan yanlışlıklar mesleki itibara gölge düşürmekte ve haksız fiile neden olmaktadır.	2,73	1,00
Ülkemizde uygulanan Vergi Usul Kanunu meslek mensuplarına, uygulamada ağır sorumluluklar getirmekte ve bu nedenle alınan KDV ve Stopaj oranları daha makul oranlara çekilmelidir.	2,64	1,63
Meslek mensupları ile mükellefler arasında iş yükü, müşteri yapısı ve sayısını eşitleyecek bir çalışma planının olmaması, başta yeni işe başlayan meslek mensupları olmak üzere tüm meslek mensupları arasında haksız rekabete neden olmaktadır.	2,64	1,43
Kamu gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu'nun sağladığı uluslararası uyum, mesleki vizyonu geliştiren önemli gelişmelerden biridir.	2,64	0,92
Meslek mensuplarının, kayıt dışı ekonomi, vergi reformları, istihdam ve işsizlik gibi önemli toplumsal konularda çalışmalar yapması ve sonuçlarını kamuoyuyla paylaşması mesleki itibarın yükseltilmesinde büyük rol oynayacaktır.	2,64	0,81
Yılsonunda meslek mensuplarınca alınan defter tasdik ücreti müşteri ilişkilerini zedelemekte ve haksız rekabete neden olmaktadır.	2,54	1,03
Disiplin Yönetmeliği'nce uygulanan disiplin cezaları haksız rekabeti engelleyebilecek nitelikte ve caydırıcı düzeydedir.	2,54	0,93
TÜRMOB tarafından orta vadede gerçekleştirilmek istenen mesleki büro yönetimi rehberi, mesleki ekonomik ve sosyal dayanışma kurumu projeleri meslek mensupları ve muhasebe-denetim mesleği üzerindeki haksız fiil unsurlarını ortadan kaldıracabilecektir.	2,45	1,13
Kamu denetiminin yapılması meslek mensuplarının ve mükelleflerin disiplin edilmesini ve muhasebe-mali müşavirlik hizmetlerindeki haksız fiilleri engellemektedir.	2,45	0,93
Türkiye Haksız Rekabetle Mücadele Kurulu'nun haksız rekabetle ilgili sunduğu Büro Standartları Yönetmeliği, E- Sözleşme ve Tahsilat Yönetmeliği gibi yeni çözüm önerileri, haksız rekabeti engelleyecek niteliktedir.	2,45	0,93
TÜRMOB tarafından düzenlenen Haksız Rekabet Kongrelerinde belirlenen ücret standartsızlıkları, etik kurallarının çiğnenmesi, kayıt dışı ekonomi gibi hususlar haksız rekabete neden olan öncelikli sorunlardır.	2,36	1,36
Muhasebe mesleğinde başta ücret olmak üzere birçok ekonomik unsur üzerinden yapılan haksız rekabet vardır.	2,36	1,29
Ülkemizde doğru anlaşılan ve uygulanan muhasebe-denetim kültürü bulunmaktadır.	2,36	0,92

Bağımlı olarak çalışan meslek mensupları birden fazla şirkette bordrolu ve sözleşmeli çalışarak haksız kazanç elde etmektedir.	2,36	0,67
Yeminli Mali Müşavirler kanunda belirtilen işleri dışında diğer muhasebe işleri ile (defter tutma gibi) uğraşmaktadırlar.	2,27	1,35
TÜRMOB tarafından meslek mensuplarına yönelik hazırlanan mesleki uzmanlık kursları meslek mensupları arasında bilgi, tecrübe ve eğitim konularından dolayı yaşanan haksız rekabeti engelleyecektir.	2,18	0,98
Meslek mensuplarının müşterilerine karşı fazla hoşgörülü olmaları haksız kazançlara ve meslek mensuplarının angarya olarak görülen işlerle uğraşmasına neden olmaktadır.	2,18	0,87
TÜRMOB tarafından kısa vadede yürürlüğe geçirilmesi istenen Zaman Esaslı Ücret Tarifesi Projesinin hazırlanmasında iş yükünün ve harcanan zamanın baz alınması haksız kazançları engelleyecek doğru bir çözüm önerisidir.	2,18	0,60
Meslek mensupları arasında reklam yasağı yönetmeliğine ve tabela standartlarına uymayan kişiler bulunmaktadır.	1,90	0,94
Mükellef portföyüne göre bulunduğunuz ilde meslek mensubu sayısı fazladır.	1,90	1,37
TÜRMOB Üniversitesinin kurulması mali eğitimin eksikliğinden doğan birçok mesleki sorunun ve haksız rekabet unsurlarının oluşmasını engelleyecektir.	1,82	0,75
Mükellef – meslek mensubu arasındaki iş ilişkisi yapılan işlerin sağlıklı yürütülmesini sağlayabilecek düzeydedir.	1,81	1,08
Mesleki mevzuatın yapısı meslek mensuplarının tüm ihtiyaçlarını karşılamakta ve sorunlarının çözümünde yeterli olmaktadır.	1,64	0,50

Tablo 3'te görüldüğü gibi, mesleki deneyim süresi 0 – 9 yıl arası olan muhasebe meslek mensuplarının haksız rekabet ve haksız rekabeti oluşturan faktörlerin önem derecelerini değerlendirme sonuçlarında; en yüksek ortalama değeri olan 3,36 ortalama ile mesleki mevzuat içerisinde haksız rekabete neden olan unsurların bulunduğu ifadesi yer almaktadır. Ruhsat kiralama yoluyla çalışan fakat meslek mensubu olmayan kişilerin hizmet sunması, meslek mensuplarının meslekleri dışında farklı işlerle uğraşması, mesleki örgüt yöneticilerinin meslek mensupları ile iletişim kurmaması, meslek mensuplarının mesleki ilke ve standartlara sahip olarak faaliyetlerini yerine getirmeleri ise yüksek ortalamalara sahiptir. Bu gruptaki meslek mensuplarının haksız rekabetin nedenleri arasında yer alan ekonomik sıkıntılara katılım ortalamaları ise 2,73 ile 2,54 değerleri arasında değişkenlik göstermektedir. Türmob ve Türhak vb. meslek örgütlerinin haksız rekabeti önleyebilmek amacıyla kısa ve orta vadede gerçekleştireceği projelere katılım ortalamalarının orta seviyelerde olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, muhasebe meslek mensuplarının mesleki örgütler tarafından gerçekleştirilecek projeler hakkında yeterli bilgiye sahip olmamasından kaynaklanabilmektedir. Meslek mensubu ve mükellef arasındaki iş ilişkisinin yapılan işlerin sağlıklı yürütülebilmesini sağlayabilecek düzeyde olması ve mesleki mevzuatın meslek mensuplarının tüm ihtiyaçlarını karşılaması ve çözümünde yeterli olması ifadelerine katılım ortalamalarının düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, muhasebe meslek mensupları arasında oluşan haksız rekabet sonucunda ortaya çıkan olumsuzluklardan kaynaklanabilmektedir.

- ✓ Mesleki deneyim süresi 10 – 19 yıl arası olan muhasebe meslek mensuplarının haksız rekabet ve haksız rekabetin neden olduğu sorunlara ilişkin faktörlerin önem derecelerini değerlendirme sonuçlarını aşağıdaki Tablo 4’teki gibi göstermek mümkündür:

Tablo 4.: Mesleki Deneyim Süresi 10 – 19 Yıl Arası Olan Muhasebe Meslek Mensuplarının Haksız Rekabet ve Haksız Rekabeti Oluşturan Faktörlerin Önem Derecelerini Değerlendirme Sonuçları

Haksız Rekabeti Oluşturan Faktörler	Mesleki Deneyim Sürelerine Göre Elde Edilen Sonuçlar	
	10 – 19 Yıl Arası	
	\bar{X}	s.s.
Yılsonunda meslek mensuplarınca alınan defter tasdik ücreti müşteri ilişkilerini zedelemekte ve haksız rekabete neden olmaktadır.	3,14	1,06
Mesleki örgüt ve kuruluşların yaptığı çalışmalar ve denetimler tüm meslek mensuplarını kapsayacak şekildedir.	3,05	0,80
Mesleki mevzuat içerisinde haksız rekabete neden olabilecek unsurlar bulunmaktadır.	3,00	0,84
Ruhsat kiralama yoluyla çalışan meslek mensubu olmayan kişiler bulunmakta ve bu kişiler haksız rekabete neden olmaktadır.	2,86	0,73
TÜRMOB tarafından kısa vadede yürürlüğe geçirilmesi istenen Zaman Esaslı Ücret Tarifesi Projesinin hazırlanmasında iş yükünün ve harcanan zamanın baz alınması haksız kazançları engelleyecek doğru bir çözüm önerisidir.	2,76	0,99
TÜRMOB tarafından meslek mensuplarına yönelik hazırlanan mesleki uzmanlık kursları meslek mensupları arasında bilgi, tecrübe ve eğitim konularından dolayı yaşanan haksız rekabeti engelleyecektir.	2,76	0,99
Meslek mensupları mesleki tüm ilke ve standartları taşımakta ve bu çerçevede faaliyet sürdürmektedir.	2,76	0,62
Tahsilat sorunu yaşanmaktadır.	2,67	0,91
TÜRMOB tarafından düzenlenen Haksız Rekabet Kongrelerinde belirlenen ücret standartsızlıkları, etik kurallarının çiğnenmesi, kayıt dışı ekonomi gibi hususlar haksız rekabete neden olan öncelikli sorunlardır.	2,62	0,74
Kamu gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu’nun sağladığı uluslararası uyum, mesleki vizyonu geliştiren önemli gelişmelerden biridir.	2,48	0,75
Ülkemizde doğru anlaşılan ve uygulanan muhasebe-denetim kültürü bulunmaktadır.	2,47	1,03
TÜRMOB tarafından orta vadede gerçekleştirilmek istenen mesleki büro yönetimi rehberi, mesleki ekonomik ve sosyal dayanışma kurumu projeleri meslek mensupları ve muhasebe-denetim mesleği üzerindeki haksız fiil unsurlarını ortadan kaldıracaktır.	2,43	0,93
Meslek mensuplarının hizmet kalitelerinde oluşabilecek bir standartsızlık ve yapılan işlerde doğan yanlışlıklar mesleki itibara gölge düşürmekte ve haksız fiile neden olmaktadır.	2,43	0,87
Türkiye Haksız Rekabetle Mücadele Kurulu’nun haksız rekabetle ilgili sunduğu Büro Standartları Yönetmeliği, E- Sözleşme ve Tahsilat Yönetmeliği gibi yeni çözüm önerileri, haksız rekabeti engelleyecek niteliktedir.	2,43	0,68
Meslek mensuplarından meslekleri dışında eksperlik, bilirkişilik, sigortacılık gibi diğer işlerle uğraşanlar mevcuttur.	2,38	0,97
Disiplin Yönetmeliği’nce uygulanan disiplin cezaları haksız rekabeti engelleyebilecek nitelikte ve caydırıcı düzeydedir.	2,38	0,74
Muhasebe mesleğinde başta ücret olmak üzere birçok ekonomik unsur üzerinden yapılan haksız rekabet vardır.	2,33	1,11
Kamu denetiminin yapılması meslek mensuplarının ve mükelleflerin disiplin edilmesini ve muhasebe-mali müşavirlik hizmetlerindeki haksız fiilleri engellemektedir.	2,33	0,79
Mesleki mevzuatın yapısı meslek mensuplarının tüm ihtiyaçlarını karşılamakta ve sorunlarının çözümünde yeterli olmaktadır.	2,28	1,19

Mesleki mevzuatın hazırlanması ve sorunların tespit edilip çözümünde mesleki örgüt yöneticileri ile meslek mensupları arasında iletişimsizlikten doğan aksaklıklar vardır.	2,19	0,75
Bağımlı olarak çalışan meslek mensupları birden fazla şirkette bordrolu ve sözleşmeli çalışarak haksız kazanç elde etmektedir.	2,19	0,75
TÜRMOB Üniversitesinin kurulması mali eğitimin eksikliğinden doğan birçok mesleki sorunun ve haksız rekabet unsurlarının oluşmasını engelleyecektir.	2,19	0,75
Meslek mensuplarının müşterilerine karşı fazla hoşgörülü olmaları haksız kazançlara ve meslek mensuplarının angarya olarak görülen işlerle uğraşmasına neden olmaktadır.	2,09	1,04
Meslek mensuplarının, kayıt dışı ekonomi, vergi reformları, istihdam ve işsizlik gibi önemli toplumsal konularda çalışmalar yapması ve sonuçlarını kamuoyuyla paylaşması mesleki itibarın yükseltilmesinde büyük rol oynayacaktır.	2,05	0,67
Yeni Türk Ticaret Kanunu'nun muhasebe ve denetim konularındaki getirdiği yenilikler ve uluslararası uyum çalışmaları, mesleğin saygınlığını arttıracak ve haksız fiile neden olan standartlıkları ortadan kaldıracak düzeydedir.	2,00	0,63
Ülkemizde uygulanan Vergi Usul Kanunu meslek mensuplarına, uygulamada ağır sorumluluklar getirmekte ve bu nedenle alınan KDV ve Stopaj oranları daha makul oranlara çekilmelidir.	1,86	0,91
Mükellef portföyüne göre bulunduğunuz ilde meslek mensubu sayısı fazladır.	1,81	0,81
Yeminli Mali Müşavirler kanunda belirtilen işleri dışında diğer muhasebe işleri ile (defter tutma gibi) uğraşmaktadırlar.	1,81	0,60
Meslek mensupları ile mükellefler arasında iş yükü, müşteri yapısı ve sayısını eşitleyecek bir çalışma planının olmaması, başta yeni işe başlayan meslek mensupları olmak üzere tüm meslek mensupları arasında haksız rekabete neden olmaktadır	1,76	0,94
Mükellef – meslek mensubu arasındaki iş ilişkisi yapılan işlerin sağlıklı yürütülmesini sağlayabilecek düzeydedir.	1,71	1,00
Meslek mensupları arasında reklam yasağı yönetmeliğine ve tabela standartlarına uymayan kişiler bulunmaktadır.	1,71	0,84

Tablo 4'te görüldüğü gibi, mesleki deneyim süresi 10 – 19 yıl arası olan muhasebe meslek mensuplarının haksız rekabet ve haksız rekabeti oluşturan faktörlerin önem derecelerini değerlendirme sonuçlarında; en yüksek ortalama değeri 3,14 ortalama ile yılsonunda meslek mensuplarınca alınan defter tasdik ücretinin müşteri ilişkilerini zedeleyerek haksız rekabete neden olması ifadesi almaktadır. Bu durum, mesleki deneyim süresi 0 – 9 yıl arası olan gruptaki meslek mensuplarının haksız rekabet nedenlerine bakış açılarının aksine bu gruptaki meslek mensuplarının haksız rekabet konusundaki bakış açılarının ekonomik sıkıntılardan kaynaklanabileceğini göstermektedir. Mesleki mevzuattan kaynaklanan unsurlar, ruhsat kiralama yoluyla çalışan fakat meslek mensubu olmayan kişilerin hizmet sunması ve meslek mensuplarının mesleki ilke ve standartlara sahip olarak faaliyetlerini yerine getirmeleri ifadelerine katılım ortalamaları ise yüksek düzeydedir. Türmob ve Türhak vb. meslek örgütlerinin haksız rekabeti önleyebilmek amacıyla kısa ve orta vadede gerçekleştireceği projelere katılım ortalamaları yüksek seviyededir. Bu durum, bir önceki grubun aksine bu grupta yer alan muhasebe meslek mensuplarının mesleki örgütler tarafından gerçekleştirilecek projeler hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunu göstermektedir. Meslek mensubu ve mükellef arasındaki iş ilişkisinin yapılan işlerin sağlıklı yürütülebilmesini sağlayabilecek düzeyde olması ve mesleki mevzuatın meslek mensuplarının tüm ihtiyaçlarını karşılaması ve çözümünde yeterli olması ifadelerine katılım

ortalamalarının düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, muhasebe meslek mensupları arasında oluşan haksız rekabet sonucunda ortaya çıkan olumsuzluklardan kaynaklanabilmektedir.

- ✓ Mesleki deneyim süresi 20 yıldan fazla olan muhasebe meslek mensuplarının haksız rekabet ve haksız rekabetin neden olduğu sorunlara ilişkin faktörlerin önem derecelerini değerlendirme sonuçlarını aşağıdaki Tablo 5'teki gibi göstermek mümkündür:

Tablo 5.: Mesleki Deneyim Süresi 20 Yıldan Fazla Olan Muhasebe Meslek Mensuplarının Haksız Rekabet ve Haksız Rekabeti Oluşturan Faktörlerin Önem Derecelerini Değerlendirme Sonuçları

Haksız Rekabeti Oluşturan Faktörler	Mesleki Deneyim Sürelerine Göre Elde Edilen Sonuçlar	
	20 Yıldan Fazla	
	\bar{X}	s.s.
TÜRMOB tarafından meslek mensuplarına yönelik hazırlanan mesleki uzmanlık kursları meslek mensupları arasında bilgi, tecrübe ve eğitim konularından dolayı yaşanan haksız rekabeti engelleyecektir.	3,37	1,30
Tahsilat sorunu yaşanmaktadır.	3,00	1,60
Bağımlı olarak çalışan meslek mensupları birden fazla şirkette bordrolu ve sözleşmeli çalışarak haksız kazanç elde etmektedir.	3,00	1,07
Meslek mensuplarının müşterilerine karşı fazla hoşgörülü olmaları haksız kazançlara ve meslek mensuplarının angarya olarak görülen işlerle uğraşmasına neden olmaktadır.	2,87	1,64
TÜRMOB tarafından kısa vadede yürürlüğe geçirilmesi istenen Zaman Esaslı Ücret Tarifesi Projesinin hazırlanmasında iş yükünün ve harcanan zamanın baz alınması haksız kazançları engelleyecek doğru bir çözüm önerisidir.	2,87	1,55
Ruhsat kiralama yoluyla çalışan meslek mensubu olmayan kişiler bulunmakta ve bu kişiler haksız rekabete neden olmaktadır.	2,87	1,46
Yılsonunda meslek mensuplarınca alınan defter tasdik ücreti müşteri ilişkilerini zedelemekte ve haksız rekabete neden olmaktadır.	2,87	1,45
Mesleki örgüt ve kuruluşların yaptığı çalışmalar ve denetimler tüm meslek mensuplarını kapsayacak şekildedir.	2,75	1,75
TÜRMOB tarafından orta vadede gerçekleştirilmek istenen mesleki büro yönetimi rehberi, mesleki ekonomik ve sosyal dayanışma kurumu projeleri meslek mensupları ve muhasebe-denetim mesleği üzerindeki haksız fiil unsurlarını ortadan kaldıracaktır.	2,75	1,49
TÜRMOB tarafından düzenlenen Haksız Rekabet Kongrelerinde belirlenen ücret standartsızlıkları, etik kurallarının çiğnenmesi, kayıt dışı ekonomi gibi hususlar haksız rekabete neden olan öncelikli sorunlardır.	2,75	1,39
Mesleki mevzuat içerisinde haksız rekabete neden olabilecek unsurlar bulunmaktadır.	2,75	1,28
Disiplin Yönetmeliği'nce uygulanan disiplin cezaları haksız rekabeti engelleyebilecek nitelikte ve caydırıcı düzeydedir.	2,75	1,28
TÜRMOB Üniversitesinin kurulması mali eğitimin eksikliğinden doğan birçok mesleki sorunun ve haksız rekabet unsurlarının oluşmasını engelleyecektir.	2,62	1,41
Meslek mensupları mesleki tüm ilke ve standartları taşımakta ve bu çerçevede faaliyet sürdürmektedir.	2,62	1,06
Meslek mensuplarının hizmet kalitelerinde oluşabilecek bir standartsızlık ve yapılan işlerde doğan yanlışlıklar mesleki itibara gölge düşürmekte ve haksız fiile neden olmaktadır.	2,50	1,19
Yeminli Mali Müşavirler kanunda belirtilen işleri dışında diğer muhasebe işleri ile (defter tutma gibi) uğraşmaktadırlar.	2,50	1,07
Ülkemizde doğru anlaşılan ve uygulanan muhasebe-denetim kültürü bulunmaktadır.	2,50	1,07

Mesleki mevzuatın hazırlanması ve sorunların tespit edilip çözümünde mesleki örgüt yöneticileri ile meslek mensupları arasında iletişimsizlikten doğan aksaklıklar vardır.	2,50	1,07
Kamu gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu'nun sağladığı uluslararası uyum, mesleki vizyonu geliştiren önemli gelişmelerden biridir.	2,50	0,93
Meslek mensupları ile mükellefler arasında iş yükü, müşteri yapısı ve sayısını eşitleyecek bir çalışma planının olmaması, başta yeni işe başlayan meslek mensupları olmak üzere tüm meslek mensupları arasında haksız rekabete neden olmaktadır	2,37	1,77
Muhasebe mesleğinde başta ücret olmak üzere birçok ekonomik unsur üzerinden yapılan haksız rekabet vardır.	2,37	1,50
Mesleki mevzuatın yapısı meslek mensuplarının tüm ihtiyaçlarını karşılamakta ve sorunlarının çözümünde yeterli olmaktadır.	2,37	1,41
Meslek mensuplarının, kayıt dışı ekonomi, vergi reformları, istihdam ve işsizlik gibi önemli toplumsal konularda çalışmalar yapması ve sonuçlarını kamuoyuyla paylaşması mesleki itibarın yükseltilmesinde büyük rol oynayacaktır.	2,37	1,30
Ülkemizde uygulanan Vergi Usul Kanunu meslek mensuplarına, uygulamada ağır sorumluluklar getirmekte ve bu nedenle alınan KDV ve Stopaj oranları daha makul oranlara çekilmelidir.	2,37	1,19
Meslek mensupları arasında reklam yasağı yönetmeliğine ve tabela standartlarına uymayan kişiler bulunmaktadır.	2,37	1,19
Türkiye Haksız Rekabetle Mücadele Kurulu'nun haksız rekabetle ilgili sunduğu Büro Standartları Yönetmeliği, E- Sözleşme ve Tahsilat Yönetmeliği gibi yeni çözüm önerileri, haksız rekabeti engelleyecek niteliktedir.	2,37	0,52
Mükellef – meslek mensubu arasındaki iş ilişkisi yapılan işlerin sağlıklı yürütülmesini sağlayabilecek düzeydedir.	2,25	1,39
Meslek mensuplarından meslekleri dışında eksperlik, bilirkişilik, sigortacılık gibi diğer işlerle uğraşanlar mevcuttur.	2,25	1,16
Yeni Türk Ticaret Kanunu'nun muhasebe ve denetim konularındaki getirdiği yenilikler ve uluslararası uyum çalışmaları, mesleğin saygınlığını arttıracak ve haksız fiile neden olan standartsızlıkları ortadan kaldıracak düzeydedir.	2,25	1,16
Kamu denetiminin yapılması meslek mensuplarının ve mükelleflerin disiplin edilmesini ve muhasebe-mali müşavirlik hizmetlerindeki haksız fiilleri engellemektedir.	2,25	1,06
Mükellef portföyüne göre bulunduğu ilde meslek mensubu sayısı fazladır.	2,12	0,83

Tablo 5'te görüldüğü gibi, mesleki deneyim süresi 20 yıldan fazla olan muhasebe meslek mensuplarının haksız rekabet ve haksız rekabeti oluşturan faktörlerin önem derecelerini değerlendirme sonuçlarında; en yüksek ortalama değeri 3,37 ortalama ile TÜRMOB tarafından meslek mensuplarına yönelik hazırlanan mesleki uzmanlık kursları meslek mensupları arasında bilgi, tecrübe ve eğitim konularından dolayı yaşanan haksız rekabeti engelleyecek ifadesine aittir. Bu ifade doğrultusunda, muhasebe meslek mensupları arasında olan haksız rekabeti engellemek için eğitime önem verilmesi gerektiği sonucuna ulaşılabilmektedir. Tahsilat sorununun yaşanması, bağımlı olarak çalışan meslek mensuplarının müşterilerine karşı fazla hoşgörülü olmaları, birden fazla şirkette bordrolu ve sözleşmeli çalışmaları sonucunda haksız kazanç elde etmeleri bu gruptaki meslek mensupları arasında ekonomik sıkıntılardan kaynaklanan haksız rekabetin olduğunu göstermektedir. Türmob ve Türhak vb. meslek örgütlerinin haksız rekabeti önleyebilmek amacıyla kısa ve orta vadede gerçekleştireceği projelere katılım ortalamaları yüksek seviyededir. Bu durum, ilk grubun aksine bu grupta yer alan muhasebe meslek mensuplarının mesleki örgütler tarafından gerçekleştirilecek projeler hakkında yeterli bilgiye

sahip olduğunu göstermektedir. Meslek mensubu ve mükellef arasındaki iş ilişkisinin yapılan işlerin sağlıklı yürütülebilmesini sağlayabilecek düzeyde olması, meslek mensuplarının meslekleri dışında farklı işlerle uğraşmaları, kamu denetiminin yapılmasının muhasebe – mali müşavirlik hizmetlerindeki haksız fiilleri engeller ifadelerine katılım ortalamalarının düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, muhasebe meslek mensupları arasında oluşan haksız rekabetin varlığı ve bu varlık sonucunda ortaya çıkan olumsuzluklardan kaynaklanabileceğini göstermektedir.

Haksız Rekabet İle İlgili Olarak Oluşturulan Hipotezlerin Değerlendirilmesi

Bir önceki kısımda ifade edildiği gibi, Giresun Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odasına bağlı olarak mesleki faaliyetlerini yerine getiren muhasebe meslek mensuplarının mesleki deneyim süreleri bakımından ortalama ve standart sapma puanları arasında birtakım farklılıklar söz konusudur. Ortalama değerlerin önceden belirlenen bir değerden farklı olup olmadığı, haksız rekabet ile ilgili olarak oluşturulan hipotezlerin kabul edilmesi ya da reddedilmesinin belirlenebilmesi için ise “tek örnek t – testi” kullanılmıştır. Bu testteki α değeri 0,05 ve test değerindeki orta değer ise 2 olarak alınarak test uygulanmıştır. Uygulama işlemine ait verileri ve bu veriler sonucunda hipotezlerin kabul edilmesi ya da reddedilmesine ait sonuçları aşağıdaki Tablo 6’deki gibi göstermek mümkündür:

Tablo 6.: Haksız Rekabet İle İlgili Oluşturulan Hipotezlerin Sonuçları

HİPOTEZLER	N	\bar{X}	s.s.	t	p	SONUÇ
H _{A1} :Muhasebe mesleğinde başta ücret olmak üzere birçok ekonomik unsur üzerinden yapılan haksız rekabet vardır.	40	2,35	1,21	1,83	0,07	Red
H _{A2} :Meslek mensupları arasında reklam yasağı yönetmeliğine ve tabela standartlarına uymayan kişiler bulunmaktadır.	40	1,90	0,95	-0,66	0,51	Red
H _{A3} :Ruhsat kiralama yoluyla çalışan meslek mensubu olmayan kişiler bulunmakta ve bu kişiler haksız rekabete neden olmaktadır.	40	2,90	1,03	5,51	0,00	Kabul
H _{A4} :Meslek mensuplarından meslekleri dışında eksperlik, bilirkişilik, sigortacılık gibi diğer işlerle uğraşanlar mevcuttur.	40	2,50	1,04	3,05	0,04	Kabul
H _{A5} :Tahsilat sorunu yaşanmaktadır.	40	2,75	1,13	4,21	0,00	Kabul
H _{A6} :Yılsonunda meslek mensuplarınca alınan defter tasdik ücreti müşteri ilişkilerini zedelemekte ve haksız rekabete neden olmaktadır.	40	2,92	1,14	5,13	0,00	Kabul
H _{A7} :Meslek mensupları mesleki tüm ilke ve standartları taşımakta ve bu çerçevede faaliyet sürdürmektedir.	40	2,75	0,71	6,71	0,00	Kabul
H _{A8} :Kamu denetiminin yapılması meslek mensuplarının ve mükelleflerin disiplin edilmesini ve muhasebe-mali müşavirlik hizmetlerindeki haksız fiilleri engellemektedir.	40	2,35	0,86	2,56	0,01	Kabul
H _{A9} :Mükellef portföyüne göre bulunduğunuz ilde meslek mensubu sayısı fazladır.	40	1,90	0,98	-0,64	0,52	Red
H _{A10} :Meslek mensupları ile mükellefler arasında iş yükü, müşteri yapısı ve sayısını eşitleyecek bir çalışma planının olmaması, başta yeni işe başlayan meslek mensupları olmak üzere tüm meslek mensupları arasında haksız rekabete neden olmaktadır.	40	2,12	1,30	0,61	0,55	Red

HA11:Mükellef – meslek mensubu arasındaki iş ilişkisi yapılan işlerin sağlıklı yürütülmesini sağlayabilecek düzeydedir.	40	1,85	1,10	- 0,86	0,39	Red
HA12:Yeminli Mali Müşavirler kanunda belirtilen işleri dışında diğer muhasebe işleri ile (defter tutma gibi) uğraşmaktadırlar.	40	2,07	0,97	0,49	0,63	Red
HA13:Meslek mensuplarının müşterilerine karşı fazla hoşgörülü olmaları haksız kazançlara ve meslek mensuplarının angarya olarak görülen işlerle uğraşmasına neden olmaktadır.	40	2,27	1,15	1,51	0,14	Red
HA14:Ülkemizde doğru anlaşılan ve uygulanan muhasebe- denetim kültürü bulunmaktadır.	40	2,45	0,98	2,89	0,00	Kabul
HA15:Mesleki mevzuatın yapısı meslek mensuplarının tüm ihtiyaçlarını karşılamakta ve sorunlarının çözümünde yeterli olmaktadır.	40	2,12	1,11	0,71	0,48	Red
HA16:Mesleki mevzuat içerisinde haksız rekabete neden olabilecek unsurlar bulunmaktadır.	40	3,05	0,96	6,92	0,00	Kabul
HA17:Meslek mensuplarının hizmet kalitelerinde oluşabilecek bir standartsızlık ve yapılan işlerde doğan yanlışlıklar mesleki itibara gölge düşürmekte ve haksız fiile neden olmaktadır.	40	2,52	0,96	3,46	0,00	Kabul
HA18:Mesleki mevzuatın hazırlanması ve sorunların tespit edilip çözümünde mesleki örgüt yöneticileri ile meslek mensupları arasında iletişimsizlikten doğan aksaklıklar vardır.	40	2,42	0,87	3,08	0,00	Kabul
HA19:Ülkemizde uygulanan Vergi Usul Kanunu meslek mensuplarına, uygulamada ağır sorumluluklar getirmekte ve bu nedenle alınan KDV ve Stopaj oranları daha makul oranlara çekilmelidir.	40	2,17	1,22	0,91	0,37	Red
HA20:Mesleki örgüt ve kuruluşların yaptığı çalışmalar ve denetimler tüm meslek mensuplarını kapsayacak şekildedir.	40	2,92	1,10	5,34	0,00	Kabul
HA21:Bağımlı olarak çalışan meslek mensupları birden fazla şirkette bordrolu ve sözleşmeli çalışarak haksız kazanç elde etmektedir.	40	2,40	0,84	3,01	0,00	Kabul
HA22:Türkiye Haksız Rekabetle Mücadele Kurulu'nun haksız rekabetle ilgili sunduğu Büro Standartları Yönetmeliği, E- Sözleşme ve Tahsilat Yönetmeliği gibi yeni çözüm önerileri, haksız rekabeti engelleyecek niteliktedir.	40	2,45	0,71	3,99	0,00	Kabul
HA23:TÜRMOB tarafından düzenlenen Haksız Rekabet Kongrelerinde belirlenen ücret standartsızlıkları, etik kurallarının çiğnenmesi, kayıt dışı ekonomi gibi hususlar haksız rekabete neden olan öncelikli sorunlardır.	40	2,57	1,06	3,43	0,00	Kabul
HA24:Yeni Türk Ticaret Kanunu'nun muhasebe ve denetim konularındaki getirdiği yenilikler ve uluslararası uyum çalışmaları, mesleğin saygınlığını arttıracak ve haksız fiile neden olan standartsızlıkları ortadan kaldıracak düzeydedir.	40	2,27	0,78	2,22	0,03	Kabul
HA25:Kamu gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu'nun sağladığı uluslararası uyum, mesleki vizyonu geliştiren önemli gelişmelerden biridir.	40	2,52	0,82	4,07	0,00	Kabul
HA26:TÜRMOB tarafından kısa vadede yürürlüğe geçirilmesi istenen Zaman Esaslı Ücret Tarifesi Projesinin hazırlanmasında iş yükünün ve harcanan zamanın baz alınması haksız kazançları engelleyecek doğru bir çözüm önerisidir.	40	2,62	1,05	3,75	0,00	Kabul

H _{A27} :TÜRMOB tarafından meslek mensuplarına yönelik hazırlanan mesleki uzmanlık kursları meslek mensupları arasında bilgi, tecrübe ve eğitim konularından dolayı yaşanan haksız rekabeti engelleyecektir.	40	2,72	1,11	4,13	0,00	Kabul
H _{A28} :TÜRMOB tarafından orta vadede gerçekleştirilmek istenen mesleki büro yönetimi rehberi, mesleki ekonomik ve sosyal dayanışma kurumu projeleri meslek mensupları ve muhasebe-denetim mesleği üzerindeki haksız fiil unsurlarını ortadan kaldıracaktır.	40	2,50	1,09	2,91	0,00	Kabul
H _{A29} :Meslek mensuplarının, kayıt dışı ekonomi, vergi reformları, istihdam ve işsizlik gibi önemli toplumsal konularda çalışmalar yapması ve sonuçlarını kamuoyuyla paylaşması mesleki itibarın yükseltilmesinde büyük rol oynayacaktır.	40	2,27	0,88	1,98	0,05	Red
H _{A30} :TÜRMOB Üniversitesinin kurulması mali eğitimin eksikliğinden doğan birçok mesleki sorunun ve haksız rekabet unsurlarının oluşmasını engelleyecektir.	40	2,17	0,93	1,19	0,24	Red
H _{A31} :Disiplin Yönetmeliği'nce uygulanan disiplin cezaları haksız rekabeti engelleyebilecek nitelikte ve caydırıcı düzeydedir.	40	2,50	0,91	3,49	0,00	Kabul

$p < .05$

Analiz sonucunda, ortalama değerlerin önceden belirlenmiş bir değer olan 2 değerinden farklı olduğu Tablo 6'daki veriler doğrultusunda tespit edilmiştir. Hipotezlere ait olan p değerleri 0,05'in altında ise, hipotezlere ait p değerleri ile karşılaştırılan kritik değer arasında anlamlı bir fark olduğu tespit edilerek ilgili hipotezler kabul edilmektedir. Hipotezlere ait olan p değerleri 0,05'in üstünde ise, hipotezlere ait p değerleri ile karşılaştırılan kritik değer arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilerek ilgili hipotezler reddedilmektedir (İslamoğlu ve Alınacak, 2013, 148).

Tablo 6'da görüldüğü gibi; oluşturulan otuz bir tane hipotezin araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının ifadelerine vermiş oldukları cevaplar doğrultusunda yirmi tanesinin kabul edildiği on bir tanesinin ise reddedildiği belirlenmiştir. Bu belirlemeler sonucunda, hipotezlere ait olan p değerleri 0,05'in altında olduğu için H_{A3}, H_{A4}, H_{A5}, H_{A6}, H_{A7}, H_{A8}, H_{A14}, H_{A16}, H_{A17}, H_{A18}, H_{A20}, H_{A21}, H_{A22}, H_{A23}, H_{A24}, H_{A25}, H_{A26}, H_{A27}, H_{A28}, H_{A31} hipotezleri kabul edilmiştir. Kabul edilen bu hipotezlerin ortalama değerleri 3,05 ile 2,27 arasında değişkenlik göstermektedir. Ortalama değerleri değişkenlik gösteren ve kabul edilen bu hipotezlerin yapısının; genel olarak mesleki mevzuata dayalı, ekonomik nitelikli ve muhasebe meslek örgütü olan Türmob tarafından haksız rekabetin ortaya çıkmasını engelleyebilmek amacıyla geliştirilmiş projeler ile ilgili olduğu tespit edilmiştir.

Kabul edilen hipotezlerin yanı sıra hipotezlere ait olan p değerleri 0,05'in üstünde olduğu için reddedilen hipotezler ise; H_{A1}, H_{A2}, H_{A9}, H_{A10}, H_{A11}, H_{A12}, H_{A13}, H_{A15}, H_{A19}, H_{A29} ve H_{A30} hipotezlerinden meydana gelmektedir. 2,35 ile 1,85 arasında değişen ortalamalara sahip bu hipotezlerin yapısı genel olarak muhasebe meslek mensupları ile mükellefler arasındaki ilişkilerden kaynaklanmaktadır. Meslek mensupları arasında reklam yasağına uyulup

uyulmadığını ve mesleki mevzuatın muhasebe meslek mensuplarının tüm ihtiyaçlarını karşılamakta yeterli olmadığını da belirten hipotezlerin reddedilmesine neden olmuştur.

Sonuç

İnsanların iş yaşamlarında faaliyetlerini yerine getirirken aynı iş kolundaki meslek mensupları ile aralarındaki yarış rekabeti oluşturmaktadır. Eğer rekabet, meslek mensuplarının işlerinde gelişmesini sağlıyorsa olumlu bir durumdan bahsedilebilmektedir. Ancak oluşan rekabet, meslek mensupları arasında olumsuzluklara ya da kuralların dikkate alınmadığı davranışların ortaya çıkmasına neden oluyorsa haksız rekabet olarak değerlendirilmektedir. Haksız rekabet, her geçen gün sayıları artan, yoğun ve tempolu bir çalışma sürecine sahip olan muhasebe meslek mensuplarının arasında da yaşanabilmektedir.

Muhasebe mesleğinde haksız rekabetin önlenmesi amacıyla, 2007 yılında “Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Mesleklerine İlişkin Haksız Rekabet ve Reklam Yasağı Yönetmeliği” yayınlanmıştır. Bu yönetmeliğin yayınlanması ile muhasebe mesleğindeki haksız rekabete ilişkin yasal düzenleme süreci de başlatılmıştır. 2008 yılında ise, Türmob tarafından Türhak oluşturulmuştur. Oluşturulan bu kurul, muhasebe mesleğinde haksız rekabet konusu ile ilgili 2008 yılından beri her yıl bazı düzenlemeler yapmıştır. Yapılan bu düzenlemelerin muhasebe meslek mensupları tarafından anlaşılması ve uygulanması ile birlikte bu meslekte oluşan haksız rekabete ait davranışlarda azalmalar meydana gelebilecektir.

Çalışma, Giresun İl merkezinde bulunan muhasebe meslek mensupları arasında ortaya çıkan haksız rekabetin varlığını ve haksız rekabet sorununa neden olan faktörleri meslek mensuplarının mesleki deneyim sürelerine göre ayrıntılı bir şekilde incelemek amacıyla Giresun Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odasına bağlı olarak Giresun il merkezinde mesleki faaliyetlerini yerine getiren meslek mensupları arasında yapılmıştır. Çalışmada 40 muhasebe meslek mensubuna ait veriler değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu veriler dikkate alınarak çeşitli analizler yapılmış ve aşağıda belirtilen sonuçlar elde edilmiştir.

Ankete katılan muhasebe meslek mensuplarının % 20’si kadın, % 80’si erkek; % 5’i serbest muhasebeci, % 95’i serbest muhasebeci mali müşavir; % 92,5’i lisans mezunudur. Ankete katılanların % 52,5’i 40 – 49 yaş arasında ve % 52,5’i 10 – 19 yıl arasında mesleki deneyime sahiptir.

Çalışmada mesleki deneyim sürelerine göre meslek mensuplarının haksız rekabeti oluşturan faktörlerin önem derecelerini değerlendirme sonuçları doğrultusunda, üç farklı deneyim süresindeki meslek mensuplarının haksız rekabete bakış açısı farklılık göstermektedir. Deneyim süresi 0 - 9 yıl arası olan muhasebe meslek mensupları, 3,36 ortalama değeri ile, mesleki mevzuattan kaynaklanan unsurlar açısından bir değerlendirme yapmaktadır. Deneyim süresi 10 - 19 yıl arası olan muhasebe meslek mensupları, 3,14 ortalama değeri ile, yılsonunda meslek

mensuplarınca alınan defter tasdik ücretinin müşteri ilişkilerini zedeleyerek haksız rekabete neden olması ifadesine katılmaktadır. Deneyim süresi 20 yıldan fazla olan muhasebe meslek mensupları ise, 3,37 ortalama değeri ile, TÜRMOB tarafından meslek mensuplarına yönelik hazırlanan mesleki uzmanlık kursları meslek mensupları arasında bilgi, tecrübe ve eğitim konularından dolayı yaşanan haksız rekabeti engelleyecek ifadesine katılmaktadır.

Çalışmada oluşturulan yirmi tane hipoteze ait olan p değerleri 0,05'in altında olduğu için H_{A3} , H_{A4} , H_{A5} , H_{A6} , H_{A7} , H_{A8} , H_{A14} , H_{A16} , H_{A17} , H_{A18} , H_{A20} , H_{A21} , H_{A22} , H_{A23} , H_{A24} , H_{A25} , H_{A26} , H_{A27} , H_{A28} , H_{A31} hipotezleri kabul edilmiştir. Geriye kalan on bir tane hipoteze ait olan p değerleri ise, 0,05'in üstünde olduğu için H_{A1} , H_{A2} , H_{A9} , H_{A10} , H_{A11} , H_{A12} , H_{A13} , H_{A15} , H_{A19} , H_{A29} ve H_{A30} hipotezleri reddedilmiştir. Kabul edilen hipotezlerin yapısının; genel olarak mesleki mevzuata dayalı, ekonomik nitelikli ve muhasebe meslek örgütü olan Türmob tarafından haksız rekabetin ortaya çıkmasını engelleyebilmek amacıyla geliştirilmiş projeler ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Reddedilen hipotezlerin yapısı ise, genel olarak muhasebe meslek mensupları ile mükellefler arasındaki ilişkilerden kaynaklanmaktadır. Meslek mensupları arasında reklam yasağına uyulup uyulmaması ve mesleki mevzuatın muhasebe meslek mensuplarının tüm ihtiyaçlarını karşılamakta yeterli olmaması da bu hipotezlerin reddedilmesine neden olmuştur.

Kaynakça

- AK, B. (2010). Parametrik Hipotez Testleri. Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti. (Ed.), SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Testleri. . (s. 73 – 82). 5. Baskı. Ankara.
- AKARSU, A. (2015). Muhasebecilik Mesleğinde Haksız Rekabet Olgusu: Sivas İlinde Bir Araştırma. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- ARIKAN, Y. (Ocak – Şubat 2011). Sürdürülebilir Kurumsal Yapı ve Haksız Rekabet. *Mali Çözüm Dergisi*, 103, 9 – 15.
- DEDE, G. (2007). “Mesleki Süreci Yaşamak, Eğitim ve Haksız Rekabet”, Web: <http://smmmgokhandede.blogspot.com> (05.04.2018).
- İSLAMOĞLU, A. H. ve ALNIAÇIK, Ü. (2013). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. Genişletilmiş 3. Baskı. İstanbul: Beta Basım.
- NAKİP, Mahir (2013). Pazarlamada Araştırma Teknikleri ve SPSS Uygulamaları. 3. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- ÖMÜRBEK, V. ve TÜRKOĞLU, T. (2013). Muhasebe Meslek Mensupları Arasında Yaşanan Haksız Rekabet Üzerine Bir Araştırma. *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (30), 115 – 150.
- ŞAĞBANŞUA, L. (Mayıs 2006). Strateji, Rekabet ve Rekabet Gücü İlişkileri. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E – Dergisi*, (9), 1 – 14.
- TEKBAŞ, İ. (Nisan 2016). Haksız Rekabeti Önlemek İçin İlk Adım Mali Mühendislik. Web: <http://muhasebetr.com> (05.04.2018).
- TÜRHAĞ 2017 Yılı Faaliyet Raporu, <http://www.turmog.org.tr/FaaliyetRaporlari/turhak> (15.06.2018).
- TTK Madde 54, www.ticaretkanunu.net/ttk-madde-54, (10.04.2018).
- 3568 Sayılı Kanun, <https://www.ismmmo.org.tr/Mevzuat/Kanun-Metni--142>, (10.04.2018).
- Haksız Rekabet ve Reklam Yasağı Yönetmeliği, www.resmigazete.gov.tr, (10.04.2018).

Beyhan BELLER DİKMEN

**Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Deneyim Sürelerine Göre Haksız Rekabetin Değerlendirilmesi:
Giresun İl Merkezinde Bir Araştırma**

Lisansüstü Programlara Öğrenci Alımlarında Bulanık Mantık Yaklaşımı

Cevdet ÖZMEN *

Öz

Makine (bilgisayar) dili, klasik mantık olarak bilinen Aristoteles mantığıyla çalışmaktadır. Kodlar, 0-1 olarak ifade edilen ikili (binary) sistem şeklindedir; mutlak doğru ya da yanlış vardır, her şey doğru-yanlış, evet-hayır'lerden oluşur. Aydınlanma çağından sonra Batı'nın kendisi için seçmiş olduğu mantık budur, her şeye pozitivist bir düşünceyle yaklaşılır. Bu düşünceye göre, insan rasyonel karar verdiği sürece gelişir, duygular o kadar da önemli değildir. Bulanık mantıkta ise her şey uçlarda seyretmez; her şey ya güzel ya da çirkin değildir; biraz güzel, daha güzel, çok güzel, çirkin, çok çirkin gibi insan tabiatına daha uygun ara tanımlamalar yer alır. Bulanık mantık, günümüzde kendine birçok uygulama alanı bulmuştur; sinyal işlemeden veri analizine, tıptan toplum bilimine kadar. Bulanık mantıktan özellikle karar verme aşamalarında faydalanılmıştır. Literatür taraması, içerik analizi ve anket uygulanarak hazırlanan bu çalışmanın amacı yönetim ve organizasyon alanında, insan kaynakları yönetiminde, personel alımı/seçiminde, seçme ve yerleştirme sınavlarında bulanık mantık kullanımına yeni katkılar sağlamak ve karar verme süreçlerinde bulanık mantık yaklaşımının nasıl kullanıldığını inceleyerek, üniversitelerde lisansüstü öğrenci alımlarına yönelik bir model geliştirmektir. Birçok kişi ve kurumu ilgilendiren bir sürecin daha doğru ve hızlı bir şekilde yönetilmesi açısından önemli bulduğumuz bu çalışmada ayrıca, YÖK'ün belirlemiş olduğu mevcut sisteme göre lisansüstü öğrenci alımlarında kullanılan kriterler ve ağırlık oranları yapılan pilot çalışmada öğretim üyelerinin önerdiği ağırlık oranları ile karşılaştırılmış ve aralarında belirgin farklar olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: klasik mantık, bulanık mantık, yapay zekâ, yerleştirme sınavı, seçme sınavı.

Fuzzy Logic Approach for Accepting Post-Graduate Students

Abstract

Machine (computer) language applies Aristoteles logic which has been known as classical logic. Codes are stated in a binary system as 0-1. In the system, there is an exact 'right' and 'wrong'; everything is consisted of 'right' and 'wrong', 'yes' and 'no'. Since the enlightenment, positivism has been the main thinking philosophy in the West and according to the paradigm, human beings could only be improved when they apply reasonable decision-making process. Emotions, in that sense, are not important. On the other hand, the deployment of fuzzy logic does not offer the polarised understanding; being good or bad has not the only choice; it is possible to find 'softer' definitions which are more appropriate to human nature such as a bit better, much better, a bit worse or much worse. Fuzzy logic has been recently applied in many different areas from signalling to data analyse, medicine and sociology. The logic has been especially benefitted within the decision-making process. Drawing on literature review, content analyse and survey, this study aims to contribute the application of fuzzy logic to management and organisation studies, human resources management, recruitment, placement tests and qualifying exams. By exploring the ways of the application of fuzzy logic within decision-making process, the study suggests a model for accepting post-graduate students. The study, which could be beneficial for a process vital to many individuals and institutions in terms of making it more efficient and quicker, also compares the criteria for post-graduate students suggested currently by YÖK (Council of Higher Education) and faculty members. This pilot study has found that there is a significant difference between those.

Keywords: classical logic, fuzzy logic, artificial intelligence, placement test, qualifying examination.

Received/Geliş: 03.10.2018

Accepted/Kabul: 17.05.2019

* Öğr. Gör., Giresun Üniversitesi, cevdet.ozmen@giresun.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8820-6032

Giriş

Bulanık mantık daha çok matematik alanın konusudur ancak mühendislik uygulamalarında da yaygın olarak kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra, işletmeler için finansal çözümler, borsa ve piyasaların yorumlanması, veri analizi ve veri yönetimi gibi işletme yönetimini ilgilendiren birçok alanda da kullanılmaya başlanmıştır. Sosyal ve beşeri bilim alanlarındaki uygulamalarını sıkça göremesek de, örgütler için karar alma aşamalarında, stratejik yönetim süreçlerinde, personel/aday seçimlerinde bulanık mantık gün geçtikçe daha yaygın olarak kullanılmakta ve yeni çalışmalar ortaya konulmaktadır. Bulanık mantık konusunda birçok araştırma ve çalışma yapılmış; üniversitelerde lisansüstü programlarda ders olarak okutulmuş, makine diliyle düşünmeye bazen alternatif bazen de destek niteliğinde, insan beyniyle düşünme yaklaşımı diyebileceğimiz bulanık mantık yaklaşımı geliştirilmiş, nicel araştırmalarla sonuç alınmayacağı düşünülen problemler daha çok nitel araştırmalara ait olan bulanık mantık yaklaşımıyla çözülebilmektedir. Yapay zekâ, yapay sinir ağları, Nesnelerin İnterneti ve Endüstri 4.0 kavramları içerisinde sıkça karşılaştığımız bulanık mantık uygulamaları öyle gözüküyor ki önümüzdeki süreçlerde daha sıkça karşımıza çıkacaktır.

Yaşamın birçok alanında seçim yapmak zorundayız. Kişiler ya da örgütler için doğru seçim yapmak (doğru olanı seçmek); verimlilik, başarı, sürdürülebilirlik, kaynak israfını önleme, ekonomiklik gibi birçok kavramı içinde barındırmaktadır. Yanlış seçim yapmak ise her iki taraf için de ciddi kayıplar doğurmaktadır. Gerek personel alımlarında, gerek seçme yerleştirme sınavlarında doğru seçimi yapmak önemlidir. Özellikle lisansüstü çalışmalarını tamamlayarak akademik camiaya girecek kişilerin seçimlerinde gösterilecek hassasiyet bireylerin eğitimi, toplumun refahı, devletin kazanımları açısından oldukça önemlidir. Bu seçim bir anlamda, toplumu yönlendiren, geliştiren ve geleceğe yön veren bilgi ambarlarının doğru besin kaynaklarıyla doldurulması olarak düşünülebilir.

Bu çalışmanın gerekliliğine yönelik olarak bulanık mantığın lisansüstü öğrenci alımlarında neden faydalı olabileceği hakkındaki ana görüşümüz şu gerekçelerden oluşmaktadır:

- Binlerce kişinin başvurduğu bir sınavı hızlı ve verimli bir şekilde değerlendirmeye ihtiyaç duyulmaktadır.

- Mevcut uygulamalarda kullanılan parametrelerin (ALES Sınavı, Diploma Notu, Dil Puanı) yanında kullanılmakta olan sözlü sınavlarının değerlendirilmesinde subjektif davranılacağı çekincesi ile bu bölüme verilen ağırlık ortalamasının minimize edilme çabasının var olduğu gözlemlenmiştir. Bu nedenle diğer parametrelerin, örneğin ALES puanının ağırlığının yüksek tutulması tercih edilmektedir. ALES'ten alınması istenilen asgari puanı alamayan aday daha sözlü sınavına tabi tutul(a)madan (bu adayın sözlü performansı dikkate alındığında belki diğer adayların önüne geçebilecekken) elenmektedir.

- Öğrenci seçimlerinde doğrusal olmayan (non-linear) ölçümlerin de kullanılması gerekebilmektedir.

- Uzman kişilerin (bu araştırmamızda öğretim üyeleri uzman kişiler olarak kabul edilmiştir) adaya yönelik görüşlerinin daha anlamlı ve tutarlı bir sistematikte belirlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Bulanık mantığın birçok karmaşık sistemlerin veya problemlerin çözümünde kullanılmasının nedenlerini kısaca şu şekilde açıklamak mümkündür (Yılmaz ve Arslan, 2005'ten Akt: Aytaç, 2011, s. 72):

- Anlaşılması kolay olup, dayandığı matematiksel teori basittir.
- Doğaldır ve işlemler esnasında insanların günlük hayatta kullandığı dili kullanır.
- Eksik veya yetersiz bilgilerle işlemler yapılabilir.
- Karmaşık ve doğrusal olmayan fonksiyonları modelleyebilmekte ve diğer yöntemlerle birlikte kullanılarak bulanık modeller oluşturabilmektedir.

- Uzman kişilerin görüş ve tecrübelerini modele dâhil edebilmekte ve sayısal olmayan bu verilerle işlem yapabilmektedir.

Bu araştırmanın alan çalışması için Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme ABD seçilmiştir. Bunun en temel nedeni; bu çalışmada uzman kişi olarak kabul edilen öğretim üyelerinin performans değerlendirme kriterlerinin oluşturulmasında gönüllü olarak katkı sunmaları ve çalışmaya destek olmalarıdır. Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme ABD için, ilgili Yönetmeliğe uygun olarak, lisansüstü öğrenci alımlarında mevcut durum şu şekilde uygulanmaktadır:

Aday başvurularında ön şart olarak;

- ALES Sınavından en az 65 puan (Bu baraj puanı yıllara göre değişkenlik gösterebilmektedir)
- Yabancı Dil Sınavından en az 55 puan
- İlk iki şartı sağlayan adaylar (belirlenen kontenjanlar doğrultusunda) bilim sınavına ve/veya sözlü sınava (mülakat) alınmaktadır.

Aday seçimlerinde genel değerlendirme; yukarıdaki kriterler gözetilerek şu şekilde yapılmaktadır (Tablo 1): Adayın başarılı sayılabilmesi için genel ortalama notunun en az 70 puan olması istenmektedir. En yüksek puandan en küçük puana doğru sıralama yapılarak ilan edilen kontenjan kadar öğrenci alınmaktadır.

Tablo 1. Giresun Üniversitesi İşletme ABD Lisansüstü Öğrenci Alımları

Puanlama Sınıfı	Ağırlık Ortalamaları
ALES Puanı	%50
Yabancı Dil Sınavı	%10
Mezuniyet (Diploma) Notu	%20
Bilim ve/veya Sözlü Sınavı	%20 (Bazen %10 olarak uygulanmaktadır)
Genel Başarı (Toplam) Puanı	%100

Bu çalışmada başlıca iki temel konu üzerinde durulmaktadır. Bunlardan birincisi; lisansüstü öğrenci alımlarında kullanılan kriterlerin puan ağırlık oranlarının değiştirilmesinin faydalı olabileceği (*YÖK'ün belirlemiş olduğu mevcut sisteme göre lisansüstü öğrenci alımlarında kullanılan kriterler [Ör: ALES puanı 55 den az olmamak üzere ve ağırlık hesaplamasında ise en az %50 olarak kullanılması vd.] ve ilgili ağırlık oranları Giresun Üniversitesi İşletme ABD'da yapılan pilot çalışmada öğretim üyelerinin önerdiği ağırlık oranları ile karşılaştırılmış ve aralarında belirgin farklar olduğu görülmüştür*). İkincisi ise; kullanılan bu kriterlerden sözlü sınavı kısmında kullanılmak üzere alt kriterler geliştirilip bulanık mantık yaklaşımı ile puanlama yapılmasının başvuru yapan adaylar arasından daha uygun olanların seçilebilmesine katkı sunabileceği düşüncesi üzerinedir.

Seçim/performans değerlendirmesinde kullanılacak olan kriterlerin ve ağırlık ortalamalarının kısmen de olsa değişkenlik gösterebilmesi (subjektif olması) ve ayrıca bu çalışmada önerilen modelin geçerliliğini test etmek için farklı zaman dilimlerinde ve farklı kişiler/gruplar üzerinde denenmesi ve seçilen kişilerle ilgili altı aylık ya da bir yıllık gözlemlerin yapılması gerekliliği araştırmanın kısıtlarını oluşturmaktadır. Bu çalışmada geliştirilecek modelin, çeşitli deneme ve uygulamalardan sonra başarılı olduğuna karar verilirse, pilot çalışma olarak önce birkaç üniversitede/enstitüde daha test edilerek çeşitli iyileştirmeler yapıldıktan sonra üniversitelerde kullanılması önerilebilir.

Bu çalışmada klasik mantık ve bulanık mantık kavramları, tanımları verildikten sonra, aralarındaki farklar çeşitli örneklerle ortaya konulacaktır. Bulanık mantık alanında yapılmış olan önceki çalışmalar kısaca gözden geçirilerek, günümüzde bulanık mantığın hangi alanlarda kullanılabileceğine yer verilecektir. Sonraki bölümde, lisansüstü öğrenci alımlarında bulanık mantığın kullanılmasına yönelik geliştirmiş olduğumuz modelin adımları ayrıntılı olarak açıklanacak ve izleyen bölümde ise bulgular ve sonuç kısmı yer alacaktır.

Bulanık Mantık

Klasik mantık Aristo mantığı olarak da bilinir. Mantık konularının işlenmesinde, İslam mantıkçıları ile Batı mantıkçıları arasında fark varsa da bu bir mahiyet farkı değildir. Her iki

kültür dünyasına bağlı olanların ele alıp işledikleri Aristo mantığıdır (Öner, 1986, s. 14). Klasik mantık akıl ilkelerini temel alan iki değerli (evet-hayır, doğru-yanlış vb.) mantıktır. En bilinen akıl yürütme yöntemleri; tümevarım, tümdengelim, ve analogi (benzetiş)'dir.

- Tümevarım: Tek tek yargılardan (özelden) genel yargıya ulaşma şeklindeki akıl yürütmedir.

- Tümdengelim: Genelden özele ya da yasalardan yola çıkarak olaylara indirgeme şeklindeki akıl yürütmedir.

- Analogi: İki durum arasındaki benzerlik ilişkisinden yeni bir çıkarımda bulunmaktır.

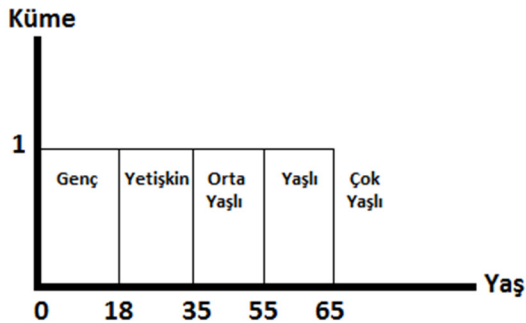
Bulanık mantıkta, çoğu zaman, gerçek fiziksel dünyada karşılaşılan nesnelere sınıflarının tam olarak tanımlanmış üyelik kriterleri yoktur. Örneğin; hayvan sınıfı net bir şekilde köpekler, atlar, kuşlar vb. içerirken, kayalar, sıvılar, bitkiler vb. nesnelere katı bir şekilde içermez. Ancak, denizyıldızı, bakteri gibi bazı nesnelere ise belirsiz bir statüye sahiptirler (Zadeh, 1965). Zadeh'in bu tanımı aslında bir de soru içermektedir. Peki biz bu denizyıldızı ve bakteri gibi canlıları hangi sınıfa sokacağız? Biraz hayvanlar sınıfına biraz bitkiler sınıfına mı? İşte bulanık mantık burada devreye girerek imdadımıza yetişiyor; biraz ona, biraz buna, kısmen ona kısmen buna, bazen ona bazen buna gibi yaklaşımlarla cevap veriyor. İnsan beyninin çalışma sisteminin benzetimi çalışmaları sonucunda ortaya çıkan ve yapay zekânın alt dallarından biri olan bulanık mantık, bulanık küme teorisine dayanan matematiksel bir sistemdir (Eğrisöğüt ve Kazan, 2018). Yapay zekâ disiplininin temel amacı rasyonel veya insan gibi düşünen ya da davranan, öğrenebilen ve karar alabilen sistemler gerçekleştirmektir. Klasik mantık bu amacın tam olarak gerçekleşmesine izin vermemektedir. Çünkü klasik mantıkta olay, durum veya süreçler “var olmak” ve “yok olmak” ikilemine indirgenmektedir; insan ya uzundur ya kısa, hava ya soğuktur ya sıcak. Oysa insan aklının işleyişi böyle katı kurallara bağlı değildir. Uzun, kısa, soğuk ve sıcak gibi sıfatlar kişiden kişiye değişebilmektedir (görecelidir). Günlük hayatta karşılaştığımız bir önermeye tamamen yanlış ya da tamamen doğru diyememekteyiz. Fakat klasik mantık kullanıldığında bir önerme ya doğru ya da yanlış olmaktadır. Klasik mantık karmaşık dinamik modeller gerektirdiği halde bulanık mantık daha çok deneyime dayalı olan modellerle çalışır (Taşkın, 2009). Bulanık mantık, insan mantığı işleyişinde olduğu gibi çok kesin olmayan değerlerin ve yargıların ifade edilmelerinde olduğu gibi çalışmaktadır. Örneğin; hava bugün “az sıcak”, “biraz sıcak”, “oldukça sıcak”, “çok sıcak”, “aşırı sıcak”, “sıcak gibi” ya da “şişman”, “biraz şişman”, “şişman gibi”, “aşırı şişman” vb. Bulanık mantığı, matematiksel kesin ifadelerden kaçınarak, dilsel ifadeler yardımıyla durumu tarif etmek olarak tanımlayabiliriz. Klasik mantık her şeyi 0 ya da 1 olarak ifade ederken, bulanık mantıkta ifadeler 0 ile 1 arasındaki ara değerlerden oluşmaktadır. Kesinlik içermeyen durumlarda bulanık mantık devreye girer ve insanlar yaşamlarını bu şekilde sürdürürler. Odanın ışığının yetersiz olduğunu düşünen birisi bir diğerine

“ışığı %14 daha artırabilir misin?” gibi ifadeler kullanmaz, ışığı biraz daha artırabilir misin gibi kesin olmayan ifadeler kullanır. Aynı şekilde kaloriferin ısısını 5,5 derece daha artır demez, ısıyı biraz daha artırabilir misin gibi bulanık (fuzzy) ifadeler kullanır. Bu kullanım şekli aslında ilk etapta karışık gibi gelse de, bu zaman içinde öğrenilip kolayca kullanılabilir. Diğer taraftan (gündelik yaşamda) bir şeyin derecesinin %3 artırılıp, %8 kısılması komutlarını yerine getirmek oldukça zor olurdu. Gerçek dünyaya daha uygun olduğundan, bulanık mantık doğrusal olmayan denetim için alternatif bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Bulanık mantık yaklaşımının kullanılmasıyla sistem performansı artar, uygulama basitleşir ve mali giderler azalır (Altaş, 1999).

Bulanık Mantık Küme Kavramı

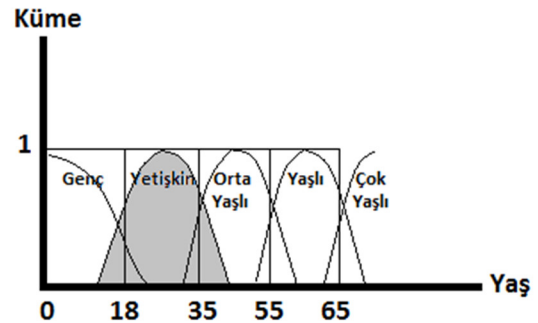
İki değerli mantıkla iki mutlak sonucu “0” ve “1” olarak, sonsuz değerli mantıkta sonuçları $[0,0, 1,0]$ aralığında tanımlayabileceğimizi belirtmiştik. Bu değerlere “üyelik derecesi” denir. “0” mutlak “yanlışlığı”, “1” ise mutlak “doğruluğu” gösterir. Bu üyelik derecesi belirsizliği tanımlamaya çalışan bir fonksiyonla ölçülebilir. Bu fonksiyon bir A Bulanık kümesinin elemanlarını $[0,1]$ aralığındaki reel bir değere dönüştürür ve şu şekilde gösterilir. $\mu_A(x) \in [0,1]$ (<http://tektasi.net/wp-content/uploads/2014/01/bulanik-kumeler.pdf>).

Klasik mantık küme kavramında, bir eleman bir kümenin ya elemanıdır ya da değildir, ikisinin arasında bir şey olamaz, her şey kesin çizgilerle belirlidir. Bulanık mantık küme kavramında ise bazı durumlarda belirsizlik vardır ve süreç insan mantığındaki gibi işler, kararlar o şekilde alınır. Örneğin: Klasik küme kavramında 18 yaşın altındaki herkes gençtir önermesinden hareketle 19, 20, 21 vs yaşlarında olanlar kesinlikle genç sayılmazlar (matematiksel işlemlerde ve kodlamalarda bu böyledir), ancak bulanık mantığa göre bazı durumlarda/şartlarda 18 yaşın üzerinde olanlar da genç kabul edilebilir, ya da 18 yaşın altında olan bazıları da (biraz) yetişkin kabul edilebilir, net çizgiler yoktur. Klasik mantık küme yaklaşımında (Şekil 1a) görüleceği üzere ayrımlar (sınırlar) net bir şekilde çizilmiştir. 18 yaşın altı, örneğin 17 yaş kesinlikle “genç” kümesinin elemanıdır, 19 yaş ise kesinlikle “yetişkin” kümesinin bir elemanıdır. Bulanık mantık küme yaklaşımında (Şekil 1b) ise 17 yaş hem “genç” hem de “yetişkin” kümelerine ait olabilmektedir.

Şekil 1a. Klasik Mantık Küme Yaklaşımı

Kaynak: Araştırmacı

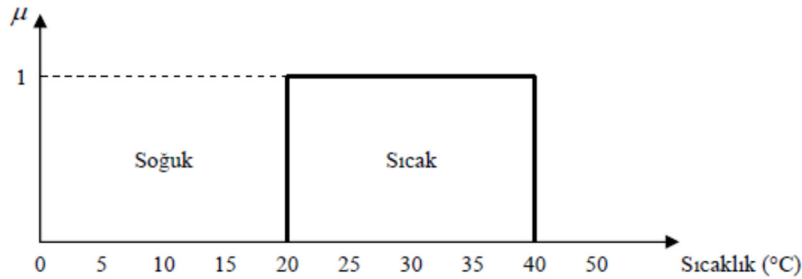
Şekil 1b. Bulanık Mantık Küme Yaklaşımı

Kaynak: Araştırmacı

Dil, anlambilim, kavramlar, iletişimimize, kültürümüze ve yaşam biçimlerimize etki etmektedir. Türkçede bulanık mantığa çok uygun ifadeler yer almaktadır. Örneğin; tam hangi renk olduğunu bilemediğimiz, ya da kestiremediğimiz durumlarda; yeşilimsi, kırmızıya çalan, siyahımtırak, maviş gibi sıfatlar/ifadeler kullanırız. Karşı tarafın bilgi dağarcığında bu ifadeler daha önceden yerleşikse ne demek istediğimizi yaklaşık olarak (yüksek bir oranda) algılayacaktır. Bu durum bir karmaşa gibi gözükse de aslında karmaşık olan bir durumu daha kolay ifade etme şeklidir. Bulanık mantığın hareket noktası da aslında budur; mevcut durumu biraz bulanıklaştırmak daha sonra onu (bulanık mantık yordamıyla) işleminden geçirerek durulaştırmak ve ifade etmek şeklinde işleyen bir süreçtir.

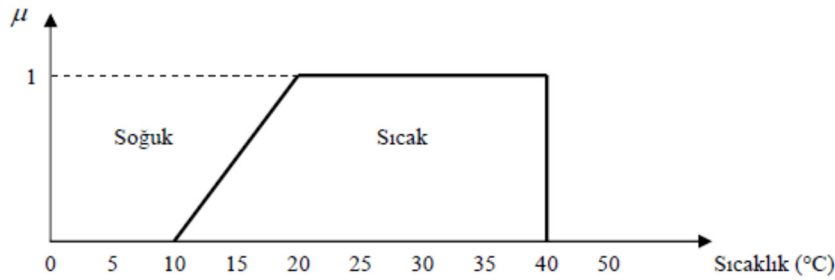
Bulanık Küme ve Bulanık Kümelerde Üyelik (İşlevi)

Klasik kümelerde Boolean mantığı ile bir eleman x kümesine ya ait (1), ya da değildir (0). Hiçbir zaman kısmi üyelik söz konusu değildir. Çizgiler çok net olarak ifade edilir. Bulanık mantıkta bu yapı daha esnek bir yapıdadır ve keskin ayırımları yoktur, bu durum insan davranışına ve günlük yaşama daha uygundur. Eğer bulanık mantık bir optimizasyonda, hesaplamada, karar verme ve değerlendirme vb. işlemlerde kullanılacaksa, sözel (non-linear) olan bu ifadeler (az sıcak, orta sıcaklıkta, çok sıcak, aşırı sıcak vb.) çeşitli işlemlerden geçirilerek (bulanıklaştırma ve durulaştırma gibi) matematiksel (linear) kavramlara/rakamlara (değerlere) çevrilir ve buna göre bir çıktı (output) elde edilir. Klasik küme (Şekil 2a), bulanık küme (Şekil 2b) ve bulanık kümelerde kesişim (Şekil 2c) şu şekilde ifade edilmektedir:

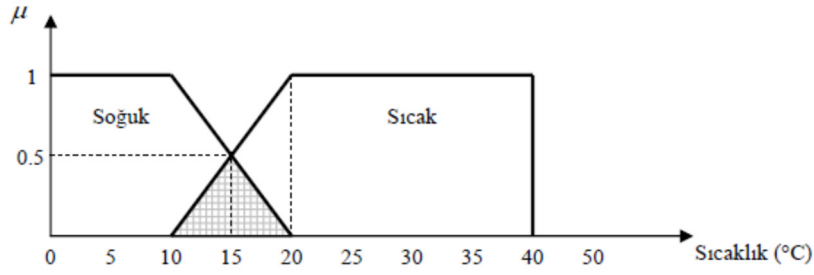
Şekil 2a. Sıcaklık İçin Klasik Küme Örneği

Kaynak: Elmas, 2003'ten Akt: Kuşçu, 2007, s. 14

Şekil 2b. Sıcaklık İçin Bulanık Küme Örneği

Kaynak: Elmas, 2003'ten Akt: Kuşçu, 2007, s. 15

Şekil 2c. Bulanık Kümelerde Kesişim

Kaynak: Elmas, 2003'ten Akt: Kuşçu, 2007, s. 15

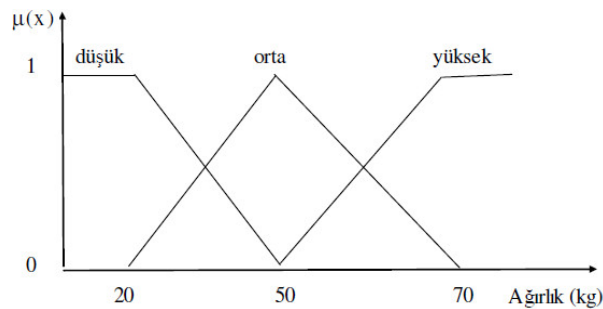
Bulanık kümeler, üyelik fonksiyonları (karakteristik fonksiyon, ayırım fonksiyonu veya belirleyici fonksiyon) ile gösterilmektedir. Bir “E” evrensel kümesinde tanımlı bulanık “A” kümesi (\tilde{A}), $\mu_{\tilde{A}}$ üyelik fonksiyonu ile tanımlanmakta ve şu şekilde bir eşleme ile gösterilmektedir:

$$\mu_{\tilde{A}}: E \rightarrow [0, 1]$$

(1. 1)

Burada $\mu_{\tilde{A}}(x)$ değeri, x elemanın üyelik değerini veya üyelik derecesini göstermektedir. Üyelik derecesi ise, x elemanın, \tilde{A} kümesine ait olma derecesini göstermektedir (Tanaka, 1997'den Akt: Aytaç, 2011, s. 75).

Bulanık kümeler, kesin çizgilerle gösterilemeyeceği için Venn şeması yerine üyelik fonksiyonlarının grafiğiyle gösterilmektedirler (Şekil 3). Bu örnekte “insan ağırlığı” sözel değişkeni için düşük, orta ve yüksek olmak üzere üç değişik sözel terim tanımlanmakta ve bu terimlerin üyelik fonksiyonlarının grafiksel gösterimi verilmektedir (Aytaç, 2011, s. 75).

Şekil 3. “Ağırlık” sözel değişkeni

Üyelik Fonksiyonu Çeşitleri

Literatürde üçgensel, yamuksal, Gaussian, çan eğrisi, sigmodial, S, π gibi farklı üyelik fonksiyonları tanımlanmıştır. Bu üyelik fonksiyonları arasında uygulamalarda hesaplama kolaylığı açısından üçgensel, yamuksal, Gaussian ve çan eğrisi üyelik fonksiyonlarına sıklıkla rastlanmaktadır (Yen ve Langari, 1999; Baykal ve Beyan, 2004'ten Akt: Aytaç, 2011, s. 79). Çalışmalarda yaygın olarak kullanılan bu üyelik fonksiyonlarının grafiksel gösterimi Şekil 4'te verilmiştir (Aytaç, 2011, s. 82).

Üyelik fonksiyonunun		
Adı	Matematiksel ifadesi	Grafiksel şekli
Üçgensel üyelik fonksiyonu	$\mu_{\bar{A}}(x; a_1, a_2, a_3) = \begin{cases} (x - a_1)/(a_2 - a_1), & a_1 \leq x \leq a_2 \\ (a_3 - x)/(a_3 - a_2), & a_2 \leq x \leq a_3 \\ 0, & x > a_3 \text{ veya } x < a_1 \end{cases}$	
Yamuksal üyelik fonksiyonu	$\mu_{\bar{A}}(x; a_1, a_2, a_3, a_4) = \begin{cases} (x - a_1)/(a_2 - a_1), & a_1 \leq x \leq a_2 \\ 1, & a_2 \leq x \leq a_3 \\ (a_4 - x)/(a_4 - a_3), & a_3 \leq x \leq a_4 \\ 0, & x > a_4 \text{ veya } x < a_1 \end{cases}$	
Gaussian üyelik fonksiyonu	$\mu_{\bar{A}}(x; m, \sigma) = \exp\left\{-\frac{(x - m)^2}{\sigma^2}\right\}$	
Çan şekilli üyelik fonksiyonu	$\mu_{\bar{A}}(x; a_1, a_2, a_3) = \left\{ \frac{1}{1 + \left \frac{x - a_3}{a_1} \right ^{2a_2}} \right\}$	

Şekil 4. Yaygın Olarak Kullanılan Üyelik Fonksiyonları

Bulanık Mantığın Gelişimi ve Uygulama Alanları

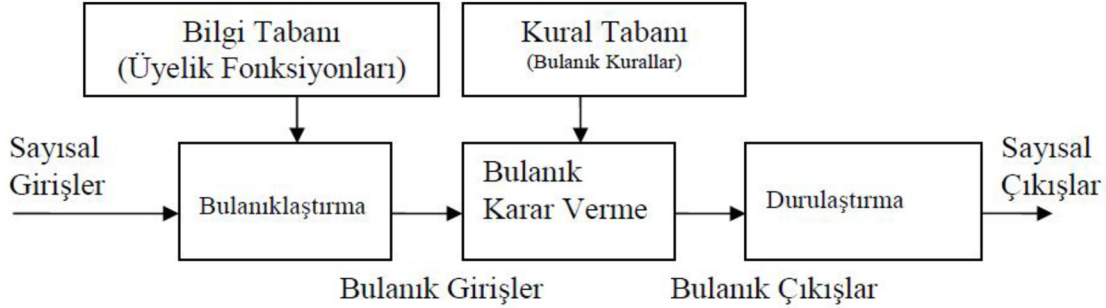
Bulanık mantık kavramını 1965 yılında ilk kez, Kaliforniya Üniversitesinden Prof. Dr. Lütüfi Zadeh ortaya atmış, bulanık mantık ile kontrol konusundaki ilk uygulama 1974'de Mamdani tarafından buhar makinesinin kontrolü ile gerçekleştirilmiştir (Mamdani, 1974'ten Akt: Eğrisöğüt ve Kazan, 2016). Endüstriyel bir sürece uygulanışı ise ilk kez 1982 yılında Danimarka'da bir çimento fırınının kontrol edilmesi için kullanılmıştır (Munakata ve Jani, 1994'ten Akt: Gündoğdu, Gündoğdu ve Yücedağ, 2016, s. 575). 1987 yılında ise Hitachi firması, bulanık mantığı metro trenlerinin otomatik denetimi (daha yavaş ve sarsıntısız fren yapabilmeleri) için kullanmıştır (Alıcı ve Karatepe, 2006, s. 9). Doğu felsefesine yakın olan bulanık mantığın ilk uygulandığı ülke yine Doğuda bulunan Japonya'da elektrikli ev aletleri, otomasyon, veri depolama, akıllı sistemler,

izleme/gözetleme sistemleri, filtreleme, yüz tanıma vb. daha onlarca alanda kullanılmıştır. Diğer çarpıcı bir örnek olarak *DeepBlue*'yu verebiliriz. *DeepBlue* adındaki bilgisayar ile satranç oynayan Garry Kasparov oyunu kazanabilmiştir. Kasparov, 3 dakikada 540 hamle yapabilirken, *DeepBlue* 36 milyar muhtemel hamleyi yapabiliyordu (1,4 ton ağırlığında ve 32 paralel işlemciyle çalışan süper bilgisayar) (<http://marksist.org/icerik/Tarihte-Bugun/1757/11-Mayis-1997-Deep-Blue-adli-bilgisayar,-dunya-satranc-sampiyonu-Garry-Kasparovu-tartismali-bir-kararla-yendi>).

Bu örnekte klasik mantık'a göre hareket eden *DeepBlue*, bulanık mantık'a göre hareket eden ise Garry Kasparov'dur. (Bu örnek için; kaç oyunda hangisinin kaç kez kazandığı, ne kadar hızlı hamle yapabildikleri, olumlu ve olumsuz yanları ayrıca tartışılabilir. Yapay zekâ, robotik, endüstri 4.0 gibi alanlarda bilgisayara karşı insan değil, bilgisayar/yapay zekâ destekli insan kararlarının çok faydalı olacağı düşünülmektedir). Bulanık mantıklı ürünler hem bulanık mantık yürütme algoritmaları hem de değişen girdi koşullarını ölçen algılayıcılar kullanır. Bulanık mantık entegreleri bulanık mantık kurallarını saklayacak ve işleyebilecek biçimde tasarlanmış mikroişlemcilerdir. Günümüzde mikroişlemci firmalarının çoğu bulanık entegre üzerine araştırma projeleri başlatmışlardır (Alıcı ve Karatepe, 2006, s.6). Bulanık mantık uygulamaları otomobiller üzerinde de yapılmıştır. General Motors bulanık mantık yordamıyla çalışan bir vites kutusu tasarlamıştır. Nissan, bulanık mantıkla işleyen ABS fren sistemi, bulanık bir vites sistemi, bir de bulanık yakıt enjektörü patenti almıştır. Ana karttaki bir mikroişlemcide saklı bir dizi bulanık kural yakıt akışını düzenlemektedir. Algılayıcılar valf ayarını, manifold borusu basıncını, radyatör suyu sıcaklığını ve motorun devir sayısını ölçmektedir. İkinci bir bulanık mantık kural kümesi ise motorun bir dakikadaki dönme sayısını, su sıcaklığı ve oksijen yoğunluğuna göre makinenin ateşleme zamanını ayarlamaktadır (Alıcı ve Karatepe, 2002).

Bulanık mantıkta karar verme süreci şu şekilde işlemektedir (Şekil 5): Birinci aşamada veriler/değerler bulanıklaştırılır (fuzzification), ikinci aşama bulanık karar verme aşamasıdır (netlik yoktur), üçüncü ve son aşama durulaştırma/berraklaştırma (defuzzification)'dır. Eğer sayısal çıktılar bir işlem yapılması için (komut/veri olarak) bir sisteme gönderilecekse, makine dilinde (ikili sistem) olması gerekmektedir, durulaştırma/berraklaştırma işlemi bunun için gereklidir. Birinci aşama olan bulanıklaştırma aşaması, elemanın üyelik fonksiyonundaki yerini kesin olmayan hatlarla belirlemedir. Örneğin: 22 yaşında olan birisi, kısmi bir oranda “yetişkin”, büyük oranda da “genç” kümesinin elemanıdır. Bu durum yüzde olarak da belirtilebilir: %20 “yetişkin”, %80 “genç” vb. İkinci aşama olan bulanık karar verme aşaması, ilk aşamaya benzer ve mantık çerçevesi içerisinde sınıflamayı biraz daha daraltır. *IF <bulanık mantık> THEN <bulanık mantık>* şeklinde ifade edilebilir. Üçüncü aşama olan durulaştırma/berraklaştırma aşaması ise makine dilinin anlayabilmesi için sözel değerlerin tekrar sayısal değerlere/değer aralıklarına çevrilmesi sürecidir. Durulaştırma işlemleri çeşitli yöntemler ve fonksiyonlar

kullanılarak yapılmaktadır (ör: gravity, ağırlık merkezi fonksiyonları vb.). Genel olarak ağırlık merkezi dikkate alınır (çizgi altında kalan kısımların ağırlık merkezi matematiksel bir formülle bulunur).

Şekil 5. Bulanık Karar Verme Sisteminin Yapısı

Kaynak: Yılmaz'dan Akt: Tektaş, 2014

Bulanık mantık işleminin amaçları, işlem süreci şu şekilde işlemektedir (Bıyıklı, 2016):

Bulanık Mantık İşleminin Amaçları;

- Girdi değişkenlerinin bulanıklaştırılması [fuzzification]
- Bulanık operatörlerinin seçimi, üyelik fonksiyonu tanımlama
- Bulanıklığın çözülmesi ile bulanıksızlaştırma [defuzzification]

Bulanık Mantık İşlem Süreci;

- Fuzzification (bulanıklaştırma)
- Defuzzification (netleştirme/durulaştırma)
- Tanımlama (bulanık önermeyi işleme)

Denetleyici durum değişkenlerini bir bulanık kümeye dönüştürme işlemi bulanıklaştırma olarak isimlendirilir. Çıkarım biriminden alınan denetim değerlerinin kesin çıkış ve sayısal değerlere dönüştürme işlemi durulaştırma olarak isimlendirilir (Özek ve Sinecen, 2004, s. 355-356).

Bilgisayar ile bulanık mantık çözümünde öncelikle üyelik fonksiyonları oluşturularak VE/VEYA operatörlerinden biri seçilerek uygulanacak işlem belirlenir. Eğer VE operatörü seçilir ise üyelik fonksiyonlarının küçük değeri, VEYA operatörü seçilir ise üyelik fonksiyonlarının büyük değeri alınarak çözüm alanı oluşturulur. İkinci aşamada ise, bulanık kümelere uygulanacak kurallar belirlenerek dilbilimsel kurallar sayısal sembollere dönüştürülür. Son aşamada, netleştirmede (defuzzification) elde edilen tüm sonuçlar birleştirilerek tek bir sayısal bir sembol ile gösterilir.

Bulanık Mantıkta Sözel Değişkenler

Sözel değişkenler, kelimeler veya cümleler ile durumun tanımlanmasıyla açıklanabilir. (Cascales ve Lamata, 2007'den Akt: Bıyıklı, 2016, s. 34). Bulanık mantık denetleyici uygulanırken sistemin matematiksel modellenmesi şart değildir. Sözel ifadelerin bilgisayara aktarılması matematiksel bir temele dayanmaktadır. Bu matematiksel temel, “bulanık kümeler kuramı” ve “bulanık mantık yaklaşımı” olarak adlandırılır. Bulanık mantık yaklaşımı, bilinen klasik mantık gibi (0,1) olmak üzere iki seviyeli değil, [0,1] aralığında çok seviyeli işlemleri ifade etmektedir (Elmas, 2003'den Akt: Kuşçu, 2007).

Bulanık Mantığın Uygulama Örnekleri

Bulanık mantığın gelecekteki uygulama sahaları, daha da genişleyecek gibi gözükmektedir. Şeker hastaları için vücuttaki insülin miktarını ayarlayarak yapay bir pankreas görevi yapan minik yapıların üretiminde, prematüre doğumlarda bebeğin ihtiyaç duyduğu ortamı devam ettiren sistemlerin hazırlanmasında, suların klorlanmasında, kalp pillerinin üretiminde, oda içindeki ışığın miktarının ayarlanmasında ve bilgisayar sistemlerinin soğutulmasında bulanık mantık çok şeyler vaat etmektedir (Tektaş, 2014).

Bulanık mantığın kullanıldığı ürün, firma ve bulanık mantığın rolü aşağıdaki tabloda (Tablo 2) verilmiştir. İlgili tabloda “Bulanık Mantığın Rolü” sütunu incelendiğinde, birçok uygulamanın mühendislik alanlarında geliştirildiği görülebilmektedir. 90'lı yıllarda bulanık mantığın henüz beşeri ve sosyal bilimler alanlarında kullanılmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 2. Bulanık Mantığın Kullanıldığı Ürün, Firma ve Bulanık Mantığın Rolü

ÜRÜN	FİRMA	BULANIK MANTIĞIN ROLÜ
Klima	Hitachi, Mitsbishi, Sharp, Matsushita	Belirlenen derece doğrultusunda dengeyi sağlayarak, az güç harcaması
Fotokopi Makinesi	Canon	Voltajı, çekilen resmin yoğunluğuna sıcaklığa ve neme göre ayarlamayı sağlaması
Asansör Kontrolü	Fujitec, Mitsubishi Toshiba	Yolcu trafiğini ayarlayarak bekleme zamanını azaltmayı sağlaması
Tost Makinesi	Sony	Ekmeğin çeşidine göre pişirme zamanını ve pişirme opsiyonunu ayarlamayı sağlaması
Mikrodalga Fırın	Hitachi, Sanyo, Sharp, Toshiba	Gücü dengede kullanarak pişirme stratejisini iyi ayarlamayı sağlaması
Fotoğraf Makinesi	Canon, Minolta	Otomatik olarak görüş alanına giren objelere odaklanmayı sağlaması
Buzdolabı	Sharp	Yiyeceklerin soğutma zamanın ayarlayarak bozulmayı engellemesi
Kamera	Canon, Sanyo	Otomatik olarak odaklanmayı ve ışığı ayarlamayı sağlaması
Çamaşır Makinesi	Hitachi,	Çamaşırın kirliliğine göre motorun dönüş hızını ve suyun emilimini ayarlamayı sağlaması
Nemlendirici	Casio	Odadaki nemlilik durumuna göre odaya buhar vermeyi ayarlamayı sağlaması
Araba Motoru	Nissan	Oksijen, Sıcaklık, Motor Basıncına göre yakıt enjeksiyonunu ayarlamayı sağlaması
Automatik Sürüş	Honda, Nissan, Subaru	Motor hacmi, sürüş stili ve yol durumuna göre vites ayarlarını otomatik seçmeyi sağlaması
Elektronik Sözlük	Epson	Bir kalem büyüklüğünde birimiyle otomatik olarak kelimeyi algılamayı sağlaması
Sağlık Yönetimi Sistemi	Omron	500'den fazla bulanık mantık komutu ile çalışanların sağlık ve kondisyon seviyesini ayarlamayı sağlaması

Kaynak: Kosko, 1993'ten Akt: Erdal, 2008, s.18

İşletme/İktisat Alanında Bulanık Mantık

Bulanık mantığın finans alanında kullanılmaya başlanması 2000'li yılların başlarına dayanmaktadır. Bu yeni alan genellikle hisse senedi fiyat tahmini, finansal risk analizi, portföy oluşturma gibi konularda karar destek mekanizması olarak kullanılmaktadır. Teknik analiz yöntemi, geçmiş fiyat hareketlerinin gelecekte de devam edeceği varsayımına dayanarak fiyatların gelecekte alacağı yön hakkında tahminlerde bulunur. Geleceğin belirsizlik içermesi, buna karşılık bulanık mantığın belirsizlik içeren olayların modellenmesindeki başarısı bu iki alanın birlikte kullanılmasını akıllara getirmektedir. Finansal yönetimde, teknik analiz

yönteminin bulanık mantık yaklaşımı ile kullanıldığı sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır (Birgili, Sekmen ve Esen, 2013).

Performans Değerlendirmede Bulanık Mantık

Bulanık mantığın eksik verilerle de çalışabiliyor olması hesaplamalarda esneklik ve avantajlar sağlamaktadır. Bulanık mantık yaklaşımı, belirsizliğin, doğruluk ölçütünün keskin bir şekilde tanımlanmamasından kaynaklanan durumlardaki problemlerle uğraşmak için doğal bir yol sağlar (Kuşçu, 2007, s. 2-3). Bulanık mantık yaklaşımı, kişi davranışı ve performans analizi gibi lineer olmayan uygulamalarda kullanılmak için oldukça elverişlidir.

Yapay Zekâ ve Bulanık Mantık

Karmaşık problemler, sezgisel yöntemlerle bilgisayar yardımıyla çözülebilmektedir (Öztemel, 2003'ten Akt: Aytaç, 2011, s. 71). Bilgisayarlara, bu özellikleri kazandıran ve bu yeteneklerin gelişmesine katkı sağlayan/yardımcı olan çalışmalar ise, “yapay zekâ” olarak bilinmektedir. Yapay zekâ alanında 1970'lere kadar çeşitli çalışmalar yapılmış fakat makineler insan gibi düşünebilme yeteneği kazandırılmadığı için hayal kırıklığı ile sonuçlanmıştır. 1965 yılında Lütfi Zadeh, “Bulanık Kümeler” makalesini yayınladıktan sonra, makineler için insan gibi düşünebilme fırsatı doğmuştur. Buradaki, insan gibi düşünebilme tabirini, tam olarak insan gibi düşünebilme değil fakat ona yaklaşma olarak algılayabiliriz. Bu tarihten sonra yapay zekâ kavramına ait çalışmalar yeniden hız kazanmış ve diğer alanların da desteğini alarak bugünkü haline kavuşmuştur. Literatürde yapay zekâ kavramının altında birçok dal bulunmaktadır. Bunlar genel olarak şu şekilde sınıflandırılabilir (Birgili, Sekmen ve Esen, 2013); bulanık mantık, yapay sinir ağları, uzman sistemler, makine zekâsı, genetik algoritmalar, genetik programlama, örüntü tanıma, doğal dil işleme, konuşma sentezi ve çoklu örnekle öğrenme.

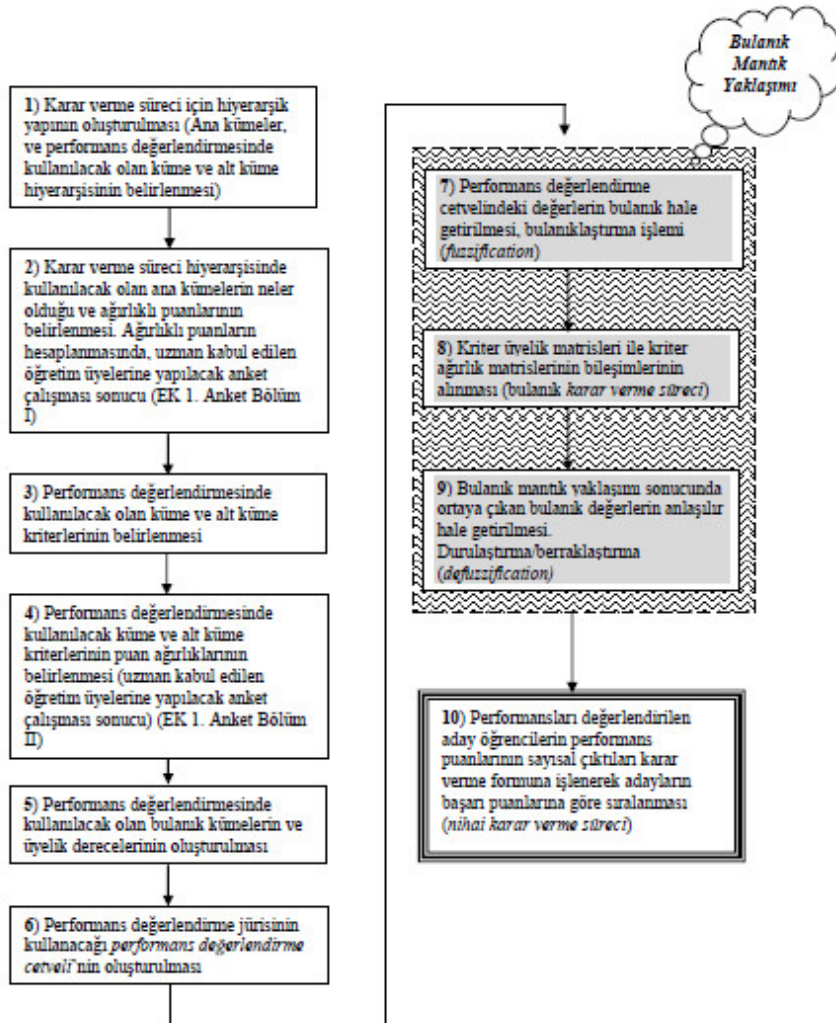
Yöntem

(Yeni) Model Oluşturma

Üniversitelerdeki sınavlardan çok yüksek notlar alan bir öğrenci, iş hayatında ya da akademik hayatta yeterince sosyal bir kişiliğe ya da yaratıcı ve analitik düşünme becerilerine sahip olmadığı için başarısız olabilmektedir. Bu yüzden “başarılı öğrenciyi belirleme kriterleri” üzerinde çok fazla araştırma yapılması gerekmektedir (Çiçekli ve Karaçizmeli, 2013).

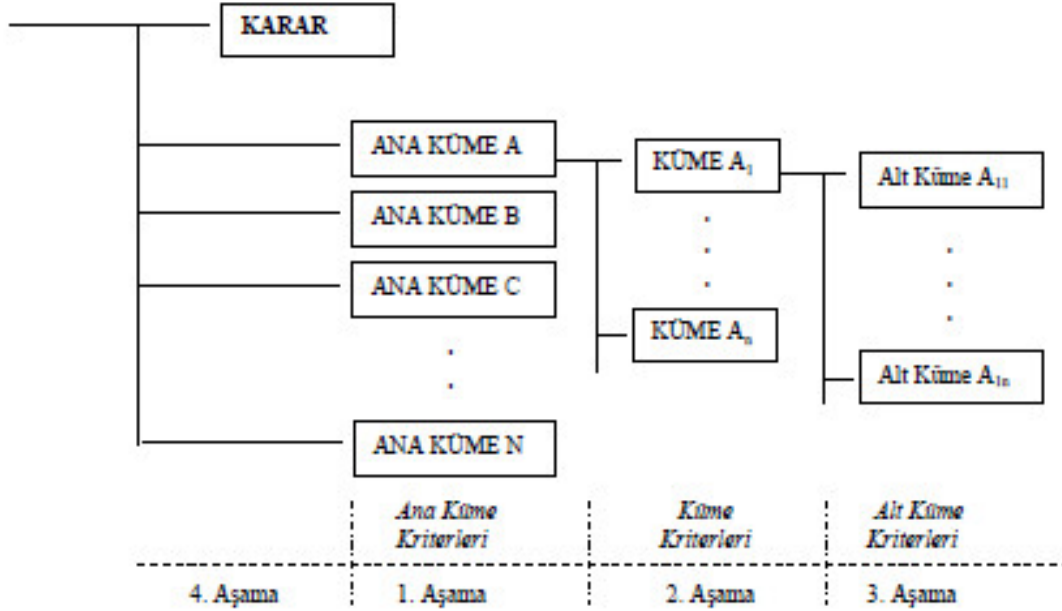
Bu çalışma için model oluşturmada temel önerimiz lisansüstü başvurusunda bulunabilmek için üniversitenin belirlemiş olduğu temel kriterlerden ALES puanının, YÖK'ün Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliğinde yer aldığı şekliyle en çok 55 puan olarak kalmasıdır. Buradaki en önemli gerekçe, ALES sınavında yetersiz (?) olan adayın, başvuru dahi yapamayıp, sonraki aşamaya çağrılan adaylar içerisinde yer alamayacak olmasıdır. Adayın diğer özellikleri (performans kriterleri) hiçbir şekilde değerlendirmeye alınmadan aday elenmiş olacaktır. Bu durum bu araştırma modeli için ön şart olmasa da, tercih sebebidir. Bu çalışmada

model (Şekil 6) oluşturulduktan sonra, karar verme sürecinde kullanılacak olan ana kriterlerden biri olan performans kriterlerinin neler olduğu belirlenip, belirlenen bu kriterlere ait puan ağırlıkları Giresun Üniversitesi işletme ABD öğretim üyelerine (toplam 11 öğretim üyesine) uygulanmış olan anket sonuçları dikkate alınarak oluşturulmuştur. Anket uygulamasında Sabit Toplamalı Ölçek kullanılmıştır. Sabit Toplamalı Ölçek: Toplamı 100 olacak şekilde katılımcılara sunulan şıklara belirli kriterlere göre dağılımın yapıldığı ölçektir (Gürbüz ve Şahin, 2016, s. 182). Performans kriterlerine göre öğrencilerin jüriden almış olduğu notların ağırlıklı ortalamaları bulanık mantık yaklaşımı ile değerlendirilerek sayısal çıktılar olarak diğer ana kriterlere eklenmiştir. Ana kriterlerin matematiksel ortalaması ile genel başarı sıralaması yapılmıştır. Öğrenci seçiminde kullanılması düşünülen bulanık mantık yaklaşımı ve performans değerlendirme modeli akış şeması Kuşçu (2007, s. 44)'nın çalışmasından uyarlanarak şu şekilde oluşturulmuştur (Şekil 6). Görüleceği üzere süreç toplam on ayrı adımdan oluşmaktadır. Yapıların oluşturulması ve içerikleri başlıklar halinde aşağıda ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

Şekil 6. Bulanık Mantık Yaklaşımı ve Performans Değerlendirme Modeli Akış Şeması

Karar verme süreci için kullanılacak olan hiyerarşi yapısı; ana kümeler ve performans değerlendirmesinde kullanılacak olan küme ve alt kümelerden oluşmaktadır. Bu yapı, şekil olarak aşağıdaki gibidir (Şekil 7). Dört farklı aşama ve üç farklı küme kriteri (ana küme kriteri, küme kriteri ve alt küme kriteri) bulunmaktadır. Her ana küme'nin küme ve alt kümelerinin olması zorunlu değildir, yalnızca kendisinden de oluşabilir. Aynı durum kümeler için de geçerlidir.

Şekil 7. Karar Verme Sürecinde Hiyerarşik Yapı

1. Aşama: Karar verme sürecinde kullanılacak olan *ana küme* kriterlerini belirlemekten oluşmaktadır (Bu çalışma için; ALES Puanı, Yabancı Dil Puanı, Mezuniyet Notu ve Performans Puanı kullanılmıştır). **2. Aşama:** *Ana kümelere* ait *küme* kriterlerini belirlemekten oluşmaktadır (Her *ana küme* için *küme* belirlemek zorunlu değildir. Bu çalışmada yalnızca performans *ana kümesi* altında sözlü ve yazılı sınavı *küme* tanımlanmıştır). **3. Aşama:** *Kümelere* ait *alt küme* kriterlerini belirlemekten oluşmaktadır (her *küme* için *alt küme* belirlemek zorunlu değildir. Bu çalışmada yalnızca sözlü küme kriteri için on iki adet *alt küme* kriteri tanımlanmıştır). **4. Aşama:** Karar verme (puanların hesaplanması) aşamasıdır.

Karar verme süreci hiyerarşisinde kullanılacak olan ana kümelerin neler olduğu ve ağırlıklı puanlarının belirlenmesi (Adım-2)

Karar verme süreci hiyerarşisinde kullanılacak olan ana kümelerin neler olduğu ve ağırlıklı puanlarının belirlenmesinde, kullanılmakta olan mevcut sistem temel alınmış olup (Tablo 1), buna ek olarak mevcutta kullanılan yazılı ve sözlü sınavları, performans kriterleri ana kümesi olarak değiştirilmiş, ayrıca ek olarak sözlü sınavına performans alt kriterleri getirilmiştir. Ana kümelerin puan ağırlıkları, uzman kabul edilen öğretim üyelerine (Giresun Üniversitesi İİBF İşletme ABD öğretim üyeleri) yapılan anket çalışması (Ek-1, Anket Bölüm II) sonucuna göre

belirlenmiştir (Tablo 3). Ölçme aracı olarak kullanılan anket formu öğretim üyelerine verilerek, kendi fikir ve görüşleri doğrultusunda ağırlık oranlarının belirlenmesi istenmiştir. Tüm formlardan elde edilen sonuçların aritmetik ortalaması alınarak tablo şu şekilde oluşturulmuştur:

Tablo 3. Genel Değerlendirmede Kullanılacak Ana Küme Kriterleri ve Puan Ağırlıkları

	Ağırlık Oranı (%100)
ALES PUANI	%28,64
YDS PUANI (Yabancı Dil Sınavı)	%28,64
DİPLOMA NOTU (Lisans veya Yüksek Lisans)	%16,82
PERFORMANS NOTU	%25,90

Performans değerlendirmesinde kullanılacak olan küme ve alt küme kriterlerinin belirlenmesi (Adım-3)

Performans değerlendirmesinde, mevcutta kullanılmakta olan yazılı ve sözlü sınavları, performans ana kümesine yazılı ve sözlü kümeleri olarak yerleştirilmiş ve bunlardan “sözlü sınav” kümesine de ayrıca alt küme kriterleri getirilmiştir (Ek-3). Kriter sayısının, jüri üyeleri tarafından, özellikle sözlü sınavlarda (mülakatlarda) seri bir şekilde ve her bir öğrenci için yapılması gerektiğinden, çok yorucu olmaması ve gerçek düşüncelerin beyan edilebilmesi için seçilen kriter toplam sayısının 20’den fazla olmaması önerilmektedir. Burada seçilen on iki adet alt küme kriteri Modelin anlaşılabilirliği açısından araştırmacı tarafından İK alımında kullanılan bazı genel kriterlerden seçilmiş olup, daha uygun olduğu düşünülen kriterleri ile yeniden düzenlenebilir. Sözlü sınav alt kriterlerinin Jüri tarafından değerlendirilmesi sayısal değil sözel olarak ifade edilecektir. Beşli Likert ölçeği kullanılacaktır (“çok kötü”, “kötü”, “orta”, “iyi” ve “çok iyi”).

Performans değerlendirmesinde kullanılacak ana küme ve küme kriterlerinin puan ağırlıklarının belirlenmesi (Adım-4)

Performans değerlendirmesinde kullanılacak ana küme ve küme kriterlerinin puan ağırlıklarının belirlenmesi, uzman kabul edilen öğretim üyelerine (Giresun Üniversitesi İİBF İşletme ABD öğretim üyeleri) yapılmış olan anket çalışması sonucu (Ek-1, Anket Bölüm I,II) belirlenmiştir. Ölçme aracı olarak kullanılan anket formu öğretim üyelerine verilerek, kendi fikir ve görüşleri doğrultusunda ağırlık oranlarının belirlenmesi istenmiştir, her gurubun kendi içinde toplam 100 puan olarak hesaplanması istenmiştir. Tüm formlardan elde edilen sonuçların aritmetik ortalaması alınarak tablo şu şekilde oluşturulmuştur (Tablo 4).

Tablo 4. Performans Değerlendirmede Kullanılacak Küme ve Alt Küme Kriterleri ve Puan Ağırlıkları

Performans Kriterleri	Ağırlık Oranı
Yazılı Sınav	%57,27
Sözlü Sınav	%42,73

SPK Kriterleri	Ağırlık Oranı	Alt Küme Kriterleri	Ağırlık Oranı
SPK* Grup I	%26,55	SPK11 Kılık-Kıyafet SPK12 İletişim Kibarlığı SPK13 Aktif Dinleme (Dikkatini Verme, Dikkatini Toplama) SPK14 Sözlü Kavrama, Sözel İfade Yetisi	%13,18 %17,73 %27,73 %41,36
SPK Grup II	%43,18	SPK21 Alan Bilgisi (Jüri Sorularına Verilen Cevap Yeterliliği) SPK22 Bilgisayar, Teknoloji Bilgisi SPK23 Yabancı Dil Bilgisi SPK24 Referans Mektupları	%45,00 %16,82 %27,27 %10,91
SPK Grup III	%30,27	SPK31 Alan (iş) Tecrübe ve Deneyimleri SPK32 Alan İle İlgili Güncel Bilgilere Hakimiyeti SPK33 Alan Dışı Güncel (aktüel) Konulara Olan Yeterliliği SPK34 Yurtdışı Deneyimleri (İş, Gezi, Turizm vb)	%30,45 %37,27 %18,64 %13,64

*SPK: Sözlü Sınav Performans Kriterleri

Yazılı ve sözlü sınavı ağırlık oranları toplamı %100 edecek şekilde, 4'er alt küme kriterinden oluşan grup puanlaması kendi içinde toplam %100 edecek şekilde, yine 3 grubun (SPK Kriterleri sütunu) puanlaması toplamda %100 edecek şekilde düzenlenmiştir.

Tablo 5. Performans Değerlendirmede Kullanılacak Küme ve Alt Küme Kriterlerinin

Puan Ağırlıkları (0-1 aralığına göre)

Performans Kriterleri	Ağırlık Oranı
Yazılı Sınav	0,57
Sözlü Sınav	0,43

SPK Kriterleri	Ağırlık Oranı	Alt Küme Kriterleri	Ağırlık Oranı
SPK* Grup I	0,27	SPK11 Kılık-Kıyafet SPK12 İletişim Kibarlığı SPK13 Aktif Dinleme (Dikkatini Verme, Dikkatini Toplama) SPK14 Sözlü Kavrama, Sözel İfade Yetisi	0,13 0,18 0,28 0,41
SPK Grup II	0,43	SPK21 Alan Bilgisi (Jüri Sorularına Verilen Cevap Yeterliliği) SPK22 Bilgisayar, Teknoloji Bilgisi SPK23 Yabancı Dil Bilgisi SPK24 Referans Mektupları	0,45 0,17 0,27 0,11
SPK Grup III	0,30	SPK31 Alan (iş) Tecrübe ve Deneyimleri SPK32 Alan İle İlgili Güncel Bilgilere Hakimiyeti SPK33 Alan Dışı Güncel (aktüel) Konulara Olan Yeterliliği SPK34 Yurtdışı Deneyimleri (İş, Gezi, Turizm vb)	0,30 0,37 0,19 0,14

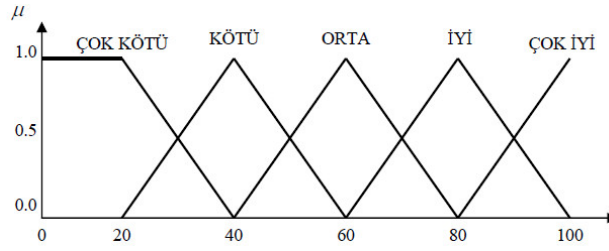
*SPK: Sözlü Sınav Performans Kriterleri

Tablo 4'deki yüzdelik ağırlıklar Tablo 5'de [0-1] aralığına çevrilirken virgülden sonrasına yuvarlama yapılmıştır.

Performans değerlendirilmesinde kullanılacak olan bulanık kümelerin ve üyelik derecelerinin oluşturulması (Adım-5)

Bulanık mantık, doğal dilsel tanımlamaları, matematiksel modeller yardımıyla karar verme algoritmalarına dönüştüren bir yaklaşımdır. Bulanık mantık yaklaşımının temeli, üyelik işlevlerinden ortaya çıkarılan dilsel değişkenlerin oluşturduğu girişleri karar verme sürecinde kullanılmaktadır (Kuşçu, 2007, s. 54-55). Bu çalışmada (öğrencilere yönelik performans değerlendirilmede) kullanılacak olan dilsel ölçme araçları “çok kötü”, “kötü”, “orta”, “iyi” ve “çok

iyi” şeklinde uygulanacaktır. Bu dilsel ölçme değerlerinin eşit aralıklı (interval) dizilişleri ve bulanık küme yaklaşımı Şekil 8’de gösterilmiştir.

Şekil 8. Bulanık Mantık Kümesi Dilsel Ölçme Aralığı

Performans değerlendirme jürisinin kullanacağı performans değerlendirme cetveli'nin oluşturulması (Adım-6)

Jürinin performans değerlendirmesinde kullanacağı cetvel (Ek-2)'deki gibi oluşturulmuştur. Her bir öğrenci, her bir performans (alt küme) kriterleri için dilsel değişkenlerle (“çok kötü”, “kötü”, “orta”, “iyi” ve “çok iyi”) puanlandırılırlar.

Performans değerlendirme cetvelindeki değerlerin bulanık hale getirilmesi, bulanıklaştırma işlemi (fuzzification) (Adım-7)

Toplam 5 kişiden oluşan değerlendirme jürisinin olduğunu varsayarak, her bir jürinin vermiş olduğu puan ağırlığı (0-1 arası için) 0.2 ye denk gelecektir. Buradan hareketle, örneğin (x) kriterin değerlendirilmesinde iki jüri üyesinin “orta” değerlendirmesinde bulunmuş olduğunu varsayarsak, öğrencinin (x) kriteriyle ilgili puanı $(2 \times 0.2) = 0.4$ olacaktır. Örnek teşkil etmesi açısından beş kişiden oluşan jüri üyelerinin herhangi bir öğrenciye ait SPK Grup-I değerlendirmesinin şöyle oluştuğunu varsayalım ve tablo (Tablo 6) üzerinde bulanıklaştırma değerlerini yazalım.

Tablo 6. Jüri Üyelerinin SPK-Grup I Kriterlerine Vermiş Olduğu Puanların Bulanıklaştırılması

SPK Grup-I Alt Kriterleri	Çok Kötü	Kötü	Orta	İyi	Çok İyi	Jüri Üye Sayısı
SPK11 Kılık-Kıyafet	1 (0.2)	1 (0.2)	2 (0.4)	0 (0.0)	1 (0.2)	5
SPK12 İletişim Kibarlığı	1 (0.2)	0 (0.0)	1 (0.2)	2 (0.4)	1 (0.2)	5
SPK13 Aktif Dinleme (Dikkatini Verme, Dikkatini Toplama)	0 (0.0)	2 (0.4)	2 (0.4)	1 (0.2)	0 (0.0)	5
SPK14 Sözlü Kavrama, Sözel İfade Yetisi	1 (0.2)	1 (0.2)	3 (0.6)	0 (0.0)	0 (0.0)	5

Yukarıdaki tabloda (Tablo 6) SPK-Grup I Alt Kriterleri için oluşturulan bulanık değerler üyelik kümeleri (S_{1x}) olarak (1.2)'de, bulanık ilişki matrisi olarak ise (1.3)'de verilmiştir:

$$\begin{aligned}
 S_{11} &= (0.2 \quad 0.2 \quad 0.4 \quad 0.0 \quad 0.2) \\
 S_{12} &= (0.2 \quad 0.0 \quad 0.2 \quad 0.4 \quad 0.2) \\
 S_{13} &= (0.0 \quad 0.4 \quad 0.4 \quad 0.2 \quad 0.0) \\
 S_{14} &= (0.2 \quad 0.2 \quad 0.6 \quad 0.0 \quad 0.0)
 \end{aligned} \tag{1.2}$$

$$S = \begin{pmatrix} S_{11} \\ S_{12} \\ S_{13} \\ S_{14} \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} \text{Çok} & & & & \text{Çok} \\ \text{Kötü} & \text{Kötü} & \text{Orta} & \text{İyi} & \text{İyi} \\ 0.2 & 0.2 & 0.4 & 0.0 & 0.2 \\ 0.2 & 0.0 & 0.2 & 0.4 & 0.2 \\ 0.0 & 0.4 & 0.4 & 0.2 & 0.0 \\ 0.2 & 0.2 & 0.6 & 0.0 & 0.0 \end{pmatrix} \begin{matrix} \text{Kılık-Kıyafet} \\ \text{İletişim Kibarlığı} \\ \text{Aktif Dinleme} \\ \text{Sözlü Kavrama, Sözel İfade Yetisi} \end{matrix} \quad (1.3)$$

Kriter üyelik matrisleri ile kriter ağırlık matrislerinin bileşimlerinin alınması (bulanık karar verme süreci) (Adım-8)

Sözlü Performans Kriterlerinden *SPK Grup I* için alt kriterler; “kılık-kıyafet”, “iletişim kibarlığı”, “aktif dinleme (dikkatini verme, dikkatini toplama)” ve “sözlü kavrama, sözel ifade yetisi” puan ağırlıkları (yapılan anket çalışması sonucuna göre) Tablo 6’da verilmişti. Bu tablodaki verilerden yararlanarak *SPK Grup I* kriterlerinin ağırlık matrisleri şu şekilde oluşmaktadır (1.4).

$$A = [0.13 \quad 0.18 \quad 0.28 \quad 0.41]$$

(1.4)

(1.3)’deki S ve (1.4)’deki A matrisleri bileşiminden yararlanarak D değerlendirme matrisi ($D=A \circ S$) şu şekilde (1.5) oluşmaktadır.

$$D = [0.13 \quad 0.18 \quad 0.28 \quad 0.41] \circ \begin{pmatrix} 0.2 & 0.2 & 0.4 & 0.0 & 0.2 \\ 0.2 & 0.0 & 0.2 & 0.4 & 0.2 \\ 0.0 & 0.4 & 0.4 & 0.2 & 0.0 \\ 0.2 & 0.2 & 0.6 & 0.0 & 0.0 \end{pmatrix} \quad (1.5)$$

$$D = [(0.13 \wedge 0.2) \vee (0.18 \wedge 0.2) \vee (0.28 \wedge 0.0) \vee (0.41 \wedge 0.2) \\ (0.13 \wedge 0.2) \vee (0.18 \wedge 0.0) \vee (0.28 \wedge 0.4) \vee (0.41 \wedge 0.2) \\ (0.13 \wedge 0.4) \vee (0.18 \wedge 0.2) \vee (0.28 \wedge 0.4) \vee (0.41 \wedge 0.6) \\ (0.13 \wedge 0.0) \vee (0.18 \wedge 0.4) \vee (0.28 \wedge 0.2) \vee (0.41 \wedge 0.0) \\ (0.13 \wedge 0.2) \vee (0.18 \wedge 0.2) \vee (0.28 \wedge 0.0) \vee (0.41 \wedge 0.0)] \quad (1.6)$$

$$D = [(0.13 \vee 0.18 \vee 0.0 \vee 0.41) \\ (0.13 \vee 0.0 \vee 0.28 \vee 0.2) \\ (0.13 \vee 0.18 \vee 0.28 \vee 0.41) \\ (0.0 \vee 0.18 \vee 0.2 \vee 0.0) \\ (0.13 \vee 0.18 \vee 0.0 \vee 0.0)] \quad (1.7)$$

$$D = \begin{matrix} \text{Çok} & & & & \text{Çok} \\ \text{Kötü} & \text{Kötü} & \text{Orta} & \text{İyi} & \text{İyi} \\ 0.41 & 0.28 & 0.41 & 0.2 & 0.18 \end{matrix} \quad (1.8)$$

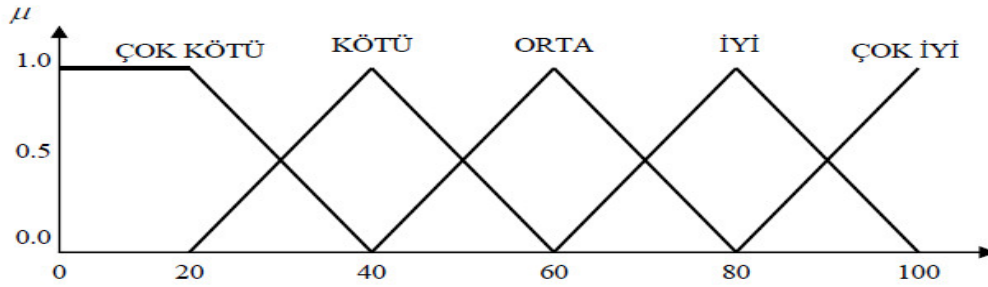
Bulanık mantık yaklaşımı sonucunda ortaya çıkan bulanık değerlerin anlaşılır hale getirilmesi. Durulaştırma/berraklaştırma (defuzzification) (Adım-9)

Lisansüstü öğrenci alımlarında sözel performans kriterlerinin SPK Grup I (dört alt kriteri) (1.8)'de gösterildiği üzere 1X5'li matris şeklinde ifade edilmiştir. Bu ifade bulanık (fuzzification) bir ifade olduğundan, Şekil 9'daki Dilsel Değişikliklerden (Linguistic Variables) oluşan bulanık mantık kümelerinden yararlanılarak durulaştırma/berraklaştırma (defuzzification) işlemi gerçekleştirilir. Berraklaştırma işlemlerinde en çok kullanılan yöntemler şunlardır:

- Maksimum Üyelik Yöntemi (Max Membership Method)
- Ağırlık Merkezi Yöntemi (Center of Gravity Method)
- Ağırlıklı Ortalama Yöntemi (Weighted Average Method)
- Maksimumların Ortalaması Üyelik Yöntemi (Mean-Max Membership Method)

Bu çalışmada kullanılan yöntem, literatürde en çok kullanılan berraklaştırma yöntemlerinden birisi olan "Ağırlık Merkezi Yöntemi"dir ve matematiksel ifadesi şu şekildedir (1.9):

$$Z^* = \frac{\sum \mu(\bar{z}) \cdot \bar{z}}{\sum \mu(\bar{z})} \quad (1.9)$$

Şekil 9. Bulanık Mantık Kümesi Dilsel Ölçme Aralığı

Berraklaştırma yöntemlerinden birisi olan "Ağırlık Merkezi Yöntemi"ne göre bu çalışmadaki hesaplama şu şekilde yapılmıştır:

$$Z^* = \frac{\sum \mu(\bar{z}) \cdot \bar{z}}{\sum \mu(\bar{z})}$$

$$Z^* = \frac{(0.41) \cdot 20 + (0.28) \cdot 40 + (0.41) \cdot 60 + (0.2) \cdot 80 + (0.18) \cdot 100}{0.41 + 0.28 + 0.41 + 0.2 + 0.18}$$

$$z^* = \frac{8.2 + 11.2 + 24.6 + 16 + 18}{1.48}$$

$$z^* = \frac{78}{1.48} = 52.70$$

Lisansüstü öğrenci alımlarında sözel performans kriterlerinin SPK Grup I (dört alt kriteri) için berraklaştırma işlemi sonucunda puan **52.70** olarak bulunmuştur.

Performansları değerlendirilen aday öğrencilerin performans puanlarının sayısal çıktıları karar verme formuna işlenerek adayların başarı puanlarına göre sıralanması (nihai karar verme süreci) (Adım-10)

Yukarıda açıklandığı şekliyle, SPK Grup I için kullanılan bu yöntem, çalışmada gösterildiği şekliyle diğer Gruplar (SPK Grup II ve SPK Grup III) için de aynı yöntemle hesaplanarak, Gruplara ait ağırlıkları ile çarpılarak performans puanı olarak *karar ağacında* (Ek-3) ilgili alana yerleştirilerek öğrenciye ait genel başarı puanı ve sıralaması belirlenir.

Bulgular ve Sonuç

İlk bakışta matematik ve mühendislik alanının bir konusu gibi gözükse de, bu çalışmada daha önce de bahsedildiği üzere, görmekteyiz ki onlarca değişik ve birbiriyle çokta ilişkilendirilemeyecek gibi gözükken alanlarda bulanık mantık kullanılabilir. Buradan hareketle iktisat ve işletme alanlarında da rahatlıkla kullanılabilmesini söyleyebiliriz. İşletmelerde hızlı ve doğru karar alabilme, insan kaynakları yönetimi, stratejik yönetim, verimlilik, enerji tasarrufu, maliyetleri azaltma gibi birçok alanda etkili olacağı düşünülmektedir. Gerçek yaşama uygun olarak, sözel ifadelerle tanımlanabilecek (çok net olmayan) durumların çeşitli süreçlerden geçirilerek bulanık mantık yardımıyla yorumlanması özellikle yapay zekâ alanında makinelerle insan gibi düşünebilme özelliği kazandırması açısından oldukça dikkate değer bir konu olarak ele alınmaktadır. Bulanık mantığın ayırt edici ve avantajlı yanlarını şu şekilde ifade etmek mümkün gözükmektedir: Bulanık mantık sözel ifadelerle dayanan ve insanın düşünme tekniğine yakın bir sistem ortaya koymaktadır, diğer uzman sistemlere göre daha esnek yapıdadır, kurallar arasındaki anlam çakışması ve iki anlamlılık gibi problemlerin üstesinden gelebilir, yapay sinir ağları temelindeki sistemlere göre çözümlene kabiliyeti daha yüksektir. Bulanık mantık temelinde oluşturulan ticari sistemler, yine sistem tarafından üretilen ticari önerilerin açıklanmasına yatkındır (Birgili, Sekmen ve Esen, 2013). Günümüz teknolojilerinde makineden makineye iletişim, nesnelerin interneti gibi konular oldukça popülerdir ve ayrıca çok daha yeni olan endüstri 4.0 ise çatı kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Endüstri 4.0 kavramı aslında otomasyon/robotik sistemlerin ilgili tüm makinelerle/bilgisayar ve aparatlarla iletişim kurmasını (veri aktarımı) ve bunu yorumlamayı yapay zekâ düzeyinde gerçekleştirmeyi

hedeflemektedir. Bu çalışmaya paralel olarak, Endüstri 4.0 ile yapay zekâ arasına bulanık mantık uygulamalarının yerleştirilmesinin uygun olacağı düşünülmekte ve ileriki çalışmalarda bu üç konunun birlikte ele alınması faydalı olacaktır. Araştırmada elde edilen önemli bulgulardan bir diğeri ise, Giresun Üniversitesi İşletme ABD Lisansüstü Öğrenci Alımları için mevcutta kullanılmakta olan genel kriter ağırlıklarının (Tablo 1), Bölüm öğretim üyelerinin katılımıyla gerçekleştirilmiş olan ankete verdikleri kişisel puanlamaların ağırlık ortalaması (Tablo 3) karşılaştırıldığında şu sonuç (Tablo 7) karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 7. Giresun Üniversitesi İşletme ABD Lisansüstü Öğrenci Alımlarında Kullanılan Genel Ağırlık Derecelendirmelerinin Mevcut ve Çalışma Sonucunda Önerilen Yüzdeler Puan Dilimleri

Kriterler	Mevcut Durumdaki Ağırlık Puanları	Önerilen Ağırlık Puanları (anket sonucu)
ALES Puanı	%50	%28,64
Yabancı Dil Sınavı (YDS)	%10	%28,64
Mezuniyet (Diploma) Notu	%20	%16,82
Bilim Sınavı / Sözlü Sınavı	%20 (Bazen %10)	%25,90
Toplam	%100	%100

Bu araştırma sonucunda oluşan verilere (Tablo 7) bakacak olursak, araştırmaya katılan öğretim üyelerinin vermiş olduğu cevapların analizine göre, öğrenci seçimlerinde kullanılmakta olan ALES puan ağırlığının %50'den %28'lere düşürülmesi, YDS puan ağırlığının %10'dan %28'lere çıkartılması, diploma notu puan ağırlığının %20'den %16'lara düşürülmesi ve sözlü sınavı puan ağırlığının da %20'den (bazen %10 olarak uygulanmaktadır) %26'lara çıkartılmasının önerildiği tespit edilmiştir. İşletme Bölümü öğretim üyelerine uygulanan anket sonuçlarına göre önerilen ağırlık katsayılarının, mevcut sistemde uygulanmakta olan ağırlık katsayıları ile anlamlı farklılıklar gösterdiği görülmüştür. Tabloyu kısaca özetlemek gerekirse (öğretim üyeleri ile anket sonrasında yapılan görüşmeler de dikkate alınarak), ALES ağırlık puanının bu kadar yüksek tutulmasının doğru olmadığı, yabancı dil bilgisinin önemli olduğu, diploma not ortalamalarının üniversitelere göre çok fazla değişiklik gösterebildiğinden etkisinin azaltılması gerektiği ve son olarak sözlü sınav ağırlık puanının en az %25 olarak uygulanması gerektiği saptanmıştır. Sözlü sınavının değerlendirilmesinde ise bu çalışmada geliştirilen bulanık mantık yaklaşımının kullanılmasının daha objektif sonuçlar alınmasına katkı sunacağı düşünülmektedir.

LİSANSÜSTÜ PROGRAMLARA ÖĞRENCİ ALIMLARINDA BULANIK MANTIK YAKLAŞIMLI BİR MODEL ÖNERİSİ ANKETİ (EK-1)

BÖLÜM I

Lisansüstü Öğrenci Alımlarında Sözlü Sınav (Mülakat) Performans Kriterlerinin Puanlaması ve Ağırlık Oranlarının Belirlenmesi

- 1) 4 alt kriterden oluşan her bir kümeyi toplamda 100 puan edecek şekilde puanlayınız.
- 2) Her 3 kümeyi toplamda 100 puan olacak şekilde puanlayınız.

	Ağırlık Oranı	Ağırlık Oranı
	100%	100%
Kılık-Kıyafet	%	▶ %
İletişim Kibarlığı	%	
Aktif Dinleme (Dikkatini Verme, Dikkatini Toplama)	%	
Sözlü Kavrama, Sözel İfade Yetisi	%	

	Ağırlık Oranı	Ağırlık Oranı
	100%	
Alan Bilgisi (Jüri Sorularına Verilen Cevap Yeterliliği)	%	▶ %
Bilgisayar, Teknoloji Bilgisi	%	
Yabancı Dil Bilgisi	%	
Referans Mektuplar	%	

	Ağırlık Oranı	Ağırlık Oranı
	100%	
Alan (iş) Tecrübe ve Deneyimleri	%	▶ %
Alan İle İlgili Güncel Bilgilere Hakimiyeti	%	
Alan Dışı Güncel (Aktüel) Konulara Olan Hakimiyeti	%	
Yurtdışı Deneyimleri (İş, Gezi, Turizm vb)	%	

BÖLÜM II

Lisansüstü Öğrenci Alımlarında Ana Kriterlerin Puanlaması ve Ağırlık Oranlarının Belirlenmesi

- 1) 4 ana kümeyi toplamda 100 puan olacak şekilde puanlayınız.
- 2) 2 alt kriterden oluşan performans notu kriterlerini toplamda 100 puan edecek şekilde puanlayınız.

	Ağırlık Oranı	Ağırlık Oranı
	100%	
ALES PUANI	%	▶
YDS PUANI (Yabancı Dil Sınavı)	%	
DİPLOMA NOTU (Lisans veya Yüksek Lisans)	%	
PERFORMANS NOTU	%	
		100%
		YAZILI SINAV %
		SÖZLÜ SINAV %

JÜRİ SÖZLÜ PERFORMANS DEĞERLENDİRME CETVELİ (EK-2)

Öğrencilerin sözlü performans değerlendirmeleri “Çok Kötü”, “Kötü”, “Orta”, “İyi”, “Çok İyi”

seçenekleriyle puanlandırılacaktır.

Jüri Üyesi İsim Soyisim:

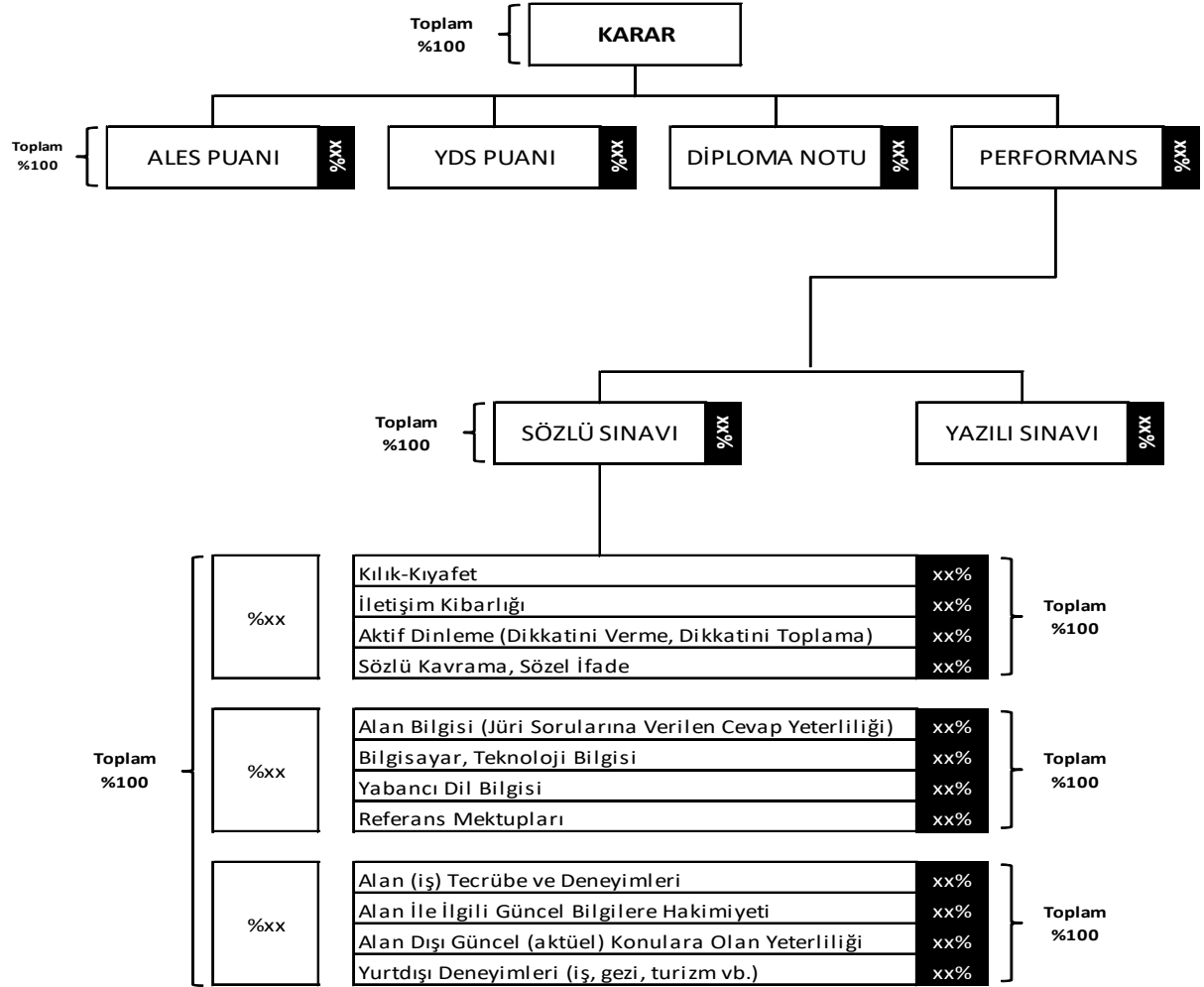
Performans Grupları	Performans (Alt Küme) Kriterleri	Jüri Üyelerinin Öğrencilere Verdikleri Puanlar			
		Öğrenci1	Öğrenci2	...	Öğr. n
SPK* Grup I	SPK11 Kılık-Kıyafet				
	SPK12 İletişim Kibarlığı				
	SPK13 Aktif Dinleme (Dikkatini Verme, Dikkatini Toplama)				
	SPK14 Sözlü Kavrama, Sözel İfade Yetisi				
SPK Grup II	SPK21 Alan Bilgisi (Jüri Sorularına Verilen Cevap Yeterliliği)				
	SPK22 Bilgisayar, Teknoloji Bilgisi				
	SPK23 Yabancı Dil Bilgisi				
	SPK24 Referans Mektupları				
SPK Grup III	SPK31 Alan (iş) Tecrübe ve Deneyimleri				
	SPK32 Alan İle İlgili Güncel Bilgilere Hakimiyeti				
	SPK33 Alan Dışı Güncel (aktüel) Konulara Olan Yeterliliği				
	SPK34 Yurtdışı Deneyimleri (İş, Gezi, Turizm vb)				

*SPK: Sözlü Sınav Performans Kriterleri

Puanlama: 1-Çok Kötü, 2-Kötü, 3-Orta, 4-İyi, 5-Çok İyi

EK-3

KARAR AĞACI

Semboller Listesi

- μ : Üyelik derecesi
 $\mu_A(x)$: x'in A bulanık kümesindeki değeri
 $\{ \}$: Küme
 \circ : Bileşim işlemi
 \cup : Birleşme işlemi
 \cap : Kesişme işlemi
 \vee : Maksimum
 \wedge : Minimum
 Σ : Toplama sembolü
 f : Fonksiyon
 f^- : Bulanık fonksiyon
 z^* : Berraklaştırma

Kaynakça

- Alıcı, M. ve Karatepe, E. (2002). *Bulanık mantık ve matlab uygulamaları*.
http://egefuzzylogic.weebly.com/uploads/4/9/1/9/49194479/fuzzy_matlab_uygulamaları.pdf (Erişim: 12.09.2018).
- Altaş, İ. H. (1999). Bulanık mantık: Bulanık mantık kavramı. *Enerji, Elektrik, Elektromekanik-3e*. Sayı 62, ss. 80-85, İstanbul: Bilesim Yayıncılık A.Ş.
http://www.ihaltas.com/downloads/publications/3e_99_07_BM_01.pdf (Erişim: 02.10.2018).
- Aytaç, E. (2011). *Kalite iyileştirme sürecinde bulanık mantık yaklaşımı ile hata türü ve etkileri analizi ve uygulama örneği*. Yayınlanmamış doktora tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Bıyıklı, S. U. (2016). *Tedarik zincirinin bulanık mantık ile optimizasyonu*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul.
- Birgili, E., Sekmen, F. ve Esen, S. (2013). Bulanık mantık yaklaşımıyla finansal yönetim uygulamaları: Bir literatür taraması. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(19).
<http://www.ijmeb.org/index.php/zkesbe/article/view/439/pdf> (Erişim: 11.09.2018).
- Çiçekli, U. G. ve Karaçizmeli, A. (2013). Bulanık analitik hiyerarşi süreci ile başarılı öğrenci seçimi: Ege Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi örneği. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 4(1), s. 71-94.
- Eğrisöğüt, A. T. ve Kazan, R. Bulaşık makinesinin bulanık mantık ile modellenmesi. *Mühendis ve Makine*, 48(565), s. 3-8. https://www.mmo.org.tr/sites/default/files/deb1c54814305ca_ek.pdf
(Erişim: 06.09.2018).
- Erdal, C. (2008). *Bulanık Mantık ve Firmaların Başarı Kriterlerinin Tanımlanarak Bulanık Mantık İle Ölçülmesinin Bir Uygulaması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kırıkkale, 2008.
- Gündoğdu, E., Gündoğdu, K. ve Yücedağ, İ. (2016). Bulanık Mantık İle Akıllı Fırının Modellenmesi. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 4 (2016), s. 574-580.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (3. bs.). Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Kuşçu, D. (2007). *Karar Verme Süreçlerinde Bulanık Mantık Yaklaşımı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Öner, N. (1986). *Klasik Mantık*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 173,
<http://kitaplar.ankara.edu.tr/dosyalar/pdf/614.pdf> (Erişim: 22.09.2018).
- Özek, A., Sinecen, M. (2004). Klima Sistem Kontrolünün Bulanık Mantık İle Modellemesi. *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*. 3(10), s. 353-358.
<https://dergipark.org.tr/download/article-file/191194> (Erişim: 29.04.2019).
- Taşkın, M. (2009). *Klasik mantık ve bulanık mantık tabanlı sıcaklık dengeleyici sistemlerin geliştirilen bir prototip üzerinden karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü,
<http://193.255.140.91:8080/jspui/bitstream/1/105/1/0079640.pdf> (Erişim: 04.09.2018).
- Tektaş, M. (2014). *Bulanık Mantık (Fuzzy Logic)*.
http://tektasi.net/wp-content/uploads/2014/01/fuzzy_proje.pdf (Erişim: 28.09.2018).
- Zadeh, L. A. (1965). Fuzzy sets. *Information and Control*, 8, s. 338-353.
<https://people.eecs.berkeley.edu/~zadeh/papers/Fuzzy%20Sets-Information%20and%20Control-1965.pdf>
(Erişim: 17.09.2018).
- <http://marksist.org/icerik/Tarihte-Bugun/1757/11-Mayis-1997-Deep-Blue-adli-bilgisayar,-dunya-satranc-sampiyonu-Garry-Kasparovu-tartismali-bir-kararla-yendi>. (Erişim: 01.10.2018).
- <http://tektasi.net/wp-content/uploads/2014/01/Bulanik-Kumeler.pdf> (Erişim: 29.04.2019).

Cevdet ÖZMEN

Lisansüstü Programlara Öğrenci Alımlarında Bulanık Mantık Yaklaşımı

Arıcılık Malzemeleri Üretiminde Bulanık Doğrusal Programlama Kullanımı: Werners Yaklaşımı

Mustafa ÖZKAN*

Öz

Endüstriyel gelişmeler, üretim mekanizması alternatiflerinin artmasına neden olmuş, bu ise karar aşamasında karar vericilerin çelişkiler içerisinde kalmalarını beraberinde getirmiştir. Tüketiciler bir ürünü tercih ederken, birçok alternatif içerisinde kendileri için önemlilik sırasına göre en uygun olanı tercih ederler. Firmaların bu tüketici kitlesi karşısında arz olanaklarını belirlemesi, bazı üretim alternatifleri içerisinde kendileri için en uygun üretim teknik ve miktarlarını seçmeleri gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu ise belirsizliklerle dolu bir süreçtir ve belirsizlikle dolu bu ortamda karar alabilmek işletmelerin karşılaştıkları birçok zorluktan biridir. 1965 yılında Zadeh tarafından geliştirilen “bulanık küme” kavramı, bahsedilen bu kararsızlık çerçevesinde, karar mekanizmalarının kararlarını almalarında onlara bir yön vermeyi amaçlamıştır. Belirsizliklerin olduğu ortamlarda, esnek kararlar alınabilmesini amaçlayan bu sistem çağımızda daha da önemini hissettirmektedir. Bu çalışmada arıcılık ürünleri üreten bir işletmenin verileri analize tabi tutulmuştur. Çalışmada, öncelikle doğrusal programlama modeli oluşturulmuş ve elde edilen sonuçlar bulanık doğrusal programlama (BDP) yöntemlerinden Werners yaklaşımı ile değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda analize tabi tutulan işletmenin günlük ortalama karını maksimum hale getirebilmesi için ürettiği 3 ana ürün olan kovan, şerbetlik ve çerçevelerin; bulanık üretim kapasitesi, bulanık hammadde miktarı ve bulanık toplam iş gücü miktarlarına göre gerekli üretim düzeyleri hesaplanmıştır. Buna göre, günde 1,366667 adet kovan, 2,533334 adet şerbetlik ve 83,335 adet çerçeve üretilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bulanık Mantık, Bulanık Doğrusal Programlama, Nicel Karar Yöntemleri, Yöneylem Araştırması

The Use of Fuzzy Linear Programming in the Production of Beekeeping Materials: Werners Approach

Abstract

Industrial developments have led to an increase in the production mechanism alternatives, which has led to decision makers remaining in contradictions during the decision making process. While consumers prefer a product, they choose from many alternatives in order of their priorities. Determining the supply possibilities in the face of this consumer population by firms has revealed the necessity to choose the most suitable production techniques and quantities for them from some production alternatives. This is a process full of uncertainties and it is one of the many challenges faced by enterprises to make decisions in this environment of uncertainty. “Fuzzy Sets” concept developed by Zadeh in 1965 aimed to give a direction to the decision-making mechanisms in the framework of this uncertainty. In environments with uncertainty, this system, which aims to make flexible decisions, becomes more important in our age. In this study, data of an enterprise, producing beekeeping products, were analyzed. In this study, firstly, linear programming model was created and the results were evaluated with Werners approach which is one of the fuzzy linear programming (FLP) methods. As a result of the study, the firm, which is analyzed, should produce 1,366667 pieces of hives, 2,533334 pieces of sherbet and 83,335 of the frame in order to maximize the daily average profit. In addition, the fact that it is not possible to realize a decimal amount in real production is not taken into consideration.

Keywords: Fuzzy Logic, Fuzzy Linear Programming, Quantitative Decision Methods, Operations Research

Received/Geliş: 24.01.2019

Accepted/Kabul: 17.05.2019

* Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, mustafa.ozkan@giresun.edu.tr. ORCID ID: 0000-0002-4439-2531
(Makale Türü: Araştırma Makalesi)

Giriş

İşletmeler karar vericileri, herhangi bir amaç için bir karar verirken, çoğunlukla karar değişkenleri için tüm veri ve kısıtların kesin sınırlar içerisinde bilindiğini varsayarak hareket etmektedirler. Oysa gerçek hayat içinde teknolojik, yönetsel, bilimsel birçok gelişme bulunurken; bu gelişimle birlikte ortaya çıkmış bir o kadar da belirsizlik bulunmaktadır. Talep belirsizlikleri, konjonktürel dalgalanmalar, tedarik zinciri aksaklıkları, siyasi karar mekanizmalarının tavırları ve globalleşme vb. birçok sebebe bağlı olarak ortaya çıkan belirsizlikler ve bunların türevi olarak bu kümeye eklenen diğer birçok değişken, kesin ve sınırları belli olmayan birer veri kümesi oluşturmaktadır. Klasik mantık ve klasik karar yöntemleriyle karar alabilmek için ise analizler için kullanılacak tüm değişkenlerin ve onların istatistikî durumlarının kesin olarak bilinmesi gerekmektedir. Bu yaklaşım temelde Aristoteles mantığına dayanır. Genel olarak bir şey veya olgu için var-yok ikileminden başka bir üçüncü seçenek olamayacağı esasına dayanır. Bulanık mantık ise temelde, klasik mantıkta bulunan var-yok yaklaşımını geliştirerek, bir şeyin varlığından ya da yokluğundan ziyade ne düzeyde “var” veya “yok” olacağı üzerinde durmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde ise klasik mantık işlemlerinin olasılık, bulanık mantık sistemlerinin ise olabilirlik temelli olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada, önce BDP'ye ilişkin genel bilgiler verilmiş ve daha sonra arıcılık malzemeleri sektöründe faaliyet gösteren bir işletmede uygulama yapılarak sonuçlar değerlendirilmiştir.

Literatür Taraması

Modern anlamda bulanık mantık düşüncesinin kurucusu sayılan Zadeh (1965), öznel ve bulanık bir yapıda olan insan düşünce sistemini temsil eden veri işlemede, alışlageldik bilgisayar mantığının yetersiz kaldığını gözlemlemiş ve “bulanık kümeler” çalışmasını yayınlamıştır. Bu çalışmada, bulanık küme teorisi ve bulanık mantıkla olan ilişkisini açıklamıştır (Baykal, 2004: 17-18). “Büyük”, “uzun”, “sıcak”, “yaşlı”, “genç” ve “hızlı” gibi nispi kavramların derecelendirilmesinde Zadeh'in geliştirdiği “bulanık set teorisi” ve matematik formülasyonu, klasik mantığın aksine, daha farklı yeni ufuklar açmıştır (Güneş, 2001:177). Bu şekilde klasik mantıkta kullanılmayan nicel ifadelerde matematikte kullanılabilir hale gelmiştir.

Mamdani (1977) bir çimento fabrikasında, fırın sıcaklık düzeyinin kontrolünde Zadeh'in bulanık küme yaklaşımını esas alarak bir bulanık çıkarım sistemi oluşturduğu ve başarılı sonuçlar elde ettiği çalışması, bulanık mantık ve onunla ilgili yapılacak çalışmalar için dönüm noktası olmuştur. Mamdani'nin geliştirdiği protokolün bunun başarılı sonuçlar vermesi ise dünyada bu sistemin yaygınlaşmasının da önünü açmıştır (Özkan, 2014: 5). Bu çalışmadan, bulanık sistemlerle çalışmanın ne kadar kolay ama sonuçlarının da ne kadar etkili olduğu anlaşılmıştır (Aydın, 2007: 52).

Literatürde farklı birçok disiplinde bulanık mantıkla ilgili çalışmalara rastlamak mümkündür. Karar verme problemlerinde bulanık mantık kullanımına ise ilk kez Bellman ve Zadeh'in 1970 yılında yayınladığı "Bulanık Çevrede Karar Verme" adlı makalede rastlanmaktadır (Zimmermann, 1991: 248). Bu çalışmadan sonra Zimmermann 1974 yılında, bulanık amaç ve kısıtlayıcıları bir doğrusal programlama ile ifade etmeyi başardığı bir başka çalışma gerçekleştirmiştir (Wang ve Liang, 2004: 14-41).

Tanaka, Okuda ve Asai, 1974 yılında yaptıkları çalışmalarında ise bulanık kısıtlarla BDP'nin bir formülasyonunu önermiş ve bulanık sayılar arasında eşitsizlik ilişkilerine dayanan çözümlerde yeni bir yöntem geliştirmişlerdir (Delgado vd., 1989: 21). Negoita ve Sularia (1976) ise bulanık kısıtlı doğrusal programlama problemlerini formüle etmiş ve bulanık amaç fonksiyonunun maksimize edildiği bir karar probleminin klasik bir matematiksel programlama problemine indirgenebileceğini çalışmalarında göstermişlerdir (Wu, 2003: 61). Ayrıca bulanık katsayılarla BDP problemi de ilk kez Negotia (1981) tarafından formüle edilmiş ve Robust programlama olarak literatüre kazandırılmıştır. Ayrıca, 1981 yılında Hannan ve 1984 yılında ise Nakamura, parçalı üyelik fonksiyonlu BDP problemleri konusunda çalışmalar yapmışlardır (Inuiguchi vd., 1990a: 15). Hannan (1981), doğrusal üyelik fonksiyonlarına sahip olan hedeflerle, hedef programlama probleminin tek bir hedef programlama problemi olarak nasıl formüle edilebileceği üzerinde de bir çalışma yapmıştır. Tanaka ve Asai'nin (1984) ise amaç fonksiyonuna bir tatmin düzeyi veren ve bu fonksiyonu da kısıt gibi düşünen, amaç ve kısıt parametrelerindeki belirsizliği göz önünde bulundurularak makul bir çözüm edebilir bir yöntem geliştirmişlerdir.

Orlovsky (1984), bulanık çözümlerlerde yüksek derecede uyumsuzluk ve olası fizibilite derecesinin elde edilmesi arasındaki dengeleri esas alarak, bir problemin geleneksel formülasyonunun sistematik uzantısı esasına dayanan matematiksel programlama analizine farklı bir yaklaşım sunmuştur. Tanaka, Ichihashi ve Asai (1985), BDP için bulanık parametreler ve bulanık değişkenlerle doğrusal kısıtlar hakkında araştırma yapmışlardır. Bulanık amaç problemine optimal bir çözümün eksiklerinden dolayı, Slowinski (1986), karar vericinin tatmin derecesini ifade etmek amacıyla, amaç fonksiyonlarının katsayıları ve kısıtlamaları L-R tipi bulanık sayılar olan bir probleme, amacı tatmin edici bir bulanık hesaplama yöntemi geliştirmiştir. Werners (1987), bulanık temelli etkileşimli bir model üzerinde çalışmış ve "bulanık-ve" operatörü kavramı kullanmıştır. Ayrıca Delgado vd. (1989), hem bulanık sayı hem de bulanık kısıtlar kümesini içeren, öncelikle bulanık doğrusal programlama kavramındaki önemli problemleri tanımlamak ve bu önemlilikleri dikkate alan, karşılaştırma esasına dayanan genel bir bulanık doğrusal programlama problemleri modeli oluşturmuşlardır.

Luhandjura (1989), bulanık parametreler ve matematiksel programlama problemleri üzerinde çalışmıştır. Inuichi vd.(1990b), yapılan çalışmaların çokluğu sebebiyle, bulanık mantık

çalışmalarının türleri ve kategorize edilmesi ile ilgili 3 tipte sınıflama yaptıkları bir çalışmayı literatüre katmışlardır. Çalışmalarında “belirsizlik ile matematiksel programlama, belirsizlik ve matematiksel programlama ile belirsizlik ve belirsizlik ile matematiksel programlama” şeklinde bir anket formu düzenleyerek sınıflamaya gitmişlerdir. Tanaka ve Ishibuchi (1991), kuadratik üyelik kavramı ile olasılıksal doğrusal sistemlerin etkileşimli olduklarını varsayarak, bulanık parametreleri tanımlamada kullanılabileceği bir yöntem geliştirmişlerdir. Böylece, parametrelerin olasılıksal dağılımını tahmin edebilecek bir model geliştirmişlerdir. Başka bir çalışmada ise Sugeno ve Tanaka (1991) bulanık bir doğrusal model için ardışık tanımlama yöntemi geliştirmişlerdir. Burada biri denetleyici seviyesi, diğeri ise ayarlama seviyesi olan iki seviyeli bir tanımlama mekanizması geliştirmişlerdir. Tomsovic (1992), voltaj kontrolünde doğrusal programlama yaklaşımını modifiye etmek ve uzman sistem yaklaşımının bazı sezgisel kavramlarını dâhil etmek maksadıyla bulanık mantık ve bulanık doğrusal programlamadan faydalanmıştır. Bu amaçla bulanık kümeler için parçalı doğrusal dışbükey üyelik fonksiyonları tanımlanmış ve bulanık optimizasyon problemi standart bir doğrusal programlama problemi olarak yeniden formüle edilmiştir. Inuiguchi ve Sakawa (1998), doğrusal programlama problemlerinin belirsizliği ile bulanıklığın yumuşaklığını ve sağlamlığını bulanık bir objektif fonksiyonu ile araştırmışlardır. Ayrıca, BDP problemlerinin çözümü için önerilen iki aşamalı olan yaklaşımda, max-min işlemcisini gerçekleştirebilecek etkin bir çözüm araştırılıyorsa, karar vericinin bu isteğini gerçekleştirmek için uygun bir ortam olması halinde otomatik olarak yerine getirilebileceği Robust bir model sunmuşlardır. Zhu ve Xu (1999), BDP modellenen problemlerin çözümünde iki aşamalı çözüm yöntemlerini literatüre sunmuşlardır. Bu çalışmalarda, etki endeksine dayalı olarak karar verici için etki ağırlıkları belirleme yöntemi geliştirmişlerdir. Buckley ve Feuring (2000), tüm parametrelerin ve değişkenlerin bulanık sayılar olduğu, tamamen bulanıklaştırılmış doğrusal programa çözümlemesi üzerine çalışmışlardır. Bu amaçla bioptimizasyon problemini çok amaçlı doğrusal programlama haline dönüştürmüşler ve baskın olmayan çözümler kümesini incelemek için bulanık esnek programlama kullanımı kullanmışlardır.

Liu (2001a), belirsiz çevre, olay, şans fonksiyonu ve bulanık rastlantısal karar sistemleri için belirsizlik ilkesi kavramlarını sunarak, bulanık rastgele bağımlı-olasılıksal doğrusal programlama için teorik bir çerçeve sunmuş ve yine Liu (2001b) bulanık sayıların yeni bir yöntemle sıralanması esasına dayanarak, kısıtların yerine getirilmesine olanak sağlayan bulanık doğrusal programlama çözümlemesi gerçekleştirmiştir. Chiang (2001), istatistiksel veriler ve istatistiksel güven aralığı kavramını kullanarak bir BDP modellemesi yapmıştır. Li ve Yang (2004) bulanık ortamlarda çok boyutlu analiz tercihleri için çoktan seçmeli toplu karar verme esasına dayanan birçok boyutlu doğrusal programlama tekniği geliştirmeye çalışmışlardır.

Mahdavi-Amiri ve Nasseri (2007) ise yamuk tipli bulanık sayılar için bulanık sıralama fonksiyonu üzerine çalışmışlardır. Bu amaçla, yamuk tipli bulanık değişkenlerle doğrusal programlama problemini duallerini oluşturarak incelemişlerdir. Kumar vd. (2011), aynı tür bulanık doğrusal programlama problemlerinin bulanık optimal çözümünü bulmak için yeni bir yöntem geliştirdikleri bir çalışma yapmışlardır. Lotfi vd. (2011) ise tüm parametreler ve değişkenlerin üçgen bulanık sayı olarak tanımlandığı problemler için simetrik üçgen üyelik fonksiyonu kullandıkları modellerinde, üçgen tipli bulanık sayıyı durulaştırmak için yeni bir yaklaşım geliştirmişlerdir.

Türkiye’de, BDP üzerine yapılmış birçok uygulamalı çalışma mevcuttur. Özkan (2003), BDP’nin geliştirilmiş hali olan bulanık hedef programlama ile bir model öne sürmüş ve sonuçları diğer bulanık mantık yöntemleriyle de değerlendirmiştir.

Yalçın-Seçme (2005) yılında, Bulanık doğrusal programlama modelinin klasik doğrusal programlama modeline göre daha esnek olduğu sonucunu elde ettiği bir çalışma sunmuştur. Bu amaçla Nevşehir’de bir un fabrikasının üretim planlamasını klasik ve bulanık doğrusal programlama modellerini uygulayıp karşılaştırmasını gerçekleştirmiştir. Türe(2006), İMKB’de işlem görmüş 26 hisse senedi için klasik portföy yönetimi için bulanık doğrusal programlama modeli kullanmış, optimal bir portföy yöneticisinin kurulan senaryolara göre nasıl davranacağı üzerine değerlendirmeler yapmıştır. Tuş(2006), yapmış olduğu çalışmada, bir mermer işletmesinin aylık üretim planlamasını dikkate alarak, bu işletme için doğrusal programlama modeli ve BDP çözümlenmiş ve sonrasında çözümlenmeleri birbirleriyle karşılaştırarak daha kullanılabilir bir üretim planlaması ortaya koymuştur. Aydın(2007), çevre sorunlarından birisi olan katı atık yönetiminde, bulanık doğrusal programlama modeli uygulamıştır. Çalışmasında öncelikle, katı atıkların taşınması ve işlenmesinde maliyet minimizasyonunu gerçekleştirmeyi amaçlamış, bu süreçte, atık miktarının gerçek hayatta standart bir miktarda olmadığına ve gerçek hayatta bu aşamanın bulanık olmasına atıfta bulunarak modelini sunmuştur. Çevik ve Yıldırım (2010), süt imalatı yapan bir firmanın üretim karını maksimize etmek amacıyla ulaşması gereken üretim düzeyini BDP kullanarak modellemiştir. Kocadağlı ve Cinemre (2010) hisse senedi yatırım kararlarında oluşturulacak bir satın alma optimizasyonu için doğrusal programlama modellerinin bulanıklaştırılmasıyla elde edilen bir portföy modeli sunmuşlar ve ilgili çeşitli modeller ile karşılaştırmalar yapmışlardır. Şişman (2012), talebin belirsiz olduğu bir tedarik zinciri problemine Werners yaklaşımı uygulamıştır. Gülcan (2012), bulanık doğrusal programlama modeli ile bir bisküvi firmasının bazı ürünlerinde ürün reçetesinin değiştirilmesi sonucu, algıda değişikliğe sebep olmadan optimum maliyetli ürün reçeteleri sunan ve klasik ve bulanık doğrusal programlama modellerinin karşılaştırıldığı bir çalışma gerçekleştirmiştir. Oruç ve Gülşık (2013), salça üretimi yapan bir gıda işletmesinde belirli bir dönem ait verileri

kullanarak BDP ile üretim planlaması gerçekleştirmişlerdir. Demiral (2013), arz ve talep düzeylerinin belirgin olmadığı süt endüstrisinde faaliyet gösteren bir firmanın kar maksimizasyonu amaçlı üretim probleminin çözümünde bulanık doğrusal programlama kullanmıştır. Arıkan (2013), çok kaynaklı tedarikçi seçim problemi için, çok amaçlı doğrusal programlama probleminde karar vericinin bulanık arayışlarını tatmin etmek için bir bulanık model ve yeni bir çözüm yaklaşımı önermiştir. Tan vd. (2016), iklim değişikliğinin neden olduğu krizlerin çözülmesinde, bir model olarak endüstriyel komplekslerin risk-dayanıklılık analizi için model tabanlı bir yaklaşım önermek için BDP modeli kullanmışlardır. Teke vd. (2017), bir tekstil üretim işletmesinde BDP kullanımı ile bir model geliştirmişler ve bu model ile kar maksimizasyonu amacı ile çeşitli türlerinden üretilmesi gereken üretim miktarı tespit etmişlerdir.

Bulanık Doğrusal Programlama

Bir BDP probleminin çözümünde kullanılabilir 5 farklı yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar, Zimmermann, Vergeday, Chanas, Werners ve son olarak Carlson ve Korhonen yöntemleri olarak bilinmektedir (Ural, 2006: 77). Esasında, bütün bulanık programlama çalışmalarında Zimmermann yaklaşımı temel yaklaşım olarak kabul görmektedir (Kağnıcıoğlu, 2006: 21- 22). Ancak, Werners yaklaşımı çalışmanın ana temasını oluşturduğu için diğer yöntemlerin üzerinde durulmayacaktır.

Werners'e göre, bulanık kısıtlayıcı doğrusal programlama problemleri ile bulanık amaç ve bulanık kısıtlayıcı doğrusal programlama modelleri aynı şekilde çözülebilmektedir. Werners yaklaşımında kısıtlayıcıların üyelik fonksiyonları karar verici tarafından belirlenebilmesine rağmen, kısıtlayıcıların bulanık olmasından ötürü, bulanık olarak algılanan amaç fonksiyonuna ilişkin üyelik fonksiyonu, karar verici tarafından önceden belirlenemez. Werners, amaç fonksiyonuna ilişkin üyelik fonksiyonunu belirleyebilmek için Orlovski'nin 1984 yılında önerdiği bulanık karar kümesini baz almıştır. Orlovski, bulanık kısıtlayıcıların oluşturduğu tanım kümesinin her bir α -kesim kümesi için, amaç fonksiyonunun optimal değerlerini belirlemeyi ve bu optimal değerlerle eşit üyelik dereceli olan çözüm uzayının α -kesim kümesini bulanık karar kümesi olarak ele almayı önermiştir (Tuş, 2006: 97).

Geleneksel bir doğrusal programlama yaklaşımı aşağıdaki gibi modellenir;

$$\max(z = c^T x)$$

Kısıtlayıcılar,

$$Ax \leq b$$

$$x \geq 0$$

Burada $c^T x$ terimi $\sum_{j=1}^n c_j x_j$ ifadesini, $Ax \leq b$ denklemi ise $\sum_{j=1}^n a_{ij} x_j \leq b_i$ ($i=1,2,\dots,m$)

ifadesini gösterir. Bu modelde, tüm parametreler tam bilinmektedir. Werners'in yaklaşımı, amaç ve kısıtlayıcıların bulanık olduğu bir BDP modeli olarak aşağıdaki gibi modellenir (Özkan, 2003:164-165).

$$\begin{aligned} \max z &\cong c^T x \\ \text{Kısıtlayıcılar,} \\ (Ax)_i &\lesssim b_i \\ i &= 1, 2, \dots, m \\ x &\geq 0 \end{aligned}$$

"~" simgesi ilgili işlemin bulanıklaştırılmış olduğunu ifade etmektedir. Werners yaklaşımını kullanarak bu problemi çözmek için z^0 ve z^1 değerlerini belirlemek gerekir. Zimmermann algoritmasında olduğu gibi p_0 ve b_0 değerlerini karar vericiye sorarak üyelik fonksiyonu oluşturmak yerine; Werners, karar vericinin bu değerleri veremeyeceğini ileri sürerek iki olası uç nokta olan z^0 ve z^1 değerlerini kullanmaktadır (Tuş, 2006: 98). Yukarıda, optimal değer z^0 ve z^1 arasında değer alacağından; bu aralıkta amaç fonksiyonu için yazılacak üyelik fonksiyonu, sürekli artan doğrusal bir üyelik fonksiyonudur (Yalçın Seçme, 2005: 47). Amaç fonksiyonu ve bulanık kısıtların üyelik fonksiyonu aşağıdaki gibi gösterilir.

$$\mu_0(x) = \begin{cases} 1 & ; \text{eğer } c^T x \geq z^1 \\ 1 - \frac{z^1 - c^T x}{z^1 - z^0} & ; \text{eğer } z^0 \leq c^T x \leq z^1 \\ 0 & ; \text{eğer } c^T x < z^0 \end{cases}$$

$$\mu_i(x) = \begin{cases} 1 & ; \text{eğer } (Ax)_i \leq b_i \\ 1 - \frac{(Ax)_i - b_i}{p_i} & ; \text{eğer } b_i \leq (Ax)_i \leq b_i + p_i \\ 0 & ; \text{eğer } (Ax)_i \geq b_i + p_i \end{cases}$$

Optimal kararın belirlenmesinde max-min işlemcisi kullanıldığından Werners'in yöntemi simetrik bir yöntemdir. Hem amaç fonksiyonun hem de kısıtların birlikte doyumunu sağlayan bir BDP modelidir. Optimal karara ulaşmak için Bellman ve Zadeh tarafından önerilen "min"

işlemcisi kullanılarak μ_D üyelik fonksiyonu ile belirlenen bir “D” karar alanı elde edilebilir (Tuş, 2006: 100);

$$\mu_D = \min(\mu_0, \mu_1, \mu_2, \dots, \mu_m)$$

Werners modelini klasik doğrusal programlama modeline dönüştürmek için, yine “I” değişkeni kullanılır. μ_D eşitliğinin optimal çözümünün maksimum olduğu kararının seçilmesi halinde eşitlik aşağıdaki hali alır.

$$\begin{aligned} & \max \lambda \\ & \mu_0 \geq \lambda \\ & \mu_i \geq \lambda \\ & \lambda, \mu_0, \mu_i \in [0,1] \\ & \text{ve } \forall_i \text{ için } x \geq 0 \end{aligned}$$

Uygulama

Sivas’ın Suşehri ilçesinde faaliyet gösteren bir arıcılık malzemeleri üretim işletmesi, 24 yıldır arıcılık sektörü için çeşitli malzemelerin üretimini yapmaktadır. İşletme, üretim faaliyetlerini Suşehri ilçesinde yapmakta olmasına rağmen Tunceli, Erzincan, Giresun ve Sivas illerinde faaliyet göstermektedir. İşletme dâhilinde 3 tür ürün üretilmekte ve üretim 7 aylık bir zamanda gerçekleşmektedir. Satış faaliyetleri ile birlikte yıllık çalışma süreci 9 aydır. İşletme küçük ölçekli olduğu için, üretim kapasitesinde artış için aşırı bir tolerans sağlanamamakta ancak kârlılık için yeni alternatifler aranmaktadır. Araştırma için kullanılan verilerin tümü firmadan alınmıştır. Veriler, 7 aylık süreçte toplam üretim miktarlarını ve toplam hammadde kısıtlarını ifade etmektedir. Kullanılan veriler 2016 yılına aittir.

Çalışmada kullanılan veriler, günlük ortalama haline getirilip, işletmeye ait günlük kar maksimum kılınmaya çalışılmıştır. Tablo 1’de üretilen ürünler ve üretim miktarları gösterilmektedir. Tablo 2’de, atölyenin üretiminde birim satış fiyatı, birim maliyet ve birim karı verilmiştir. Tablo 3 ve Tablo 4’te ise kısıtlar ifade edilmiştir.

Tablo 1: Modeldeki Değişkenler ve 2016 Yılı Üretim Miktarları

Ürünün Simgesi	Ürünün Adı	Üretim Miktarı(Yıllık)
KV	Kovan	300 Adet
SB	Şerbetlik	1000 Adet
CV	Çerçeve	15000 Adet

Tablo 2: Modeldeki Değişkenlerin Birim Fiyat, Maliyet ve Kâr Değerleri

Ürün Simgesi	Birim Fiyat(TL)	Birim Maliyet(TL)	Birim Kâr (TL)
KV	65	40	25
SB	10	4	6
CV	0,6	0,4	0,2

Tablo 3: Hammadde Kısıtlarına İlişkin Veriler

	KV	SB	CV
Birim Başına Kereste İhtiyacı (dm³)	65	15	0,8
Birim Başına Kontrplak İhtiyacı (dm²)	0	21,84	0
Birim Başına Sac İhtiyacı (dm²)	30	0	0
Birim Başına Çivi İhtiyacı (kg)	0,5	0,2	0
Birim Başına Boya İhtiyacı (lt)	0,52	0	0

Tablo 4: Zaman Kısıtlarına İlişkin Veriler

	KV	SB	CV
Kereste	100 dk	15 dk	5 dk
Kontrplak	0	1 dk	0
Sac Kaplama	5 dk	0	0
Çivi	40 dk	10 dk	0
Boya	3 dk	0	0
Toplam	148 dk	26 dk	5 dk

Kısıtlarda bir kısım sınırlar bulunmaktadır. İşletme yıl içerisinde aktif olarak 7 ay üretim yapmaktadır. Üretim 7 ay olduğu için günlük ortalama kısıtlar hesaplanırken her bir kısıt 210(30x7)'a bölünmüştür. Bunlar aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

- Kovan üretimi, normal şartlarda 1,43 eğer talep olursa 1,91 adet/gün'e çıkarılabilmektedir.
- Şerbetlik üretimi normal şartlarda 4,77 ve eğer talep olursa 7,15 adet/gün'e çıkarılabilmektedir.
- Çerçeve üretimi normal şartlarda 71,43 ve eğer talep artarsa 95,24 adet/gün'e çıkarılabilmektedir.
- İşletmede günlük ortalama 10 saat çalışılmaktadır. Ancak talep artışında 12 saate çıkarılabilmektedir.
- Üretimde kullanılan kereste miktarı 238,1 dm³/gün ancak talep artışında 285,7 dm³/gün'e çıkarılabilmektedir.
- Üretimde kullanılan kontrplak miktarı 1748,58 dm³/gün ancak talep artışında 2428,58dm³/ gün'e çıkarılabilmektedir.
- Üretimde kullanılan düz sac miktarı 285,71 dm³/gün ancak talep artışında 380,95 dm³/gün'e çıkarılabilmektedir.

- Üretimde kullanılan çivi miktarı 0,95 kg/gün ancak talep artışında 1,43 kg/ gün'e çıkarılabilmektedir.
- Üretimde kullanılan boya miktarı, 0,52 lt/gün ancak talep artışında 0,71 lt/ gün'e çıkarılabilmektedir.

Uygulamada değişken sayısı 3 olup, bunlar sırası ile x_1 : kovan, x_2 : şerbetlik ve x_3 : çerçeve olarak kodlanmıştır.

Amaç fonksiyonu:

İşletme, toplam karını maksimize etmeyi hedeflemektedir. Bu sebeple amaç fonksiyonu maksimizasyon tiplidir ve aşağıdaki gibi ifade edilebilir;

Amaç fonksiyonu

$$\max z = 25x_1 + 6x_2 + 0,2x_3$$

Kısıtlayıcılar

$$\begin{array}{rcl} x_1 & \leq & B_1 \\ & x_2 & \leq B_2 \\ & & x_3 \leq B_3 \\ 148x_1 & \leq & B_4 \\ & 26x_2 & \leq B_5 \\ & & 5x_3 \leq B_6 \\ 65x_1 + & 15x_2 + & 0,8x_3 \leq B_7 \\ & 21,48x_2 & \leq B_8 \\ 30x_1 & \leq & B_9 \\ 0,5x_1 + & 0,2x_2 & \leq B_{10} \\ 0,52x_1 & \leq & B_{11} \end{array}$$

ve

$$x_1, x_2, x_3 \geq 0$$

Problemin çözümünde Werners yaklaşımı kullanılmıştır. Bu yaklaşımda kısıtlayıcıların üyelik fonksiyonları karar verici tarafından belirlenmez. B_i , bulanık sayılarının belirlenmesi için aşağıdaki formül kullanılır.

$$B_i(x) = \begin{cases} 1 & ;\text{eğer } x \leq b_i \\ \frac{b_i + p_i - x}{p_i} & ;\text{eğer } b_i \leq x \leq b_i + p_i \\ 0 & ;\text{eğer } x \geq b_i + p_i \end{cases}$$

Çözüm için z^0 ve z^1 değerleri belirlenecektir. Burada z^0 , toleransın olmadığı, z^1 ise toleransın tam kullanıldığı maksimum amacı ifade etmektedir. Başka bir ifade ile alt ve üst sınırları ifade etmektedirler. Fonksiyona ait alt sınırlar aşağıdaki gibi ifade edilir.

Amaç fonksiyonu

$$\max z^0 = 25x_1 + 6x_2 + 0,2x_3$$

Kısıtlar:

$$\begin{aligned} x_1 &\leq 1,43 \\ x_2 &\leq 4,77 \\ x_3 &\leq 71,43 \\ 148x_1 &\leq 600 \\ 26x_2 &\leq 600 \\ 5x_3 &\leq 600 \\ 65x_1 + 15x_2 + 0,8x_3 &\leq 238,1 \\ 21,48x_2 &\leq 1748,58 \\ 30x_1 &\leq 285,71 \\ 0,5x_1 + 0,2x_2 &\leq 0,95 \\ 0,52x_1 &\leq 0,52 \\ \text{ve } x_1, x_2, x_3 &\geq 0 \end{aligned}$$

Bu model, QM for Windows paket programı ile çözüldüğünde $z^0 = 54,34$ olarak bulunur.

Üst sınırlar ise aşağıdaki gibidir:

Amaç fonksiyonu:

$$\max z^1 = 25x_1 + 6x_2 + 0,2x_3$$

Kısıtlar:

$$\begin{aligned} x_1 &\leq 1,91 \\ x_2 &\leq 7,15 \\ x_3 &\leq 95,24 \\ 148x_1 &\leq 720 \\ 26x_2 &\leq 720 \\ 5x_3 &\leq 720 \\ 65x_1 + 15x_2 + 0,8x_3 &\leq 285,7 \\ 21,48x_2 &\leq 2428,58 \\ 30x_1 &\leq 380,95 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} 0,5x_1 + 0,2x_2 &\leq 1,43 \\ 0,52x_1 &\leq 0,71 \\ \text{ve } x_1, x_2, x_3 &\geq 0 \end{aligned}$$

Bu model, QM for Windows paket programı ile çözüldüğünde $z^1 = 77,73$ olarak bulunur. Amaç fonksiyonuna ait üyelik fonksiyonu, aşağıda gösterilen formüle göre yazılmaktadır.

$$\mu_0(x) = \begin{cases} 1 & ;\text{eğer } c^T x \geq z^1 \\ 1 - \frac{z^1 - c^T x}{z^1 - z^0} & ;\text{eğer } z^0 \leq c^T x \leq z^1 \\ 0 & ;\text{eğer } c^T x \leq z^0 \end{cases}$$

Buradan yola çıkarak amaç fonksiyonuna ait üyelik fonksiyonu aşağıdaki gibi ifade edilebilir.

$$\mu_0(x) = \begin{cases} 1 & ;\text{eğer } c^T x \geq 77,73 \\ 1 - \frac{77,73 - 54,34}{23,39} & ;\text{eğer } 54,34 \leq c^T x \leq 77,73 \\ 0 & ;\text{eğer } c^T x \leq 54,34 \end{cases}$$

BDP probleminin klasik doğrusal programlama modeli gibi çözülebilmesi için $(B_i) + \lambda p_i \leq b_i + p_i$ işlemi dikkate alınarak sağ taraf sabitleri yalnız bırakılır. Bu işlem aşağıdaki gibi düzenlenmektedir.

Amaç fonksiyonu

$\max \lambda$

$$= 25x_1 + 6x_2 + 0,2x_3 - 23,39\lambda \geq 54,34$$

Kısıtlar,

$$\begin{aligned} x_1 + & (1,91 - 1,43)\lambda & \leq 1,91 \\ x_2 + & (7,15 - 4,77)\lambda & \leq 7,15 \\ x_3 + & (95,24 - 71,43)\lambda & \leq 95,24 \\ 148x_1 + & (720 - 600)\lambda & \leq 720 \\ 26x_2 + & (720 - 600)\lambda & \leq 720 \\ 5x_3 + & (720 - 600)\lambda & \leq 720 \\ 65x_1 + 15x_2 + 0,8x_3 + & (285,7 - 238,1)\lambda & \leq 285,7 \\ 21,48x_2 + & (2428,58 - 1748,58)\lambda & \leq 2428,58 \\ 30x_1 + & (380,95 - 285,71)\lambda & \leq 380,95 \\ 0,5x_1 + 0,2x_2 + & (1,43 - 0,95)\lambda & \leq 1,43 \\ 0,52x_1 + & (0,71 - 0,52)\lambda & \leq 0,71 \end{aligned}$$

$$\text{ve } x_1, x_2, x_3 \geq 0, \lambda \in [0,1]$$

Werners yaklaşımında optimal çözüm için α -kesim kümesinin, bulanık karar kümesi olarak ele alınması gerekmektedir. Burada $\alpha = \lambda$ 'dir. Eşit üyelik çözüm uzayında $\lambda = 0,5$ olarak kabul edilir (Çevik ve Yıldırım, 2010: 24). Bu durumda yukarıda görülen model, aşağıdaki gibi ifade edilir.

Amaç Fonksiyonu

$$\begin{aligned} & \max \lambda \\ & = 25x_1 + 6x_2 + 0,2x_3 - 23,39\lambda \geq 54,34 \end{aligned}$$

Kısıtlar,

$$\begin{aligned} x_1 + & & & \leq 1,67 \\ & x_2 + & & \leq 5,96 \\ & & x_3 + & \leq 83,335 \\ 148x_1 + & & & \leq 660 \\ & 26x_2 + & & \leq 660 \\ & & 5x_3 + & \leq 660 \\ 65x_1 + 15x_2 + 0,8x_3 + & & & \leq 261,9 \\ & 21,48x_2 + & & \leq 2088,58 \\ 30x_1 + & & & \leq 333,33 \\ 0,5x_1 + 0,2x_2 + & & & \leq 1,19 \\ 0,52x_1 + & & & \leq 0,615 \end{aligned}$$

$$\text{ve } x_1, x_2, x_3 \geq 0, \lambda \in [0,1]$$

Model QM for Windows paket programı ile çözüldüğünde çözüm değeri;

$$\lambda = 0,5$$

$$x_1 = 1,366667$$

$$x_2 = 2,533334$$

$$x_3 = 83,335 \text{ olarak bulunur.}$$

Buna göre,

$$\begin{aligned} \max z^* & = 25x_1 + 6x_2 + 0,2x_3 \\ & = (25 \cdot 1,366667) + (6 \cdot 2,533334) + (0,2 \cdot 83,335) \\ & = 66,035 \end{aligned}$$

Aynı sonucu aşağıdaki formülle de elde edebiliriz:

$$\mu_0(x) = \lambda$$

$$1 - \frac{77,73 - c^T x}{23,39} = 0,5$$

$c^T x = 66,035$ olarak elde edilir.

Sonuç

BDP, kısıtların kesin olarak belirlenemediği, amaç ve kısıtların birtakım ihlaller içerdiği durumlarda optimal çözümü bulmada hızlı, esnek ve etkili bir yöntemdir.

Bu çalışmanın yapıldığı işletme karar vericileri, amaç fonksiyonuna ait bir tolerans miktarı belirlememişlerdir. Ancak, üretim kısıtlarına ilişkin çeşitli tolerans miktarları karar vericiler tarafından belirlenmiştir. Bu nedenle çalışmada Werners yaklaşımı kullanılmıştır. Çalışma verilerinden anlaşılacağı üzere, 7 aylık üretim süreci içerisinde firmadan elde edilen veriler yeniden düzenlenerek, firmanın günlük karını maksimum hale getirmesi için gerekli faaliyet bütünü elde edilmiştir. İşletmenin normal şartlarda, diğer maliyet giderleri sabit kalmak şartıyla günlük karı 54,34 TL'dir. Bu karı elde edebilmek için firma günde ortalama 1,43 adet kovan, 4,77 adet şerbetlik ve 71,43 adet çerçeve üretmek durumundadır. Firma yöneticileri, teorik olarak eğer günde ortalama 1,366667 adet kovan, 2,533334 adet şerbetlik ve 83,335 adet çerçeve üretirse günlük karını 66,035'e çıkaracaktır. Firma bu işlemleri uygularsa, günlük ortalama 11,695 TL daha karını artıracaktır. Çalışmanın sonucunda, firmanın elindeki imkânları kullanarak elde edeceği bu yeni üretim düzeyi firmaya, 2455,96 TL daha fazla kar sağlayacaktır.

Çalışmada kullanılan BDP yaklaşımı, tek amaçlı ve amaç probleminde tolerans belirlenmemiş olan işletme problemleri için farklı faaliyetlerde bulunan işletmelerde kolaylıkla kullanılabilir. BDP, işletme karar vericilerinin kesin sınırlar içerisinde karar veremediği, istatistiksel ve matematiksel varsayımların tamamen sağlanamadığı durumları barındıran problemlere karşı karar vermeyi kolaylaştırmaktadır. Yöntemin bu şekilde bir avantajı olmasına rağmen; tolerans miktarlarının doğru belirlenememesi durumunda çözüme ulaşamaması yahut sistemin deneme-yanılma ile kontrol edilebilir olması gibi dezavantajları bulunduğu da bilinmektedir. Bu sebeple, yapılabilecek bir çözümlemede, uzman görüşlerine mutlaka aşırı önem verilmeli ve uzmanların sayısı artırılarak tolerans miktarları belirlenmelidir. Birden fazla amacı olan çalışmalarda ise BDP yöntemleri yerine, bulanık hedef programlama yöntemleri tercih edilmelidir.

Kaynakça

- Arikan, F. (2013). A Fuzzy Solution Approach For Multiobjective Supplier Selection. *Expert Systems with Applications*, 40(3), 947-952.
- Aydın, N. (2007). *Katı Atık Yönetiminde Optimal Planlama İçin Bulanık Doğrusal Programlama Yaklaşımı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Baykal N. ve T. Beyan; *Bulanık Mantık İlke ve Temelleri, Bıçakçılar Kitabevi*, 2001, Ankara.

- Buckley, J. J. ve Feuring, T. (2000). Evolutionary Algorithm Solution to Fuzzy Problems: Fuzzy Linear Programming. *Fuzzy Sets And Systems*. 109(1), 35-53.
- Chiang, J. (2001). Fuzzy Linear Programming Based on Statistical Confidence Interval and Interval-Valued Fuzzy Set. *European Journal of Operational Research*. 129(1), 65-86.
- Çevik, O. Ve Yıldırım Y. (2010). Bulanık Doğrusal Programlama ile Süt Ürünleri İşletmesinde Bir Uygulama. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. 12(18), 15-26.
- Delgado, M., Verdegay, J. L., ve Vila, M. A. (1989). A General Model For Fuzzy Linear Programming. *Fuzzy Sets And Systems*. 29(1), 21-29.
- Demiral, M. F. (2013). Bulanık Doğrusal Programlama ile Süt Endüstrisinde Bir Uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 18(2). 373-397.
- Guu, S.M. and Wu, Y. K. (1999). Two Phase Approach for Solving The Fuzzy Linear Programming Problems, *Fuzzy Sets and Systems*. 107(29), 191-195.
- Gülcan, B. (2012). *Bulanık Doğrusal Programlama ve Bir Bisküvi İşletmesinde Optimum Ürün Formülü Oluşturma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İşletme Ana Bilim Dalı, Karaman.
- Güneş, M. (2001). Bulanık Doğrusal Sistemler ve Regrasyon Modellerine Uygulaması, *A Review of Social, Economic & Business Studies*. 1(1). 176-192.
- Hannan, E. L. (1981). On Fuzzy Goal Programming. *Decision Sciences*. 12(3), 522-531.
- Inuiguchi, M. ve Sakawa, M. (1998). Robust Optimization Under Softness in A Fuzzy Linear Programming Problem. *International Journal of Approximate Reasoning*. 18(1), 21-34.
- Inuiguchi, M., Ichihashi, H. ve Kume, Y. (1990a). A Solution Algorithm For Fuzzy Linear Programming With Piecewise Linear Membership Functions. *Fuzzy Sets and Systems*. 34(1), 15-31.
- Inuiguchi, M., Ichihashi, H. ve Tanaka, H. (1990b). Fuzzy Programming: A Survey of Recent Developments. In *Stochastic Versus Fuzzy Approach Esto Multi Objective Mathematical Programming Under Uncertainty (45-68)*. Springer, Dordrecht.
- Kağnicioğlu, C.K.(2006). Hedef Programlama ve Bulanık Hedef Programlama Arasındaki İlişki. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 7(2), 17-38.
- Kocadağlı, O., Cinemre, N. (2010), Portföy Optimizasyonunda SVFM ile Bulanık Doğrusal Olmayan Model Yaklaşımı. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*. 39(2), 359-369.
- Kumar, A., Kaur, J. ve Singh, P. (2011). A New Method For Solving Fully Fuzzy Linear Programming Problems. *Applied Mathematical Modelling*. 35(2), 817-823.
- Li, D. F. ve Yang, J. B. (2004). Fuzzy Linear Programming Technique For Multi Attribute Group Decision Making in Fuzzy Environments. *Information Sciences*. 158, 263-275.
- Liu, B. (2001a). Fuzzy random dependent-chance programming. *IEEE Transactions on Fuzzy Systems*. 9(5), 721-726.
- Liu, X. (2001b). Measuring the satisfaction of constraints in fuzzy linear programming. *Fuzzy Sets and Systems*. 122(2), 263-275.
- Lotfı, F. H., Allahviranloo, T., Jondabeh, M. A. ve Alizadeh, L. (2009). Solving A Full Fuzzy Linear Programming Using Lexicography Method and Fuzzy Approximate Solution. *Applied Mathematical Modelling*. 33(7), 3151-3156.
- Mahdavi-Amiri, N. ve Nasserı, S. H. (2007). Duality Results And A Dual Simplex Method For Linear Programming Problems with Trapezoidal Fuzzy Variables. *Fuzzy Sets and systems*. 158(17), 1961-1978.
- Negoita, C. V. (1981). The Current Interest in Fuzzy Optimization. *Fuzzy Sets and Systems*. 6(3), 261-269.
- Orlovsky, S. (1984). Mathematical programming problems with fuzzy parameters. IASA Working Paper, WP-84-38.

- Oruç, K. O. ve Gülüşik, M. N. (2013). Bulanık Doğrusal Programlama Yaklaşımı ile Üretim Planlaması. *Alphanumeric Journa*.1(1). 33-45.
- Özkan, M. M. (2003). Bulanık Hedef Programlama Modeli ve Bir Uygulama Denemesi. *Review of Social, Economic and Business Studies*. 2, 265-301.
- Özkan, M. M.(2003). Bulanık Hedef Programlama,Ekin Kitabevi. Bursa.
- Özkan, M. (2014). Bulanık Hedef Programlama ve Bir İşletme Üzerinde Uygulama. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Tan, R. R., Aviso, K. B., Cayamanda, C. D., Chiu, A. S. F., Promentilla, M. A. B., Ubando, A. T. ve Yu, K. D. S. (2016). A Fuzzy Linear Programming Enterprise Input–Output Model For Optimal Crisis Operations In Industrial Complexes. *International Journal of Production Economics*. 181, p410-418.
- Tanaka, H. ve Asai, K. (1984). Fuzzy Linear Programming Problems with Fuzzy Numbers. *Fuzzy Sets And Systems*. 13(1), 1-10.
- Tanaka, H. ve Ishibuchi, H. (1991). Identification Of Possibilistic Linear Systems by Quadratic Membership Functions of Fuzzy Parameters. *Fuzzy Sets And Systems*. 41(2), 145-160.
- Tanaka, H., Ichihashi, H. ve Asai, K. (1985). Fuzzy Decision In Linear Programming Problems With Trapezoid Fuzzy Parameters. *Management Decision Support Systems Using Fuzzy Sets and Possibility Theory*, 146-154.
- Teke, Ç., Okutkan, C. ve Erden, C.(2017). Bulanık Doğrusal Programlamayla Tekstil Sektöründe Üretim Miktarlarının Belirlenmesi. *Uluslararası Mühendislik ve Teknoloji Araştırmaları Dergisi*. 2(1), 1-6.
- Tuncel, S. Ö. (1997). *Bulanık Doğrusal Programlama ve Bir Üretim İşletmesinde Uygulama Örneği*. Yayımlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Tuş, A. (2006). *Bulanık Doğrusal Programlama ve Bir Üretim Programlamasında Uygulama Örneği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Denizli.
- Tomsovic, K. (1992). A Fuzzy Linear Programming Approach to There Active Power/Voltage Control Problem, *IEEE Transactions on Power Systems*. 7(1), 287-293.
- Türe, H. (2006). *Bulanık Doğrusal Programlama ve Bir Uygulama*.Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Slowiński, R. (1986). A Multicriteria Fuzzy Linear Programming Method For Water Supply System Development Planning. *Fuzzy Sets and Systems*. 19(3), 217-237.
- Sugeno, M. ve Tanaka, K. (1991). Successive Identification of A Fuzzy Model and Its Applications to Prediction of A Complex System. *Fuzzy Sets And Systems*. 42(3), 315-334.
- Şişman, B. (2012). Talebin Belirsiz Olduğu Tedarik Zinciri Tasarımında Bulanık Eniyileme Yaklaşımı. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*. 8 (17), 27-44.
- Ural, G.F. (2006). *Bulanık Doğrusal Programlama Yöntemi Kullanılarak Bir Sanayi Kuruluşunda Üretim Planlama Çalışmasının Gerçekleştirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Wang R.C. and T.F. Liang (2004). Application of Fuzzy Multi-Objective Linear Programming to Aggregate Production Planning. *Computers & Industrial Engineering*, 46(1), 17-41.
- Werners, B. (1987). An Interactive Fuzzy Programming System. *Fuzzy Sets and Systems*, 23(1), 131-147.
- Wu, H.C. (2003). Duality Theory in Fuzzy Linear Programming with Fuzzy Coefficients. *Fuzzy Optimization and Decision Making*. 2, p.61-73.
- Yalçın Seçme, N. (2005). *Klasik Doğrusal Programlama ve Bulanık Doğrusal Programlamanın Karşılaştırılmalı Bir Analizi: Üretim Planlama Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Zhu, B. ve Xu, Z. (2014). A Fuzzy Linear Programming Method for Group Decision Making with Additive Reciprocal Fuzzy Preference Relations. *Fuzzy Sets and Systems*. 246, 19-33.

Zimmermann, H.J. (1991). Fuzzy Set Theory and Its Applications, Massachusetts: Kluwer Academic Publishers.

Taşeron İşçilerinin Kadroya Alınması Bağlamında Türk Kamu Personel Rejiminin Gelişim Süreci

Paşa BOZKURT*

Öz

20. yüzyılın başlarından itibaren gelişmiş kapitalist ülkelerin kamu personel rejimleri Fordist bir nitelik kazanmıştır. Fordizm 1970'lerden itibaren kriz yaşamaya başlamıştır. 1980'lerden itibaren ise Post-Fordizm olarak nitelendirilen yeni bir aşamaya geçilmiştir. Türk kamu personel rejimi de dünyadaki gelişmeleri takip ederek şekillenmiştir. 1980'lerden itibaren Post-Fordist yönde değişim yaşayan Türk kamu personel rejiminde, bütüncül bir reform yapılamamıştır. Sınırlı reformist düzenlemeler ise bir taraftan Anayasal çatışmaya yol açmış, diğer taraftan reformların hızını düşürmüştür. Bu durum ayrıca, bölük parçalı bir kamu personel mevzuatı oluşmasına yol açmıştır. Post-Fordist yapılanma örneklerinden biri olan taşeron işçileri çalıştırılması ise süreç içerisinde hızla yaygınlaşmış ve sayıları çok artmıştır. Ayrıca taşeron işçi çalıştırılması bir yığın sorun yaşanmasına da yol açmıştır. Oluşan sorunlara çözüm arayışları tartışılmış, nihayet taşeron işçilerinin önemli bir kısmına kadro verilmiştir. Bu çalışmada Türk kamu personel rejiminin gelişimi ve taşeron işçilerine kadro verilmesi analiz edilmiştir. Türk kamu personel rejiminde, performansa dönük, çalışanların ve kamunun menfaatlerini birlikte gözeten köklü reforma ihtiyaç olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kamu Personel Rejimi, Fordizm, Post-Fordizm, Taşeron İşçileri

Development Process of Turkish Public Personnel Regime in The Context of Recruitment of Subcontractor Workers

Abstract

Since the beginning of the 20th century, the public personnel regimes of the developed capitalist countries have become Fordist. Fordism began to experience a crisis since the 1970s. From the 1980s onwards, a new phase was defined as Post-Fordism. The Turkish public personnel regime has been shaped by following the developments in the world. Since the 1980s, the Turkish public personnel regime, which has experienced a change in the Post-Fordist direction, has failed to undertake a holistic reform. On the one hand, limited reformist regulations have led to Constitutional conflict, on the other hand reducing the pace of reforms. This also led to the establishment of a fragmented public personnel legislation. The subcontractor workers, one of the post-Fordist structuring examples, had been rapidly spreading in this process and the number of them had increased. In addition, employing subcontractor workers had caused a lot of problems. The search for solutions to the problems was discussed and finally, a significant number of the subcontractor workers were employed in the public institutions. In this paper, the development of the Turkish public personnel regime and the recruitment of subcontractor workers were analyzed. It is concluded that there is a need for a fundamental reform in the Turkish public personnel regime, which considers the interests of employees and the public.

Key words: Public Personnel Regime, Fordism, Post-Fordism, Subcontractor Workers.

Received/Geliş: 20.12.2018

Accepted/Kabul: 27.05.2019

* Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, pasabozkurt_@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-0638-9523
(Makale türü: Araştırma makalesi)

Giriş

Kamu personelinin işe alınışından emekliliğine kadar baştan sona tabi olduğu kurallar sistemine kamu personel rejimi diyebiliriz. Ülkeden ülkeye farklılık gösteren kamu personel rejimi, esas olarak dönemler itibariyle geçerli olan ekonomik, sosyal ve siyasi anlayıştan etkilenerek şekillenmektedir.

Bu çalışmada Türk kamu personel rejiminin gelişim çizgisi irdelenerek taşeron işçilerine kadro verilmesinin bu gelişim çizgisindeki yerinin ve anlamının açıklanması, Türk kamu personel rejiminin etkin bir yapıya kavuşması için öneri geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Türk kamu personel rejimi gelişmiş kapitalist ülkelerin kamu personel rejimi anlayışını biraz gecikmeli olarak takip etmiştir, denilebilir. Bu yargı, aşağıdaki bölümlerde izah edilmiştir. Çalışmada Osmanlı İmparatorluğunun Batı kurumlarına göre yönetim yapısını şekillendirmeye başladığı 19. yüzyılın başlarından itibaren günümüze kadar Türk kamu personel rejiminin gelişimine tarihi süreç olarak değinilmiştir. Bu tarihi gelişim sürecinde önemli kesitler, kırılma noktaları itibariyle ele alınarak açıklanmıştır. Gelişmiş kapitalist ülkelerin kamu yönetiminden etkilenen Türk kamu yönetimi, kamu personel rejimi açısından da benzer bir etkilenmeyi yaşamıştır.

20. yüzyılın başından itibaren Fordist bir yapıya bürünen kapitalist ülkelerin kamu personel rejimi 1970'lerden itibaren sorgulanmaya ve değişime başlayarak 1980'lerden itibaren Post-Fordist bir nitelik kazanmıştır. Bu sebeple bu çalışmada öncelikle Fordizm ve Post-Fordizmin kamu personel rejimleri üzerindeki etkisi üzerinde durulmuştur.

Gelişmiş kapitalist ülkelerdeki Fordizm ve Post-Fordizm dönemsel değişimleri, diğer ülkelerin sistemlerini etkilemiştir. Bu etki bir ölçüde gelişmekte olan ülkelerin iç dinamikleri ile, yani içten gelen benimseme ile izah edilebilir. Ancak etki doğuran diğer önemli bir faktör ise küresel kurumlardır. IMF, Dünya Bankası ve OECD gibi küresel kurumlar, gelişmiş kapitalist ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasi anlayışlarını küresel ölçekte yaymak için gayret göstermektedir. Böylece dünya ölçeğinde tekdüze bir ekonomik, sosyal ve siyasi model geliştirilmek istenmektedir. Gelişmiş ülkeler bu durumu desteklemektedir.

Gelişmekte olan ülkeler ise, gelişmiş ülkeler ile aralarındaki özellikle ekonomik gelişmişlik farkını kapatmak için, çoğunlukla gelişmiş ülkelerin modellerini benimsemektedirler. Böylece, gelişmiş ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasi modelleri az veya çok dünyanın diğer ülkelerinin sistemlerini etkilemektedir.

Türkiye açısından baktığımızda dünyadaki gelişmeleri yakından takip ederek, gelişmiş ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasi modellerinden yararlanmakla birlikte kendi şartlarımıza uygun modeller geliştirilmesi daha doğru olacaktır. Kamu personel rejimi açısından da böyle bir değerlendirme yapabiliriz. Gelişmiş kapitalist ülkelerdeki Fordizm ve Post-Fordizm aşamalarına

böyle bir değer yargısı ile baktığımızda, ekonomik, sosyal ve siyasi modelimizi, dünyadaki bu gelişmeleri göz önünde bulundurarak, ancak ülkemizin şartlarına en uygun biçimde geliştirmeliyiz. Türk kamu personel rejimi de bu şekilde ele alınarak şekillendirilebilir. O bakımdan taşeron işçilerine kadro verilmesini değerlendirirken de kendi ülke şartlarımıza göre ele almalıyız. Ancak, genel olarak kamu personel rejimimizi, yüksek performans göstermeye dönük olarak, çalışanların ve kamunun menfaatini birlikte koruyan bir sisteme dönüştürmek için köklü reformlara ihtiyaç olduğunu ifade edebiliriz.

Fordizm ve Kamu Personel Rejimleri Üzerindeki Etkisi

Kapitalist ülkelerde kamu personel rejimi tarihi süreçte kapitalizmin geçirdiği aşamalarla oluşan üretim ve birikim rejimi ile ilişkili olarak şekillenmiştir. Bu bağlamda, kapitalizmin geçirdiği dönemsel krizlerde, krizden çıkışa çözüm arayışları sonucunda yeni bir üretim ve birikim rejimi anlayışı gelişmiş ve buna bağlı olarak da kamu personel rejiminde değişim gözlenmiştir. Fordizm bu aşamalardan biridir.

Fordizmin sembolik başlangıç yılı olarak kabul edilen 1914, Henry Ford'un bundan bir yıl önce Michigan'ın Dearborn kentinde kurduğu otomobil montaj hattında çalışan işçilere, çabalarının karşılığı olarak sekiz saatlik bir iş günü için beş dolar ücret vermeye başladığı tarihtir (Harvey, 2010, s. 147). Böylece Henry Ford'un 20.yüzyılın başında otomobil fabrikasında geliştirdiği üretim yöntemine atıfla kavramlaşan Fordizm özellikle ikinci dünya savaşından sonra 1970'lere kadar kapitalist dünyada hakim üretim ve birikim anlayışı olmuştur. Henry Ford'un geliştirdiği bant sistemi ve standartlaştırılmış ürün imalatı sayesinde kitlesel üretim yapılmaya başlanmıştır. Bu yöntem sonucunda çok büyük işletmeler kitlesel üretim ve kitlesel pazarlama yapmıştır. Ancak Fordizm sadece bir üretim anlayışı olmanın ötesinde kendi tüketim kültürünü de oluşturmuştur.

Seri imalat, ateşli silahlar üreticisi Eli Whitney tarafından 1798'de geliştirilmesine rağmen, yanlış olarak genellikle Henry Ford seri imalatın babası olarak tanınmaktadır (Pollard, 1996, s. 30). Henry Ford'un seri imalat konusunda ünlü olmasının sebebi, bu konuda çok kapsamlı üretim ve pazarlama düzenlemesi yapması, ayrıca Henry Ford'un uygulamalarının girişimciler tarafından benimsenerek geniş ekonomik faaliyetlerde yaygınlaşması ile açıklanabilir.

Fordist üretim; sanayi üretiminin çoğunluğunun kitlesel üretim olarak gerçekleştirildiği, idari işler ile kol kuvvetine dayalı işlerin Taylorist bir ayrımla belirlendiği, iş bölümünün ve iş tanımlarının katı bir şekilde yapıldığı, ürün standartlaştırmasının verimlilik artışları getirdiği ve artan talebin bu standartlaşmayı hızlandırdığı bir üretim biçimi olarak tanımlanmaktadır (Eraydın, 1992, s. 15).

Gramsci, "Amerikanizm ve Fordizm" (1931) başlıklı incelemesinde Fordizmi; kapitalist medeniyette yeni bir dönemi başlatan, planlı ekonomiye geçişe damgasını vuran, yalnızca üretim

değil bireyi de planlayan, işçinin evini ve hayatının en mahrem alanlarını işgal ederek yeni bir işçi ve insan tipi oluşturma girişimi olarak, geniş bir çerçevede tanımlamıştır (Kumar, 2013, s. 68). Henry Ford'un uygulamalarını analiz eden Gramsci, kavramı ilk defa Hapishane Defterleri adlı eserinde kullanmış olması sebebiyle Fordizmin ad babası olmasına rağmen, Düzenleme Okulu, Fordizmi, yaygın birikim rejiminden sonra ortaya çıkan bir birikim rejimi ve düzenleme biçimi olarak açıklamış, sermaye birikimi ve düzenlemede yeni bir dönem ve bütün kapitalist yapı ve ilişkilerin farklılaştığı bir aşama olarak ele almıştır (Aslan, 2005, s. 49-50).

Henry Ford bir bakıma Taylor'ın, malzeme ve parçaları en uygun noktalara koyarak zaman ve gayret israfının ortadan kaldırılacağı fikrini pratiğe dökmüştür (Pollard, 1996, s. 31-32). Taylor (2011, s. 22), üretime önem vermiş ve ayakkabı örneğini vererek, makineleşme sayesinde üretim artışına rağmen, maliyetin düşmesiyle, satılmayan ayakkabı olmadığını vurgulamıştır. Dolayısıyla kişi başına üretim artışının insanların işten atılmalarına değil, aksine daha fazla işçinin istihdamına sebep olacağını iddia etmiş, üretimi artırmak için işin bilimsel kurallara uygun olarak yapılması gerektiğini ifade etmiştir (Taylor 2011, s. 28-29). Çalışma yöntemi ve performans üzerinde duran Taylor (2011), genel olarak işin bilimsel yönetim ilkelerine uygun yönetilmesini ve işçilere performansla göre ücret artışını önermiş, işçinin menfaatleri ile işverenin menfaatlerinin üretim artışı sağlanması konusunda ortak olduğunu savunmuştur. Taylor'ın bu düşüncesi daha fazla üretim, daha fazla kar ve daha fazla ücret olarak ifade edilebilir.

Ford'un iş örgütlenmesi ve teknoloji açısından uygulamaya koyduğu yenilikler, birçok açıdan, zaten iyice yerleşmiş olan eğilimlerin uzantısı olmasına rağmen, Ford'a özgü olan ve Fordizmi son tahlilde Taylorizmden ayıran şey, kitle üretiminin; kitle tüketimi, emek gücünün yeniden üretiminde yeni bir sistem, emeğin denetiminde ve yönetiminde yeni bir politika, yeni bir estetik ve psikoloji, kısacası, rasyonelleştirilmiş, modernist, popülist yeni tür bir demokratik toplum demek olduğunu açıkça görmesiydi (Harvey, 2010, s. 147-148). Taylor'ın fikirleri, Ford'un bu fikirleri pratikte icra ederek tüm ekonomide yeni bir üretim anlayışına öncülük etmesiyle doğan Fordizm, ayrıca modern topluma atfen "Modernizm" ağır eleştirilere de uğramıştır. Eleştirel değerlendirmelerden çarpıcı bir örnek, Charlie Chaplin'in (1936) yönetmenliğini yaptığı ve başrol oynadığı Modern Zamanlar (Modern Times) sinema filmi olup, filmde dönemin sanayi toplumu uygulamaları komedi tarzıyla eleştirilmektedir.

Ford, bant sistemi ve standartlaştırılmış ürün ile birlikte işçilerin sosyal yaşamlarını da kontrol etmek suretiyle işçi performansını azamiye çıkarmak istemiştir. Ford'un uygulamaları ile üretim artışı elde edildiği görülmüştür. Bu yöntem ile diğer işletmelerde de üretim artışı elde edilebileceği fikri yaygınlaşmıştır. Ancak ülke ekonomileri üretim artışı yanında üretilen mallar için yeterli pazar ihtiyacı gerektirmiş ve 1929 ekonomik buhranı ile talep sorunu gündeme

gelmiştir. Bunun sonucunda ise devletin yeterli talebi sağlamak için maliye politikası aracılığı ile piyasaya müdahale etmesi olarak ifade edilebilecek Keynesyen politikalar devreye girmiştir. Böylece talep, sürekli canlı tutularak üretim artışı devam ettirilmeye çalışılmıştır.

Fordist birikim rejiminde, sermaye, üretim sürecini Taylorist-Fordist yöntemlerle rasyonelleştirirken, Fordist devlet ise, kamu personel rejimini bir yandan Taylorist-Fordist yöntemlerle rasyonelleştirmiş, diğer yandan Weberci düşünce çerçevesinde düzenlemiştir (Aslan, 2005, s. 76). Zira Weberci bürokrasi anlayışında iş güvencesi, düzenli yükselme ve emeklilik hakları sağlanmaya çalışılır, işe alma objektif, gayri şahsi ve genel kriterlere göre olduğundan üstün asları üzerindeki keyfi davranışları önlenir, böylece çalışanlarda, kurullarca belirlenmiş istikrarlı bir statünün gelişmesi sağlanır (Eryılmaz, 2002, s. 61).

Sanayi toplumunda doğa, fizik, toplum, üretim, örgüt ve yönetim anlayışları mekanikti ve çok fazla bir belirsizlik bulunmadığından sanayi toplumunun hakim anlayışını yansıtan Fordist üretim ve büyük bürokratik yapılar bu esneklikten uzaklığı ve standartlığı temsil etmekteydi (Al, 2007, s. 176). Dolayısıyla Fordist kamu personel rejiminin özü, memurun, temelleri Weberci düşünceye dayanan statü hukukuna bağlı olarak çalıştırılması olup, statü rejiminde, memurun çalıştırılma düzeni, anayasadan başlayan tüzel düzenlemeler silsilesi içerisinde, objektif kurullar çerçevesinde genel ve bütün memurlar için geçerli nitelikte olup, memurun yasal kurullarla belirlenen statüsü, alınan kararlara karşı yönetime (üst makama) başvurma yanında, idari yargı düzeninin bulunduğu ülkelerde, idari yargıya, yargı birliğinin bulunduğu ülkelerde adli yargıya, kimi ülkelerde ise, oluşturulan özerk memur komisyonuna başvurma güvencesiyle pekiştirilmiştir (Aslan, 2005, s. 79). Ancak Fordist kamu personel rejiminin gelişimi tüm kapitalist ülkelerde aynı ölçüde ve biçimde devam etmemiştir.

Kendi içinde farklılıklarına rağmen, Avrupa'da genel olarak kariyer düzeni içinde belirli statü güvencesi sağlayan kamu personel rejimi (Aslan, 2005, s. 80-81), Amerika Birleşik Devletleri'nde ise, kadro düzeni olarak adlandırılan, gelişkin olmayan statü rejimi şeklinde, gevşek güvenceli bir kamu personel rejimi ortaya çıkmıştır (Aslan, 2005, s. 87-88). Avrupa ülkelerinden özellikle Fransa'da idare hukuku gelişmiş ve güçlü bir memurluk düzeni kurulmuştur. Ancak aşağıda açıklanacağı üzere son dönemlerde Kıta Avrupası kamu personel rejimi üzerinde de Post-Fordist etkilerle esnekleşme görülmektedir.

Post-Fordizm ve Kamu Personel Rejimleri Üzerindeki Etkisi

Kapitalist ülkelerde Fordist uygulamalar bir dönem için refah sağlamıştır. Şirketler büyümüş, üretim ve pazarlama alanında yeni gelişmeler görülmüştür. Bunun sonucunda işverenler ve çalışanlar için hatırı sayılır gelir elde edilen bir dönem yaşanmıştır.

Ancak 1960'ların ikinci yarısından sonra Fordizmde bunalım belirmeye başlamış, 1970'lerin ilk yarısında ise bütünüyle ortaya çıkmış, 1974 Petrol Bunalımı bunalımın kırılma

noktası olmuş, böylece kapitalizm, geçiş dönemine ve ardından yeni bir birikim rejimi ve düzenleme biçimine yönelmiştir (Aslan, 2005, s. 95). Eraydın (1992, s. 17-18), Fordist üretimde yaşanan bunalımın nedenlerini, iki farklı kuramsal çıkış noktasına göre açıklamış olup, bunlardan ilki Fordizmin tüketicinin nitelikleri ve talepleri ile birlikte işgücü piyasasının ve işgücü ilişkilerinin değişmeyeceği varsayımı, ikincisi ise küreselleşme politikası çerçevesinde Fordizmin sorunlarını çözmek için başlatılan çevre ülkelerdeki gelişmenin, beklentinin tersine rekabeti artırarak Fordizmin bunalımına yol açmasıdır. Nitekim, 1970’li yıllarda tüketici taleplerinin çeşitlilik gerektirdiği anlaşılmış, hem özel kesimde hem kamu kesiminde maliyet artışı ve verimlilik sorunu ile karşı karşıya kalınmış, Keynesci politikalarla artan kamu harcamalarını devletler karşılayamaz duruma gelmiş, sonuçta geçerli üretim ve pazarlama yöntemleri sorgulanmaya başlamıştır.

Ayrıca 20. yüzyılın son çeyreği içinde bilimsel-teknolojik gelişmeler ile üretim sürecine giren CAD ya da CAM (computer aided design ve computer aided management) uygulamaları, otomasyon ve robotik yenilikler, emeğin üretim sürecindeki rolünü, işlev ve ağırlığını köklü bir biçimde değiştirmeye başlamış, aynı biçimde kitlesel tüketim alanında ortaya çıkan yeni süreçler ve yönlendirme mekanizmaları tüm ekonomik düzeni köklü biçimde etkileyerek, ekonomik alanda yani üretim, tüketim ve bölüşüm süreçlerinde görülen değişim, politik ve jeopolitik alana sıçramıştır (Şaylan, 2002, s. 138). Fordizmin yaşadığı bunalımın sonucunda Post-Fordizm olarak adlandırılan üretim ve birikim rejimi ortaya çıkmıştır. Post-Fordizm ile toplumsal yapı yeni bir biçim kazanmış, sermaye, Fordist yapıdaki kendini sınırlayan katılıklardan kurtularak küresel akışkanlık kazanmış, kapitalizm, üretimden başlayarak bütün toplumsal yapılarda esnekliği temel paradigma olarak kurmuştur (Aslan, 2005: 98). Kapitalist ilişkilerin dünya ölçeğinde giderek daha fazla belirleyici hale geldiği bu aşamada, devlet de bu değişime uygun bir yeniden yapılanma sürecine girmiş ve devletin rolü de dönüşüme başlamıştır (Güzelsarı, 2004, s. 85).

Kumar (2013, s. 54-60) Post-Fordist çözümlemeyi Üçüncü İtalya örneği ile açıklayarak; 1970’li ve 1980’li yıllarda, Üçüncü İtalya adıyla anılan bir fenomenin tartışılmaya başlandığını, Üçüncü İtalya’nın bir yandan Torino, Milano ve Cenova sanayi üçgeninde yoğunlaşan büyük ölçekli kitlesel üretim yapılan Birinci İtalya’dan, diğer yandan ekonomik açıdan az gelişmiş güney bölgesi olan İkinci İtalya’dan ayrılan, ülkenin orta ve kuzeydoğusunda yer alan küçük firmalar ve atölyelerin oluşturduğu dinamik bir alan olduğunu, buralardaki küçük atölyeler ve fabrikaların, zenginleşmekte olan “sanayi bölgeleri”nin çekirdeğini oluşturduğunu, her bölgenin birbiriyle gevşek bir şekilde bağlantılı bir ürün dizisinde uzmanlaştığını, en yeni aletleri kullanan “yüksek teknolojili ev sanayileri” olan bu işletmelerin ürünlerinin gelişkin ve bilinçli tasarımlara dayanması sebebiyle ulusal pazarların yanı sıra uluslararası pazarlara girebildiğini, işçi ücretlerinin kuzeydeki büyük atölyelerdeki işçilerin ücretinden daha iyi olduğunu ve işsizlik

oranının İtalya'nın herhangi bir bölgesindekinden daha düşük olduğunu, esnek bir işbölümü ile firma içi hiyerarşinin törpülenerek işbirliğinin amaçlandığını, firmalar arası ilişkilerde de işbirliğinin öne çıktığını, geleneksel büyük firma-küçük firma taşeronluk sistemi yerine işbirliğine dayalı yoğun bir taşeronluk sistemi ile firmaların aldıkları siparişleri birbirine aktararak pahalı donanımların maliyetlerini paylaştıklarını, bölgenin mali ve politik kurumlarının kendi bölgelerinde küçük firma ekonomisinin tutunmasında ve desteklenmesinde aktif rol aldığı, sonuçta başarılı bir üretim sistemi geliştirildiğini ifade etmiştir.

Türkiye'de de Bursa, Denizli, Gaziantep, Konya, Kayseri gibi "Anadolu Kaplanları" olarak ifade edilen illerde Üçüncü İtalya örneğine benzer gelişmeler yaşanmıştır.

Günümüzde işletme yönetiminde "outsourcing" (dış kaynaklardan yararlanma) uygulamaları genel olarak savunulmaktadır. İşletmeler rekabet güçlerini artırmak için kendi faaliyetlerini, sahip oldukları "temel (öz) yetenekler-core competence" ile sınırlamak, diğer bütün işletmecilik faaliyetlerini bu konularda kendilerinden daha fazla öz yeteneğe sahip (yani bu işi daha iyi bilen) işletmelere bırakmak yolunu seçmeye başlamışlar, böylece nihai başarıları birbirlerine bağlı olan işletmeler topluluğu ortaya çıkmış olup, bu nedenle bazen "outsourcing" yerine "co-sourcing" kavramının kullanılmasına başlanmış, gelişen bilişim ve iletişim teknolojileri ise, öz yetenek bazında, işletmeler arasında oluşan bir çeşit ortaklığı (partnership) ifade eden "co-sourcing"i destekleyerek ve işletme fonksiyonlarının bir kısmının bırakıldığı diğer işletmelerle sürekli haberleşme sağlayarak tam zamanında üretim (just-in-time) yapılması imkanı elde edilmiştir (Koçel, 2011, s. 385-386).

İtalya'dan sonra diğer ülkelere yayılan ve bütün dünyada önemli etkiler meydana getiren Post-Fordizm (Esnek Üretim ve Birikim Rejimi), küçük işletmelerle büyük sonuçlara ulaşmayı sağlayan yeni bir sanayileşme modeli olarak değerlendirilmektedir (Saklı, 2013, s. 115). Post-Fordist üretim ve birikim rejiminde devlet ise özelleştirmeler yolu ile piyasadan mümkün olduğunca çekilmiş, sınırlı kamu hizmetlerini ifa eden, ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetleri genellikle özel sektör aracılığı ile temin eden, düzenleyici devlettir. Bu durum, işletme yönetimindeki outsourcing ya da co-sourcing olarak ifade edilen uygulamanın bir nevi kamu yönetimine uyarlanması olarak da değerlendirilebilir.

Önceleri devletten başkasının sunmasının mümkün gözükmediği, ölçek ekonomileri gereği tek bir kurumun sunmasının doğru kabul edildiği, alt yapı ve finansman açısından özel kesimin sunamadığı birçok mal ve hizmet bugün devlet tarafından özel kesime bırakılmış olup, teknolojik gelişmeler ve özel kesimin sermaye birikiminin artması ve küresel değişimler bunu kolaylaştırmıştır (Murat ve Bağdigen, 2008, s. 110). Artık, devlet ne yapmalı sorusu yerine ne yapabilir sorusu sorulmakta, devletin işlevi tartışılmaktadır (Drucker, 1993, s. 61-76).

Kamu personel rejimleri de üretim ve birikim rejimlerine göre şekillenmiş ve Post-Fordist uygulamalar kamu personel rejimlerinde de görülmüştür. Kapitalist devletlerde 1980 sonrasında kamu personel rejiminin aldığı biçim olan Post-Fordist kamu personel rejimi, iç süreçlerine değer ilişkisinin yerleştirildiği, memurların Fordist statü ilişkisi yerine, esneklik ilişkisiyle güvencesiz çalıştırılıp, maaşlandırıldığı personel rejimidir (Aslan, 2005, s. 155-156). Esnek çalışma ile birlikte tam zamanlı çalışma yanında kısmi zamanlı, esnek süreli ve kendi işinde çalışma yöntemleri ile tele-çalışma ve evde çalışma yöntemleri her geçen gün yaygınlaşmakta, grup çalışması özendirilmekte, kamu ve özel sektör arasında personel değişimi sağlanmakta, profesyonel yönetime ağırlık verilmekte, çalışanların sorumluluğu artırılmaktadır (Al, 2007, s. 277).

Post-Fordist kamu personel rejiminin düşünsel hazırlığı, İngiliz personel rejimini değerlendirmek ve yeniden düzenlemek üzere hazırlanan 1968 Fulton Raporu'na gitmekle birlikte, Amerika Birleşik Devletlerinde 1978'de kabul edilen Memurluk Rejimi Reformu Yasası (Civil Service Reform Act), dünyada Post-Fordist kamu personel rejimini kurmaya yönelik ilk düzenleme olup (Aslan, 2005: 156), bu yasayla statü güvencesi gevşetilmiş ve performansa bağlı maaş düzeni uygulamaya konulmuştur (Aslan, 2005: 158). Bu tarihten sonra yüksek performans için farklı yöntemler üzerinde daha sık çalışılmaya başlanmıştır. Ayrıca personelin performansının tam olarak ölçülmesi için performans değerlendirme sistemlerinin geliştirilmesi tartışılmış ve performansa dayalı ücret sistemi kamu yönetimlerinde yaygınlaşmaya başlamıştır. Performans değerlemeyi, çalışanların işlerini nasıl iyi yaptığını bir dizi standartlarla karşılaştırarak belirleme ve bu bilgiyi çalışanlara iletme süreci olarak tanımlayabiliriz (Mathis ve Jackson, 1998, s. 299). Performans değerlendirme sonuçlarından en başta performansa dayalı ücret sistemi için yararlanılmaktadır.

Günümüzde ise performansa göre ücretin tek başına performans etkisi doğurup doğurmayacağı sorgulanmaya başlanmış, bu noktada, performansa göre ödenen ücretin miktarının küçüklüğü ya da yeterliliği konusunun performansa farklı etkide bulunabileceği tartışmaya açılmıştır (Chen, 2018:137).

Avrupa ülkelerinde kamu personel rejimi Kıta Avrupası ve Anglo Sakson ülkelere göre farklılıklar göstermektedir. Ancak Avrupa Birliği ülkelerinde görülen genel eğilim, kamu istihdam sistemlerinin giderek esnekleştirilmesi, geçici istihdam ve kısmi zamanlı çalışmanın yaygınlaştırılması olup, Fransa, Belçika ve İspanya gibi ülkeler de mevcut personel rejimlerinin kurallarından kaçmak için geçici nitelikte sözleşmeli personel istihdamını her geçen yıl daha da fazla tercih etmeye başlamışlardır (Avcı ve Yavuzdoğan, 2016, s. 33). Esnek kamu personel rejimi, Anglo Sakson ülkelerde daha hızlı yerleşirken, kariyer sistemine sahip Kıta Avrupası'nda daha yavaş ilerlemekte, IMF ve Dünya Bankasının telkinlerinin de etkisiyle az gelişmiş ülkelere

de yerleşmektedir. (Aslan, 2005, s. 156). Zira 1980'den sonra yeni kamu yönetimi anlayışı olarak ifade edilebilecek reform hareketleri, günümüz ortamında kurumsal olarak ayakta kalabilmek ve kendisini geliştirebilmek için Weberyen bürokratik yönetim düşüncesini başarısız olarak ilan etmiştir (Al, 2007, s. 279). Çünkü Weber'in yasal-rasyonel bürokrasisi, Batıdaki kurumsal gelişmeler göz önünde tutularak ortaya konulmuş ve daha çok sanayi toplumu için geçerli olan, formel, aşırı kuralcı, katı hiyerarşik ve merkeziyetçi bir model olduğu için günümüz toplumlarının şartlarına ve ihtiyaçlarına cevap verememiştir (Eryılmaz, 2002, s. 69). Geçmişte refahın ve demokrasinin gelişmesine önemli katkılar sağladığına inanılan yasal-rasyonel temele dayanan Weberyen bürokrasi anlayışı, değişen şartlar karşısında verimsiz ve etkisiz kalmış ve yerini rasyonel-üretken temellere sahip yeni örgütlenme modellerine bırakmış olup, bu bağlamda prosedürlerden çok sonuç odaklı, tekbiçimlilikten çok farklılıklara dayalı, katı yapılardan çok esnek yapılanmalara önem veren bir örgütlenme ve yönetim yaklaşımı ön plana çıkmış, yönetim kavramı yerini yönetim kavramına bırakmıştır (Murat ve Bağdigen, 2008, s. 111).

Paydaşlar kavramına yer veren yönetim anlayışı ile, tüm paydaşlara kamu yönetimini etkileyebilme ve bu suretle kamu politikalarında daha fazla söz sahibi olabilme imkanı sağlanmaktadır. Bunun sonucunda ise bürokrasinin gücü eskisine göre zayıflamış, esnek yapılanmalarla da bu durum pekiştirilmiştir.

Türk Kamu Personel Rejiminin Değişim Süreci

Ülkemizde kamu personel rejimi 19. yüzyıldan itibaren Batı kurumlarına göre şekillenmeye başlamıştır. Ancak tarihi kırılma noktaları ve dönemler itibariyle farklılıklar görülmüştür. Türkiye'de kamu personel rejimi, sermaye birikim rejimi ve düzenleme biçimlerine uygun olarak üç ana dönem geçirmiştir (Aslan, 2005, s. 201): Kapitalist memurluk rejiminin kurulması ve liberal kamu personel rejimi dönemi (1838-1945), Fordist kamu personel rejimi dönemi (1945-1980) ve Post-Fordist kamu personel rejimi dönemi (1980-).

III. Selim döneminde başlayarak bürokratik sistemin Batı örneğine uygun yeniden yapılandırılması hareketi II. Mahmut döneminde hızlandırılmıştır (Ergun, 2015, s. 246). II. Mahmut Osmanlı kamu personel yönetimine yeni bir biçim vermeye çalışmış, yeniden merkezi otoriteyi güçlendirmek için reform çabalarına girişmiş olup, Dahiliye Nezareti (İçişleri Bakanlığı), Hariciye Nezareti (Dışişleri Bakanlığı), Maliye Nezareti (Maliye Bakanlığı) gibi bakanlıklar kurularak Şeyhülislam ve Sadrazamda toplanan yetkilerin bir bölümü bu bakanlıklara verilmiştir (Akgüner, 2016, s. 10). Bunu izleyen Tanzimat (1839) ile başlayan yeniden yapılanmada, Batılı kapitalist ülkeler taklit edilerek kapitalist üretim biçiminin kurumları oluşturulmaya başlanmıştır (Aslan, 2005, s. 218). Bu dönemde kamu personel rejimi de Batılı kapitalist ülkelerle aynı dönemde ortaya çıkan kamu personel rejimi yönünde değişime başlamış, ancak 1876'ya kadar parçacıklı ve eski personel rejimi ile el ele yürümüş, Birinci Meşrutiyet

(1876) sonrasında ise eski personel rejiminin unsurları büyük ölçüde tedricen kaldırılmıştır (Aslan, 2005, s. 219-220). Tanzimat döneminde itibaren Batı örneğine uygun olarak kurulan sivil ve askeri okulları bitiren, Batı'yı tanıyan sivil ve askeri bürokratlar, bir bakıma, Padişahın sahip olduğu yetkilere de ortak olarak, ülkenin kaderine egemen olmaya başlamışlardır (Ergun, 2015, s. 246). İngilizce ve Fransızca başta olmak üzere Batı dillerini bilmek kamu personeli seçiminde önemli bir ayrıcalık haline gelmiştir. Bu anlayış öncelikle hariciye personeli için ihtiyaç olarak görülmüş, ama gittikçe hemen her kamu kurumu için personel temininde önemli bir şart olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Yabancı okulların yaygınlaşması ile de Batı dillerini ve kültürünü yakından tanıyan bir zümrenin yetişmesi sağlanmıştır. Daha sonraki dönemlerde bu durum daha da ileri taşıyacak ve yabancı dilde eğitim yapan okullar yaygınlaşacaktır.

Böylece Osmanlı personel rejiminde seçkin bir sınıf oluşmuş, bu seçkinliği ile bürokratlar, kendilerini toplumun diğer kesiminden ayırmaya, kendilerini onlardan üstün görmeye, topluma yukarıdan bakmaya alışmışlar ve dolayısıyla günümüzde karşılaşılan bazı bürokratik olumsuzlukların kökeninde yatan, bir ölçüde, bu alışkanlıkların doğurduğu geleneksel devlet memuru anlayışı ortaya çıkmıştır (Ergun, 2015, s. 247).

Cumhuriyet yönetimi, Osmanlı döneminin kamu personelini olduğu gibi devralmıştı (Akgüner, 2016, s. 3). Türkiye'deki personel rejiminin gelişim süreci, genelde gündelik siyasi ve ekonomik değişimler sonucu şekillenmiştir (Eroğlu, 2016:190). 1920-1929 yıllarında toplumsal yaşam ve devletin yeniden inşası ile birlikte liberal kamu personel rejimi inşa edilmiş, kurulan liberal kamu personel rejimi 1929-1945 yılları arasında yerleşmiştir (Aslan, 2005, s. 243). Bu dönemde ilk temel düzenleme 18 Mart 1926 tarihli ve 788 sayılı Memurin Kanunu olup, bu kanun, kamu personelinin genel bir statü içinde düzenlenmesi ve o günkü koşullara göre kamu personel düzeninin geçerli kimi ilkelerini ortaya koymasına açılardan, ileri sayılabilecek bir kanundur (Akgüner, 2016, s. 16). Barem Kanunu olarak bilinen 1939 yılında çıkarılan 3656 sayılı Kanun ise maaş rejimini yeniden belirlemiştir (Akgüner, 2016, s. 18).

Türkiye'de Fordist kamu personel rejimi, birikim rejimindeki değişimi izleyerek 1945-1965 yılları arasında parça parça ilerleyerek ve son olarak 1965'te Devlet Memurları Kanununun kabul edilmesiyle inşa edilmiştir (Aslan, 2005, s. 269). Bu dönemde yabancı uzmanlar tarafından (Neumark Raporu, Barker Raporu, Martin-Cush Raporu, Leimgruber Raporu, Chailloux-Dantel Raporu, Van Mook Raporları, Fisher Raporları gibi) reform öneren raporlar hazırlanmış ve reform girişimleri yapılmış, Devlet Personel Dairesi adıyla (daha sonra Devlet Personel Başkanlığı adını alacak) bir merkezi personel dairesi 1960 yılında kurulmuş, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi öncülüğünde tüm merkezi yönetimi içine alan MEHTAP (Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi) hazırlanmıştır (Akgüner, 2016, s. 19-23). 24 Nisan 1963'te Başbakanlığa sunulan MEHTAP Raporunun iki temel amacından biri merkezi hükümet görevlerinin dağılışı biçimini,

başka bir deyişle örgütlenme biçimini saptamak, ikincisi ise bu dağılışın kamu hizmetlerinin verimli biçimde yürütülmesine olanak verip vermediğini incelemek olup, ancak rapordaki öneriler büyük ölçüde uygulamaya sokulamamıştır (Ergun, 2015, s. 369). Ülkemizde Fordist kamu personel rejimi 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun çıkarılması ile birlikte, 1965-1980 yıllarında yerleşmiştir (Aslan, 2005, s. 277-297). Ancak 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu çıkarıldığı 1965 yılından itibaren büyük bir dirençle karşılaşmış olup, birçok kanun ve kanun hükmünde kararname ile büyük değişikliklere uğrayan kanunun özgün metni hemen hemen ortadan kalkmış, özgün metnin yerini yeni ve ayrıık hükümler aldığı için, kanunun bütünlüğü bozulmuş ve yozlaşmıştır (Akgüner, 2016, s. 23). Ayrıca son yıllarda personel yönetimi anlayışı yerine yaygınlaşan insan kaynakları yönetimi anlayışı açısından değerlendirildiğinde, İzci ve Yıldız (2017: 400) 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun, insan kaynakları yönetimi anlayışının Türkiye’de uygulanmasının önündeki önemli engellerden biri olduğunu ifade etmiştir. 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu ve diğer kamu personel mevzuatının bir bütün olarak yeniden değerlendirilerek Türk kamu personel rejiminde reform yapılması gerektiğini söyleyebiliriz.

Türkiye’de 1977’de bunalıma giren Fordist birikim rejimi, 24 Ocak 1980 kararları ve sonrası gelişmeler sonucunda serbest piyasa ekonomisi ve dışa açılma temel düsturu ile yerini Post-Fordist birikim rejimine bırakmaya başlayacaktır (Aslan, 2005, s. 298). Denilebilir ki, 24 Ocak kararları ile ilan edilen piyasa ekonomisine dayalı kalkınma anlayışı ve bu anlayışın ideolojik baskısı, kamu yönetimi ve kamu personel sistemimizdeki yönü belli olan değişimin ve dönüştürme çabalarının da başlangıç noktasını oluşturmaktadır (Eren, 2009, s. 175). 24 Ocak kararları ile dışa açık liberal ekonomik modele geçilmiş, idari reform anlayışı ve uygulamaları da bu değişimden etkilenmiş, sadece yürütme erkini içine alan bir düzenleme değil top yekun devleti yeniden düzenlemek isteyen bir anlayış ortaya çıkmıştır (Yayman, 2008, s. 318). 1980 sonrasında, 1) “memurluğa dayalı istihdam”, 2) “kamu hukukuna dayalı yönetim” ve 3) “kurum” tipi örgütlenme, kamu hizmetlerinin yürütülmesi sürecindeki egemenliklerini yitirmeye ve bu egemenliği, farklı örgütlenme, farklı istihdam biçimleriyle ve farklı hukuk kurallarıyla paylaşmaya başlamıştır (Sezen, 2003, s. 10).

Böylece 1980’den sonra kamu personel rejimi de Post-Fordist bir görünüm almaya başlamıştır. Nitekim sözleşmeli personel statüsü memurluk rejimine alternatif olarak genişlemiş, KİT’lerde bir yandan özelleştirme yapılırken bir yandan da bu kuruluşlarda memurluk rejimi yerine sözleşmeli personel-işçi çalıştırmaya doğru değişim başlamış, bazı kamu kurumlarında kadro karşılığı sözleşmeli personel çalıştırılması yaygınlaşmış, 1990’ların ikinci yarısından itibaren oluşturulan düzenleyici kurullarda bütünüyle esnek personel rejimine geçilmiş, ayrıca kamu kesiminde 1988’de yardımcı hizmetlerde başlayan taşeronlaşma 1990’larda KİT ve yerel

yönetimlerde asli ve sürekli hizmetlere doğru açılmış, 2000'lerde ise merkezi yönetimde asli ve sürekli hizmetlerin taşeronlaşması yaygın olarak ortaya çıkmıştır (Aslan, 2005, s. 306-308). Taşeron işçisi sayısı süreç içerisinde çok büyük rakamlara ulaşırken çalıştıkları sahalarda da çeşitlilik artmıştır. Hatta mevzuata aykırı bir biçimde, istihdam edildikleri işlerin dışında ihtiyaç duyulan başka işlerde çalıştırılmaya başlandığı görülmüştür. Sonuçta taşeron işçisi çalıştırılmasının kontrolsüz bir şekilde yaygınlaşmaması için önlem alınması ihtiyacı duyulmuş ve bu amaçla bazı düzenlemeler yapılmıştır.

Bu gelişmeler, kamu personel rejiminde bir statü hukuku kuran 1982 Anayasasının 128. ve 129. maddeleri ile çatışma doğurmuştur (Aslan, 2007, s. 117). Bu sebeple Anayasanın 47. Maddesine 1999 yılında, “Devletin, kamu iktisadi teşebbüslerinin ve diğer kamu tüzel kişilerinin mülkiyetinde bulunan işletme ve varlıkların özelleştirilmesine ilişkin esas ve usuller kanunla gösterilir” şeklindeki üçüncü fıkra ve “Devlet, kamu iktisadi teşebbüsleri ve diğer kamu tüzel kişileri tarafından yürütülen yatırım ve hizmetlerden hangilerinin özel hukuk sözleşmeleri ile gerçek veya tüzelkişilere yaptırabileceği veya devredebileceği kanunla belirlenir” şeklindeki dördüncü fıkra eklenmiştir. Ayrıca Anayasanın 128. maddenin ikinci fıkrasına 2010 yılında “Ancak, mali ve sosyal haklara ilişkin toplu sözleşme hükümleri saklıdır” cümlesi eklenmiştir. Anayasanın kamu personel rejimi ile ilgili maddelerinde esneklik yönünde kapsamlı bir değişiklik yapılmadan Anayasaya parçalı bir şekilde eklemeler yapılması ve alt düzenlemelerle esneklik yönünde değişim çabaları, Anayasa ile çatışmayı devam ettirmekle birlikte personel reformlarının da ağır aksak yürütmesine yol açmıştır denilebilir. Çünkü yapılan alt düzenlemelerin Anayasaya uygun olması baskısının hissedilmesi kapsamlı düzenleme yapılmasını geciktirmiş ve yapılan bazı düzenlemeler ise yürürlüğe girememiştir. Nitekim bazı düzenlemeler yargı kararı ile iptal edilmiş olup, 15.07.2004 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde kabul edilen 5227 sayılı Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanununun ise birçok maddesi Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından Meclise geri gönderilmiş, ama Mecliste tekrar görüşülmemiş ve yürürlüğe girememiştir. Kamu personel sisteminde Post-Fordist köklü değişim çalışmaları 2000'li yıllarda başlayıp günümüze kadar zaman zaman yoğunluk kazanmış, ancak sonuçlandırılmamıştır.

Bunlardan en dikkat çeken çalışmalar ve girişimler 2003-2004 yıllarında yaşanmıştır, denilebilir. Zira "Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı" hazırlama komitesi adına yazılan ve başbakanlık tarafından 2003 yılında yayınlanan “Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma: 1 Değişimin Yönetimi İçin Yönetimde Değişim” başlıklı kitapta “Performans Sistemine ve Ödüllendirmeye Geçiş” başlığı altında yapılacak köklü reformlara yer verilmiştir (Dinçer ve Yılmaz, 2003, s. 159-161.)

Ancak 5227 sayılı Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun, yukarıda izah edildiği üzere yürürlüğe girememiş ve kamu personel rejimi ile ilgili kapsamlı bir reform ise yapılamamıştır.

10.06.2003 tarih 25134 sayılı Resmi Gazete yayınlanan 4857 sayılı İş Kanunu esnek personel rejimi için önemli bir düzenleme olarak ortaya çıkmıştır. İş Kanununun 2. maddesine 2006 yılında eklenen 8. ve 9. Fıkra hizmet alımı sözleşmesiyle kamu kurum ve kuruluşlarında çalışanların çalıştıkları kurumdan kadro talep etmeleri ve çalıştıkları kurumun işçilerinin sahip olduğu mali ve sosyal hakları talep etmelerinin önü kesilerek, böylece bir yığın konunun yargıya taşınması önlenmek istenmiştir.

2006 yılından itibaren kurulmaya başlanan Kalkınma Ajansları, hukuki statüsü, karar mekanizmalarının işleyişi ve personel rejimiyle esnek bir nitelikte kurgulanmış, böylece beyaz yakalı yüksek nitelikli uzman personelin işçi vasfında, gerektiğinde yüksek ücret verilebilecek şekilde istihdam edilmesinin yolu açılmak istenmiştir (Efe, 2016, s. 64).

Onuncu Kalkınma Planının (2014-2018) (Kalkınma Bakanlığı, 2013) 312. maddesinde; işgücü piyasasında etkinliğin artırılması amacıyla güvenceli esnek çalışma, kıdem tazminatı, alt işverenlik, sosyal diyalog, aktif ve pasif işgücü programları gibi alanlarda sosyal taraflarla birlikte uzlaşıyla ilerleme kaydedilmesi gerektiği, ifade edilmiştir. Yine 313. maddesinde; toplumun tüm kesimlerine insana yaraşır iş fırsatlarının sunulduğu, işgücünün niteliğinin yükseltilip etkin kullanıldığı, toplumsal cinsiyet eşitliği ile iş sağlığı ve güvenliği şartlarının iyileştirildiği ve güvenceli esneklik yaklaşımının benimsendiği bir işgücü piyasasının oluşturulması temel amaç, olarak ifade edilmiştir. 321. maddesinde; alt işverenlik uygulamasının işçi haklarını dikkate alacak şekilde gözden geçirileceği, 385. maddesinde ise; kamu personel sisteminde uygun iş ve kuruluşlardan başlanarak esnek çalışma modeli geliştirileceği, ifade edilmiştir.

Ayrıca Onuncu Kalkınma Planında İşgücü Piyasasının Etkinleştirilmesi Programına (Kalkınma Bakanlığı, 2013, s. 164-165) yer verilmiştir. Söz konusu Programda; esnek çalışma biçimlerinin etkin bir biçimde uygulanamaması, işgücü piyasasının etkinliğini azaltan hususlar arasında sayılmış ve program hedefleri arasında, esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaştırılması belirtilmiştir. Programın bileşenlerinden 3. Bileşen: Güvenceli Esnekliğin Sağlanması olup, bu kapsamda şu hususlara yer verilmiştir:

- Kıdem tazminatı sorununun kazanılmış haklar korunarak sosyal taraflarla diyalog içinde çözülmesi
- Alt işverenlik uygulamasının yeniden düzenlenmesi
- İşsizlik sigortasından yararlanma koşullarının esnetilmesi ve yararlanma sürelerinin artırılması
- Fazla çalışma saatlerinin sınırlandırılması

- Esnek çalışma biçimlerinin çalışanların haklarını gözetir biçimde yaygınlaştırılması

Türk kamu personel rejiminde yukarıda açıklandığı üzere 1980 yılından bu yana Post-Fordist değişim yaşanmaktadır. Ancak 375 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameye, 24 Aralık 2017 tarih ve 30280 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 696 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 127. maddesi ile Geçici 23., Geçici 24. ve Geçici 25. maddeler eklenmek suretiyle birkaç aylık süre içinde (2 Nisan 2018 tarihine kadar) çok geniş kapsamda taşeron işçilerine kadro verilmiştir. Bu gelişme 1980 yılından beri kamu personel rejiminin değişmeye başladığı Post-Fordist yönden ayrı bir gelişme olup, Fordist niteliktedir.

Türk Kamu Yönetiminde Taşeron İşçileri İstihdamı ve Kadroya Alınması

Post-Fordist uygulamalardan biri olarak Türk kamu personel rejimine taşeron işçileri olarak ifade edilen bir personel çalıştırma yöntemi girmiştir. Süreç içerisinde kamu kurumlarındaki taşeron işçilerinin sayısı hızla artmış ve birçok kamu kurumunun tercih ettiği bir işçi çalıştırma yöntemi haline gelmiştir. Dolayısıyla kurumlar ve görevleri itibariyle yaygınlık kazanmış, ancak bir yığın sorunlar da ortaya çıkmıştır. Biriken sorunlara çözüm arayışları sık sık gündeme gelmiş, nihayet önemli sayıda taşeron işçileri kamuda kadroya alınmıştır.

1980’li yılların ortalarından itibaren KİT’lerin tamamına yakınında temizlik, bahçe bakımı gibi işlerde başlayan taşeron aracılığıyla personel istihdamının, personel sayısının dondurulması politikaları doğrultusunda yeni eleman alınamayışı ya da sınırlı sayıda eleman alınışı karşısında, KİT’lerin üretim faaliyetlerinde de sıkça kullanılan bir yöntem haline geldiğini belirten Şaylan, (2000, s. 82), taşeron uygulamasını, işin ihalesi değil, işçi ihalesi şeklinde yapılmak suretiyle müteahhit aracılığıyla personel temin edilmesi olarak açıklamış ve böylece Türk hukuk sisteminde yeri olmayan “müteahhit işçisi” veya “işçi müteahhidi” kavramları türediğini ifade etmiştir. Ancak son yıllarda söz konusu müteahhitler için “taşeron”, işçiler için ise “taşeron işçi” veya “taşeron işçisi” kavramları daha yaygın kullanılmıştır. KİT’lerde başlayan taşeron işçisi çalıştırılması süreç içerisinde neredeyse tüm kamu kurumlarına yaygınlık kazanmıştır.

657 sayılı Devlet Memurları Kanununda 1988 yılından itibaren yapılan düzenlemelerle memur statüsündeki kamu personeli eliyle gördürülen hizmetlerin artık piyasadan hizmet alımı suretiyle, ihale edilerek alınması mümkün hale gelmiş, önce yardımcı hizmetlerde daha sonra sağlık alanında, yerel yönetimlerde, koruma ve güvenlik hizmetleri gibi alanlarda taşeronlaşma yaygınlaşmıştır (Eren, 2009, s. 179-181).

Taşeron işçilerinin kamu kurumlarında performans açısından önemli bir başarı göstermiş olduğunu, ancak taşeronlar tarafından haklarının verilmesi bakımından bir yığın sorunla karşılaştığını bir gözlem olarak ifade edebiliriz.

Bir araştırmaya göre, sendikal rgtllge sahip belediye işçileri yılda ortalama 78 gün, belediye şirketi işçileri 66 gün ikramiye alırken, sendikal rgtllg olmayan belediye işçilerinin 47 gün ikramiye aldığı, taşeron işçilerine ise ikramiye ödenmesinin söz konusu olmadığı, yine sendikal rgtllge sahip belediye ve belediye şirket işçileri haftada ortalama 42 saat çalışırken, taşeron işçilerinin ise, daha düşük ücret almalarına karşın 45-46 saat çalıştıkları, taşeron firmalarda çalışan işçilerin çoğunlukla yılda sadece 7 gün yıllık izin kullanabildikleri ve geri kalan yıllık izinlerinin verilmediği, işten atılma korkusu yaşayan işçilerin bu duruma itiraz edemedikleri ifade edilmiştir (Akgüner, 2016, s. 31-32). Taşeron işçi çalıştırılmasının ve taşeron işçilerinin artan sorunları karşısında çözüm arayışları gündeme gelmiştir.

Onuncu Kalkınma Planı İstihdam ve Çalışma Hayatı zel İhtisas Komisyonu Raporunda alt işverenlik (taşeron) konusunda kamu kesimi ile ilgili olarak uygulamada karşılaşılan sorunlar olarak (Kalkınma Bakanlığı, 2014, s. 70); İş Kanununda yer alan ve kamu sektöründe alt işverenlik uygulamasını kolaylaştırarak aşırı yaygın bir yöntem haline getiren, bu vesileyle de ayrıcalık ve ikilik yaratan hükümlerin gözden geçirilmesi; kamuda bir tür istihdam şekli haline gelmiş bulunan söz konusu uygulamaya ilişkin başta örgütlenme ve kıdem tazminatı olmak üzere alt işveren işçilerinin çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik sorunların çözümlenmesi için gerekli düzenlemeler yapılması; yapılacak düzenlemelerde, alt işverenlik uygulamasının teknolojik veya işletmesel gerekliliği ile çalışanların sosyal haklarının korunması ilkelerinin birlikte değerlendirildiği bir sistem olmasına dikkat edilmesi önerilmiş ve bu konuda, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın koordinasyonunda yürütülen bir çalışma bulunduğu, sosyal taraflarca konunun tartışıldığı ve belli konularda değişiklikler beklendiği, ancak gerçekleştirilen çalışmalara işçi ve işveren temsilcilerinin yanı sıra kamu kurumlarının da daha fazla dahil edilmesinin sürecin hızlanmasına ve daha katılımcı bir şekilde sonuçlandırılmasına katkı sağlayacağı ifade edilmiştir.

Yine Onuncu Kalkınma Planı İstihdam ve Çalışma Hayatı zel İhtisas Komisyonu Raporunda belirtilen Amaç 7-Çalışma Hayatının Geliştirilmesi ile ilgili olan, Alt İşverenlik Uygulaması İşçilerin Mali ve Sosyal Hak Kayıplarını Engelleyecek şekilde Gözden Geçirilecektir, şeklindeki Politika 7.2'ye dönük bazı eylemler belirlenmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2014, s. 110).

Taşeron işçileri sorununa çözüm arayışları tartışılmaya devam ettiği sırada, 375 sayılı Kanun Hükmünde Kararnemeye 24 Aralık 2017 tarih ve 30280 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 696 sayılı Kanun Hükmünde Kararnemenin 127. maddesi ile Geçici 23., Geçici 24. ve Geçici 25. maddeler eklenmek suretiyle birkaç aylık süre içinde (2 Nisan 2018 tarihine kadar) ok geniş kapsamda taşeron işçilerine kadro verilmiştir.

375 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameye eklenen geçici 23. maddede kapsam içine alınanlar birinci fıkrada, 5018 sayılı Kanuna ekli (I), (II), (III) ve (IV) sayılı cetvellerde yer alan kamu idareleri (MİT Müsteşarlığı hariç) ile bunlara bağlı döner sermayeli kuruluşlar, bu Kanun Hükmünde Kararnameye ekli (I) sayılı listede yer alan idarelerin merkez ve taşra teşkilatlarında; ödemeleri merkezi yönetim, sosyal güvenlik kurumu, fon, kefalet sandığı, yatırım izleme ve koordinasyon başkanlığı, gençlik hizmetleri ve spor il müdürlüğü bütçelerinden veya döner sermaye bütçelerinden, anılan liste kapsamındaki diğer idareler için ise kendi bütçelerinden karşılanan 4734 sayılı Kanun ve diğer mevzuattaki hükümler uyarınca personel çalıştırılmasına dayalı hizmet alım sözleşmeleri kapsamında yükleniciler tarafından 4/12/2017 tarihi itibarıyla çalıştırılmakta olanlar, şeklinde belirlenmiştir.

Düzenlemede, bunlarda aranılan şartlar ve diğer ayrıntılara da yer verilmiştir. Ayrıca düzenlemede, birinci fıkra kapsamındaki idarelerin aynı fıkrada belirtilen bütçelerinden karşılanan ve onuncu fıkra hükümleri uyarınca personel çalıştırılmasına dayalı hizmet alımının yıl boyunca devam etme şartı hariç diğer tüm şartlarını taşıyan hizmet alımlarından; sözleşmeleri 4/12/2017 tarihi itibarıyla devam edenlerde bu tarih itibarıyla çalışanların, sözleşmeleri bu tarih itibarıyla devam etmeyip 2017 yılında sona erenlerde ise sözleşme süresinin sona erdiği tarihte çalışmış olanların, birinci fıkrada öngörülen şartları taşımaları ve en son hizmet alım sözleşmelerinde öngörülen dönem ve çalışma süreleriyle sınırlı olmak kaydıyla, birinci fıkra hükümleri çerçevesinde geçici işçi pozisyonlarında istihdam edilmek üzere başvurabilecekleri belirtilmiştir.

Ayrıca bu madde uyarınca hizmet alım sözleşmelerinin feshedilmiş veya iş eksilişi yapılmış sayılacağı tarihten itibaren bu madde kapsamında yer alan idarelerde birinci fıkrada belirtilen bütçelerden 4734 sayılı Kanun ve diğer mevzuat hükümleri çerçevesinde personel çalıştırılmasına dayalı hizmet alımı yapılamayacağı, düzenlenmiştir.

375 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameye eklenen geçici 24. maddede ise kapsam içine alınanlar birinci fıkrada; il özel idareleri ve belediyeler ile bağlı kuruluşlarında ve bunların üyesi olduğu mahalli idare birliklerinde, birlikte veya ayrı ayrı sermayesinin yarısından fazlası il özel idareleri, belediyeler ve bağlı kuruluşlarına ait şirketlerde 4734 sayılı Kanun ve diğer mevzuat hükümleri uyarınca personel çalıştırılmasına dayalı hizmet alım sözleşmeleri kapsamında yükleniciler tarafından 4/12/2017 tarihi itibarıyla çalıştırılmakta olanlar, şeklinde belirlenmiştir.

Düzenlemede, bunlarda aranılan şartlar ve diğer ayrıntılara da yer verilmiştir. Ayrıca bu madde uyarınca hizmet alım sözleşmelerinin feshedilmiş veya iş eksilişi yapılmış sayılacağı tarihten itibaren bu madde kapsamında yer alan idarelerde ve söz konusu şirketlerde, ek 20. madde hükümleri saklı kalmak kaydıyla 4734 sayılı Kanun ve diğer mevzuat hükümleri çerçevesinde personel çalıştırılmasına dayalı hizmet alımı yapılamayacağı, ifade edilmiştir.

Sonuç

Taşeron işçilerinin kadroya alınması Türk kamu personel rejiminde 1980 sonrası Post-Fordist gelişmelerden ayrık ve Fordist nitelikte bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Çünkü bir esnekleşme örneği olan taşeron işçi çalıştırılması yerine, kadro verilmek suretiyle kısmi bir statü hukukuna geçilmiştir. Bu durum şüphesiz taşeron işçileri açısından olumlu bir gelişmedir. Taşeron işçilerinin bir yığın birikmiş sorunlarının bir kısmı böylece çözülmüştür. Ancak bazı sorunlar halen devam etmektedir.

Bunlardan biri benzer işi yaptıkları halde kamu kurumlarında daha önce çalışmakta olanların mali ve sosyal hakları ile kadroya alınan taşeron işçilerinin mali ve sosyal hakları arasındaki farktır. İlerleyen süreçte bu farkın giderileceği beklenmekle birlikte, hali hazırda böyle bir farkın olması çalışanlar arasında hoşnutsuzluğa ve sonuçta performans düşüklüğüne yol açabilecektir.

İkinci bir konu ise, verilen kadronun herhangi bir suretle boşalması halinde kadronun başka bir işleme gerek kalmadan kendiliğinden iptal olacağı düzenlemede yer almaktadır. Bu durum, söz konusu çalışanlara kamu kurumları arasında naklen tayin imkanı verilmemesi ile birleşince hem çalışanlar açısından hem kamu kurumları açısından sorun teşkil edebilecektir. Zira çalışanların kurumlar arasında tayin imkanının olmaması, çeşitli zorunlu nedenlerle işten ayrılmalarına yol açabilecek ya da birtakım zorluklara katlanarak işinden olmamak için halen çalıştıkları kurumlarda çalışmaya devam edeceklerdir. Kamu kurumları açısından ise, personelin tayin imkanı olmaması sebebiyle işten ayrılması durumunda, kurumların ihtiyaç duyacağı personeli istihdam edebilmesi uzun bir süreç gerektirebilecektir. Bu sebeple kurumlar arasında naklen tayin imkanı verilirse, çalışanlar açısından ve kurumlar açısından daha yararlı olacaktır.

Başka bir konu ise taşeron işçilerinin gösterdiği yüksek performansın bundan sonra da devam edip etmeyeceğidir. Taşeron işçilerinin kamu kurumlarında yüksek performans gösterdiklerini bir gözlem olarak ifade edebiliriz. Hatta aşırı çalıştırıldıkları ve taşeronlar tarafından bazı mali ve sosyal haklarının verilmediği hakkında çalışmalar vardır. Taşeron işçilerinin emeğinin sömürülmesi anlamına gelebilecek haksız bazı uygulamalar, kadro verilmesi ile son bulmuş olmaktadır. Ancak kadroya geçirilen personelin, işinde yüksek performans göstermesi önemlidir. Bu konu sadece kadroya alınan taşeron işçileri için değil, tüm kamu personeli için önem arz etmektedir. Dolayısıyla kamu kurumlarında etkili bir performans sistemi hayata geçirilmeli ve performansa dayalı adil ücret anlayışı hakim kılınmalıdır. Bunun için ise sınırlı bazı uygulamalar yerine kapsamlı bir düzenleme yapılmalıdır. Zira kamu personel rejiminin sağlıklı bir yapıya kavuşması için, değişen ekonomik koşullara uyum göstermesi gerekir (Canman, 1995, s. 259). 1980'den bu yana dünyada ve Türkiye'de kamu personel rejiminde

işletmeci yaklaşım yönünde değişim yaşanmıştır. Personel rejiminde işletmeci yaklaşımın parolası ise, performansa dayalı ücretlendirmedir (Eren, 2006, s. 142).

Kamu personel rejiminde reform arayışlarının başarılı olabilmesi için sistem bir bütün olarak değerlendirilmeli, yani sisteme etki eden tüm iç ve dış faktörler göz önünde bulundurulmalı, başka bir ifadeyle çalışanların hak ve yükümlülükleri, kamu hizmetinin nitelikleri, bütçe olanakları ve diğer çevresel faktörler dikkate alınmalı, bu faktörlerden sadece birinin ve özellikle IMF, Dünya Bankası ve OECD gibi sistemin dışından aktörlerin beklentilerine göre yapılacak bir reform düzenlemesi, mevcut sorunları çözemeyeceği gibi yeni sorunları da beraberinde getireceği düşünülmelidir (Eren ve Eken, 2007, s. 190). Bu konuda birçok çözüm önerileri getirilebilir ama özünde anlayışı değiştirecek çözüm önerileri olmadığı takdirde mevcut yapı devam edecektir (Acar, 2019: 137).

Türk kamu personel rejimi tüm yönleriyle ele alınarak, Anayasa başta olmak üzere, yeni bir mevzuat düzenlemesi yapılmalıdır. Çok parçalı hale gelen kamu personel rejiminin mevzuatı tutarlı ve sade bir yapıda oluşturulmalıdır. Yapılacak kapsamlı düzenleme, Türk kamu yönetiminin ihtiyaçları göz önüne alınarak yapılmalıdır. Önemli olan kamu personel rejiminin Fordist veya Post-Fordist ilkeler barındırması değil, çalışanların ve kamunun menfaatlerini birlikte korumasıdır.

Kaynakça

- Acar, O. K. (2019). Personel Yönetiminden İnsan Kaynakları Yönetimine: Cumhuriyet Dönemi Kamu Personel Yönetim Tarihçesi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 24, Sayı 1, ss. 119-146
- Akgüner, T. (2016). *Kamu Personel Yönetimi*, İstanbul: DER Yayınları,
- Al, H. (2007). *Bilgi Toplumu ve Kamu Yönetiminde Paradigma Değişimi*, Ankara: Bilimadamı Yayınları,
- Aslan, O. E. (2005). *Kamu Personel Rejimi: Statü Hukukundan Esnekliğe*, Ankara: TODAİE Yayın No: 326
- Aslan, O. E. (2007). *Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında 1982 Anayasasına Göre Kamu Personel Rejimi*, Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Avcı, M. ve Yavuzdoğan, S. (2016). Avrupa Birliği'ne Üye Ülkelerde Esnek Personel Rejimi ve Türkiye Uygulamalarının Kısmi Bir Analizi, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Sayı 28, ss. 29-56
- Canman, A. D. (1995). *Çağdaş Personel Yönetimi*, Ankara: TODAİE Yayınları No: 260
- Chen, C.-A. (2018). "A Little Is Better Than Zero" or "Pay Enough or Don't Pay at All"? Evidence on the Size of Pay-for-Performance Across the Sectors, *Public Personnel Management*, Vol. 47, Issue 2, pp. 119-143
- Chaplin, C. (Yönetmen). (1936). *Modern Times*, [Film], USA
- Dinçer, Ö. ve Yılmaz, C. (2003). *Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma: 1 Değişimin Yönetimi İçin Yönetimde Değişim*, Ankara: T.C. Başbakanlık
- Drucker, P. F. (1993). *Yeni Gerçekler*, (Çev. Birtane Karanakçı), Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Efe, A. (2016). Türk İdari Yapılanma Geleneğinde Sıra Dışı Bir Kamu Personel Rejimi, *Sayıştay Dergisi*, Sayı 100, ss. 61-88
- Eraydın, A. (1992). *Post-Fordizm ve Değişen Mekansal Öncelikler*, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını

- Eren, E. (2009). Personel Sisteminde Dönüşüm, *Kamu Yönetimi: Yapı İşleyiş Reformu*, (Ed. Barış Övgün), Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın No: 598, ss.175-186
- Eren, V. (2006). Personel Rejiminde Bürokratik Modelden İşletmecilik Anlayışına Geçiş, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 6, Sayı 11, ss. 131-153
- Eren, V. ve Eken, M. (2007). Kamu Personel Rejiminde Reform Arayışları-Bürokratik Başarı İlkeleri ve İşletmecilik Ücretlendirme Anlayışı Bağlamında Bir Değerlendirme, *Kamu Yönetimi Yöntem ve Sorunlar*, (Ed. Şinasi Aksoy ve Yılmaz Üstüner), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, ss.173-193
- Ergun, T. (2015). *Kamu Yönetimi Kuram/Siyasa/Uygulama*, Ankara: TODAİE Yayın No: 385
- Eroğlu, O. (2016). 1923'ten Günümüze Türkiye'de İnsan Kaynakları Yönetiminin Gelişimi, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Cilt 12, Sayı 29, ss. 181-193
- Eryılmaz, B. (2002). *Bürokrasi ve Siyaset Bürokratik Devletten Etkin Yönetime*, İstanbul: Alfa Yayınları,
- Güzelsarı, S. (2004). Kamu Yönetimi Disiplininde Yeni Kamu İşletmeciliği ve Yönetişim Yaklaşımları, *Kamu Yönetimi Gelişimi ve Güncel Sorunları*, (Ed. Kemal Öktem ve Uğur Ömürgönülşen), Ankara: İmaj Yayınevi, ss. 85-137
- Harvey, D. (2010), *Postmodernliğin Durumu*, (Çev. Sungur Savran), İstanbul: Metis Yayınları
- İzci, F. ve Yıldız, M. Ş. (2017). Türkiye'de Kamu Personel Yönetiminden İnsan Kaynakları Yönetimine Geçiş: Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri, *Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, ss. 397-412
- Kalkınma Bakanlığı. (2013). *Onuncu Kalkınma Planı*, Ankara
- Kalkınma Bakanlığı. (2014). *Onuncu Kalkınma Planı İstihdam Ve Çalışma Hayatı Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara
- Koçel, T. (2011). *İşletme Yöneticiliği*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.,
- Kumar, K. (2013). *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*, (Çev. Mehmet Küçük), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları
- Mathis, R. L., Jackson, J. H. (1998). *Personnel/ Human Resource Management*, St. Paul: West Publishing Company, USA
- Murat, G. ve Bağdigen, M. (2008), *Kamu İdarelerinde Stratejik Planlama ve Yönetim*, Gazi Kitabevi, Ankara
- Pollard, M. (1996). *Henry Ford ve Ford*, (Çev. Ayşe Aydoğan), Ankara: İlkaynak Kültür ve Sanat Ürünleri
- Saklı, A. R. (2013). Fordizm'den Esnek Üretim Rejimine Dönüşümün Kamu Yönetimi Üzerindeki Etkileri, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:12 Sayı:44 ss. 107-131, www.dergipark.gov.tr/download/article-file/70441, Erişim tarihi: 01.09.2018
- Sezen, S. (2003). *Türk Kamu Yönetiminde Kurullar*, Ankara: TODAİE Yayınları No: 316
- Şaylan, G. (2000). *Kamu Personel Yönetiminden İnsan Kaynakları Yönetimine Geçiş*, İstanbul: TESEV Yayınları 18
- Şaylan, G. (2002). Postmodernizm, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları
- Taylor, F. W. (2011). *Bilimsel Yönetimin İlkeleri*, (Çev. H. Bahadır Akın), Adres Yayınları, Ankara
- Yayman, H. (2008). *Türkiye'nin İdari Reform Tarihi*, Ankara: Turhan Kitabevi
- 5227 sayılı Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri Ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun (Birçok maddesi Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından tekrar görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderilmiş; Mecliste tekrar görüşülmemiş ve yürürlüğe girememiştir.), www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5227.html, Erişim tarihi: 01.09.2018
- 1982 Anayasası, www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf, Erişim tarihi: 01.09.2018
- 696 sayılı Kanun Hükmünde Kararname, Resmi Gazete: 24.12.2017/30280

Paşa BOZKURT

Taşeron İşçilerinin Kadroya Alınması Bağlamında Türk Kamu Personel Rejiminin Gelişim Süreci

Duygusal Emegın Duygusal Tükenme Üzerindeki Etkisi: Özbenlik Çelişki Teorisi Çerçevesinde Bir Analiz

Utku GÜĞERÇİN*

Öz

Hizmet sunumu sürecinde çalışanlardan, müşteri memnuniyeti sağlamak amacıyla duygularını yönetmeleri beklenmektedir. Bu beklenti çerçevesinde çalışanlar, hissettikleri olumsuz duyguları bastırmak ya da hissettikleri duygulardan ziyade kendilerinden talep edilen duyguları sergilemek zorunda kalabilirler. Çalışanların bu süreçteki çabaları, duygusal emek olarak ifade edilmektedir. Ancak çalışanlar her zaman duygusal emeklerini kendilerinden talep edilen şekilde kontrol edemeyerek, içsel duygularıyla sergiledikleri duygular arasında tutarsızlık yaşayabilirler. Özbenlik çelişki teorisine göre bu tutarsızlık; çalışan için huzursuzluk, suçluluk ya da tükenmişlik gibi olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Alanyazında, duygusal emegın tükenmişlik üzerindeki etkisini araştıran çalışmalara rağmen, tükenmişliğin boyutlarından biri olan duygusal tükenme ile duygusal emek arasındaki ilişkinin yönü ve boyutuyla ilgili sonuçlar farklılaşmaktadır. Bu doğrultuda bu çalışmanın amacı, duygusal emegın boyutları olan yüzeysel ve derinden davranışın, duygusal tükenme üzerindeki etkisini araştırmaktır. Bu amaçla, müşterilerle yoğun etkileşim içerisinde olan sağlık sektörü çalışanlarından anket yöntemiyle toplanan verilerle çoklu doğrusal regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın temel bulgusu, yüzeysel davranışın duygusal tükenmeyi artırdığı, derinden davranışın ise duygusal tükenmeyi azalttığı yönündedir. Dolayısıyla çalışanların duygusal tükenme seviyelerinin, duygusal emegın etkin şekilde yönetimine bağlı olarak azaltılabileceği anlaşılmaktadır. Çalışanların duygusal emeklerini başarılı şekilde yönetebilmeleri için, örgütsel değerlerin içselleştirilmesine ve örgütsel destek algısının artırılmasına yönelik çabalar yararlı olabilir. Böylece çalışanların, kendilerinden talep edilen duyguları gerçekten hissetmeleri sağlanabilir.

Anahtar Kelimeler; Duygusal Emek, Duygusal Tükenme, Yüzeysel Davranış, Derinden Davranış, Özbenlik Çelişki Teorisi

The Impact of Emotional Labor on Emotional Exhaustion: An Analysis in the Context of Self-Discrepancy Theory

Abstract

In the process of service delivery, employees are expected to manage their emotions to ensure customer satisfaction. Within the framework of this expectation, employees are required to suppress their negative emotions or exhibit the desired emotions determined by the organizations. The effort of employees in this process is defined as emotional labor. However, employees may not always be able to control their emotional labor and may experience a contradiction between their inner states and exhibited emotions. According to self-discrepancy theory, this contradiction results in unintended consequences, such as discomfort, guilt or burnout. In the literature review, the impact of emotional labor on burnout was discussed. However, the results were contradictory regarding the relationship between emotional exhaustion, which is a dimension of burnout, and emotional labor. In this respect, the aim of this study is to explore the impact of emotional labor on emotional exhaustion. To this end, data were gathered from employees in health sector by survey method and analyzed by multiple regression. The results stated that surface acting has a positive, whereas deep acting has a negative impact on emotional exhaustion. Thus, it is recommended to lessen emotional exhaustion by increasing organizational support and internalization of organizations' core values.

Keywords; Emotional Labor, Emotional Exhaustion, Surface Acting, Deep Acting, Self-Discrepancy Theory.

Received/Geliş: 12.01.2019

Accepted/Kabul: 27.05.2019

* Dr. Öğr. Üyesi, Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi İşletme Fakültesi Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, ugugercin@adanabtu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7667-6256

(Makale türü: Araştırma makalesi)

Giriş

Örgütleri tanımlamak için ortaya konulan metaforlar arasında yer alan makine metaforuna göre, insan kaynağı dahil olmak üzere örgütteki tüm unsurların birer makine gibi çalıştığı varsayılmıştır (Morgan, 1997). Bu çerçevede insan faktörü, rasyonel seçim teorisi kapsamında *homo economicus* olarak ele alınmış, daima rasyonel davranan ve örgüt içerisinde fiziksel gücü ile var olan bir örgütsel unsur olarak değerlendirilmiştir (Froggatt, 1998, s. 336). Oysa davranışsal yönetim yaklaşımından bu yana insan faktörünün, diğer üretim faktörlerinden beşeri ve sosyal yönü ile ayrıldığı kabul edilmektedir (Gürbüz ve Sığırı, 2015, s. 17). Davranış yaklaşımı ile birlikte insan faktörünün sarf ettiği emegın yalnızca fiziksel değil, zihinsel ve hatta duygusal boyutu olduğu tartışılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda olumlu duygular gibi olumsuz duyguların da iş davranışları üzerinde etkili olabileceği, 1950’li yıllarda gündeme gelmiştir (Eroğlu, 2014). Ardından Hochschild (1983)’in duygusal emek kavramını ortaya koyması ile çalışanların sergiledikleri duyguların nedenleri, gerçekleşme aşamaları ve çalışanlar üzerindeki etkileri kavramsallaştırılmıştır.

Duygusal emek, özellikle hizmet sektöründeki çalışanların duygularını yönetmelerine ilişkin duygusal çabalarını ifade etmektedir (Chu ve Murrmann, 2006, s. 1181). Çalışanların, duygusal emek sergilemeleri, müşterilerin hizmet kalitesi algısını artırmaları açısından önem taşımaktadır. Çünkü hizmet kalitesi algısını, hizmete ilişkin somut özellikler yanında hizmetin sunum biçimi, çalışanın hizmet etme konusundaki istekliliği ve nezaket göstermesi gibi değişkenler de etkilemektedir. Dolayısıyla hizmet sunumu esnasında müşteri ile çalışan arasındaki etkileşim, hizmet kalitesinin düzeyini etkiler (Parasuraman, Zeithaml ve Berry, 1988). Hatta Morris ve Feldman (1996)’a göre müşteri ile çalışan arasındaki etkileşim, hizmet kalitesi algısının temel belirleyicisi niteliğindedir. Bu görüşe paralel şekilde, günümüzde çalışanların duygusal emek sarf etmeleri, ilave bir çabadan ziyade bir gereklilik olarak algılanmaya başlanmıştır (Baş ve Kılıç, 2014, s. 67).

Alanyazında duygusal emek kavramı, başta bireysel ve örgütsel performans olmak üzere (Bağcı ve Bursalı, 2015; Goodwin, Groth ve Frenkel, 2011; Robbins ve Judge, 2012; Ünlü ve Yürür, 2011) örgütsel davranış alanındaki pek çok kavramla ilişkilendirilmiştir. Zira duygusal emegın yönetilememesi, yani hissedilen duygular ile sergilenen duygular arasındaki uyumsuzluk, çeşitli olumsuz örgütsel çıktılara yol açmaktadır (Güngör, 2009, s. 108). Bu durumu, Özbenlik Çelişki Teorisi (Higgins, 1987) açıklamaktadır. Duygusal emek kavramı bu teori çerçevesinde incelendiğinde, çalışanın sarf ettiği ve sarf etmesi gerektiğine inandığı duygular arasındaki çelişkinin; çalışanın huzursuzluk, suçluluk gibi olumsuz durumlar yaşamasına sebep olduğu sonucu ortaya çıkar. Söz konusu olumsuz durumlardan biri de bireyin içsel kaynaklarının, bireyin

gerçekleştiremediği istekleri sebebiyle tükenmesi olarak tanımlanan tükenmişliktir (Çelik ve Turunç, 2011).

Gerek ulusal gerekse uluslararası yazında, duygusal emek ve tükenmişlik arasındaki ilişkiyi konu alan pek çok çalışmaya rastlanılmıştır (Ağırman, 2012; Akdu ve Akdu, 2016; Bayram, Aytaç ve Dursun, 2012; Brotheridge ve Grandey, 2002; Brotheridge ve Lee, 2003; Grandey, 1999, 2003; Korkmaz, Sünnetçioğlu ve Koyuncu, 2015; Köksel, 2009; Lui, Perrewe, Hochwarter ve Kacmar, 2004; Oral ve Köse, 2011). Söz konusu çalışmalara göre genel olarak duygusal emek, tükenmişliğin boyutlarından kişisel başarıyı ve duyarsızlaşmayı artırmaktadır. Ancak duygusal emek ile tükenmişliğin boyutlarından biri olan ve hizmet sektöründe sıklıkla karşılaşılan duygusal tükenme arasındaki ilişkinin yönü ve boyutu ile ilgili olarak sonuçlar farklılaşmakta, yazında bir görüş birliği bulunmamaktadır. Bu durum, duygusal emeğin bir bütün olarak değil de yüzeysel ve derinden davranış boyutları ile ele alındığında daha net şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu noktadan hareketle çalışmanın amacı, hizmet sektörünün bir alt dalı olan sağlık sektöründe çalışanların sergiledikleri yüzeysel davranışın ve derinden davranışın, duygusal tükenme düzeyleri üzerindeki etkisinin tespit edilmesidir.

Kavramsal Çerçeve

Duygusal Emek

Duygular, günlük hayatta olduğu gibi iş hayatında da belirleyici role sahiptirler. Bu nedenle duygular, psikoloji alanı yanında örgütsel davranış alanında da tartışılan konular arasındadır (Korkmazzyürek ve Hazır, 2015, s. 73). Nitekim Hawthorne araştırmaları ile birlikte ortaya çıkan davranışsal yönetim yaklaşımı çerçevesinde insan faktörünün beşeri yönü ön plana çıkmış, duygular da beşeri yönün yansıması olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (Oral ve Köse, 2011, s. 464). Diğer yandan işletmeler için artan rekabet koşullarına bağlı olarak yüksek seviyede hizmet sunumu, bir ayrıcalıktan öte bir standart halini almıştır. Dolayısıyla özellikle hizmet sektörü çalışanlarından, müşteri memnuniyetini artırmak için zihinsel ve fiziksel eforları yanında duygularını da yönetmeleri talep edilmektedir. Bu bağlamda, gerek müşterilerle gerekse diğer çalışanlarla etkileşimin yoğun olduğu hizmet sektöründe, çalışanların duygularını yönetmelerinin artan önemine bağlı olarak duygusal emek kavramı ortaya çıkmıştır.

Hochschild (1983, s. 7) duygusal emeği; çalışanların duygularını, yüz hareketleri ya da bedenleri ile dışarıdan gözlemlenebilecek şekilde sergilemeleri olarak ifade etmiştir. Duygusal emek; çalışanların, müşteri memnuniyeti yaratmak amacıyla, işlerini yaparken duygularını düzenlemeleri (Başbuğ, Ballı ve Oktuğ; 2010, s. 255) ve iş ortamlarındaki duygularını kontrol etmeleri (Pala ve Tepeci, 2009, s. 114) şeklinde de tanımlanabilir. Dolayısıyla çalışanların; hissettikleri duygulardan ziyade kendilerinden talep edilen duyguları sergilemeleri ya da

yansıtmak zorunda oldukları duyguları gerçekten hissetmeye çalışmaları, duygusal emegın kapsamı içerisinde dir.

Her ne kadar duygusal emegın kapsamı, örgütlerin koyduğu kurallara göre belirlense de (Schaufeli ve Greenglass, 2001, s. 506) duygusal emek, insani duyguların ticarileşmesini ifade etmektedir. Nitekim çalışanların duygularını yönetmelerini, emegın bir türü olarak nitelendiren Hochschild (1983), bu emegın maddi karşılığının olduğunu ve dolayısıyla mübadele (değişim) değeri olduğunu ortaya koymuştur. Bu paralelde Özgen (2010, s. 1-2) de duyguların müşterilere yönelik olarak metalaştığını ve ekonomik değer yaratan bir araç haline geldiğini belirtmiştir.

Hochschild (1983) duygusal emegi; hizmetin, seyircilerin önünde ve sahnede sunulmasına benzetmektedir. Hizmet sektörünü gösteri dünyasına, hizmetin sunumunu bir gösterinin icra edilmesine, çalışanı bir aktör ya da aktriste, müşterileri de seyircilere benzetmektedir (Chu ve Murrmann, 2006, s. 1182). Bu çerçevede çalışanlar ve müşteriler (oyuncular ve seyirciler) arasındaki etkileşim, sergilenen gösteri aracılığıyla gerçekleşir. Bu etkileşimde iki boyut bulunmakta olup bu boyutlar yüzeysel davranış (yüzeysel rol yapma) ve derinden davranış (derinden rol yapma) şeklinde sınıflandırılmıştır (Hochschild, 1983). Yüzeysel davranış, çalışanların hissettikleri duyguları yansıtmak yerine, kendilerinden talep edilen duyguları sergilemeleridir. Grandey (2003, s. 89) yüzeysel rol yapan çalışanların, örgütün kurallarına uyararak işlerini korumak adına yalnızca davranışlarını değiştirdiklerini, bir bakıma gerçek hislerini maskelediklerini belirtmiştir. Derinden davranış ise, yüzeysel davranıştan farklı olarak çalışanın, yansıtmak zorunda olduğu duyguları gerçekten hissetmeye çalışması ile ilgilidir (Humphrey, 2012, s. 742). Derinden davranışta çalışan, sergilediği davranışın gerekliliğine gönülden inanmaktadır. Doğal olarak derinden davranışta, yüzeysel davranışa kıyasla daha içten bir durum söz konusudur (Van Dijk, Smith ve Cooper, 2011). Van Dijk ve Kirk (2007, s. 159)'e göre derinden davranış sergileyen çalışanlar, yüzeysel davranış sergileyen çalışanlardan farklı olarak içsel duygularını düzenleyebilmekte ve yönetebilmektedirler.

Ashforth ve Humphrey (1993)'e göre; yüzeysel ve derinden davranış yanında, doğal duygular adı verilen üçüncü bir boyut daha bulunmaktadır. Yazında, samimi duygular olarak da ele alınan bu boyut, çalışanların duygularını hissettikleri gibi yansıtılmalarını ifade etmektedir. Bu durumda çalışanlar uygun olan davranışı içlerinden geldiği gibi sergilerler (Ashforth ve Humphrey, 1993, s. 94). Başarılı bir öğrencisinin okuldan ayrılmasına üzülen bir öğretmenin yaşadığı duygular, samimi duygulara örnek verilebilir (Basım ve Beğenirbaş, 2012, s. 79). Duygusal emegın tanımı ve boyutları üzerinde görüş birliği bulunmamakla beraber, duygusal emegın daha çok yüzeysel ve derinden davranış boyutlarıyla incelendiği görülmektedir.

Duygusal Emek ve Duygusal Tükenme İlişkisi

Çalışanın duygusal emek sergilemesi iş stresi, sağlık ve uyku problemleri, azalan iş tatmini gibi çeşitli olumsuz etkiler doğurabilmektedir (Bayram ve diğer., 2012). Bu etkilerden birinin de çalışanların tükenmişlik düzeyleri üzerinde görülmesi beklenmektedir. Öyle ki Özgen (2010, s. 77) tükenmişliğin, duygusal emeğin en olumsuz sonuçlarından biri olduğunu ifade etmiştir.

Tükenmişlik, insanlarla yoğun etkileşim içeren işlerde çalışan kişilerde duygusal yönden tükenme ve kinizm yaratan bir sendromdur (Maslach ve Jackson, 1981, s. 99). Diğer taraftan tükenmişlik mesleki bir rahatsızlık olarak da değerlendirilmiştir (Barutçu ve Serinkan; 2008, s. 545). Başka yaklaşıma göre ise tükenmişlik, normalde yüksek motivasyona sahip olan çalışanların ruhsal güçlerini ve başarı göstermek için ihtiyaçları olan enerjilerini yitirdikleri sürecin sonucudur (Pines, 2003, s. 97). Tükenmişlik, gerek çalışan gerekse örgüt açısından ağır ve ciddi olumsuz çıktılara sebep olacağından; tükenmişlik yüksek seviyede ise azaltılması, düşük seviyede ise de proaktif yaklaşımla önlenmesi gerekmektedir (Yıldırım ve Erul, 2013, s. 92). Çünkü düşük performans, düşük motivasyon ve işten ayrılma niyeti gibi çeşitli olumsuz çıktılarla ilişkilendirilen tükenmişlik, performans için engel niteliği taşımaktadır (Meydan vd., 2011).

Tükenmişlik kavramı, Maslach ve Jackson (1981) tarafından duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarının azalması olarak üç boyutta ele alınmıştır. Bu boyutlardan duygusal tükenme; tükenmişliğin çekirdek nitelikteki bileşeni olarak değerlendirilmektedir. Duygusal tükenme, duygusal ve fiziksel olarak tükenmeyi ifade eder (Cropanzano, Rupp, Byrne, 2003, s. 160). Duygusal tükenme, mesleki stres sonucunda ortaya çıkan yorgunluk, işle ilgili depresyon ve psikosomatik şikayetler gibi olumsuz durumlara benzerlik gösterir (Demerouti, Bakker, Nachreiner ve Schaufeli, 2001, s. 499).

Duygusal tükenme, en çok müşteri ilişkilerinin yüz yüze iletişime dayandığı çalışma ortamlarında görülmektedir (Kaya ve Özhan, 2012, s. 117). Söz konusu durumda, çalışanların duygusal emek sarf ederek, gerçekten hissetmedikleri duyguları yansıtmaları ya da gerçek duygularını maskeleymeleri etkili olabilir. Özbenlik Çelişki Teorisi'ne göre duygusal emekteki artış, çalışanın sergilediği ve hissettiği duygular arasında tutarsızlığa sebep olabilir. Bu tutarsızlık da çelişki olarak algılanır ve çalışan huzursuzluk, suçluluk gibi olumsuz duygular hisseder. Sonuçta çalışanın duygusal (içsel) kaynakları tükenebilir, çalışan duygusal tükenme yaşayabilir (Grandey, 2003, s. 93).

Duygusal emek ve duygusal tükenme arasındaki ilişkiye odaklanıldığında, yazında kavramlar arasındaki ilişkinin yönü ve boyutu ile ilgili olarak bir görüş birliğine varılamadığı görülmüştür. Bu durum, duygusal emeğin bir bütün olarak değil de yüzeysel ve derinden davranış

boyutları ile ele alındığında daha net şekilde ortaya çıkmaktadır. Yüzeysel davranışın duygusal tükenmeyi artırdığına yönelik bulgulara karşın, derinden davranışın duygusal tükenme üzerindeki etkisinin yönü ve boyutu ile ilgili olarak farklılaşan bulgulara rastlanılmıştır. Örneğın Brotheridge ve Grandey (2002), Brotheridge ve Lee (2003) ile Grandey (2003) yüzeysel davranışın, duygusal tükenmeyi artırdığını ancak derinden davranış ile duygusal tükenme arasında istatistiki olarak anlamlı ilişki olmadığını ortaya koymuşlardır. Benzer şekilde Türkiye’de yapılan bazı çalışmalarda (ör. Ağırman, 2012; Akdu ve Akdu, 2016; Kaya, 2014; Köksel, 2009; Oral ve Köse, 2011) duygusal tükenmenin, yüzeysel davranış ile pozitif ilişkili olduğu ancak derinden davranış ile anlamlı bir ilişkisinin olmadığı bulgulanmıştır. Bazı çalışmalarda ise yüzeysel davranışın duygusal tükenmeyi artırdığı, ancak derinden davranışın duygusal tükenmeyi azalttığı bulgulanmıştır (Beğenirbaş, 2013; Kaya, 2014; Korkmaz ve diğer., 2015; Oral ve Köse, 2011; Serin, 2014).

Yöntem

Hipotezler, Veri Toplama Yöntemi ve Örneklem

Bu araştırmanın amacı duygusal emegın boyutları olan yüzeysel davranışın ve derinden davranışın, çalışanların duygusal tükenme düzeyleri üzerindeki etkisinin araştırılmasıdır. Alanyazında genel olarak, yüzeysel davranışın duygusal tükenmeyi arttığı görülmekle birlikte, derinden davranışın duygusal tükenme üzerindeki etkisine yönelik bulgular farklılık göstermektedir. Alanyazındaki bulgular, Özbenlik Çelişki Teorisi kapsamında değerlendirilerek, aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur.

H1: Çalışanların derinden davranışta bulunmaları, duygusal tükenme düzeyleri üzerinde negatif yönde etkilidir.

H2: Çalışanların yüzeysel davranışta bulunmaları, duygusal tükenme düzeyleri üzerinde pozitif yönde etkilidir.

Araştırma verileri, anket yöntemi ile elde edilmiş, maliyet ve zaman kısıtlarına bağlı olarak kolayda örneklem yolu tercih edilmiştir. Örneklem, Adana ilinde faaliyet gösteren toplam 5 özel sağlık işletmesinde (özel hastanelerde ve tıp merkezlerinde) görevli 188 çalışandan oluşmaktadır. Örneklemenin tamamı, müşterilerle yüz yüze iletişimde bulunan idari pozisyondaki çalışanlardan (danışma, hasta kabul, hasta kayıt gibi birimlerde görevli personelden ya da hekim sekreterlerinden) oluşmaktadır.

Kullanılan Ölçüm Araçları

Anket formu, duygusal emek ve duygusal tükenme ölçekleri ile demografik değişkenlerin yer aldığı kişisel bilgi formundan oluşmaktadır. Sağlık sektörü çalışanlarının hangi düzeyde ve hangi türde duygusal emek sergiledikleri, Diefendorff vd. (2005)'nin duygusal emek ölçeği kullanılarak ölçülmüştür. Grandey (2003) ile Kruml ve Geddes (2000)'in çalışmalarından

faydalanarak oluşturulan ölçek, Basım ve Beğenirbaş (2012) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Bu çalışmada yüzeysel ve derinden davranış boyutlarını temsil eden toplam 10 ifade kullanılmıştır. Her ifadeye katılım düzeyi "1-Hiç katılmıyorum" ve "5-Tamamen Katılıyorum" şeklinde sıralanmaktadır. Araştırmanın diğer değişkeni olan duygusal tükenme düzeyinin ölçümü için ise Maslach Tükenmişlik Envanteri'nin Türkçe'ye uyarlanmasını gerçekleştiren Ergin (1992)'in çalışmasından faydalanılmış, envanterin yalnız duygusal tükenme alt ölçeği kullanılmıştır. 5'li likert tarzındaki ölçek toplam 9 ifadeden oluşmaktadır. Derecelendirmeler, duygusal emek ölçeğine benzer şekilde "1-Hiç katılmıyorum" ve "5- Tamamen Katılıyorum" aralığındadır.

Anket formunun son kısmında demografik değişkenlerin yer aldığı kişisel bilgi formu yer almaktadır. Bu bölümde katılımcılardan; eğitim durumu, iş tecrübesi, cinsiyet ve yaş değişkenlerine ilişkin bilgiler talep edilmektedir.

Katılımcılar, gerek duygusal emek gerekse duygusal tükenme kavramlarına ilişkin olarak kendilerini değerlendirirken sosyal beğenirlik etkisi altında kalabilirler. Bu etkiye bağlı olarak katılımcılar anketteki ifadelerle katılım düzeylerini belirtirken, kendi durumlarından öte toplum tarafından genel kabul gören normları baz alabilirler (Güğerçin ve Ay, 2017, s. 59). Söz konusu ihtimali azaltmak için anket formunda, “Duygusal Tükenme Düzeyine İlişkin İfadeler” ya da “Duygusal Emeğe İlişkin İfadeler” gibi başlıklar yerine, ‘İşyerinizdeki Davranışlarınız’ gibi genel başlıklar kullanılmıştır. Ayrıca katılımcıların cevaplarının gizli tutulacağı, toplu olarak değerlendirileceği ve dolayısıyla samimi cevaplar vermeleri için bir engel olmadığı belirtilmiştir. Son olarak da Ekiz, Araslı, Farivarsadri ve Bavik (2006, s. 284)'nin önerileri doğrultusunda demografik değişkenler, anket formunun sonuna yerleştirilmiştir.

Ön Analizler ve Örneklemeye İlişkin Betimsel İstatistikler

Araştırma kapsamında öncelikle eksik veriler (missing values) ve normallik varsayımı üzerinde durulmuştur. Betimsel istatistiklere ilişkin soruların yanıtı bırakıldığı anket formları analiz dışı bırakılmıştır. Duygusal emek ve duygusal tükenme ile ilgili boş bırakılan ifadelerin, anket formundaki ifadelerin toplamına oranı %2'nin altında olduğu için, bu ifadelerin yerine istatistiksel analiz programı üzerinden ortalama değerler atanarak analize devam edilmiştir (Acuna ve Rodriguez, 2004, s. 639).

Normallik varsayımı için; aritmetik ortalama, medyan ve mod ile basıklık ve çarpıklık katsayıları incelenmiştir. Ölçeklerdeki ifadelerin aritmetik ortalama, medyan ve mod değerlerinin yakın olduğu söylenebilir. Basıklık ve çarpıklık değerlerinin de kabul edilebilir sınırlar içerisinde olduğu görülmüş (Donders vd. 2006), son olarak histogram grafikleri incelenerek normallik varsayımının sağlandığı kanaati oluşmuştur.

Araştırma kapsamındaki çalışanların betimsel istatistikleri Tablo 1’de yer almaktadır. Bulgulara göre, örneklemin %44.7’si lisans (n=84), %34.5’i ise ön lisans (n=65) mezunu olup lise ve altı düzeyde eğitim almış olanların oranı (n=37) %19.7’dir. Katılımcıların %58.5’inin (n=110) iş tecrübesi 6 yıldan azdır. Katılımcıların %67.6’sı (n=127) 30 yaş veya altında olup, %53.7’si (n=101) kadındır.

Tablo 1. Örnekleme İlişkin Betimsel İstatistikler

Özellikler	n	%	Özellikler	n	%
<i>Eğitim Durumu</i>			<i>Toplam iş tecrübesi</i>		
Lise ve altı	37	19.7	1 yıldan az	41	21.8
Ön lisans	65	34.5	1-5 yıl arası	69	36.7
Lisans	84	44.7	6-10 yıl arası	53	28.2
Lisansüstü	2	1.1	10 yıl ve üzeri	25	13.3
<i>Yaş</i>			<i>Cinsiyet</i>		
30 ve altı	127	67.6	Kadın	101	53.7
31-40	55	29.3	Erkek	87	46.3
41 ve üstü	6	3.1			

Verilerin, açıklayıcı faktör analizine uygun olup olmadığının tespiti için, Bartlett Küresellik Testi sonuçları ve KMO değerleri incelenmiştir. Duygusal emek ve duygusal tükenme ölçeklerinin her ikisinin de Bartlett Küresellik Testi sonucu istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur (sırasıyla $\chi^2= 680.032$, $df=45$, $p<.01$ ve $\chi^2= 863.083$, $df=36$, $p<.01$). Bu durum, verinin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir. Ayrıca KMO değerleri de sırasıyla .73 ve .87 olup, sonuçlara göre keşfedici faktör analizi için gerekli olan örneklem büyüklüğü sağlanmıştır. Keşfedici faktör analizinde, asgari örneklem büyüklüğünün 100 olması (Gorsuch, 1983) ve bu araştırmanın örneklem büyüklüğünün 188 olması verilerin analize uygun olduğunu desteklemektedir.

Gerçekleştirilen keşfedici faktör analizi sonuçlarına göre, tüm ifadeler .50’den yüksek değerdedir. Ancak duygusal tükenme ölçeğindeki bir ifadenin (İşimde çok fazla çalıştığımı hissediyorum), farklı bir faktör altında daha yüksek yüklerle yer alması üzerine, ilgili ifade analiz kapsamından çıkarılmıştır.

Duygusal emek ölçeğinin analizi sonucunda, temel bileşenler analizi ve varimax döndürmesi sonrası, beklendiği gibi özdeğerleri 1’den büyük iki boyut ortaya çıkmıştır. İlk boyut, dört ifadeden oluşan derinden davranış, ikinci boyut ise altı ifadeden oluşan yüzeysel davranıştır. Ölçekteki iki boyut, duygusal emekteki toplam varyansın %56.9’unu açıklamaktadır. Duygusal emek ölçeğine ilişkin madde-faktör eşleşmeleri ve faktör yük değerlerine ilişkin detaylar Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Duygusal Emek Ölçeğine İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler	Faktör Yükleri	Açıklanan Varyans (%)
	.57	
	.68	
Yüzeysel Davranış	.63	31.61
	.83	
	.84	
	.76	
Derinden Davranış	.75	25.31
	.85	
	.76	
	.79	
Açıklanan Toplam Varyans		56.92

Duygusal tükenme ölçeği için gerçekleştirilen faktör analizinde de beklendiği gibi tüm ifadeler tek boyutta toplanmıştır. En düşük faktör yükü .62 olup, elde edilen tek boyut duygusal tükenme değişkenindeki toplam varyansın %56.95'ini açıklamaktadır. Duygusal tükenme ölçeğine ilişkin keşfedici faktör analizi sonucu Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Duygusal Tükenme Ölçeğine İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Faktör	Faktör Yükleri	Açıklanan Varyans (%)
	.87	
	.83	
	.81	
Duygusal Tükenme	.81	56.95
	.76	
	.67	
	.63	
	.62	
Açıklanan Toplam Varyans		56.95

Güvenirlilik ve Geçerlilik

Ölçeklerin güvenilirliğinin test edilmesi için, ölçekteki maddeler arasındaki korelasyon değerlerini dikkate alan içsel tutarlılık analizinden (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2010, s. 123-124) faydalanılmıştır. İçsel tutarlık için de Cronbach Alfa değerleri ile izlenmiştir. Ölçeklerin Cronbach Alfa değerleri duygusal emek ölçeğinin bütünü için .759 olup ölçeğin boyutları arasında yer alan derinden davranış boyutu için .793, yüzeysel davranış boyutu için .812'dir. Duygusal tükenme ölçeğinin Cronbach Alfa değeri ise .888'dir. Herhangi bir ifadenin ölçekten çıkarılmasının, güvenilirliği artırmayacağı tespit edilmiştir. Ölçeklerin ve boyutların ortalama, standart sapma ve Cronbach Alfa katsayıları Tablo 4'te sunulmaktadır.

Tablo 4. Ölçeklerin ve Boyutların Ortalama, Standart Sapma ve Cronbach Alfa Katsayıları

Ölçek İsmi	Madde Sayısı	Ortalama (x)	Standart Sapma (S.S.)	Cronbach Alfa
Duygusal Emek	10	3.1728	.58488	.759
Derinden Davranış	4	3.3444	.80277	.793
Yüzeysel Davranış	6*	3.1725	.74808	.812
Duygusal Tükenme	8**	3.0268	.80511	.888

* Yüzeysel davranış alt ölçeğinin özgün formunda 7 adet ifade yer almaktadır. Ancak bu çalışmada, ölçeği Türkçe'ye uyarlayan Basım ve Beğenirbaş (2012)'in çalışmalarından hareketle 6 ifade kullanılmıştır.

** Duygusal tükenme alt ölçeğinin özgün formunda 9 adet ifade yer almaktadır. Ancak ölçek ifadelerinden birinin, farklı bir faktör altında daha yüksek yüküyle yer alması üzerine, ilgili ifade analiz kapsamından çıkarılmıştır.

Geçerlilik için birleşme ve ayrışma geçerlilikleri incelenmiştir. Çok boyutlu ölçeklerde, birleşme geçerliliğinin sağlanması için faktörler arasındaki ilişkinin çok düşük düzeyde olmaması gerekir (Şencan, 2005, s. 799). Duygusal emek ve duygusal tükenme ölçeklerinin faktör yükleri, birleşme geçerliliğini destekler niteliktedir. Ayrışma geçerliliği ise yapıların birbirlerinden ayrıştığını (farklı olduğunu) göstermektedir (Hair vd., 2005, s. 778). Eğer model kapsamındaki yapıların ayrışma geçerliliği yüksek düzeydeyse, bir yapının başka bir yapı ile açıklanması mümkün olmayan bilgileri temsil ettiği ortaya çıkmaktadır (Güğerçin ve Ay, 2016). Tablo 5'te yer alan yüzeysel davranış ve derinden davranış boyutları arasındaki korelasyon değerinden ($r=.13$, $p<.05$) hareketle, ayrışma geçerliliğinin de sağlandığı kanaati oluşmuştur.

Tablo 5. Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar

Değişkenler	Yüzeysel Davranış	Derin Davranış	Duygusal Tükenme
Yüzeysel Davranış	1	.127*	.251**
Derinden Davranış		1	-.178*
Duygusal Tükenme			1

** $p<.01$

* $p<.05$

Bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon değerleri incelendiğinde ise; duygusal tükenme ile yüzeysel davranış arasında pozitif ($r=.25$, $p<.01$), duygusal tükenme ile derinden davranış arasında ise negatif ($r=-.18$, $p<.05$) ilişki tespit edilmiştir. Söz konusu ilişkiler, istatistiki olarak anlamlı ancak düşük düzeydedir. Bununla birlikte ilişkilerin düzeyleri, alanyazındaki bulgularla benzerlik göstermektedir. Nitekim alanyazındaki çalışmalarda da duygusal tükenme ile yüzeysel davranış arasında düşük düzeyde pozitif, duygusal tükenme ile derinden davranış arasında ise düşük düzeyde negatif ilişkiler tespit edilmiştir. Bu çalışmalardaki korelasyon değerleri; duygusal tükenme ile yüzeysel davranış ilişkisi için $r=.16$ ile $r=.25$ arasında; duygusal tükenme ile derinden davranış ilişkisi için ise $r=.02$ ile $r=.09$ arasındadır (Beğenirbaş, 2013; Kaya, 2014; Oral ve Köse, 2011; Serin, 2014).

Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi

Çalışanların iş yerlerinde sergiledikleri duygusal emegın, duygusal tükenme düzeyleri üzerindeki etkisini belirlemek amacı ile regresyon analizi yapılmıştır. Duygusal emek, derinden ve yüzeysel davranış olarak iki boyutta tanımlandığı için çoklu doğrusal regresyon analizi gerçekleştirilmiştir.

Çoklu doğrusal regresyon analizi için gerekli koşullardan biri normal dağılımdır. Ön analizlerde, verilerin normale yakın dağıldığı tespit edilmişti. Analizin diğer koşullarının sağlanıp sağlanmadığının tespiti için otokorelasyon ve çoklu doğrusal bağlantı sorunlarının olup olmadığını da test edilmiştir. Durbin Watson katsayılarının 2.5'ten az olması otokorelasyon bulunmadığını göstermiştir. Ayrıca faktörler arası korelasyon değerlerinin $r = +/- .90$ 'dan küçük olması ve

modele ilişkin varyans şişkinlik katsayılarının (VIF) 2.5'in düşük olması (VIF=1.016) da bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı olmadığı anlamına gelmektedir (Ghadi, Alwi, Bakar ve Talib, 2012, s. 140; Yong ve Pearce, 2013, s. 88).

Regresyon analizi sonuçları; yüzeysel ve derinden davranış boyutları ile temsil edilen duygusal emeğin, duygusal tükenme üzerindeki etkisini araştıran modelin anlamlı olduğunu göstermektedir (F=11,177, p<.001). Sonuçlara göre, yüzeysel ve derinden davranış, duygusal tükenme üzerinde istatistiki olarak anlamlı etkiye sahiptir. Çalışanların yüzeysel davranış sergilemeleri duygusal tükenme düzeyleri üzerinde pozitif ($\beta=.30$, p<.001), derinden davranışları ise duygusal tükenme düzeyleri üzerinde negatif ($\beta=-.21$, p<.01) yönde etkilidir. Daha net bir ifade ile çalışanların yüzeysel davranış sergilemeleri duygusal tükenme düzeylerini arttırmakta, derinden davranış sergilemeleri ise duygusal tükenme düzeylerini azaltmaktadır. Analiz sonuçları, Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler	B	Std. Hata	β	t	p	VIF
	(Sabit)	2.792	.318		8.779	.000	
Duygusal Tükenme	Yüzeysel Davranış	.300	.075	.278	3.975	.000	1.016
	Derin Davranış	-.214	.070	-.213	-3.045	.003	1.016
R=.328		R ² =.108	F= 11.177	p<.001	Durbin Watson=1.825		

Araştırma modelinin düzeltilmiş R² değeri .11'dir (düzeltilmiş R²=.10). Bu bulgu, yüzeysel davranışın ve derinden davranışın, duygusal tükenmedeki değişimin yalnızca %11'lik kısmını açıkladığını, dolayısıyla değişkenlerin sınırlı bir yordama etkisine sahip olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak çalışanların sergiledikleri yüzeysel davranışlar duygusal tükenme üzerinde pozitif, derinden davranışlar ise negatif yönde etkilidir. Çalışmanın her iki hipotezi de desteklenmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada, duygusal emeğin iki boyutu olan yüzeysel davranışın ve derinden davranışın, çalışanların duygusal tükenme düzeyleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Analizler sonucunda, çalışanların yüzeysel davranış sergilemelerinin duygusal tükenme düzeylerini artırdığı, derinden davranış sergilemelerinin ise duygusal tükenme düzeylerini azalttığı görülmüştür. Bu doğrultuda çalışmanın hipotezleri desteklenmiştir.

Alanyazında duygusal emek ve tükenmişlik arasındaki ilişki çeşitli araştırmalara konu olmuştur, ancak kavramlar arasındaki ilişkinin yönü ve boyutu ile ilgili olarak bir görüş birliği bulunmamaktadır. Bu araştırma, duygusal emeğin boyutlarından yüzeysel davranışın, duygusal tükenmeyi artırdığına yönelik ulusal ve uluslararası yazındaki yaygın bulguyu (örneğin Ağırman (2012), Akdu ve Akdu (2016), Beğenirbaş (2013), Brotheridge ve Grandey (2002), Brotheridge ve Lee (2003), Chau vd. (2009), Gosserand ve Diefendorff (2005), Grandey (1999), Grandey

(2003), Güngör (2009), Kaya (2014), Oral ve Köse (2011), Serin (2014) ile Yılmaz, Altinkurt, Güner ve Şen (2015)'in çalışmaları) desteklemektedir.

Yüzeysel davranışın duygusal tükenme üzerindeki etkisi, özbenlik çelişki teorisiyle açıklanabilir. Teoriye göre, insanlar içsel duyguları ile sergiledikleri duygular arasında tutarsızlık yaşadıklarında; huzursuzluk ve suçluluk gibi olumsuz sonuçlarla karşılaşır. Yüzeysel davranış da çalışanların hissettikleri duyguları yansıtmak yerine, talep edilen duyguları sergilemeleri ile ilişkili olduğundan, yüzeysel davranış sergileyen çalışanların duygusal olarak tutarsızlık yaşamaları beklenir. Bu durumun ortaya çıkaracağı olumsuzluklardan biri de çalışanın içsel enerji kaynaklarının tükenmesi olarak ifade edilen duygusal tükenme olabilir.

Araştırmanın diğer bulgusu ise derinden davranışın duygusal tükenmeyi azalttığı yönündedir. Derinden davranış, yüzeysel davranıştan farklı olarak çalışanın, yansıtmak zorunda olduğu duyguları gerçekten hissetmeye çalışması ile ilgili olduğundan (Humphrey, 2012, s. 742) derinden davranışta, yüzeysel davranışa kıyasla daha içten bir durum söz konusudur (Van Dijk ve diğer., 2011). Derinden davranışta çalışan, sergilediği davranışın gerekliliğine gönülden inanmaktadır. Dolayısıyla derinden davranışın, yüzeysel davranış kadar ciddi olumsuz sonuçlar doğurmaması beklenir. Öyle ki çalışanlar, işyeri kurallarına uygun olarak sergiledikleri pozitif nitelikli derinden davranışı gerçekten hissetmek için çaba gösterirken olumlu duygular içerisinde olacaktır (Erickson ve Ritter, 2001). Çalışanların duygusal tükenme düzeyleri, bu olumlu duyguların etkisiyle azalabilir. Çalışmanın; derinden davranışın duygusal tükenmeyi azalttığına yönelik bulgusu, alanyazındaki bazı çalışmalarla benzerdir (Çelik ve Topsakal, 2016; Kaplan ve Ulutaş, 2016; Korkmaz ve diğer., 2015).

Çalışma kapsamındaki iki hipotez de desteklenmekle birlikte, yüzeysel ve derinden davranış ile duygusal tükenme arasındaki ilişkiler düşük düzeydedir. Ayrıca yüzeysel ve derinden davranış, duygusal tükenmedeki değişimi sınırlı düzeyde açıklamaktadır. Bu durum, çalışmanın bir kısıtı olarak ele alınabilir ancak alanyazında, ilgili değişkenler arasındaki ilişkinin yönü ve düzeyi ile ilgili olarak farklılaşan bulgulara rastlanıldığı dikkate alınmalıdır. Bu çalışmanın sonuçları, değişkenler arasındaki ilişkilerin yönü ve düzeyleri itibarıyla Beğenirbaş (2013), Kaya (2014), Oral ve Köse (2011) ve Serin (2014)'in çalışmaları ile benzerlik göstermektedir. İlerleyen dönemlerde yapılacak çalışmalarda, araştırma modeline örgüt kültürü, motivasyon, örgütsel adalet algısı, algılanan örgütsel destek, örgütsel vatandaşlık davranışı gibi ilave bağımsız değişkenler eklenerek, bu değişkenlerin duygusal tükenme üzerindeki etkileri araştırılabilir. Ayrıca duygusal emek ile duygusal tükenme arasındaki ilişkide, söz konusu faktörlerin düzenleyici değişken (moderator) rolleri de araştırılabilir.

Duygusal tükenme çalışanları; fizyolojik, psikolojik ve sosyal açıdan olumsuz yönde etkilemekte, hem örgütsel hem de bireysel açıdan arzu edilmeyen sonuçlar doğurmaktadır.

Çalışanlar yaşadıkları duygusal tükenme sonucunda işe gelmeme, yaptıkları işe adapte olamama, düşük düzeyde performans sergileme gibi yüksek maliyetli sonuçlarla karşılaşabilirler (Helvacı ve Turhan, 2013). Dolayısıyla çalışanların daha az duygusal tükenme yaşamalarına çalışılmalı, bunun için de yüzeysel davranışın azaltılması, derinden davranışın artırılması gerekmektedir.

Çalışanların müşteriye yansıttıkları duygular, büyük ölçüde müşteriyle ilişki kurdukları an ile bağlantılı olsa da örgütsel uygulamaların da duygular üzerinde etkili olduğu unutulmamalıdır (Keleş, 2014, s. 144). Dolayısıyla çalışanlara, pozitif nitelikli duygular yaşatacak örgütsel uygulamalar ile çalışanların duygusal emeklerini yönetmeleri sağlanabilir. Ayrıca örgüt içi psikolojik eğitimlerin düzenlenmesi ile çalışanların sahte duygular sergilemesine zemin hazırlayan mekanizmaların ortadan kaldırılabileceği düşünülmektedir. Son olarak, işe alım sürecinde adayların kişisel özellikleri değerlendirilirken, adayların duygusal emek sergileme becerileri de dikkate alınabilir.

Kaynakça

- Acuna, E., ve Rodriguez, C. (2004). The Treatment of Missing Values and Its Effect on Classifier Accuracy. D. Banks, L. House, F.R. McMorris, P. Arabie, W. Gaul (Ed.), Classification, Clustering, and Data Mining Applications (pp. 639-647). Springer, Berlin, Heidelberg.
- Ağırman, Ü. Hilal (2012). *İş ve Çalışan Odaklı Duygusal Emek Gösterimlerinin Çalışanların Tükenmişlik Düzeyine Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Akdu, U., ve Akdu, S. (2016). Duygusal Emek ve İş Stresinin Tükenmişlik Üzerindeki Etkileri: Profesyonel Turist Rehberleri Üzerinde Bir Araştırma. *Journal of International Social Research*, 9(47), 1142-1153.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2010). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Ashforth, B. E., ve Humphrey, R. H. (1993). Emotional Labor in Service Roles: The Influence of Identity. *Academy of Management Review*, 18(1), 88-115.
- Bağcı, Z., ve Bursalı, Y. M. (2015). Duygusal Emegin İş Performansı Üzerindeki Etkisi: Denizli İlinde Hizmet Sektöründe Görgül Bir Araştırma. *Kafkas Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(6),69-90.
- Barutçu, E., ve Serinkan, C. (2008). Günümüzün Önemli Sorunlarından Biri Olarak Tükenmişlik Sendromu ve Denizli’de Yapılan Bir Araştırma. *Ege Academic Review*, 8(2), 541-561.
- Basım, H. N., ve Beğenirbaş, M. (2012). Çalışma Yaşamında Duygusal Emek: Bir Ölçek Uyarlama Çalışması. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 77-90.
- Baş, M., ve Kılıç, B. (2014). Duygusal Emek Boyutları, Süreci ve Sonuçlarının Engelli Turizm Pazarında Değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 1(2), 67-83.
- Başbuğ, G., Ballı, E., ve Oktuğ, Z. (2009). Duygusal Emegin İş Memnuniyetine Etkisi: Çağrı Merkezi Çalışanlarına Yönelik Bir Çalışma. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 58, 253-274.
- Bayram, N., Aytac, S., ve Dursun, S. (2012). Emotional Labor and Burnout At Work: A Study From Turkey. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 65, 300-305.
- Beğenirbaş, M. (2013). *Kişiliğin Öğretme Stillerine Etkisinde Duygusal Emek ve Tükenmişliğin Aracılık Rolü: Öğretmenler Üzerinde Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Brotheridge C. M., ve Lee R. T. (2003). Development and Validation of the Emotional Labor Scale. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 76, 365-379.
- Brotheridge, C. M., ve Grandey, A. (2002). Emotional Labor and Burnout: Comparing Two Perspectives of People Work. *Journal of Vocational Behavior*, 60(1), 17-39.
- Chau, S. L., Dahling, J. J., Levy, P. E., ve Diefendorff, J. M. (2009). A Predictive Study of Emotional Labor and Turnover. *Journal of Organizational Behavior*, 30(8), 1151-1163.
- Chu, K. H-L., ve Murrmann, S. K. (2006). Development and Validation of The Hospitality Emotional Labor Scale. *Tourism Management*, 27(6), 1181-1191.
- Cropanzano, R., Rupp, D. E., ve Byrne, Z. S. (2003). The Relationship of Emotional Exhaustion to Work Attitudes, Job Performance, and Organizational Citizenship Behaviors. *Journal of Applied Psychology*, 88(1), 160.
- Çelik, M., ve Turunç, Ö. (2011). Duygusal Emek ve Psikolojik Sıkıntı: İş-Aile Çatışmasının Aracılık Etkisi. *Istanbul University Journal of the School of Business Administration*, 40(2), 226-250.
- Çelik, P., ve Topsakal, Y. (2016). Duygusal Emegın İş Tatmini ve Duygusal Tükenme İle İlişkisi: Antalya Destinasyonu Otel Çalışanları Örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8(4), 202-218.
- Demerouti, E., Bakker, A. B., Nachreiner, F., ve Schaufeli, W. B. (2001). The Job Demands–Resources Model Of Burnout. *Journal of Applied Psychology*, 86, 499–512.
- Diefendorff, J. M., Croyle, M. H., ve Gosserand, R. H. (2005). The Dimensionality and Antecedents of Emotional Labor Strategies. *Journal of Vocational Behavior*, 66(2), 339-357.
- Donders, A. R. T., Van Der Heijden, G. J., Stijnen, T., ve Moons, K. G. (2006). A Gentle Introduction to Imputation of Missing Values. *Journal of Clinical Epidemiology*, 59(10): 1087-1091.
- Ekiz, E.H., Araslı, H., Farıvarsadri, G. ve Bavik, A. (2008). Algılanan Adalet Kavramı Perspektifinde Etkin Şikayet Yönetimi: KKTC Üniversiteleri Üzerine Bir Araştırma, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 43-57.
- Ergin, C. (1992). Doktor ve Hemşirelerde Tükenmişlik ve Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin Uyarlanması, *VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları*, 22-25 Eylül 1992, Hacettepe Üniversitesi, VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Düzenleme Kurulu ve Türk Psikologlar Derneği Yayını, Ankara.
- Erickson, R. J., ve Ritter, C. (2001). Emotional Labor, Burnout, and Inauthenticity: Does Gender Matter?, *Social Psychology Quarterly*, 146-163.
- Eroğlu, Ş.G. (2014), Örgütlerde Duygusal Emek ve Tükenmişlik Üzerine Bir Araştırma, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 147-160.
- Froggatt, K. (1998). The Place of Metaphor and Language in Exploring Nurses' Emotional Work. *Journal of Advanced Nursing*, 28(2), 332-338.
- Ghadi, I., Alwi, N. H., Bakar, K. A., ve Talib, O. (2012). Construct Validity Examination of Critical Thinking Dispositions for Undergraduate Students in University Putra Malaysia. *Higher Education Studies*, 2(2), 138.
- Goodwin, R. E., Groth, M., ve Frenkel, S. J. (2011). Relationships Between Emotional Labor, Job Performance, and Turnover. *Journal of Vocational Behavior*, 79(2), 538-548.
- Gorsuch, R. L. (1983). Factor analysis, 2nd. Hillsdale, NJ: LEA.
- Gosserand, R.H., ve J.M. Diefendorff (2005). Display Rules and Emotional Labor: The Moderating Role of Commitment. *Journal of Applied Psychology*, 90(6): 1256-1264.
- Grandey, A. A. (1999). *The Effects of Emotional Labor: Employee Attitudes, Stress, and Performance*, Doctoral Dissertation, Colorado State University, Colorado.
- Grandey, A. A. (2003). When The Show Must Go On: Surface Acting and Deep Acting As Determinants of Emotional Exhaustion and Peer-Rated Service Delivery. *Academy of Management Journal*, 46(1), 86-96.

- Güngerçin, U., ve Ünal, Ay. (2017). Etik Konum Ölçeği'nin Faktör Analitik Yapısı: Banka Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35(4), 53-78.
- Güngör, M. (2009) Duygusal Emek Kavramı: Süreci ve Sonuçları, *Kamu-İş Dergisi*, 11(1), 167-183.
- Gürbüz, S. ve Sığırı, Ü. (2015). Örgütsel Davranışa Giriş: Yönetim Bilimi ve Örgütsel Davranış Alanının Kuramsal Gelişimi. Sığırı, Ü. ve Gürbüz, S. (Ed.). Örgütsel Davranış (1-44). İstanbul: Beta Yayınları.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E., ve Tatham, R. L. (2005). *Multivariate Data Analysis*. 6th edition, NJ: Pearson Prentice Hall.
- Helvacı, I., ve Turhan, M. (2013). Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi: Silifke'de Görev Yapan Sağlık Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 1(4), 58-68.
- Higgins, E. T. (1987). Self-Discrepancy: A Theory Relating Self and Affect. *Psychological Review*, 94(3), 319-340.
- Hochschild, A. R. (1983). *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*, University of California Press: London.
- Humphrey, R. H. (2012). How Do Leaders Use Emotional Labor?, *Journal of Organizational Behavior*, 33, 740-744.
- Kaplan, M., ve Ulutaş, Ö. (2016). Duygusal Emegin Tükenmişlik Üzerindeki Etkisi: Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (35), 165-174.
- Kaya, F. (2014). *Duygusal Emek ile Tükenmişlik ve İş Doyumu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na Bağlı Huzurevlerinde Çalışan Yaşlı Bakım Personeline Yönelik Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Manisa.
- Kaya, U., ve Özhan, K. (2012). Duygusal Emek ve Tükenmişlik İlişkisi: Turist Rehberleri Üzerine Bir Araştırma, *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 3(2), 109-130.
- Keleş, Y. (2014). *Örgütsel Adaletin Duygusal Emek Üzerindeki Etkisi: Antalya'daki Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma*. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara.
- Korkmaz, H., Sünnetçiöğlü, S., ve Koyuncu, M. (2015). Duygusal Emek Davranışlarının Tükenmişlik ve İşten Ayrılma Niyeti ile İlişkisi: Yiyecek İçecek Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(12), 14-33.
- Korkmazıyürek, H., ve Hazır, K. (2015). Algı, Tutum ve Duygular. Ü. Sığırı ve S. Gürbüz (Ed) Örgütsel Davranış. (45-92). Beta Yayınları: İstanbul.
- Köksel, L. (2009). *İş Yaşamında Duygusal Emek ve Ampirik Bir Çalışma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Kruml, S. M., ve Geddes, D. (2000). Exploring the Dimensions of Emotional Labor: The Heart of Hochschild's Work. *Management Communication Quarterly*, 14, 8-49.
- Lui Y., Perrew P. L., Hochwarter W. A. ve Kacmar C. J. (2004). Dispositional Antecedents and Consequences of Emotional Labor At Work. *Journal of Leadership and Organization Studies*, 10(4), 12-25.
- Maslach, C., ve Jackson, S. E. (1981). The Measurement of Experienced Burnout. *Journal of Organizational Behavior*, 2(2), 99-113.
- Meydan, C.H., Basım, H. N. ve Çetin, F.(2011). Örgütsel Adalet Algısı ve Örgütsel Bağlılığın Tükenmişlik Üzerine Etkisi: Türk Kamu Sektöründe Bir Araştırma, *Bilig*, (57):175-200.
- Morgan, G. (1997). *Images of Organization*, Thousand Oaks, CA: Sage.
- Morris, J.A., ve Feldman, D.C. (1996), The Dimensions, Antecedents, and Consequences of Emotional Labor. *The Academy of Management Review* 21(4), 986-1010.

- Oktağ, Z. (2013). Algılanan Örgütsel Destek ile Duygusal Emek Davranışları Arasındaki İlişkide Algılanan Örgütsel Prestijın Biçimlendirici Etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(46), 370-381.
- Oral, L., ve Köse, S. (2011) Hekimlerin Duygusal Emek Kullanımı ile İş Doyumu ve Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkiler Üzerine Bir Araştırma, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 463-492.
- Özgen, I. (2010). Turizm İşletmelerinde Duygusal Emek, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Pala, T. ve Tepeci, M. (2009). Turizm İşletmelerinde Çalışanların Duygusal Emek Düzeyi ve Duygusal Emegın Çalışanların Tutumlarına Etkileri. *17.Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi*, 21-23 Mayıs, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- Parasuraman, A., Zeithaml, V. A., ve Berry, L. L. (1988). Servqual: A Multiple-item Scale for Measuring Consumer Perception. *Journal of Retailing*, 64(1), 12-40.
- Pines, A. M. (2003). Occupational Burnout: A Cross-cultural Israeli Jewish-Arab Perspective and Its Implications for Career Counselling. *Career Development International*, 8(2), 97-106.
- Robbins, S. P. ve Judge, T. A. (2012). Örgütsel davranış, (14.basım), İ. Erdem (Çev.), İstanbul: Nobel Yayın.
- Schaufeli, W.B., and Greenglass, E.R. (2001) Introduction to Special Issue on Burnout and Health. *Psychology and Health*, 16, 501-510.
- Şencan, H. (2005). Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenilirlik ve Geçerlilik. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Serin, S. (2014). *Duygusal Emegın Tükenmişlik ve İş Tatminine Etkisi: Sağlık Sektöründe Bir Uygulama*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Türk Hava Kurumu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Ankara.
- Ünlü, O., ve Yürür, S. (2011). Duygusal Emek, Duygusal Tükenme Ve Görev/Bağlamsal Performans İlişkisi: Yalova'da Hizmet Sektörü Çalışanları İle Bir Araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (37), 183-207.
- Van Dijk, P. A., ve Kirk, A. (2007). Being Somebody Else: Emotional Labour and Emotional Dissonance in the Context of the Service Experience at a Heritage Tourism Site. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 14(2), 157-169.
- Van Dijk, P. A., Smith, L. D., ve Cooper, B. K. (2011). Are You For Real? An Evaluation of The Relationship Between Emotional Labour and Visitor Outcomes. *Tourism Management*, 32(1), 39-45.
- Yıldırım, M. H. ve Erul, E. E. (2013). Duygusal Emek Davranışının İşgörenlerin Tükenmişlik Düzeylerine Etkisi. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 89-99.
- Yılmaz, K., Altinkurt, Y., Güner, M., ve Sen, B. (2015). The Relationship Between Teachers' Emotional Labor and Burnout Level. *Eurasian Journal of Educational Research*, 59, 75-90.
- Yong, A. G., ve Pearce, S. (2013). A Beginner's Guide to Factor Analysis: Focusing on Exploratory Factor Analysis. *Tutorials in Quantitative Methods for Psychology*, 9(2), 79-94.

İmrahor Cami ve Restorasyon Öncesi Tespit Çalışması

Zeynep Emel EKİM*

Öz

İstanbul'un fethedilmesinden sonra Üsküdar, hızla gelişme göstererek bir kasaba görünümünde iken Osmanlı şehir dokusunu oluşturacak çalışmaların başlatılması ile adeta yeniden kurulmuştur. Fatih Sultan Mehmed, Salacak'ta kendi adıyla anılan bir mescit yaptırarak Osmanlı klasik şehir dokusuna uyan ilk mahallesinin adımlarını atmıştır. Salacak Mahallesi'nde, İmrahor Meydanı'nda yer alan İmrahor Cami, bu meydanın etrafında yer alan birçok tarihi eser ile beraber günümüzle geçmiş arasında güçlü bir bağ oluşturmaktadır. Bu yapıların korunması ve gelecek nesillere aktarılması için bakım ve onarımlarının uygun bir şekilde yapılması gerekmektedir. İmrahor Cami yapım süresinden itibaren birçok onarım geçirmiş fakat son zamanlarda geçirdiği bilinçsiz onarımlar sonucu özgün halini kısmen yitirmiştir. Dolayısıyla, eserlerin gelecek nesillere aktarımı, bilimsel restorasyonlarının yapılması ise mümkündür. Yapının, yaklaşık 1930 senelerinde çekilmiş fotoğrafları ile günümüz fotoğrafları karşılaştırılarak yapının özgün hali tespit edilmeye çalışılmıştır. Restorasyon öncesi, koruma ve uygulama çalışmalarında önem teşkil eden tarihi araştırmalar sonucunda yapının geçirdiği onarım ve tamiratlar tespit edilmiştir. Ayrıca cami yakınında bulunan çeşme, sadaka taşı, su terazisi gibi yapılar da araştırılarak bütüncül bir çalışma ortaya konulmuştur. **Anahtar Kelimeler:** İstanbul, Üsküdar, Salacak, İmrahor Cami, Koruma-Onarım.

Imrahor Mosque and Determination Study of Pre-Restoration

Abstract

After the conquest of Istanbul, Üsküdar has been rebuilt with the appearance of a rapidly developing town and with the initiation of the works to form the Ottoman city texture. Sultan Mehmed II. built a mosque named after him in Salacak and took the first steps of the neighborhood of the Ottoman classical city. Imrahor Mosque, located in Imrahor Square in Salacak neighborhood, together with many historical monuments around this square, forms a strong link between the present and the past. In order to protect these structures and transfer them to future generations, their maintenance and repairs should be done properly. Imrahor Mosque has undergone many repairs since the construction period but has lost its original state partially due to the unconscious repairs it has undergone recently. Therefore, the transfer of the works to future generations is possible with scientific restorations. It was tried to determine the original state of the structure by comparing the photographs taken in the 1930s with the photographs of today. As a result of the historical researches that were important in the pre-restoration, conservation and application works, the repair and repairs of the building were determined. In addition, the mosque near the mosque, fountain, charity stone, water balance, such as a holistic study has been investigated.

Key words: Istanbul, Uskudar, Salacak, Imrahor Mosque, Conservation-repair.

Received/Geliş: 13.01.2019

Accepted/Kabul: 20.05.2019

*Öğr. Gör. Dr., Medipol Üniversitesi, Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul, e-posta: zeynepemekim@gmail.com, orcid.org/0000-0003-1710-8731

(Makale türü: Araştırma makalesi)

Giriş

Bu makalenin konusunu, İmrahor Meydanı'nda yer alan İmrahor Cami ve etrafındaki yapılar oluşturmaktadır. İmrahor Cami'nin tarihçesi hakkında kısaca bilgi verilerek, İmrahor Cami'nin mimari özellikleri ve çevre yapıları değerlendirilmiştir. Yapının geçirdiği onarımlar tespit edilmeye çalışılmıştır. İmrahor Cami ve Meydanı'nda yapılacak kentsel tasarımlar ve koruma amaçlı kentsel planlamalar ile ilgili birtakım önerilerde bulunulmuştur.

İmrahor Cami'nin Tarihçesi

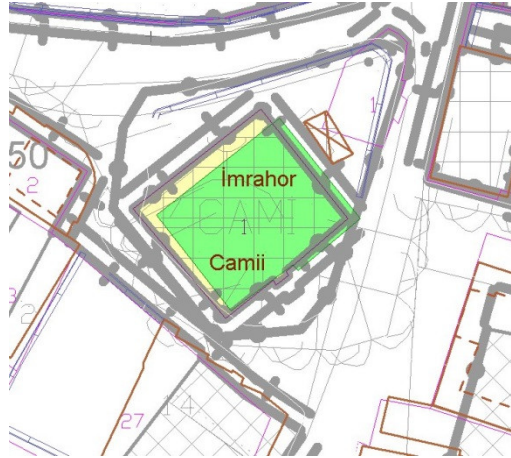
İmrahor Semsî'ne, ismini veren Mîrâhûr Cami'ne, İmrahor Cami de denilmektedir. Arapça emîr (bey) kelimesinin Farslaşmış şekli mîr kelimesidir. Mîrâhûr (emîrâhûr), Farsça mîr ile âhûr kelimelerinin birleşmesinden meydana gelir. Padişahın ve sarayın ahırları ile hayvanlarına bakan teşkilâtın başındaki kimse anlamına gelen "Mîrâhûr" kelimesi, Osmanlıca da imrahor şeklinde de kullanılmıştır (Sabbâğ, 2005, s.141).

Caminin bânisi, Cığalazâde (Cağaloğlu) Sinan Paşa'nın Mîrahûru olarak görevli olan el-Hac Mehmet Ağa'dır (Mehmed Süreyya, 1996, s.948). Ayvansarayî'nin, Hadîkatü'l Cevâmî' adlı eserinde; "*Kabri nâ-ma'lûmdur. Mukâbilinde Ayşe Sultân dârü'l-kurrâsı vardır ve yine karşusunda câmi' sâhibi Mihrimâh Sultân'ın mektebi vardır. Mumâ-ileyh Sinân Paşa, Eğri Fethi akîbinde 1005 rebîü'l-evvelinin evâ'ilinde (Ekim 1596) Dâmâd İbrâhîm Paşa'nın def'a-i evvelîsi azlinde sâhib-i mühr olub, lâkin yine mâh-ı mezbûrun evâhirinde azl ve selefi nasb olunmuşdur. Mumâ-ileyhin sadâretten evvel ve sonra kapudânlıkları olub, ba'de Acem üzerine sipehsalâr iken 1013 ramazânında (Ocak/Şubat 1605) Diyâr-ı Bekir'de vefât etmiştir. Mahallesi vardır*". (Ayvansarayî Hüseyîn Efendi, 2001, s.636) şeklinde cami hakkında bilgiler bulunmaktadır. Tahsin Öz ise, yapının 1597 (H.1006) senesinde yapıldığını söylemektedir (Öz, 1987, s.48).

İmrahor Cami'nin Konumu

İstanbul'un Anadolu yakasında yer alan Üsküdar ilçesi, batıda İstanbul Boğazı, doğuda Ümraniye ve Ataşehir, güneyde Kadıköy, kuzeyde ise Beykoz ilçeleri ile sınırlanır. İmrahor Cami, Üsküdar İlçesi, Salacak Mahallesi'nde, Doğancılar Caddesi ile Öğdül Sokağı'nın kesişimindeki İmrahor Meydanı'nda, 356 ada 1 parsel üzerinde yer almaktadır (Şekil 1).

Salacak Mahallesi, İstanbul'un Anadolu Yakası'nda bulunan Üsküdar ilçesine bağlı mahallelerden biridir. Kuzeyinde Aziz Mahmud Hüdayi; doğusunda Ahmediye ve Zeynep Kamil; güneyinde ise Selimiye Mahallesi vardır.

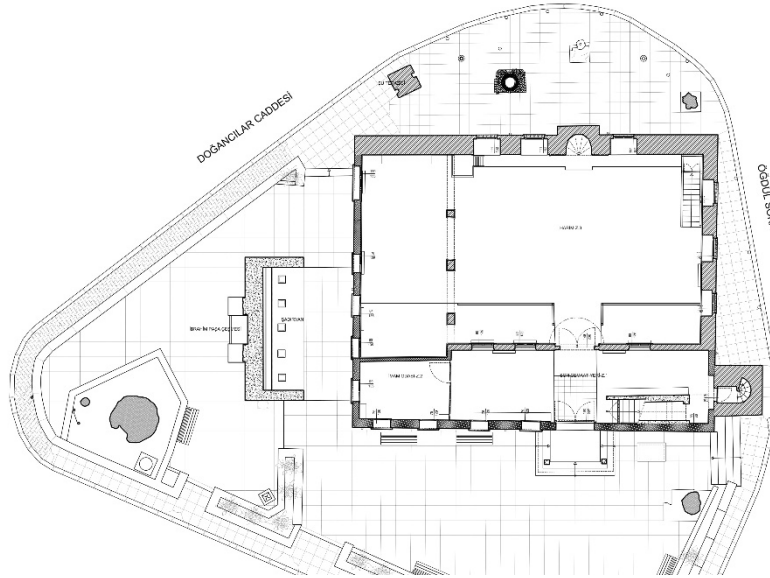
Şekil 1. İmrahor Cami Vaziyet Planı

İmrahor Camisi'nin Mimari Özellikleri

Fevkanî inşa edilen caminin duvarları kârgir olup, çatısı ve son cemaat yeri ahşap idi (Öz, 1987, s.48). Cami alt ve üst pencerelerinden ışık aldığından, aydınlık bir iç mekana sahiptir. Ahşap çatısı kiremitle örtülüdür. Döşeme sonradan betonarme olmuştur. Günümüzde, caminin kuzeybatısındaki giriş kapısı önünde iki beton direk tarafından taşınan bir saçak bulunmaktadır. 16. yüzyıl mescitlerinin yapımında genelde kesme taş ve moloz taş, tuğla ile birlikte kullanılırken, bu yapıların iç tefrişinde ise ahşap kullanıldığı görülmektedir. Bu dönemde plan şeması olarak, kare ya da kareye yakın dikdörtgen plan şeması tercih edilmiştir. Aynı zamanda, kargir kubbeli mescitler yerine, ahşap çatılı önünde ahşap direkleri olan mescitlerin yapılması söz konusudur. Yapılar, genelde altlı ve üstlü ikişer pencere ile aydınlatılmıştır (Seçkin, 2017, s.355-356).

a) Plan Özellikleri

Plan oturuş boyutları 15.07 m. x 12.14 m. x 15.13 m. x 12.37 m. olan dikdörtgen yapı, zemin ve kısmi birinci kattan oluşmaktadır (Şekil 2). Cami, İmrahor Meydanı'nın üstünde kalmıştır. Ana giriş kapısı kemerli olup ahşap doğramalı çift kanatlı kapı ile Son Cemaat Yerine (Z1 mahaline) ulaşılmaktadır. Mahalin zemin kaplaması ahşap üzeri halı kaplama olup duvarları sıva ve boya, tavanı ise ahşap kontrplak kaplamadır. Kuzeydoğu yönünde İmam Odası'na (Z2 mahaline) ulaşımı sağlayan ahşap doğramalı kapı yer almaktadır.

Şekil 2. İmrahor Cami Zemin Kat Planı, (Hora Yapı Arşivi)

Güneydoğu yönünde yer alan dökme mozaik merdivenler ile Kadınlar Mahfili'ne ulaşım sağlanmaktadır. Bu bölüm muhdes metal ferforje kapı ile ayrılmaktadır. Merdiven altı depo olarak kullanılmaktadır (Şekil 3). Güneybatı yönünde ise minareye ulaşımı sağlayan kemerli ahşap kapı yer almaktadır.

Şekil 3. Son Cemaat Yerinden Bir Görünüş, (Hora Yapı Arşivi)

Son cemaat yerinin güneydoğu yönünde ise harime ulaşımı sağlayan özgün kesme taş olan kemerli kapısı, muhdes olup ahşap doğramalı ve çift kanatlıdır. Harime bakan 3 adet pencere, muhdes pvc doğramalı olup parmaklıkları özgün lokma demirdir. Son cemaat yeri üzerinde yer alan kadınlar mahfilinin, harim mahaline bakan bölümlerinde özgün ahşap korkuluklar ve ahşap kirişler yer almaktadır. Mahfil, harim kısmına dairesel formda çıkma yapmaktadır. Caminin harim mekanında, güneydoğu tarafı boyunca da uzanan mahfil, harimde yer alan üç sütun tarafından taşınmaktadır (Şekil 4 ve 5).

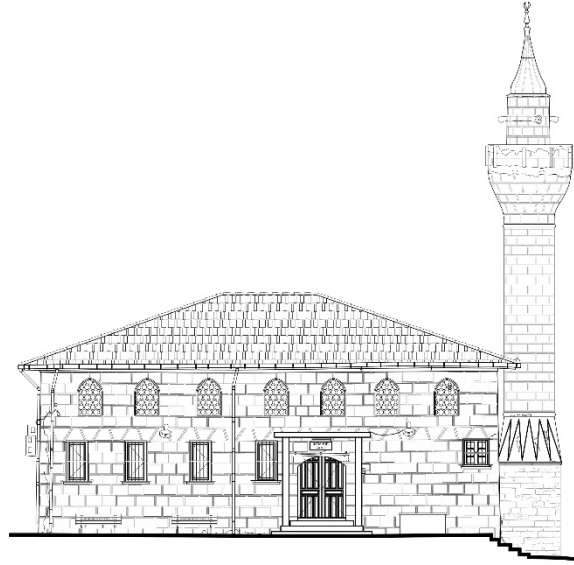
Şekil 4. İmrahor Cami'nin Harim Kısımına Giriş ve Kadınlar Mahfili (Hora Yapı Arşivi)

Şekil 5. İmrahor Cami'nin Harim Kısım ve Güneydoğu Tarafı Boyunca Uzanan Kadınlar Mahfili (Hora Yapı Arşivi)

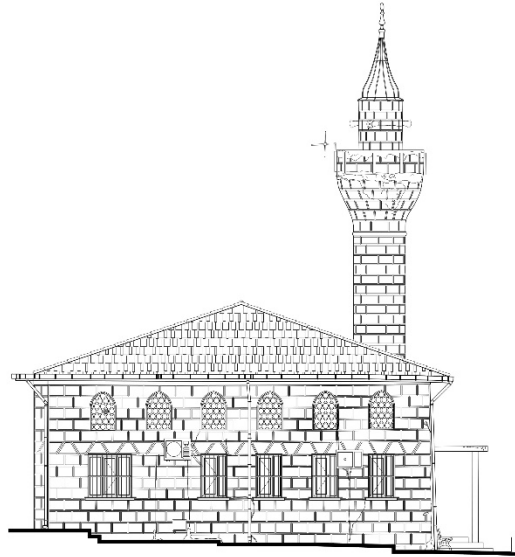
b) Cephe Özellikleri

Cepheleri muhdes taş derzli ve çimento sıvalı olan caminin girişinde beton kolonlu betonarme sundurma yer almaktadır. Zemin kat hizasında kuzeybatıda yer alan 5 adet pencere, ahşap doğramalı ve demir parmaklıklıdır. Bu pencerelerden, giriş kapısının sağ tarafında yer alan çift kanatlı ve ahşap doğramalı pencere ise özgündür (Şekil 6).

Şekil 6. İmrahor Cami Kuzeybatı Cephesi, (Hora Yapı Arşivi)

Kuzeydoğu cephesinde ise zemin kat hizasında 1 adet pvc ve 4 adet ahşap doğramalı olmak üzere toplam 5 adet tek kanatlı demir korkuluklu pencere yer almaktadır. Caminin bu cephesine “Başkadın Çeşmesi”nin şadırvan kısmı bakmaktadır (Şekil 7).

Şekil 7. İmrahor Cami Kuzeydoğu Cephesi, (Hora Yapı Arşivi)

Güneydoğu cephesinde, mihrap dışı taşkın bir şekilde yapılmıştır. Bu cephede zemin kat hizasında yer alan 3 adet pvc doğramalı pencerelerin, lokma demir doğramaları bulunmaktadır. Caminin güneydoğu cephesinin önünde sadaka taşı ve su terazisi yer almaktadır (Şekil 8).

Şekil 8. İmrahor Cami Güneydoğu Cephesi, (Hora Yapı Arşivi)

Caminin, Ögdül sokağına bakan güneybatı cephesinde, zemin kat hizasında yer alan 3 adet pvc doğramalı pencerenin lokma demir korkulukları bulunmaktadır (Şekil 9). Caminin güneybatısındaki minarenin külahı kurşun kaplama olup özgün bakır aleme sahiptir. Şerefe kısmında yer yer sıva dökülmeleri ve sıva müdahaleleri görülmektedir.

Şekil 9. İmrahor Cami Güneybatı Cephesi, (Hora Yapı Arşivi)

Şekil 10’da minare kürsüsünün dikdörtgen blok şeklindeki alt kısmı kesme taş, külaha benzeyen üst kısmı ise tuğla örgülüdür. Üst kısımlarda yer alan gövde, şerefe ve petek kısmının ise sıvanmış olduğu görülür (Şekil 10).

Şekil 10. İmrahor Cami Kuzeybatı Cehesi, 1930'lu Yıllar, (Kültür ve Turizm Bakanlığı
İstanbul Eski Eser Encümeni Arşivi)

Günümüzde ise kürsü kısmının üst yüzeyi de sıvanmış olup diğer kısımlar külaha kadar taş taklidi sıva ile sıvanmıştır. Minarenin güneybatı cephesinde üç adet mazgal penceresi bulunur (Şekil 11).

Şekil 11. İmrahor Cami Güneybatı Cehesi ve Minaresi (Zeynep Emel Ekim Arşivi)

Şekil 10'da, son cemaat yerinin giriş kısmındaki, alt ve üst sıradaki cephe pencereleri, dikdörtgendir. Dökülen sıvasından ahşap ve tuğla dokusu ortaya çıkmıştır. Fotoğrafın çekildiği 1930 senelerinden evvel son cemaat yeri ahşap da olabilir.

Şekil 10'da görülen, giriş kapısındaki, 7 şer basamaklı merdivenler, Pervititch haritasında da belirtilmiştir (Şekil 12). Caminin önündeki meydan, arnavut kaldırımlıdır. Günümüzde ise caminin tüm cepheleri sıvalı taş ile kaplıdır, caminin girişine çıkan merdivenler ise meydan kısmı doldurulduğundan ortadan kalkmıştır.

Şekil 12. İmrâhor Cami, Pervititch Sigorta Haritası

Kadınlar Mahalindeki kuzeybatı yönüne (ana giriş) bakan üst sıradaki 7 adet pencerenin, Şekil 10'da, dikdörtgen ve ahşap doğramalı olduğu, günümüzde ise bu pencerelerin alçı dışlıklı ve sivri kemerli pencerelere dönüştürüldüğü görülür (Şekil 13). Buradan yola çıkarak, Kadınlar Mahalinin, kuzeydoğu cephesindeki alçı dışlıklı ve sivri kemerli 6 adet üst kat penceresinin de, eskiden dikdörtgen ve ahşap doğramalı olduğu anlaşılmaktadır. Caminin, güneydoğu ve güneybatı cepheleri ile kuzeybatı ve kuzeydoğu cepheleri birbirine benzemektedir. Caminin güneydoğu ve güneybatısındaki üst kat pencereleri diğer cephelere oranla daha yüksek ve geniştir. Tüm alt kat pencereleri dıştan demir korkulukludur.

Şekil 13. Kadınlar Mahfili Mahalinden Görünüş (Hora Yapı Arşivi)

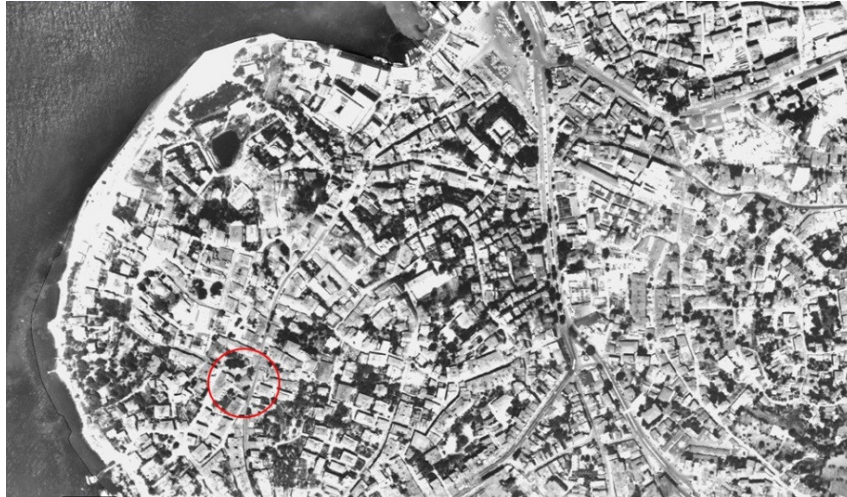
Caminin cephelerinde boru, kablo, klima dış ünitesi gibi muhdes elemanlar bulunmaktadır. Sıvalı olan tüm cephelerde yer yer yüzey bozulmaları ve yosunlanmalar mevcuttur. Marsilya tip kiremit ile kaplı çatının eğimi takribi olarak %35'dir ve pvc dereler ile çevrelenmiştir (Şekil 14).

Şekil 14. İmrahor Cami Güneydoğu ve Kuzeydoğu Cephesi, (Hora Yapı Arşivi)

Çevre Yapılar

İmrahor meydanının etrafını, Başkadın Çeşmesi, Ayşe Sultan Çeşmesi, hazire, sıbyan mektebi, sadaka taşı, su terazisi, anıt çınar ağacı ile tarihi evler çevrelemektedir (Şekil 15). Bu meydanda yok olan eserler de bulunmaktadır. Bunlarda biri de, Mihrimah Sultan'ın kızı olan Ayşe Sultan'ın Dârülkurrâ'sıdır. Müverrih Tayyazâde Atâ Bey'in konağının da bu civarda bulunduğu bilinmektedir (Haskan, 2001, s.271).

Şekil 15. İmrahor Caminin İçinde Bulunduğu Salacak Mahallesi'nin 1982 Tarihli Hava Fotoğrafi (Hora Yapı Arşivi)

a) İmrahor Cami'nin Güneydoğusundaki Su Terazisi

Kesme taştan yapılmış Su Terazisi, 356 Ada 1 parseldeki İmrahor Cami ile Doğancılar Caddesi arasındaki trotuar üzerinde yer almaktadır (Şekil 16).

Şekil 16. Su Terazisi (Zeynep Emel Ekim Arşivi)

Su terazisinin eski fotoğrafında, gövdesinden taşan günümüzde olmayan üst kısmı görülmektedir (Şekil 17).

Şekil 17. Su Terazisi (Besim Çeçener, Üsküdar Merkez Mahalleleri Osmanlı Dönemi Su Uygarlığı Eserleri, s 56)

b) İmrahor Cami'nin Güneydoğusundaki Sadaka Taşı

İmrahor Cami'nin kible duvarı önünde duran sütun gibi uzun bir mermer (granit?) taşın "Sadaka Taşı" olarak kullanıldığı bilinmektedir (Şekil 18). Sadaka taşı, eskiden camiye yakın bir evin köşesinde durmakta (Şekil 19) iken bu ev yıkıldıktan sonra kaybolmasını diye şimdiki yerine nakledilmiştir (Yıldırım ve Yıldırım, 2012, s.421).

Şekil 18. Sadaka Taşı (Zeynep Emel Ekim Arşivi)

Şekil 19. Sadaka Taşının Eskiden Bulunduğu Evin Önündeki Yeri (Süheyl Ünver, Hayat Tarih Mecmuası, 1967, s. 13)

Süheyl Ünver sadaka taşları ile ilgili bir anısını şu şekilde aktarmıştır; “Benim âlicenab, İstanbul’un eski zaman efendisi, üstadım ressam ve hattat Murtaza Elker, uzun seneler Üsküdar’da, İmrahor Caddesi’nde oturmuşlardır. Bana, mevlevîhanenin karşı sırasında, bir sadaka taşını haber verdiler. Mehmed Türkmenoğlu dostumuzla, birlikte resimlerini almışlar. Şöyle tarif ediyorlardı: Sadaka taşı, iki metre boyunda mermer bir sütun. Üstünde bir çukur var. Geçen asırda, yolu buraya düşenlerden hâl ve vakti yerinde olanlar, mermerin üstündeki çukura birer miktar para bırakmış.” (Ünver, 1967, s. 12).

c) İmrahor Cami'nin Abdest Teknesi

Caminin sağıında duran yekpâre bir abdest teknesi buradan kaldırılarak, İmrahor Meydanı'ndaki, Ayşe Sultan Çeşmesi'nin arkasında günümüze gelemeyen Ayşe Sultan Dârülkurrâsı'nın boş arsasına konulmuştur (Haskan, 2001, s.270-271). Üzerinde 1813 tarihli bir kitâbe bulunmaktadır (Şekil 20).

Şekil 20. 1813 Tarihli Abdest Teknesi (Zeynep Emel Ekim Arşivi)

d) İmrahor Cami'nin Kuzeydoğusundaki Başkadın Çeşmesi

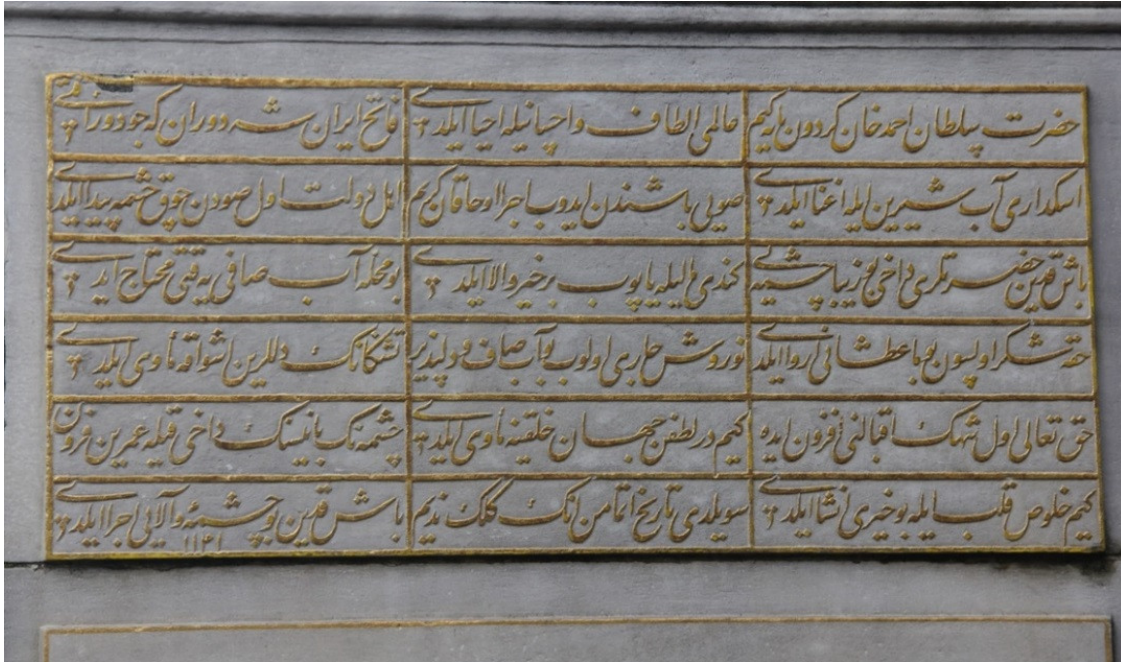
351 ada 1 parselde yer alan çeşme, Doğancılar Caddesi ile Öğdül Sokağı'nın kesişiminde, İmrahor Camisi önündedir (Şekil 21).

Lale Devri'nde, 1728-1729 senesinde, Sultan III. Ahmed'in Başkadını, Emetullah Kadın tarafından yaptırılan çeşmenin kitabe metni Şair Nedim'e aittir. Nurî mahlasını kullanan Üsküdarlı şair Mehmed Efendi, “ez kaside-i tarih-i çeşmeler” adlı şiirinde, Sultan III. Ahmed döneminde yapılan çeşmelerden ve Başkadın Çeşmesi'nden bahsetmektedir (Keskin, 2014, s.347, 353).

Şekil 21. Başkadın Çeşmesi'nin Önden Görünüşü (Zeynep Emel Ekim Arşivi)

Çeşmenin talik hatla yazılmış, altı satır ve on sekiz mısradan oluşan kitabesinde, çeşmeyi Başkadının kendi parası ile yaptırmasından ve Sultan Ahmed'in Üsküdar'daki hizmetlerinden övgü ile bahsedilmektedir (Şekil 22). Kitabenin son satırında, ebced hesabıyla h.1141 (m.1728-29) tarihi düşürülmüş, aynı zamanda son satırın altına rakamla da tarih belirtilmiştir (Şahin, 2014, s. 680-681).

Şekil 22. Başkadın Çeşmesi'nin Kitabesi (Hora Yapı Arşivi)

Taşınmadan evvel büyük bir haznesi olan çeşme, tam arkasında yer alan anıt çınar ağacı, yanında bulunan İmrahor Cami, karşısında görülen Rüstem Paşa Sıbyan Mektebi ve aşağısına konumlanan Ayşe Sultan Çeşmesi ile beraber eski kent düzenimizi yansıtır (Çeçener, 2007, s.56). Aynı yerde iki çeşme bulunmasının sebebi ise, Başkadın Çeşmesi'nden sakaların, diğer çeşmeden ise, sadece mahalle halkının istifade etmesi ile ilgilidir (Konyalı, 1977, s.20). Ancak çeşme, Kültür ve Tabiat Varlıkları İstanbul Bölge Kurulu'nun, 11.10.1985 gün ve 1715 sayılı kararı ile eski yerinden kaldırılıp, yeri ve yönü değiştirilmiş, günümüzdeki yerine nakil edilmiştir (Şekil 23). Yolu daraltıyor gibi sebepler ile kaldırılan çeşmenin böylece meydan çeşmesi olma özelliği kısmen yok edilmiş, haznesi yıkılmış sadece ön cephesi korunarak restore edilmiştir (Şekil 24). Pervititch Haritası'nda çeşmenin eski konumu görülmektedir.

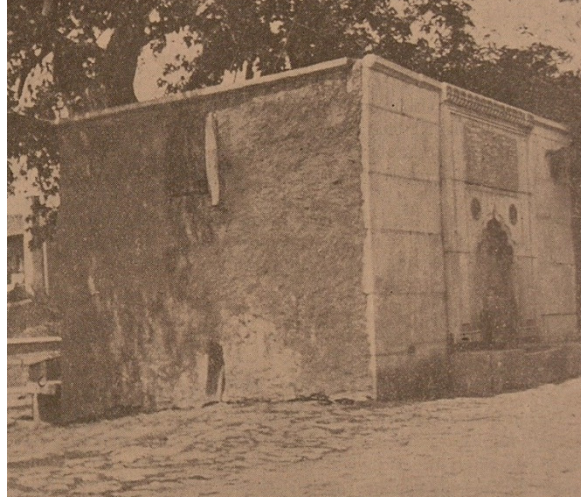

Şekil 23. Başkadın Çeşmesi'nin Taşınmadan Evvel Yan Cephelerinin Caddeden Bir Görünüşü, 10.10.1985 (VI Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi)

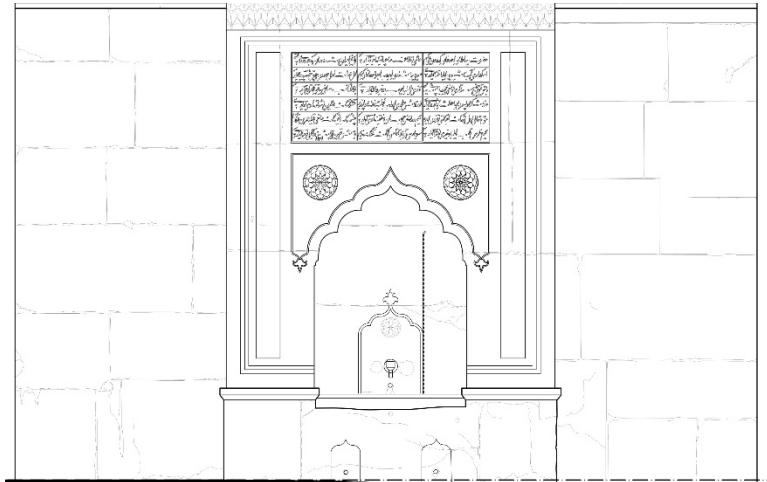
Şekil 24. Başkadın Çeşmesi'nin Taşınmadan Evvel Arka Cephesinden Karşısındaki Sıbyan Mektebi ile Birlikteki Görünüşü (VI Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi)

Çeşmenin, plan oturuş boyutları 2.44 m .x 5.12 m olup dikdörtgen bir formdadır. Eskiden büyük haznesi olan çeşmenin, kesme taştan inşa edildiği, ön yüzünün de mermer olduğu görülür (Tanışık, 1945, s.312). Mermer su teknesinin her iki yanında mermer seki taşı yer alır (Şekil 25). Teknenin içinde biriken suyu tahliye etmek için, ön yüzünün alt kısmında ikişer adet niş içinde delik bulunur. Kemerin iki yanındaki köşebentlerin, yüzeylerinde birer adet gülçe (rozet) göze çarpmaktadır. Aynı zamanda köşebentlerin uç kısmı lale motifi şeklindedir. Ayna taşında, musluğun etrafını çeviren çerçeveyi, lale motifi taçlandırır. Bu çerçeve içinde de gülçe motifi görülür.

Şekil 25. Başkadin Çeşmesi'nin Eski Bir Fotoğrafı (İbrahim Hilmi Tanışık, İstanbul Çeşmeleri II, Beyoğlu ve Üsküdar Cihetleri, s. 313)

Çeşmenin en üst kısmında ise rumi ve palmet sırası altında, bir sıra stalaktik dizisi mermere işlenmiştir (Şekil 26).

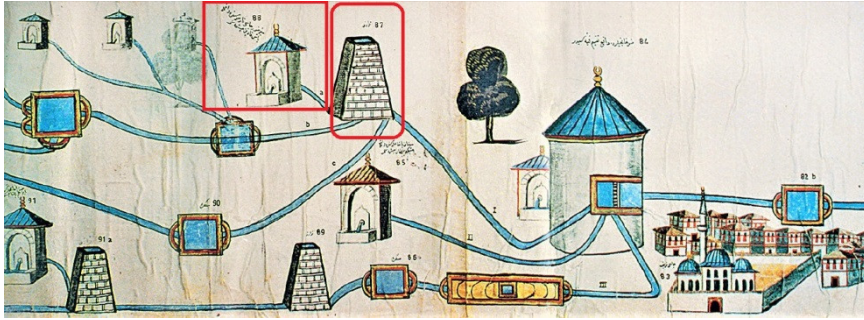

Şekil 26. Çeşmenin Önden-Kuzeydoğudan Görünüşü (Hora Yapı Arşivi)

Çeşmenin, eski su haznesinin yok edildiği arka cephesine, İmrahor Cami cemaatinin abdest alması için musluklar konulmuştur. Çeşmenin üst örtüsü betonarme kiriş üzeri şap olup

üzeri sıvalıdır. Üst örtü, şadırvan yönüne eğimli olarak yapılarak üzerinde şadırvanın su ihtiyacını sağlayan pvc su depoları yer almaktadır. Tüm bu görünüm hoş durmamakta ve çeşmenin özgün yapısını bozmaktadır.

Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde bulunan, 1753 tarihli, Üsküdar Damat İbrahim Paşa su yolu haritasında, 88 numaralı çeşme resminin üstünde “Mirahur Camii karşısındaki vaki Başkadın Çeşmesi” yazılıdır (Çeçen, 2000, pafta 22). Haritada çeşmenin yanında resmi görünen 87 numaralı su terazisi günümüzde caminin güneydoğusunda sadaka taşı ile beraber yer almaktadır (Şekil 27).

Şekil 27. Üsküdar Damat İbrahim Paşa Su Yolu Haritası (Kazım Çeçen, İstanbul'un Osmanlı Dönemi Suyolları, pafta 22)

e) İmrahor Cami'nin Kuzeydoğusundaki Çınar Ağacı ve Ağacın Yanındaki Dibek

İmrahor Cami'nin sol tarafındaki bahçesinde yer alan ulu çınar ağacı oldukça yaşlıdır. Haskan, eskiden ağacın ağzına bir kapı yerleştirilerek içinin eskici dükkânı olarak kullanıldığından bahseder (Haskan, 2001, s.271). İçi tamamen boşalan ağacın içi, günümüzde içi toprakla karışık bir malzeme ile doldurulmuştur. Tür olarak Batı Çınarı (*Platanus Occidentalis*) olan ağacın gövde çapı büyüktür. Bu tür, 30-40 metre boylarına kadar ulaşabilir ve 500 yıldan fazla yaşar (Akduran, 2004, s. 33). Asan (2004; s. 435) ise, bu türü, Doğu Çınarı (*Platanus orient*) olarak adlandırmış, ağacın çevresinin 5 metre 98 cm, çapının 1 metre 90 cm, yaşının ise 200 sene olduğunu aktarmıştır.

Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun, 14. 04. 1973 gün ve 7086 sayılı kararı ile, 351 ada 1 parselde yer alan Başkadın Çeşmesi ile beraber yine aynı parselde bulunan çınar ağacının yanındaki kuyu da, korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilmiştir. Günümüzde toprağa gömülü olduğu için kuyu zannedilen taş aslında taşınabilmekte olan taş bir dibektir. Şekil 10'da minarenin önünde bulunurken şimdi ağacın yanında yer alır (Şekil 28). Muhtemelen tescil edilen kuyu kapatılmıştır.

Şekil 28. İmrahor Cami'nin Kuzeydoğusundaki Çınar Ağacı ve Dibek (Zeynep Emel Ekim Arşivi)

İmrahor Camisi'nin Geçirdiği Onarımlar

Haskan (2001; s.271), caminin **1898** (H. 1317) tarihinde onarıldığından bahsetmektedir. **1941** yılında çok harap olduğu bilinen cami, ileriki yıllarda **1966** senesinde “Üsküdar İslâm Abidelerini Koruma Cemiyeti” tarafından 95 bin lira harcanarak esaslı bir surette tamir edilmiştir (Konyalı, 1976, s.166). Tamir edilirken renkli alçı pencereler takılmıştır. Tamir esnasında camiye açılan sol taraftaki kapı kapatılarak iki oda haline getirilmiş, sol tarafa kapatılan kapı yerine kuzeydoğu cephesine kapı açılmıştır (Şekil 29). Söz konusu oda haline getirilen mekanlar, 1936 yılında kurulan “Üsküdar Karacaahmet ve Havalisi Mezarlıklarıyla Şehitliği Güzelleştirme Kurumu” ile 1951 yılında kurulan “Üsküdar İslâm Abidelerini Koruma Kurumu” na tahsis edilmiştir (Haskan, 2001, s.270).

Şekil 29. İmrahor Cami Güneydoğu ve Kuzeydoğu Cepheleri, (M. Nermi Haskan, Yüzyıllar Boyu Üsküdar, Cilt.1 s 270)

Caminin 1930'lu yıllara ait fotoğrafında Harim kısmının güneydoğu ve güneybatısındaki üst kat pencerelerinin, yuvarlak kemerli, yüksek ve geniş olduğu, alt kat pencerelerinin ise dikdörtgen olup, içten ahşap kapaklarının olduğu görülür (Şekil 30).

Şekil 30. İmrahor Cami'nin İç Mekanı, Minberi ve Pencereleri - 1930'lu Yıllar, (Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul Eski Eser Encümeni Arşivi)

Caminin, 1966 senesi ve sonrasında geçirdiği onarımlar sonucunda, güneydoğu yönüne bakan üst sıradaki 3 adet pencere ile güneybatı yönüne bakan üst sıradaki 2 adet pencere, içten revzenli, dıştan ise alçı dışlıkları olan sivri kemerli pencereler haline dönüştürülmüştür. Güneydoğu cephesinde yer alan alt sıradaki pencereler ise mermer kaplamalı mihrabın sol yanında 2, sağ yanında 1 adet pvc doğramalı, özgün lokma demir parmaklıklı pencereler şeklindedir. Üst katta da aynı şekilde mihrabın sol yanında 2, sağ yanında 1 adet revzenli pencere yer alır (Şekil 31).

Şekil 31. İmrahor Cami Güneydoğu Cephesi (Hora Yapı Arşivi)

Günümüzde caminin mihrabının, minberinin ve tavanının 1930 yılına ait fotoğraflarından farklı olduğu görülmektedir (Şekil 31). Günümüzde sivri kemerli, dilimli ve mermer kaplama olan mihrap kısmı 1930'lu yıllara ait fotoğrafında sıvalı ve yuvarlak kemerliydi (Şekil 32). Ahşap minber günümüzde yer alan ahşap minber değildir. Vaaz kürsüsü ise sonradan eklenmiştir. Zemin kaplaması ahşap olup duvarları sıva ve boyalı olan caminin köşe profillerine sahip ahşap tavanı beyaz yağlı boya ile boyanmıştır. Caminin ahşap tavanı 1930'lu yıllarda boyalı değildi.

Şekil 32. İmrahor Cami'nin İç Mekanı ve Mihrabı - 1930'lu Yıllar- Kültür ve Turizm Bakanlığı
İstanbul Eski Eser Encümeni Arşivi

Şekil 32'de, caminin içinde, tunçtan yapılmış şamdanlar ve duvara asılmış kıymetli hattatların levhaları görülür. İbrahim Hakkı Konyalı'nın aktardığı üzere “*Hattat Sabri'nin üstünde “Herşey için bir alâmet vardır. İslâm'ın alâmeti namazdır” yazılı bulunan levhası 1325 H. tarihini taşır. Hattat Şefik'in 1285 H. tarihli levhasında, “Benim için vebanın en şiddetli hararetini söndüren beş şey vardır. Mustafa, Murtaza Oğulları (Hasan ve Hüseyin) ve Fatıma'dır” yazılıdır*” (Konyalı, 1976, s.168).

Camide gerçekleşen onarımlar onaylı restorasyon projesi doğrultusunda gerçekleşmeyip cemaatin istek ve talepleri doğrultusunda gerçekleşmiştir. Yıldırım (Yıldırım ve Yıldırım, 2012, s.421), İmrahor Cami'nin en son onarımının, Salacak Fatih Cami'nde çalışmış bir hoca tarafından düzenlendiğini tarih vermeden aktarmıştır.

Değerlendirme ve Sonuçlar

Üsküdar'a yapılan ziyaretler genelde Aziz Mahmud Hüdayi Cami ve Türbesi'ne odaklı kalmaktadır. Üsküdar İmrahor Meydanı'nda gerekli planlamalar ve kentsel tasarımlar yapılarak mevcut tarihi eserlerin kentsel doku ile bütünleşebilmeleri sağlanmalıdır. Üsküdar'ın tarihi kimliği ile ilişki kurularak İmrahor Meydanı'nda, ulaşım bağlantıları, yaya kullanımı,

kaldırımlar, parklar, kamusal alanlar, kentsel mobilya, cephe tasarımı ve silüet planlamasına ilişkin mekansal tasarım önlemleri hayata geçirilmelidir. Ziyaret noktası haline bu meydanı getirebilmek için meydan tasarımında bilgilendirme ve yönlendirme panoları da düzenlenmelidir. Aynı zamanda yol, ölçek ve çevre değişimleri ile fonksiyonunu kaybetmiş olan Başkadm Çeşmesi, özgün hazneli haline getirilerek yeni bir çevre düzenlemesi ile cami, çeşme ve meydan ilişkisi günümüz koşullarına da cevap verecek ölçüde planlanmalıdır.

Camiye ilişkin veriler oldukça zayıf olduğundan Eski Eser Encümeni Arşivi'ndeki fotoğraflar yapının genel karakterinin irdelenmesine ve mevcut aykırılıklarının belirlenmesinde büyük katkı sağlamıştır. İmrahor Cami yanlış koruma yaklaşımı sonucu, yapılan onarımlarla özgünlüğünü kısmen yitirmiştir. Yapılacak olan restorasyonda, bilinçsiz müdahale sonucu yapılan mekansal, strüktürel ya da malzemeye yönelik zarar verici muhdes elemanların temizlenmesi ve bu kısımların özgün malzeme ve inşa tekniği ile değiştirilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Akduran, G. (2004). *Yüzyılların Görkemli Tanıkları: Mısralardan Gönüllere Üsküdar'ın Anıt Ağaçları*, İstanbul: Üsküdar Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Asan, Ü. (2004). "Üsküdar'ın Canlı Kültür Mirası: Anıt Ağaçlar", *I. Üsküdar Sempozyumu, 23-25 Mayıs 2003 Bildiriler, Cilt: I*, (s. 429-442), İstanbul: Üsküdar Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Ayvansarayî Hüseyin Efendi, Alî Sâti' Efendi ve Süleymân Besim Efendi. (2001). *Hadikatü'l-Cevâmi' (İstanbul Camileri ve Diğer Dîni-Sivil Mi'mârî Yapılar)*, (Haz. Ahmed Neziha Galitekin), İstanbul: İşaret Yayınları.
- Çeçen, K. (2000). *İstanbul'un Osmanlı Dönemi Suyolları*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Yayınları.
- Çeçener, H.B. (2007). *Üsküdar Merkez Mahalleleri Osmanlı Dönemi Su Uygurluğu Eserleri*, İstanbul: Üsküdar Araştırmaları Merkezi, Yayın No:21.
- Haskan, M. N. (2001). "Mirahur Camii (İmrahor Camii)", *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, Cilt: I, (s. 270-272), İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları.
- Keskin, M. Ç. (2014). "Sultan III. Ahmed Dönemi Üsküdar Çeşmeleri Üzerine Bir Kaynak: Üsküdarlı Şair Nuri'nin Manzum Tarihi", *VII. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu, 2-4 Kasım 2012*, (s. 347-359), İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları.
- Konyalı, İ. H. (1976). *Âbideleri ve Kitâbeleriyle Üsküdar Tarihi*, Cilt: I, İstanbul: Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları.
- Konyalı, İ. H. (1977). *Âbideleri ve Kitâbeleriyle Üsküdar Tarihi*, Cilt: II, İstanbul: Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları.
- Mehmed Süreyya. (1996). *Sicill-i Osmanî 3*, (Haz. Nuri Akbayar), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Öz, T. (1987). *İstanbul Camileri*, Cilt: II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sabbâğ, A. (2005). "Mirâhur", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 30, (s. 141), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Seçkin, S. (2017). "Unutulmuş Bir 16. Yüzyıl Mescidi: İstanbul/Fatih Hoca Kasım Camii/Mescidi", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 56*, (s. 340-357), Elazığ: Asos Yayınları.
- Soner, Ş. (2014). "Üsküdar'da III. Ahmet Dönemine Ait Dört Çeşme ve Osmanlı Mimarisinde Nadir Görülen Bir Kemer Tipi Üzerine", *VII. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu, 2-4 Kasım 2012*, (s. 676-692), İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları.
- Tanişik, İ. H. (1945). *İstanbul Çeşmeleri II, Beyoğlu ve Üsküdar Cihetleri*, İstanbul: Maarif Matbaası.

Ünver, A. S. (1967). “Sadaka Taşları”, *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 2, (s.12-14), İstanbul.

Yıldırım İ. ve Yıldırım, N. K. (2014). “Dünden Bugüne Doğancılar Caddesi”, *VII. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu - 2-4 Kasım 2012*, (s. 417-438), İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları.

Arşivler

İstanbul VI Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi

Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul Eski Eser Encümeni Arşivi

Bizans İmparatorluğu'nda İpeğin Rolü ve Kullanımı

Emrullah KALELİ*

Öz

Orta Çağ'da bazen savaş veya barışın konusu olan ve yine zaman zaman milletlerarası iş birliği ve yakınlaşmaların gerekçesi olarak görülebilen ipeğin Bizanslılar için diğer devletlerde olduğundan çok daha fazla hayati bir önemi vardı. Sembolik anlamlarının yanında, ipek ve ipekli giysiler Bizans dünyası içinde gündelik yaşamdan askerî, politik ve diplomatik ilişkilere kadar birçok yerde kullanılmaktaydı. Ancak başlangıçta tamamen ithal edilerek sahip olunabilen bu ürünün tedariki oldukça pahalıydı. Daha sonraları ipek üretme kabiliyetini elde eden Bizanslılar kısa zaman içinde kendi bölgesinde ipek ticaretinde bir tekel gücüne sahip oldular ve bu gücü dış politika amaçlarına ulaşmak için sıklıkla kullandılar. Bu çalışmada Bizans ipek endüstrisinin oluşumu, ipeğin rolü ve Bizanslılar tarafından muhtelif maksatlarla kullanımı ele alınmaktadır.

Anahtar kelimeler: Bizans İpek Endüstrisi, İpekliler, Mor Renk, Törenler, Bizans Diplomasisi.

The Role and Use of Silk in the Byzantine Empire

Abstract

In the Middle Ages, silk, which was sometimes the subject of the war or the peace, and from time to time seen as the rationale for international cooperations and rapprochements, had a vital importance for the Byzantines than for the other states. In addition to their symbolic meanings, silk and silk garments were used in many places from daily life to military, political and diplomatic relations in the Byzantine world. At the beginning, however, the procurement of this product, which could be achieved fully by import, was quite expensive. Later on, the Byzantines, who achieved the ability to produce silk, had a monopoly power in silk trade in their region in a short time, and used this power frequently to attain their foreign policy goals. In this study, it is discussed the formation of the Byzantine silk industry, the role of the silk and its use for various purposes by the Byzantines.

Keywords: Byzantine Silk Industry, Silks, Purple Colour, Ceremonies, Byzantine Diplomacy.

Received/Geliş: 15.01.2019

Accepted/Kabul: 26.05.2019

* Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. ekaleli2000@yahoo.com.tr, ORCID ID: 0000-0003-1586-1738.

(Makale türü: Araştırma makalesi)

Giriş

Orta Çağ ticaretinin en değerli metalleri arasında önemli bir yere sahip olan ipek ve ipekli mamullerin ilk kez Çin'de üretildiği bilinmekte ve başlangıç tarihinin M.Ö. üçüncü ya da dördüncü bine kadar gittiği tahmin edilmektedir. Eski bir Çin efsanesine göre ipek, bir prensesin bir tırtıl larvasından sürekli uzayan ince bir teli fark etmesiyle keşfedilmiştir. Bu geleneksel hikâyeye, bir ipek böceği kozasının bir ağaçtan prensesin çay fincanının içine düşmesini ve sıcak sıvının içinde ipek liflerinin çözülmesini anlatır. Arkeolojik buluntular da Çin'deki erken dönem ipek üretimini teyit ederken en eski tanımlanabilir ipek kalıntılarının ülkenin kuzey iç bölgesindeki Henan eyaletinde rastlanmış olup bu kalıntıların M.Ö. dördüncü bin yılının ortalarına ait olduğu sanılmaktadır (Galliker, 2014: 33).

İpeğin Batı'ya ilk ne zaman geldiğiyle ilgili, tahminlerin ötesinde, herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte M.Ö. 115'te Part (Arşak) Hükümdarı II. Mithridates (M.Ö. 121 - M.Ö. 91) ve Çin İmparatoru Wu Ti (M.Ö. 40 - M.Ö. 87) arasında yapılan bir ittifak anlaşması o dönemde var olan ipek ticareti konusunda ipuçları vermektedir. Söz konusu anlaşma sırasında gidip gelen elçiler vasıtasıyla Part hükümdarı, Wu Ti'ye devekuşu yumurtaları gönderirken, Çin imparatoru da bu hediyelere karşılık Mithridates'e ipek ve ipekliler armağan etmiştir. Bu arada Roma İmparatorluğu'nda giderek artan zenginlik ve kervan yolları üzerindeki istikrarlı koşullar, Akdeniz bölgesine ipek ve ipekli ürünlerin akışını kolaylaştırmıştır. M.S. 224'teki yıkılışına kadar olan uzunca bir dönemde Part İmparatorluğu, Batı ile olan söz konusu ipek ticaretinin büyük bir bölümünü kontrol etmiştir. Sasani ve Bizans devletleri III. ve IV. yüzyıllarda kuruldukları zaman İpek Yolu boyunca ticaret aktifti ve nispeten güvenliydi (Taishan, 2004: 16; Upshur ,Terry ,Holoka, Cassar ve Goff, 2015: 211; Tezcan, 2014: 103, 107; Thorley, 1965: 4-5).

İpek başlangıçta Batı'ya mamul kumaş olarak ulaştı. Daha sonra ipek kozası ve iplik olarak da ithal edilmeye devam etti. Uzak Doğu'dan yapılan bu ithalattan elde edilen kazançtan özellikle İranlılar büyük pay almaktaydılar. Çünkü, Çin'in değerli ürünü ipeğin Bizans pazarına taşındığı yegane yol, İran üzerinden geçmekteydi. Üstelik sadece Çin'den Akdeniz'e kadar uzanan karayolu güzergâhları değil, aynı zamanda Hint Okyanusu'ndaki deniz trafiği de İranlıların kontrolü altındaydı. Bu arada Batı'ya sevk edilmek üzere Çin'in ihracat ürünlerinin toplandığı ticaret üssü olarak Hindistan'ın güneyinde bulunan Taprobane Adası ya da şimdiki adıyla Seylan (Sri Lanka) kullanıldı. Persli tüccarlar oraya İran Körfezi'nden gemiyle geldiler ve Çin mallarını özellikle de ipeği taşıdılar. Anlaşıldığı üzere, bu değerli maddeyi elde etmenin tek yolu İranlılar ile bir iş birliği yapmaktan geçiyordu. Bu maksatla, Roma İmparatoru Diokletianos (284-304), Pers Kralı I. Narses (293-301) ile bir anlaşmaya varmıştı. Buna göre, dönemin Pers şehri Nisibis (Nusaybin), Çin'den ithal edilen ipeğin merkezî pazar yeri olacaktı ve ticari mallar

bu merkezden Roma İmparatorluğu'nun şehirlerine ihraç edilecekti (Dvornik, 1974: 168; Tezcan, 2014: 106-107).

Bizans İpek Endüstrisinin Teşekkülü

VI. yüzyıl itibariyle pazarlardaki en kıymetli tekstiller olarak ipekli giysilere olan büyük talep nedeniyle altının İranlılara gitmesini kontrol etmek ve bu ticaretten kendilerine düşen payı büyütme için Bizans Devleti birtakım girişimlerde bulundu. O zamana kadar Bizans daha ziyade kendi sınır bölgelerindeki mevcut tüccarlardan ipek satın alarak bu ticarete ortak olmuş, ancak sınırlarının ötesinde herhangi bir belirleyici rol oynayamamıştı. Bu arada Part İmparatorluğunu ortadan kaldırdıktan sonra uzunca bir süre İpek Yolunu kontrol eden ve Batı'ya giden ipeğin en önemli tedarikçisi durumuna gelen Sasaniler (İranlılar), VI. yüzyılın başında Orta Asya'daki kervan yollarını altüst eden Türk istilaları yüzünden Çin ipeğini daha çok Seylan'dan elde etmek durumunda kalmışlardı. Zira, Çin hükümdarları 519'da İran'a Seylan'da imtiyazlı ipek ticareti hakları vermişti. Bizans İmparatorluğu ise, kendi sınırlarında ipek ithalatını tekelleştirmeye önem verirken, dışarıda da İranlıların özellikle Hint Okyanusu'ndaki ticaret tekeli Etiyopyalılar vasıtasıyla kırmaya çalıştı. II. Konstantios (337-361) zamanında Etiyopya ile tesis edilmiş olan dostane ilişkileri yeniden canlandıran I. Iustinianos (527-565), Etiyopyalıların yardımıyla ticareti ipeğin o zamanlar Bizans'ın doğu sınırlarına getirildiği İran güzergâhından, Kızıldeniz'de Akabe Körfezi'nde yakın zaman önce kurduğu ve tahkim ettiği Eyle Limanı'na (Akabe) yönlendirmeyi umdu. Ancak bu teşebbüs başarısız oldu ve Iustinianos, Nisibis'i Persliler tarafından ithal edilen ipeğin Bizans İmparatorluğu'na ihraç edilebileceği bir merkez olarak deklare eden anlaşmayı yenilemekle yetindi (Dvornik, 1974: 169; Tezcan, 2014: 109-110).

Bizanslıların ipeği tedarik zincirinin ilk halkalarından elde ederek daha ucuza sahip olma isteği ve bazen savaş halinde oldukları İranlıların tekelinden kurtulma çabaları onları bölgedeki Türk devletleriyle iş birliği arayışına sevk etti. Bu arada Göktürkler de İran'ın ipek ticaretindeki tekelinden son derece rahatsızdı. 568'de Moğolistan'dan Türkistan'a kadar uzanan Batı Göktürk İmparatorluğu Kağanı İstemi Han, Iustinianos'un halefi II. Iustinos'a (565-578) bir elçi heyeti göndererek İranlılara karşı bir ittifak önerdi. Bu teklif kabul edilmeye hazır; zira Bizanslılar hem İran ile mücadelelerinde güçlü bir müttefik kazanmış olacaklar, hem de Çin'den Karadeniz'e giden İpek Yolunu Göktürkler ve onların tabiiyetindeki Soğdak Türklerinin topraklarına yönlendirerek İran güzergâhını devre dışı bırakma ve Perslerin ipek ticaretindeki hâkim rolünü bozma imkânını bulabileceklerdi. Bu niyetlerle Zemarkhos başkanlığında bir Bizans elçi heyeti Türklerin sarayında söz konusu müttefikliğin detaylarını görüşerek bir mutabakata vardılar. Bizans ve Türkler arasındaki bu iş birliğinin yürütülmesinde imparatorluğun Karadeniz'de sona eren Kafkasya ötesi ticaret güzergâhının son bölümündeki Lazika önemli bir rol oynayacaktı. Çünkü Iustinianos'un 561'de Persler ile yaptığı barış anlaşmasının neticesinde büyük paralar

karşılığında yeniden Bizans'ın kontrolüne giren Lazika, Çin ipeğinin başlıca ikmal deposu ve dağıtım istasyonu Soğdiana ile olan kuzey ticaret yolunu emniyet altına alan stratejik bir konumdaydı (Dvornik, 1974: 170; Ostrogorsky, 2006: 68; Tezcan, 2014: 110-113; Turan, 2009: 105).

VI. yüzyıl itibariyle ipek ticaretinin son derece kârlı bir duruma gelmesiyle bu ticaretten daha fazla kazanç sağlamak ve dışa bağımlılıktan kurtulmak isteyen Bizans hükümdarlarının bir başka girişimi de imparatorluğun kendi ipek endüstrisini oluşturma kabiliyetini elde etmeyi amaçlamaktaydı. Elbette bu endüstriye sahip olmanın önemli bir kısmı ipek böceği yetiştiriciliği ve ham ipeğin elde edilmesiydi. İpek böceği teknolojisinin başlangıcı ile ilgili bilgiler VI. yüzyıl Bizans tarihçileri Prokopios ve Theofanis tarafından verilmektedir. Prokopios'a göre, ipek böceği yumurtaları iki Persli keşiş tarafından 553 veya 554'te gizlice getirildiler (Lopez, 1945: 12; Prokopios, 2014: 500-501). Uzun zamandır Çin'de yaşayan ve ipek böceği yetiştiriciliği ve ipek eğirme sanatını bilen bu iki keşiş, İmparator Iustinianos ile görüştü ve ona ipek üretim süreçleriyle ilgili Çinlilerin sırlarını anlattılar. Keşişler bu görüşmede ipeğin hammaddesinin esas memleketinin "Hindistan'ın ötesinde bir yer" olduğundan bahsettiler. Yine aynı görüşmede bu yerin ismini "Serinda" olarak zikrettiler. İmparator, büyük iyilikler vaat ederek, onları anlattıkları hikâyede bahsettikleri şeyi alıp getirmeleri için ikna etti. Keşişler Çin'e geri döndüler ve canlı kurtçukların taşınması imkânsız olduğundan onun yerine yanlarına aldıkları ipek böceği yumurtaları ile birlikte tekrar geldiler (Feltham, 2009: 3; Tezcan, 2014: 111; Vasiliev, 1943: 210-211). Bizans ülkesindeki iklim, yaprakları ipek böceğinin tek yiyeceği olan dut ağaçlarının büyümesinde ve yetiştirilmesinde uygun olduğundan, baharda yumurtadan çıkan tırtıllar yeni çevreye kısa zamanda uyum sağladılar. Onlardan elde edilen kozalar iplik haline getirildiler ve böylece Bizans ipek endüstrisi gelişmeye başladı (Bailly, 1970: 98; Dvornik, 1974: 169; Galliker, 2014: 41; Jacoby, 2004: 198-199).

İpek böceği teknolojisinin Bizans'a gelişiyle ilgili Theofanis'in anlatımını aktaran IX. yüzyılda yaşamış Bizanslı patrik Photius'un söyledikleri ise biraz farklıdır. Bu farklılık ipek böceği yumurtalarını getiren kişilerin sayısı ve nereden getirildiğiyle alakalıdır. Photius'a göre, ipek böceği yumurtalarını içi oyulmuş bir baston veya bir bambu dalı içinde gizleyerek İstanbul'a getiren Persliler sadece bir kişiydi ve "Serer ülkesinden" gelmişti (Galliker, 2014: 41; Photius, 1994: 52-53).

Her ne şekilde olursa olsun, Iustinianos döneminde bir biçimde ipek böceği yumurtalarını temin eden ve üretimiyle ilgili sırları öğrenen Bizanslılar kısa zamanda kendi ipek endüstrilerini meydana getirdiler. Yeni sanayinin hızla büyümesiyle birlikte ülkedeki dut ağaçlarının sayısı da arttı ve birçok büyük dutluk bu amaç için oluşturuldu. Akabinde imparatorluğun muhtelif yerlerinde ipek fabrikaları kuruldu ve bunlar kısa sürede geliştiler. Beyrut, Antakya, İskenderiye,

Selanik, Korinthos ve Thebes, imparatorluk başkentinin dışında dikkat çeken ipek üretim merkezleri oldu. Atina ise kumaş boyası imalatıyla öne çıkmıştı. Burada üretilen boyalar büyük ihtimalle Korinthos ya da Thebes'deki ipek ve diğer dokuma atölyelerine gitmekteydi. Bu arada özellikle Thebes, işçilik kaliteleri bakımından diğerlerine göre çok daha kıymetli ipekleriyle ve imparatorluk içindeki ipeklerin ana imalatçısı olarak oldukça önemliydi (Andreades, 1948: 62; Angold, 1984: 249; Vasiliev, 1943: 211). Bu şehirlerde üretilen Bizans ipeklileri Avrupa'ya ihraç edildi ve Batı'daki birçok saray ve zengin tacirlerin hususi evlerini süsledi. Ancak ipekli dokuma merkezlerinin en meşhuru kuşkusuz başkent İstanbul'daki fabrikaydı. İmparatorluk ya da devlet loncası idaresi altında, başından itibaren tüm üretim safhalarında uygulanan tekniklerin adeta önemli bir devlet sırrı gibi saklandığı bu fabrikada, öncelikli olarak, imparator, saray halkı ve diğer bazı seçkin kimseler için kıymetli kumaşlar ve elbiseler dokundu ve boyandı. VI. yüzyılda, kısa bir süre hariç, devlet loncasına bağlı nitelikli tekstil fabrika ve atölyelerinde kamuya satmak için ikinci kalite ipekli mamuller imal edilmedi. Bununla birlikte saray eşrafına tahsis edilen ipeklilerden daha fazla üretim yapıldı. Bu fazlalık, maaş olarak üst düzey memurlara verilmek ya da yabancı kilise veya devletlere hediye olarak gönderilmek üzere üretilmiş olan kıymetli tekstillerdi (Liu, 1996: 78; Lopez, 1945: 3-4).

İpek ve ipekli mamuller Orta Çağ ticaretinde son derece önemli bir yere sahipti. Ancak ipeği Bizans için önemli kılan, sadece ticari bir kıymet taşımamasının ötesinde, Bizans Devleti'nin muhtelif amaçlarında kullandığı stratejik bir ürün olmasıydı. Öyle ki bu öneminden dolayı âdeta "Romalıların kanı" olarak görülmüştü. Ancak elbette arzulan maksatların hasıl olması için ipeğin yeterince işe yaraması nadir bulunabilmesine bağlıydı. Bizanslı idareciler bu nedenle ipek elbiselerin benzerlerinin dolaşımında olmamasına azami dikkat ettiler. Bu tarz elbiselerin kolay elde edilememesi için yabancılara ipek satışı menedilmiş ve bu yasağı ihlal eden tüccarlar muhtelif cezalara çarptırılmıştı (Harris, 2003: 27; Lopez, 1945: 11, 23). Bizanslı idarecilerin yine aynı nedenle ipekli dokuma işini özel sanayiye bırakmaması da şaşılacak bir durum değildi. Demosia Somata veya bir başka ifadeyle, kumaşçılar, terziler, mor renk boyacıları ve nakışçılardan oluşan imparatorluk dokuma loncası söz konusu kıymetli kumaş ve giysilerinin üretiminden sorumlu oldular. Bu arada imparatorluk dokuma loncasına mensup usta ve işçiler bir çeşit kast sistemi içinde, işlerini çocuklarına bırakacak şekilde yerlerini muhafaza ettiler. İmparatorlara özgü kıyafetler giyinmeye hevesli özel vatandaşlar tarafından kiralanma olasılığına karşı bu kişilerin serbest kalmamasına dikkat edildi. Ancak yerleri garanti olan bu işçilerin zaman içinde sayıları artınca ve aralarına katılan mesleğe uygun olmayan niteliksiz kişiler çoğalınca, kast sisteminden dolayı oluşan bu fazlalıklar Iustinianos zamanında devletin gösterdiği başka görevlerde istihdam edildiler. Daha sonra, VII. yüzyılın ilk yarısında, İmparator Herakleios (610-641) tarafından çıkarılan bir yasayla devlet loncasına lonca üyelerinin çocukları veya akrabalarının girişleri

kısıtlandı ve açık bir kontenjan oluşmadıkça yeni atamaların yapılması yasaklandı. Onun yerine bu işe girmek isteyen adaylar, mesleğin ustaları ve diğer memurlar tarafından uygulanan kusursuz bir sınavda başarılı olmalıydılar (Lopez, 1945: 4-5).

Bu durum devlet için kıymetli tekstiller üreten dokuma loncasının mensuplarına itibar kazandırdı. Çünkü artık liyakatsiz sıradan işçiler değil, yetkin usta ve sanatçı durumuna gelmişlerdi. Onlar uzunca bir süre işçi sınıfının bir çeşit aristokrasisi olarak görüldüler. Öyle ki, saraydaki merasimlerde hazır bulunmaları için bu sınıfın üyelerine özel bir yer ayrılmıştı. Bu arada Bizanslı idarecilerin hususi önem verdikleri ipekli dokuma sürecinin muhtelif safhalarına ait işler bir araya getirilerek birkaç binada toplandı. Böylece ufak üretim atölyeleri fabrika haline dönüşürken verimlilik ve üretim kârlılığı arttı. Yine bu işte çalışan terziler, kumaşçılar, altın nakışçıları ve mor boyacılar gibi nitelikli kimseler imparatorluk sarayına yerleştirilerek onlara işlerini burada ya da sarayın hemen yakınında yapmaları sağlandı. İstanbul'da üretilen ipekli kumaşların kalitesinin korunması Bizanslılar için sadece ekonomik değil, aynı zamanda stratejik bir öncelik olarak görüldü. Belki de bu nedenle fabrikalarda kadın işçilere daha az ustalık gerektiren işler verildi. Çünkü onlar kaçabilir veya üretim sırlarını yabancılara ifşa edebilirlerdi (Lopez, 1945: 6). Kuşkusuz, İstanbul'da çalışan ipek işçi ve ustalarının dışarıya gönderilmelerinin yasaklanması ve yine ipek tüccarlarının başkentin dışına malzeme satmalarına ya da taşrada üretilen kumaşların imparatorluk mağazasına sokulmasına izin verilmemesi de başkentteki ipekli mamullerin üstün özelliği ve nadideliğini muhafaza etmeye yönelik tedbirlerdi. Bizans vatandaşı olmalarına rağmen Yahudilere de ipekli kumaş ya da diğer malzemelerin satışı yasaklandı ve yine onlar ipek endüstrisinde mümkün olduğunca istihdam edilmediler. X. yüzyıl itibarıyla onlardan bazıları kumaş üretiminde iş bulabilmiştir. Ancak bu Yahudiler, muhtemelen daha ziyade eyaletlerde ve boyama işleri gibi ustalık gerektirmeyen, kimsenin yapmak istemediği, kumaş imalatının ağır işçilik icap eden safhalarında çalıştılar (Angold, 1984: 249; Lopez, 1945: 23-24).

İpeğin Sembolik Anlamı ve Törenlerde Kullanılması

Bizans dünyasında ipekli kumaşlar, estetik özelliklerinden dolayı varlıklı kesimlerin sosyal hayatta bilhassa öne çıkardıkları süslü ve gösterişli bir tekstildi. Zenginlerin evlerini dekore ettikleri ve muhtelif giysiler olarak kullandıkları ipek, sanatçılar ve tüccarlar için önemli bir geçim ve refah kaynağı olurken, bir miktar ipekli kumaş elinde bulunduran ya da herhangi bir şekilde ipek işiyle alakalı kimseler bu sayede politik saygınlığa da sahip olarak kendilerini ayrıcalıklı hissettiler. Bu arada gelir seviyesi düşük olan toplumun önemli bir bölümü için kıymetli kumaşlara sahip olmak ancak ulaşılabilecek imkânsız olan bir hayalden öteye gitmemekteydi. Bununla birlikte ipek ve ipeği daha da değerli kılan mor rengi Bizans alt sınıfının erişim mesafesinden uzakta tutan tek unsur ekonomik eşitsizlik değildi. Çünkü kıymetli kumaş sadece

bir mal değil, aynı zamanda otoritenin bir simgesiydi. Bu nedenle de gelişigüzel kullanılarak değerinin düşürülmesine izin verilemezdi (Lopez, 1945: 2).

Bilindiği gibi, Bizans Devleti sosyal sınıflar ve rütbelere dayanan otokrat bir rejimdi. Tanrıdan en alt kademe memurlara kadar basamaklara yayılmış bir hiyerarşisi vardı. “Havarilere eşit” imparator, Tanrı’nın ikonlarına uygun olarak mücevherler, elbiseler ve renkliler giyerek halkın kamaşmış gözlerine insanüstü göründü. Memurlar da kendi konumlarına uygun olarak Bizans hükümdarınıninkinden daha az parlak olan süslemeler kullandılar. Fakat yine de bu süslemeler onları halkın üzerinde yükseltecek kadar yeterince gösterişliydi. Halktan olan kimselerin ise bazı kalitedeki ipek elbiseleri sadece giyinmesi değil, üretmesi de yasaktı. Bununla birlikte imparatorların çoğu, Bizans halkını yabancıların ya da “barbarların” üstünde görmek istediklerinden onların çok daha düşük sınıf ve kalitede olsa da bazı ipekli kumaşlara sahip olmalarına izin vermişlerdir. Kıymetli tekstillere imrenerek bakan yabancılara ise aynı hoşgörü gösterilmedi. İpek tekeli muhafaza etmek ve kaçakçılık ya da herhangi bir yolla onların bu değerli kumaşları elde etmelerini önlemek için birtakım sıkı tedbirler alındı. Bu konudaki yasaları ve yasakları ihlal edenler muhtelif şekilde cezalandırıldılar. Hatta, Alman İmparatoru I. Otto’nun (936-73) elçisi olarak İstanbul’da bulunan, Cremona Piskoposu Liutprand bile, memleketine dönüşünde kendisine izin verilmiş olan ipeklilerin dışındakileri ülkeden çıkarmayı başaramamıştı. Bir kiliseye götürmek üzere beraberinde bir miktar yasaklı renk ve ebatta kıymetli kumaş olduğu halde sınırdan geçmek isterken yakalanmış ve onları Bizanslı gümrük memurlarına teslim etmek zorunda kalmıştı (Cigaar, 1996: 56; Liu, 1996: 85, 123-124; Liutprand von Cremona, 1930: 267-268; Lopez, 1945: 3, 25-27, 41).

Bu arada ipek ile sıkı ilişkisi bulunan ve Bizanslılar için en az ipek kadar stratejik bir öneme sahip olan diğer bir şey de mor renk idi. Kırmızı ya da maviye yakın mor renk tonları, deniz salyangozlarının bezelerinde bulunan özularından yoğun ve hassas çalışmalar neticesinde elde edildiler. Eski Akdeniz dünyasında murex (muricidae) familyasına ait bu tür kabuklu deniz hayvanlarından üretilen boyalar dayanıklı fakat pahalıydı. Zenginlik ve lüksün bir simgesi olmanın ötesinde mor rengin Bizanslılar için sembolik anlamları da vardı. İpekli tekstilleri daha değerli yapan mor tonları aynı zamanda imparatorluk otoritesi ve gücünün bir timsaliydi. Bu nedenle imparatorların hanımları gelecekte hükümdar olacak olan çocuklarını mor odada doğurdular.¹ (Anna Komnene, İng. çev. 2000: 107, 120, Türkçe çev. 1996: 191, 215; Çakalgöz ve Eltez, 2014: 40; Jacoby, 2004: 209-210; Muthesius, 1992: 99; Vasiliev, 1948: 6).

¹ Bizans İmparatorluğu’nda normal şartlarda hükümdarın en büyük oğlu babasından sonra tahta geçecek olan kişiydi. Ancak bu öncelik babası hükümdar olduktan sonra doğacak olan ilk çocukla birlikte başlamaktaydı. Sadece imparator hanımları mor odada doğum yaparlardı ve burada dünyaya gelen çocuklara “mor odada doğan” anlamında *Porphyrogenetos* veya *Porphyrogenitus* unvanı verilirdi. Ancak bu terim, muhtemelen VI. yüzyıldan itibaren bilinmekle birlikte, resmî bir unvan olarak IV. Leon (775-780) zamanında kullanılmaya başlamıştı (Frankopan, 2012: 80; Laing ve Frost, 20018: 49).

İmparatorluk için çok önemli bir stratejik ürün olduğundan, tıpkı ipek gibi mor boya da devlet tekeli ve denetimi altında imal edildi. Dolayısıyla mor renk ve boyanın üretimi, ticareti ve kullanımıyla ilgili de yasa ve sınırlamalar söz konusuydu. Ham ipek üreticilerinin veya tüccarlarının mor boya kullanmaları yasaktı ve eğer ellerinde boyanmış ürün varsa bunu devlete teslim etmeleri gerekti (Galliker, 2014: 37; Lopez, 1945: 14). 382'de yayımlanan bir emirle, erkek ya da kadın, imparatorluk mensubu olmayan kimselerin altın nakışlı ipek, imparatorluk moru veya herhangi bir taklidi ile boyanmış kumaş giyinmeleri yasaklanmıştı. Bu yasak, 438'de I. Konstantinos (306-337) zamanından beri yayımlanmış olan fermanların bir araya getirilmesiyle oluşturulan Codex Theodosianus (Theodosios Kanunları) içinde de yer almıştır. Ancak 534'te Iustinianos tarafından hazırlatılan Codex Iustinianus'da söz konusu yasaklar biraz gevşetilerek kadınların tamamen mor olan en iyi boyalıları (holovera) dahil, her türlü kumaşı giyinmelerine izin verildi (Galliker, 2014: 37-38; Lopez, 1945: 11). İmparator VI. Leon (886-912) devrinde yazılmış Praefectura Kitabı'nda, kaliteli ipek ve mor boyaya yabancıların kolay ulaşamaması için bazı tedbirler bulunmakla birlikte, yerli soylu sınıfına devlet tekeliyle ilgili birtakım sınırlamaları ortadan kaldıran hakların verildiğine dair bilgiler de vardır. İlerleyen zamanlarda ise sadece hükümdarın emri ile üretilebilen ve dağıtımı yapılabilen kekolymena'nın (yasaklanmış kumaş) dışında, İstanbul'daki herhangi bir soylu ya da vatandaşın, fiyatı, kalitesi ve boyutu ne olursa olsun pazardan kıymetli giysiler alması serbest bırakıldı (Liu, 1996: 84; Lopez, 1945: 21-22). Yasaklar gevşetildikçe başkentteki ipek alışverişinin hacmi ve mağazaların sayısı da arttı. Her gece ışıklı vitrinler şık Bizanslı hanımların gözlerini kraliyet kumaşı sergileri ile kamaştırmaktaydı. Bu arada şehirdeki canlılık ve insanların giyim kuşamındaki gösteriş buraya gelen yabancı ziyaretçilerin gözünden kaçmamıştı. Öyle ki, XII. yüzyılda yaşamış olan İspanyol seyyah, Haham Benjamin de Tudela, "Yunan yerlilerin altın ve kıymetli taşlardan yana zengin olduklarını, altın nakışlı ipek elbiseler giyindiklerini ve prensler gibi göründüklerini" yazmıştı (Benjamin de Tudela, 1907: 13; Lopez, 1945: 11).

Bununla birlikte ipek, III. yüzyıl gibi çok önceki zamanlardan itibaren yaygın olarak kullanılan lüks bir mal olmasına rağmen, ilk başlarda Roma hükümdarları bu malzemeye pek sıcak bakmamışlardı. Onlara ipeklilerin kullanılması sadece savurganlık değil, aynı zamanda kadınsı bir tarz olarak görünmekteydi. İpeğin krallık sembolleriyile bütünleşmesi 325'teki İznik Konsili ile birlikte açıkça görülmüştür. Kayserya Maritima Piskoposu Eusebios, söz konusu konsilde İmparator I. Konstantinos'u (306-337) mor bir ipek elbise içinde sanki "ışığın parıltıları gibi nur saçan parlak mantosuyla Tanrı'nın kutsal bir meleğine benzediğini" tasvir ederek anlatmıştır (Galliker, 2014: 35). Onun bu benzetmesini De Administrando Imperio adlı eserinde VII. Konstantinos Porphyrogenitos (945-959) daha ileri götürerek devletin kaftan ve taçlarının insanlar tarafından yapılmadığını, Tanrı tarafından meleklerin eliyle Büyük Konstantinos'a

hediye olarak gönderildiğini iddia etmiştir. Esere göre, kutsal olan imparatorluk kıyafeti ile onu giyinen kişi arasında bir bağlantı vardır. Öyle ki, kutsal kıyafet, niyeti kötü olan ya da meşru olmayan kişilere uymaz; giyildiği takdirde musibet getirmektedir (Konstantinos Porphyrogenitos, 1967: 67, 69).

Çoğunluğu merasimlerde kullanılan, Tanrı tarafından hediye edilmiş bu kutsal giysiler, dikkatlice muhafaza edilerek ve kuşaktan kuşağa aktarılarak sonraki hükümdarların önemli zamanlarda kullanmaları sağlanmıştır. Kuşkusuz bu özel anlardan bir tanesi, imparatorun atanma merasimiydi. Tören sırasında patrik dua ederek ipek pelerini mor sandalet giyinmiş olan imparatorun omuzlarına itinayla örter ve tacı onun başına yerleştirirdi. Daha sonra da orada bulunanlar alkışlayarak formaliteyi yerine getirirlerdi (Ball, 2005: 14; Ostrogorsky, 2006: 67).

Zenginlik ve imparatorluk görkeminin bir sembolü olarak ipek, merasimler sırasında birçok işlevi yerine getirdi. Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcileri olduklarını iddia eden Bizans imparatorları ipekli giysiler sayesinde insan ile Tanrı arasında bir görüntüye sahip oldular. Kıymetli tekstillerin kullanımı aynı zamanda güç ve saygınlığı yansıttığından hiyerarşik sıralamada statü ve konumu ifade eden bir araç vazifesi gördüler. Muhtelif rütbelerdeki saray ileri gelenleri birbirlerinden farklı renkte ipekli üniformaların kullanımı yoluyla ayırt edildiler. Elbise hiyerarşisinin en tepesi, herkesinkinden daha fazla gösterişli kıyafetleriyle imparatora aitti. İmparatorluk ailesi mensupları ya da imparatora yakın kimseler ipekli tunik ve pelerin gibi hükümdarinkine benzer kıyafetler giyerlerken, imparatorun elbisesi her zaman onun üstün statüsüne vurgu yapmıştır. Törenlerde ipek ve mor renkler özellikle imparatorun kudret ve cesaretini ifade ettiğinden onun kıyafetleri diğerlerinininkine göre daha koyu bir renk ile abartılmış, altın ile işlenmiş ve farklı desenlerle süslenmiş olurdu (Galliker, 2014: 45-48; Muthesius, 1992: 100).

Konstantinos Porphyrogenitos tarafından kaleme alınan X. yüzyıla ait Merasimler Kitabı'nda (De Cerimoniis Aulae Byzantinae) imparator ve onun eşi kıymetli uzun harmanilerle tasvir edildiler ve bir yanlarında bolca süslenmiş şallar vardı. XII. yüzyılda yaşamış olan ve insanlığın bidayetinden İmparator III. Nikephoros'un (1078-1081) iktidarının sonuna kadar olayları anlatan Bizans vakanüvisi Konstantinos Manasses, adı geçen imparatoru, altın ile parlayan elbiseler içinde, harmani giyinmiş, mor boyalı desenler ve altın ile ışıl ışıl görünen, üzerinde inciler taşıyan ve yine altın iplikler ile dokunmuş kıyafetiyle tasvir etmiştir. Önemli bir Bizanslı tarihçi olan Niketas Khoniates (1155-1215) eserinde İmparator I. Manuel'in (1143-1180) mor renk ve altınla süslenmiş cüppesini çıkararak onu nasıl Türk sultanının elçisi Gavras'a verdiğini anlatır. Aynı yazar, İmparator I. Andronikos Komnenos'u (1183-1185), yan kısımları açık, dizlerine ve kalçalarına kadar uzanan ve dirsekleri örten mor renkli bir elbise içinde

zikretmişti (Niketas Khoniates, İng. çev. 107, 141, Türkçe çev. F. Işıltan, 131, Türkçe çev. I. Demirkent, 33-34; Muthesius, 1992: 100).

Merasimler Kitabı'nda bahsedildiği gibi, ipeğin törenlerdeki kullanımı sadece kılık kıyafet ya da giysilerden ibaret değildi. Muhtelif biçimlerde asılı ipek örtüler ve sarayı süsleyen diğer dekorasyon malzemeleri bu törenlerin etkisine katkı sağladı. Bu esnada verilmek istenen mesaj veya seküler ya da dinî bakımdan günün anlam ve önemine göre, kostümler ve dekor farklılık gösterebilmekteydi. Örneğin, paskalya pazartesi ve yarı paskalya çarşambasında altın işlemeli skaramangion (bir tür kısa tunik) ve taç giyen sadece imparator değil, aynı zamanda kuyruğu ve bacakları ipek şeritlerle süslenmiş olan, koşum takımlarında bolca kıymetli taşlar ve inciler bulunan atların da gösterişli olmasına dikkat edilirdi. Bu arada ipek, devletin propaganda amaçlarına ulaşmak için kullanılan vasıtalarından biri olarak görüldü. Merasimler Kitabı'nda nakledilen bir olayda, Tarsus'tan gelen bir elçi heyeti huzura kabul edildiğinde imparator, yanında kükreyen mekanik hayvanlar olduğu halde gösterişli tahtında oturmaktaydı. Hükümdar ve maiyetinin zengin ipekli kostümleri ve kabul salonundaki pahalı duvar kumaşları imparatorluğun görkemi ve gücüyle ilgili mesajları yeterince iletmekteydi (Avcı, 2010-2011: 79, 82-83; Cigaar, 1996: 54-55; Davies, 2011: 350; Piltz, 2004: 43-44).

Bazen merasimlerin sarayın dışında yapılması gerektiğinde, tıpkı sarayda olduğu gibi, aynı titizlikle düzenlemeler yapılırdı. Şehrin valisi caddelerin temizlenmesi ve dekore edilmesinden sorumlu olurdu. Törenin gerçekleştirileceği güzergâh bir gelin örtüsü gibi çelenkler, ipek kumaşlar ve şamdanlarla süslenirdi. Tören alayının geçeceği yol boyunca belirli noktalarda sık sık kostüm değişiklikleri görülürdü. Amaç, merasim sırasındaki mistik havanın etkisini sürdürmek ve imparatorun imajının yenilenmesiydi (Galliker, 2014: 48-49).

İpeğin saraydaki bir başka kullanım yeri de imparatorluk sülalesinin yeni doğmuş çocuklarının beşiğiydi. İpek, bebeklerin şilte ve örtüleri için adeta biçilmiş bir kaftan olarak telakki edildi. Yine ipekli kumaşlar, imparatorun ziyafet sofralarına içi meyve dolu, oldukça ağır, altın kapları taşımada kullanılan servis arabalarını örtmek için kullanılmışlardır. Aynı şekilde, bu süslü ve değerli kumaşlar, minber ya da imparatorluk tahtının örtüsü olarak da vazife görmüştür (Muthesius, 1992: 100).

Dış Politika ve Diplomaside İpek

Bizans imparatorluk merasimleri ve Bizans diplomasisi iç içe girmiş olduklarından birini diğerinden ayırt ederek tam olarak bahsetmek mümkün değildir. Zira gerek diplomatik vazifeye gelmiş, gerekse de herhangi bir vesileyle yolu İstanbul'a düşmüş olan yabancıların imparatorluk törenlerine dahil edilmesi Bizanslıların özellikle önem verdiği bir uygulamaydı. VII. Konstantinos, bu törenlerin imparatorluğun gücünü açığa çıkarttığını ve ortaya çıkan ihtişamlı görüntünün yabancıları imparatorluğa karşı daha düzgün bir tavır almaları konusunda

yönlendirdiğini ifade etmiştir. Bilhassa, yabancı müttefikler ve unvan sahipleri için gerekli tedbirler alınmış, onların imparatorluğun görkem ve zenginliğine şahit olmaları ve bundan kuşku duymamaları için İstanbul'daki ziyafet, şölen ve merasimlerin özenle yapılması sağlanmıştır. Bu organizasyonlardan birinde, Bizans başkentini ziyaret etmiş olan Sultan II. Kılıç Arslan (1156-92), kıymetli taşlar ve incilerle kaplı altın bir tahtta oturan ve boynunda kocaman bir yakut kolye bulunan I. Manuel Komnenos (1143-1180) tarafından kabul edilmiş ve kendisine bol keseden hediyeler bağışlanarak imparatorluğun büyüklüğü sergilenmeye çalışılmıştı (Ayönü, 2014: 155-158; Ioannes Kinnamos, İng. çev. 156-158, Türkçe çev. 149-151; Turan, 2004: 227).

Yine bu tür organizasyonlarda esir olarak başkentte tutulan yabancılar dahi törenlerde bulundurulup propaganda vasıtası olarak kullanılabilmişlerdir. Örneğin, bir keresinde Sırlar ve Macarlara karşı kazanılan bir zaferin ardından İstanbul'un caddeleri boyunca İmparator I. Manuel'in katıldığı gösterişli bir tören geçidinde yeni ele geçirilmiş Macar ve Sırp tutsaklar da yer aldılar. Bu tutsaklara da son derece gösterişli ipekli kıyafetler giydirilmiş olması tören alayının ihtişamını daha da arttırdı. Muhtemelen esirler, asil olduklarından, onlara gösterilmiş olan saygının bir tezahürü olarak bu şekilde süslü kıyafetler içindeydiler. Ancak, böylece söz konusu zaferin şehirdeki vatandaşlara ve aynı şekilde diğer yabancılar da daha görkemli ve olağanüstü gösterilmesi de amaçlanmıştı (Muthesius, 1992: 101).

Bu arada Bizans'ın zenginliğinin önemli bir sembolü olan ipekler, dış ilişkiler bağlamında da kıymetli, hafif ve kolay taşınabilir diplomatik hediyeler olarak işe yaradılar. Bu hediyeler, evrensel imparatorluğun üstün konumunu muhafaza etmek öncelikli olmak üzere, askerî ve politik, muhtelif maksatlar için kullanıldılar. VIII. ve XI. yüzyıllar arasında Bizans hükümdarları masraflı savaşımlardan kaçınarak tampon olarak kullandıkları bir dizi uydu devletler vasıtasıyla ülkelerini diğer büyük devletlerin saldırılarından korumaya çalıştılar. İmparatora bağlı oldukları telakki edilen bu devletler ile olan uyumlu ilişkiler hediyeler verilerek, dışarıya elçiler gönderilerek veya dışarıdan gelen temsilciler imparatorluk sarayında onurlandırılarak sürdürülmeye çalışıldı. Diplomatik bir bakış açısından, zenginlik ve gücün görünür şekilde sergilenmesi, üstün bir devlet olarak, Bizans ile olası rekabet etme teşebbüslerinin beyhudeliğini iletmenin uygun bir yolu olarak benimsendi. Bu meyanda ipek ve diğer kıymetli maddeler, imparatorluk diplomasisi adına itaatkar hükümdarlara verilen standart hediye paketlerinin içinde önemli bir bölüm olarak düşünüldüler (Galliker, 2014: 54; Laiou, 2002: 702; Muthesius, 1992: 101-102).

Bu arada diplomatik ilişkilerde esasında olağan bir uygulama olan hediye gönderilmesi bazen haraç ya da rüşvet vermenin üstü örtülü bir biçimi olarak görülmüştür. İpek diplomasisi zaman zaman imparatorluk sınırlarının ötesinden gelen ulusların tehditlerini bertaraf etmek için veya barış anlaşması görüşmelerinin bir bölümü olarak kullanılmıştır. Dışarıdan gelenlere sadece

Bizans'a saldırmamaları için ödeme yapılmıştır. Böyle bir ödeme biçimine, hazineden yüklü miktarda para ve kıymetli tekstiller olarak, Tuna'yı geçerek Bizans topraklarını taciz eden Peçenekler için sıklıkla başvurulduğu bilinmektedir (Kurat, 1937: 233; Madgearu, 2013: 79; Walker, 2012: 85). Barış antlaşması görüşmelerinin bir bölümü olarak amaçlanan ipek diplomasisi, özellikle Bizans'ın Müslüman devletler ile olan ilişkilerinde açıkça görülür. Örneğin, II. Basileios (976-1025) tarafından, Büveyhoğulları Hükümdarı Adudüddöve'ye, aralarında var olan bir mütarekenin bozulmaması veya diğer bir ifadeyle onların Bizanslılara zarar vermemeleri için hediye ve rüşvet olarak gönderilen altın, gümüş, süs eşyaları, beyaz şahinler, seçkin katırlar, hızlı atlar ve diğer şeylerin arasında 200 kadar imparatorluk kostümü bulunmaktaydı. Yine benzer bir şekilde, 1045 yılında, IX. Konstantinos Monomakhos (1042-1055) tarafından Fatımi Halifesi El-Müstansır'a (1036-1094) gönderilmiş olan ve 150 güzel at ve katırlar tarafından taşınan, içinde 1000 takım ipek giysi ile birlikte altın işlemeli muhtelif kıymetli kumaşların bulunduğu oldukça yüklü bir kargo da mevcut barış antlaşmasının on yıl daha uzatılması için halifeyi ikna etmeyi amaçlayan rüşvet veya bir çeşit haraçtı (Cutler, 2001: 271; Hendy, 1985: 269-270; Muthesius, 1992: 102; Qaddumi, 1996: 108-109).

İpek diplomasisi bazen de Bizanslıların fidye olarak ödeme yapmak durumunda oldukları zaman devreye girmiştir. İstanbul Patriği Nikephoros, İmparator V. Konstantinos'un (741-775), İmroz (Gökçeada), Tenedos (Bozcaada) ve Samotrake (Semadirek) Bizans adalarından ele geçirilen 2500 Yunan esirin fidyelerini ödemek için Slavlara hatırı sayılır miktarda ipek elbiseler gönderdiğini yazmıştır (Galliker, 2014: 52-53; Laiou, 2002: 699).

Diplomasinin sıklıkla kullanıldığı diğer bir zaman da Bizanslıların ülkelerine yönelik muhtemel tehditleri ortadan kaldırmak ya da politik ve askerî hedeflerine ulaşmak için başka milletlerin yardımına ihtiyaç duydukları vakitlerdi. Bizanslı hükümdarlar ittifak sağladıkları müttefiklerine, onların imparatorluğun çıkarlarına yapacakları katkı ve hizmetleri için, diğer bazı ödemelerin yanında diplomatik hediyeler olarak ipekli mamuller ya da ipek ticaretiyle ilgili imtiyazlar verdiler. X. yüzyılda bir İtalyan soylusu ve ona bağlı diğer feodal beyler ile piskoposlar, imparatorluğun İtalya'daki topraklarında ortaya çıkan bir isyanı bastırmaları karşılığında Bizans'tan ödeme olarak yüklü bir miktar para ile birlikte son derece kıymetli ipekli kumaşlar aldılar (Oikonomides, 2002: 1016). Yine X. yüzyılda İtalya'nın güneyinde Doğu Roma'ya ait olan yerleri savunmaları için Bizanslılara donanma desteği sağlamaları karşılığında Venedikliler Bizans'tan ipek ticareti imtiyazı elde etti. Benzer bir yardım, İmparator I. Aleksios Komnenos (1081-1118) zamanında Adriyatik'in doğusunda Bizans topraklarını istila eden Normanlara karşı, Alman İmparatoru IV. Heinrich (1050-1106) ve yine Venediklilerden sağlandı. Alman hükümdarına içinde son derece kıymetli 100 parça mor ipeğin bulunduğu yüklü bir hediye gönderilirken, Venedik filosunun verdiği katkılardan dolayı onlara Bizans sınırlarında oldukça

kapsamlı ticari imtiyazlar verildi (Andreades, 1948: 53; Browning, 1992: 158; Cutler, 2001: 251; Nicol, 2000: 57-59).

Bizanslıların aynı zamanda ipek diplomasisinden de faydalanarak askerî ve politik çıkar elde ettikleri diğer bir örnek Ruslar ile olan yakınlaşmada görülmektedir. 907 ve 971 yılları arasında Ruslara üç özel ipek ticareti imtiyazı verilmiştir. Bu ticari imtiyazlara sahip olduğu sürede Rusya, Bizans'ın çıkarlarını savunmak için imparatorluğun yanında yer almıştır. 960-61'de Rus piyade askerleri Kırım'a karşı yapılan bir seferde Bizans için savaştılar. Bununla birlikte 988'de bizzat İmparator II. Basileios'un kendisini tahttan indirmeyi istihdaf eden Anadolu'daki bir ayaklanmanın bastırılmasında rol aldıklarında Rusların müttefikliğinin Bizanslılar için ne kadar önemli olduğu açıkça görülmüştür. Son derece kritik bir anda Kiev Hükümdarı Vladimir'in Bizans imparatorunun hizmetinde olması ona sadece kıymetli ipeklerle ilgili ticari imtiyazlar değil, aynı zamanda "mor renk içinde doğmuş" yani gerçek imparatorluk soyundan olan bir Bizans prensesi ile evlenme imkânını kazandırdı. Böylece Rus Prensi Vladimir'in II. Basileios'un kız kardeşi Anna ile evlenmesi ve Rusların Bizans Ortodoksluğunu benimsemeleri onların Bizans ülkesinde diğer yabancılara göre ipek ticaretindeki daha ayrıcalıklı durumunu pekiştirdi (Lopez, 1945: 35; Muthesius, 1992: 104).

Bu arada imparatorluğun muhtelif yerlerine yönelik Arap, Lombard ve Türkler tarafından giderek fazlalaşan saldırılar, tabiatıyla Bizans'ı kendisine Latin Batı'dan bağlaşıklık devletler bakmaya sevk etmiştir. Bizans Devleti'nin kendisine güvenilir müttefikler bulma yollarından birisi de evlilik ittifaklarıydı. Hanedan mensubu birinin yabancı prens ya da prensesler ile evlendirilmesiyle ittifak tesis edilmesini amaçlayan organizasyon ve müzakereler sırasında ipek diplomasisi yaygın olarak kullanılmıştır. Örneğin IV. Leon (775-780) zamanında evlilik ittifakı görüşmeleri esnasında hediye olarak ipekler gönderilmiştir. Bizans ve Batı arasındaki on altıdan az olmayan evlilikler ya müzakere edilmişler ya da karara bağlanmışlardır. Bu vesileyle de diplomatik hediye olarak verilen bol miktardaki ipekler Batı'ya gönderilmiştir. Muhtemelen bu ipeklerin mühim bir kısmı Latin imparatorları tarafından kiliselere bağışlanmış, onlardan bazıları da Avrupa'daki önemli azizlerin türbelerini süslemiştir (Cigaar, 1996: 116-135; Harris, 1993: 76; Laiou, 2002: 699; Liu, 1996: 121).

XI. yüzyılda yaşamış çağdaş yazar Mikhail Psellos'a göre silahlara başvurmak yerine hediyeler ve dostluk anlaşmalarıyla Bizans'a yönelik olası tehditleri bertaraf etme yolunun tercih edilmesinin nedeni, aslında hükümdarların imparatorluk gelirlerinin büyük bir kısmını orduya harcamaktan kaçınmaları ve savaş gibi sıkıntılı işlere girerek kendi hayat tarzlarını bozmak istememeleriydi (Mikhail Psellos, İng. çev. 259, Türkçe çev., 216). Ancak Bizanslıların dış politikada herhangi bir amaçla rüşvet ya da hediyelere sıklıkla başvurması bazen etraftaki milletlerin açgözlülüğünü kışkırtmıştır. Bununla birlikte bazı Bizanslı idareciler sahip oldukları

zenginliğin idareli kullanılması gerektiğinin farkındaydılar. De Administrando Imperio'da VII. Konstantinos (945-959), oğlunu kuzeyli kavimlerin “küçük hizmetler karşılığında büyük kazançlar elde etmek için istekli” oldukları konusunda uyarmaktadır (Konstantinos Porphyrogenitos, 1967: 67).

İpeğin Ekonomik Rolü

Tarihlerinin önemli bir bölümünde sınırları çok geniş ve kendi kendine yeten büyük bir ülkeye sahip olduklarından dolayı Bizanslılar, Romalılar zamanından beri dış seyahat ve ticarete şüpheyle baktılar ve mesafeli durdular. Bizanslılar için ithal edilmesinden kazanç sağlayabilecekleri pek az şey vardı. Bununla birlikte ihraç etmemeleri gereken çok fazla şey bulunmaktaydı. Bizanslılar kıymetli metaller, askerî planlar (gemi taslakları), temel gıdalar, köleler, demir ve silahlar gibi stratejik ürünleri dışarıya satmamaya çalıştılar (Lopez, 1945: 26). Özellikle ipeğin, sadece ihracat malı olarak değil, iç piyasada da alınıp satılması sıkı kontrole tabiydi. Bununla birlikte politik veya diğer nedenlerden dolayı ipek, zaman zaman yabancılarla yapılan ticaret anlaşmalarının konusu olabilmıştır. Bu arada Bizanslılar her ne kadar kendi ihtiyaçlarını karşılama yeterliliğine sahip olsalar da dışarıdan ithal edilen bazı malların ticareti onlar için oldukça cazip göründü.

Suriye ve Mezopotamya'dan gelen ipek kumaşlar, parfümler ve baharatlar Araplardan satın alınan ithal ürünlerin ilk sırasında yer aldılar. Buna karşılık ipekli elbiseler ve keten kumaşlar Arap ülkelerine ihraç edildi. Bulgarlardan gelen kaliteli keten kumaşları, bazı tuniklerin dikiminde astar olarak kullanan Bizanslı ipek elbise tüccarları özellikle tercih ettiler. Yine arıcılık, imparatorluk içinde yaygın olduğu halde, Bulgar balı, Bizans pazarında Arap şekeriyle birlikte en çok aranan ürünlerdi (Laiou, 2002: 714; Lopez, 1945: 31). Ruslardan ithal edilenler arasında köleler, kılıçlar ve kürkler öne çıkmaktaydı. Özellikle kürkler, kış rüzgarı Boğaz'dan estiği zaman Bizans soylusunun parlak ipek giysisinin üzerine giyebileceği, onun şıklığını tamamlayan münasip kıyafetlerdi. Bu arada elbette Ruslardan tedarik edilen en önemli şey, imparatorluğun müzmin ihtiyacı olan ücretli askerler olmuştur (Laiou, 2002: 725; Lopez, 1945: 34-35). Takas usulünün yaygın olduğu Orta Çağ'daki tüm bu alışverişlerde, mal ve hizmet bedeli olarak, ipeğin para yerine kullanılmış olması muhakkaktır. Transit geçiş hakkı, vergi muafiyetleri ve tüccarların özgürce seyahat edebilmeleri maksadıyla yapılan özel ticaret anlaşmalarında avantaj sağlamak için de hediye ve rüşvet veya ödün olarak imparatorluğa has bazı yüksek kaliteli ipekler ve ipek ticareti imtiyazları verilebilmiştir. Yine bu arada yabancılarla olan söz konusu bu alışverişlerin önemli bir kısmı imparatorluğun ileri karakollarının bulunduğu sınır bölgelerinde kurulan pazarlarda yapılmaktaydı. Bununla birlikte birtakım özel anlaşmalarla bazı yabancı tüccarlara başkent İstanbul'da ticaret yapmaları için izin verilmişti. Fakat bu tüccarlar kendilerine tahsis edilmiş olan bölgelerde ve genellikle üç ay olmak üzere sınırlı bir zaman aralığında işlemlerini

bitirmek durumundaydılar (Lopez, 1945: 22, 30, 32). Ancak yabancıların ikamet süreleriyle ilgili bu kural zaman içinde bazı gruplar için gevşetildi ya da ortadan kaldırıldı (Lopez, 1945: 40).

Bizans'ın Batı Avrupa ile olan ticaretinin önemli bir kısmı Venedik, Ceneviz ve diğer İtalyan şehir devletleri vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Bu ticaretin kaymağından, para eden buldukları neredeyse her şeyi Batı'ya götürüp satan özellikle Venedikliler faydalandılar. Hıristiyan dünyanın en büyük hükümdarlığı konusunda Bizans'ın Batı'nın güçlü devletleriyle olan siyasi çekişmesinden yararlanan Venedik Cumhuriyeti, imparatorluğun Batı'ya açılan penceresi olarak tıpkı bir sınır karakolu vazifesi gördü. Bu arada sahip oldukları gemilerle Bizanslı askerlerin, yolcuların, malların ve resmî postaların İtalya ve Balkan kıyıları arasındaki nakliye işlerini de yapan Venedikliler, Bizans hükümdarlarının onları kendi vasallarıymış gibi görmelerine itiraz etmediler. Bu biçimsel taviz karşılığında kekolymena hariç, herhangi bir çeşit ipek kumaş satın alıp ihraç edebilen taşralı Yunanlar ile uzun yıllar aynı muameleye tabi tutuldular (Lopez, 1945: 38). I. Aleksios Komnenos'un zorda olduğu bir zamanda ise imparatorluğa donanma desteği veren Venedikliler, bu hizmetleri karşılığında adeta Bizans'ın ticari ortağıymış gibi bir konuma gelerek muafiyet ve imtiyazlarını genişlettiler.

İpeğin Bizans ekonomisindeki rollerinden birisi de parasal bir değer ifade etmesi ve çoğu kez para yerine de kullanılmasıydı. Devletin vergi gelirlerinin bir kısmının aynı olarak toplanan vergilerden oluştuğu Orta Bizans Dönemi'nde ipek ve ipekli mamulleri, söz konusu aynı vergilerin listesinde muhtemelen önemli bir yere sahipti. İmparatorluğun ipekböcekçiliği yapılan bölgelerine ait günümüze gelebilen bazı sayım defterlerine göre vergiler olgun, yetişkin dut ağaçlarından taşınan yaprak çuvalı sayısı hesaba katılarak belirlenmekteydi. Bu da ham ipek dahil, üretimin ilk safhalarından itibaren ipeğin Bizans ekonomisinde bir değer ifade ettiğini ve ipek ticaretinden elde edilen gümrük ve vergi gelirlerinin devletin hazinesine katkı sağlayan önemli bir kaynak olduğunu göstermektedir (Galliker, 2014: 43).

İpeğin para yerine kullanılmasıyla ilgili diğer bir örnek de maaşların ödenmesi sırasında görülmektedir. Özellikle imparatorluğun altın tedariki sıkıntısı yaşadığı dönemlerde veya bir başka ifadeyle para bulmakta zorlandığı zamanlarda maaş ödemelerinin bir bölümü olarak kıymetli ipek kumaşlar ve nakışlı kıyafetler kullanıldı. Roga olarak bilinen bu maaşlar devletin sivil ve askerî idaresindeki memurlarına paskalya haftası boyunca sarayda düzenlenen özel bir törenle bizzat imparator tarafından teslim edilirdi. Roga'lar genellikle yıllık olarak altın para şeklinde verilmekle birlikte rütbesine göre değerli ipek tekstiller ve yiyecekler gibi aynı ödemeleri de kapsamaktaydı. Bu törenlerden birine şahit olmuş olan, o sırada İstanbul'da bulunan Cremona Piskoposu Liutprand'ın ifadesine göre, bol keseden verilen bu maaşları teslim alacak olan üst düzey memurlar, sürükleyerek taşımaya çalıştıkları istihkaklarını beraberlerinde götürmek için

yardımcılarına ihtiyaç duymaktaydılar (Galliker, 2014: 59; Haris, 2003: 19; Liutprand von Cremona, 1930: 211-212).

Orta Bizans Dönemi boyunca maaş ödemelerinde paranın yerini alabilecek değerler arasında ipek en yaygın ve belirgin olanıydı. Bu döneme ait roga kayıtlarında ipek, parayı tamamlayan bir ödeme olarak geçer. Kayıtlara göre, IV. Romanos Diogenes (1068-1071) devletin altın olarak yapması gereken ödemelerinin bir kısmında açıkça ipeği bir bedel olarak saydırmıştır. Bu arada bazen roga'lar aynı ya da nakdi ödemelerin yanında vergi istisnaları ve devlet adına alacakları toplama hakkı gibi bazı imtiyazları da ihtiva etmiştir.

Bizans Devleti'nde roga'lara benzer bir başka ödeme de sivil ve askerî memurlara seçkin davranışları ödüllendirmek için dağıtılan ve philotimon veya philotima olarak bilinen onur ödemeleriydi. Nakit para ya da kıymetli tekstiller olarak, bu ödüller genellikle bir seferden önce ve sonra morali arttırmak ve sadakati teşvik etmek maksadıyla kullanılmaktaydı. Seferler sırasında mor deri torbalar içinde imparatorluk yükleriyle birlikte savaş bölgesine nakledilen değerli ipekler ve ipekten yapılmış süslü giysiler generallere muharebe meydanında sergiledikleri üstün hizmeti onurlandırmak için bizzat Bizans hükümdarı tarafından verilirdi. Böylece imparatorun "savaşanlara cömertliği" alışılmış bir gösterişle sergilenirdi. Maddi bir kıymet olarak ipeğin yaygın olarak bir diğer kullanımı ganimetlerle ilgilidir. İmparatorluk zaferlerini anlatan tarihi metinlerin birçoğu elde edilen büyük miktarlarda para, incili taşlar ve muhtelif mücevherlerin yanında altın nakışlı ipek elbiseler, mor halılar ve ustalıklı işlenmiş diğer ipeklilerden sıklıkla bahsederler (Galliker, 2014: 59-60; Muthesius, 1992: 100).

Sonuç

Elde edilmesi oldukça güç ve pahalı olan ipek, Orta Çağ'ın önemli bir bölümünde, tıpkı günümüzdeki petrol ya da diğer kıymetli madenler veya kurak bir coğrafyadaki su kaynakları gibi, aynı zamanda, stratejik bir değer taşımaktaydı. Özellikle kendi ipek endüstrisini oluşturduktan sonra, Bizans Devleti zaman içinde ipekle ilgili sahip olduğu tekel gücünü diğer milletlerden muhtelif imtiyazlar koparmak için ziyadesiyle kullandı. İmparatorluk otoritesinin ve kudretinin bir sembolü olarak lanse edilmiş olan ipek, merasimlerde hükümdardan, düşük rütbeli memurlara kadar hiyerarşik sıralamada statü ve konumu ifade eden bir araç vazifesi gördü. Bu arada ipekli giysiler sayesinde imparatorlar kutsal bir görünüme sahip oldular. İnsanın üstünde ve Tanrı'nın altında bir yerde kendilerini konumlayan Bizans hükümdarları mücevherler, renkli ve nakışlı elbiseler giyerek halkın kamaşmış gözlerine fevkalbeşer göründüler. Netice itibarıyla böylesine hayati bir ürünün değerinin sürekliliğini muhafaza etmek Bizanslıların önceliği oldu. Bu amaçla yasalar ve diğer bazı tedbirlerle ipeğin dolaşımını kısıtladılar. Bu meyanda üretimin ilk aşamasından itibaren istihsal metotlarını tıpkı "Rum Ateşi" gibi Bizans devletinin çok önemli bir endüstriyel sırrı olarak korudular. Bazen ipeklilerin dolaşımıyla ilgili yasaklar gevşetirse de

ve yine üretimle alakalı birtakım bilgiler diğer milletlerle paylaşılmış olsa da Bizanslılar her zaman daha iyi teknikleri kendileri için sakladılar. Sonuç olarak Bizans dünyasında ipek ve ipekli mamuller ekonomik, sosyal, askerî ve politik bakımlardan yaygın olarak kullanılmış olup, bu bağlamda ipek endüstrisi, Bizans tarihinin büyük bir bölümünde son derece ehemmiyetli bir rol üstlenmiştir.

Kaynakça

- ANDREADES, A. M. (1948). "The Economic Life of the Byzantine Empire", *Byzantium: An Introduction to East Roman Civilization*, (Ed. Norman H. Baynes ve H. St. L. B. Moss). Oxford: Clarendon Press, s.51-70.
- ANGOLD, M. (1984). *The Byzantine Empire 1025-1204: A Political History*. New York: Longman Group.
- ANNA KOMNENE (2000). *The Alexiad*, (İng. Çev. Elizabeth A. S. Dawes). Cambridge, Ontario: In Parentheses Publications; Türkçe Çev. Bilge Umar (1996). *Alexiad: Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Döneminin Tarihi: Malazgirt'in Sonrası*. İstanbul: İnkılâp Kitapevi.
- AYÖNÜ, Y. (2014). *Selçuklular ve Bizans*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- BAILLY, A. (1970). *Bizans Tarihi, I*, (Çev. Haluk Şaman). İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- BALL, J. L. (2005). *Byzantine Dress: Representations of Secular Dress in Eighth – to Twelfth - Century Painting*. New York: Palgrave Macmillan.
- BENJAMÍN DE TUDELA (1907). *The Itinerary of Benjamin of Tudela*, (İng. Çev. Marcus Nathan Adler), London: Oxford University Press.
- BROWNING, R. (1992). *The Byzantine Empire*. Washington, D.C.: The Catholic University of America Press.
- CIGAAR, K. N. (1996). *Western Travellers to Constantinople: The West and Byzantium, 962-1204 : Cultural and Political Relations*. Leiden, New York, Köln: E.J. Brill.
- CUTLER, A. (2001). "Gifts and Gift Exchange as Aspects of the Byzantine, Arap and Related Economics", *Dumbarton Oaks Papers*. No. 55, s. 247-278.
- ÇAKALGÖZ, S.Y. ve ELTEZ, S. (2014). "Ceroplastes Rusci L. (Hemiptera: Coccidae) Dişi Bireylerinin Kabuklarından Antik Dönemlerde Kullanılan Boya Çıkarma Yöntemleri ile Boya Eldesi", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 17, s. 39-44.
- DAVIES, N. (2011). *Avrupa Tarihi: Doğu'dan Batı'ya Buz Çağı'ndan Soğuk Savaş'a Urallar'dan Cebelitarık'a Avrupa'nın Panoraması*. İstanbul: İmge Kitapevi.
- DVORNIK, F. (1974). *Origins of Intelligence Services: The Ancient Near East, Persia, Greece, Rome, Byzantium, the Arab Muslim Empires, the Mongol Empire, China, Muscovy*. New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press.
- FELTHAM, H. B. (2009). "Justinian and the International Silk Trade", *Sino-Platonic Papers*, No. 194, s.1-40.
- FRANKOPAN, P. (2012). *The First Crusade: The Call from the West*. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.
- GALLIKER, J. L. (2014). *Middle Byzantine Silk in Context: Intergrating the Textual and Material Evidence*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). University of Birmingham, Centre for Byzantine, Ottoman and Modern Greek Studies.
- HARRIS, Jennifer, (1993). *Textiles, 5,000 Years: An International History and Illustrated Survey*. H. N. Abrams.
- HARRIS, Jonathan, (2003). *Byzantium and Crusades*. New York, London: The Bath Press.
- HENDY, M. F. (1985). *Studies in the Byzantine Monetary Economy c.300-1450*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.

- IOANNES KINNAMOS (1976). *The Deeds of John and Manuel Comnenus*, (İng. Çev. C.M. Brand). New York: Columbia University Press; Türkçe Çev. Işın Demirkent (2001). *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- JACOBY, D. (2004). "Silk Economics and Cross-Cultural Artistic Interaction: Byzantium, the Muslim World, and the Christian West", *Dumbarton Oaks Papers*. No. 58, s.197-240.
- KONSTANTINOS PORPHYROGENITOS (1967). *De Administrando Imperio*, (İng. Çev. R.J.H. Jenkins). New York: Dumbarton Oaks Center.
- KURAT, A. N. (1937). *Peçenek Tarihi*. İstanbul: Devlet Basımevi.
- LAING, J. ve FROST, W. (2018). *Royal Events: Rituals, Innovations, Meanings*. New York: Routledge.
- LAIYOU, A. E. (2002). "Exchange and Trade, Seventh-Twelfth Centuries", *The Economic History of Byzantium: From the Seventh through the Fifteenth Century*. Washington D. C.: Dumbarton Oaks Studies, s. 697-770.
- LIU, X. (1996). *Silk and Religion: An Exploration of Material Life and the Thought of People AD 600 – 1200*. New Delhi: Oxford University Press.
- LIUTPRAND VON CREMONA (1930). *The Works of Liudprand of Cremona: Antapodosis: Liber de Rebus Gestis Ottonis: Relatio de Legatione Constantinopolitana*, (İng. Çev. F. A. Wright). London: George Routledge & Sons Ltd.
- LOPEZ, R. S. (January, 1945). "Silk Industry in the Byzantine Empire", *Speculum: A Journal of Medieval Studies*, Vol. 20, No. 1, s. 1-42.
- MADGEARU, A. (2013). *Byzantine Military Organization on the Danube, 10th-12th Centuries*. Leiden, Boston: Brill.
- MIKHAIL PSELLOS, (1953). *The Cronographia of Michael Psellus*, (İng. Çev. E.R.A. Sewter), London: Routledge & Kegan Paul Books; Türkçe Çev. Işın Demirkent (1992). *Mikhail Psellos'un Kronographiya'sı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- MUTHESIUS, A. M. (1992). "Silk, Power And Diplomacy In Byzantium", *Textiles in Daily Life: Proceedings of the Third Biennial Symposium of the Textile Society of America, September 24–26, 1992*, s. 99-110.
- NICOL, D. M. (2000). *Bizans ve Venedik: Diplomatik ve Kültürel İlişkiler Üzerine Bir Araştırma*, (Çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınevi.
- NIKETAS KHONIATES (1984). *O City of Byzantium, Annals of Niketas Choniates*, (İng. Çev. H. J. Magoulias). Detroit: Wayne State University Press; Türkçe Çev. Fikret Işıltan (1995). *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları; Türkçe Çev. Işın Demirkent (2006). *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1180-1195): Komnenos Hânedanının Sonu ve II. Isaakios Angelos Devri*. İstanbul: Dünya Yayıncılık.
- OIKONOMIDES, N. (2002). "The Role of the Byzantine State in the Economy", *The Economic History of Byzantium: From the Seventh Through the Fifteenth Century*, (Ed. Angeliki E.Laiou), Vol. 3, Washington D.C.: Dumbarton Oaks.
- OSTROGORSKY, G. (2006). *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- PHOTIUS (1994). *The Bibliotheca: A Selection*, (İng. Çev. N. N. G. Wilson). Bristol Classical Press.
- PILTZ, E. (2004). "Middle Byzantine Court Costume", *Byzantine Court Culture from 829 to 1204*, (Ed. Henry Maguire), Washington D.C.: Harvard University Press, s. 39-51.
- PROKOPIOS (2014). *The Wars of Justinian*, (İng. Çev. H. B. Dewing). Indianapolis: Hackett Publishing.
- QADDUMI, G. H. (1996). *Book of Gifts and Rarities ((Kitâb al-Hadâyâ wa al-Tuḥaf)*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- TAISHAN, Y. (2004). "A History of the Relationship Between the Western & Eastern Han, Wei, Jin, Northern & Southern Dynasties and the Western Regions", *Sino-Platonic Papers*, No. 131.

-
- TEZCAN, M. (2014). "İpek Yolu'nun İnan Güzergâhı ve İpek Yolu Ticaretine İnan Engellemesi", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı: 3/1, s. 96-123.
- THORLEY, J. (1965). *The Development of Trade to the End of the Second Century A. D. Between the Eastern Provinces of the Roman and the Countries Lying Further East.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Durham University.
- TURAN, O. (2004). *Selçuklular Zamanında Türkiye: Siyasî Tarih Alp Arslan'dan Osman Gâzi'ye (1071-1318)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- _____ (2009). *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi: Türk Dünya Nizâmının Millî, İslâmî ve İnsanî Esasları*, İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- UPSHUR, J. L., TERRY, J.J., HOLOKA, J. P., CASSAR, G. H. ve GOFF, R. D. (2015). *Cengage Advantage Books: World History*, Boston: Wadsworth.
- VASILIEV, A. A. (1943). *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, I. (Çev. Ali Müfid Mansel), Ankara: Maarif Matbaası.
- _____ (1948). "Imperial Porphyry Sarcophagi in Constantinople" *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 4, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, s. 1-26.
- WALKER, A. (2012). *The Emperor and the World: Exotic Elements and Imaging of Middle Power, Ninth to Thirteenth Centuries C.E.*, Cambridge University Press.

Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi Yazım Kuralları

Yazılar, PC uyumlu Microsoft Office Word 2003 veya sonrası sürümler ile yazılmış olmalıdır. Kelimelerin imlasında Türk Dil Kurumunun en son çıkardığı İmla Kılavuzu esas alınmalıdır.

I. Başlık

14 yazı büyüklüğünde, kelimelerin ilk harfi büyük, koyu ve ortalanmış biçimde yazılmalı ve konu hakkında bilgi verici olmalıdır.

II. Yazar(lar)ın Adı

Dergide yazar ad(lar)ı yazılırken herhangi bir akademik unvan belirtilmez. Yazar(lar)ın akademik unvanı, çalıştığı kurum ve yazışma adresi dipnot biçiminde sayfanın altına yazılır.

Yazarı tanıtıcı bilgi ilk sayfanın altında verilecek 9 yazı büyüklüğünde olmalıdır (Prof. Dr. M.S. Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü gibi).

Makalenin yazarı; adını, soyadını, görev yaptığı kurumu ve akademik unvanını tam ve açık olarak belirtmeli kendisi ile doğrudan iletişim kurulabilecek telefon numarası, açık adresi ve elektronik posta adresini vermelidir.

III. Özet

Özet İngilizce ve Türkçe olmak üzere her iki dilde “Öz” ve “Abstract” başlığı altında yazılmalıdır. 10 yazı büyüklüğünde, tek satır aralığında, her iki yana yaslı ve 200 sözcüğü geçmeyecek şekilde yazılmalıdır. Türkçe ve İngilizce anahtar kelimeler “Anahtar Kelimeler” ve

“Keywords” başlığı altında 3 ile 5 kelime arasında bulunmalıdır. Türkçe özetten sonra Türkçe

“Anahtar Kelimeler”, İngilizce özetten sonra İngilizce “Keywords” kısmı yer almalıdır.

IV. Bölüm Başlıkları:

12 yazı büyüklüğünde, kelimelerin ilk harfi büyük, koyu ve ortalanmış biçimde yazılmalı ve numara verilmeden birbirini izleyecek şekilde sıralanmalıdır.

V. Alt Bölüm Başlıkları:

11 yazı büyüklüğünde, kelimelerin ilk harfi büyük, koyu ve ortalanmış biçimde yazılmalıdır.

VI. Metin

Ana metin;

a) A4 kağıt boyutuna 3 cm kenar boşlukları ile,

b) 11 yazı büyüklüğünde Times New Roman yazı tipi ile,

-
- c) 1,5 satır aralığı ile,
- d) Her iki yana yaslı olacak şekilde,
- e) 6000 sözcüğü geçmeyecek şekilde yazılmalıdır.

VII. Kaynaklar:

Kaynaklar kısmı APA (American Psychological Association, 2001: 5. baskı) kurallarına uygun olacak şekilde yazılmalıdır. APA ilgili daha fazla bilgiye ulaşmak için aşağıdaki web adreslerinden yararlanılabilir.

owl.english.purdue.edu/owl/resource/560/01/

www.english.uiuc.edu/cws/wworkshop/writer_resources/citation_styles/apa/apa.htm

Yazı Metninde Kaynak Gösterme

Cümlede yazarların isimleri kaynak olarak belirtilmişse yazarların soy isimlerinin yanında parantez içinde kaynağın basım tarihi yazılır.

Örnek: Özçağlar (2008),.....

Yazarlar cümle içinde kaynak olarak gösterilmemiş ise cümle bitiminde parantez içinde yazar soy isimleri ve tarih birlikte yer alır.

Örnek:(Özçağlar, 2006).

Eğer birden fazla kaynak varsa kaynaklar “;” işareti ile ayrılır ve alfabetik sıraya göre ilk yazarın soy isim baş harfine göre yazılır.

Örnek; (Akçay, 2002; Bozkurt ve Koray, 1992; Kılıçoğlu ve Altun, 2002).

Kaynakta ikiden fazla (5 yazara kadar) yazar varsa ilk defa referans verirken bütün yazarlar soy isimleri ile sıraladıktan sonra daha sonraki referanslarda ilk yazarın soy ismi ile birlikte Türkçe makalelerde “ve diğer.” şeklinde kullanılır.

Örnek: (Başaran, Yılmaz, Erteğün ve Öztürk, 1985). Başaran ve diğer. (1985) göstermiştir ki...

Eğer kaynak, altı ya da daha fazla yazar içeriyorsa her zaman ilk yazarla birlikte Türkçe makalelerde “ve diğer.” şeklinde kullanılır.

Bir kaynaktan yararlanırken o kaynak başka bir kaynaktan yararlanmış ise;

Örnek: Ana kaynak "Doğan" olsun ve siz o kaynaktan yararlanmadınız bu kaynağı ("Demir") çalışmasından yararlandınız, bu durumda aşağıdaki gibi referans yazılmalı:

Doğan (aktaran Demir, 2001).....

VIII. Alıntılar

I. Direkt alıntılarda her zaman yazar, tarih ve sayfa numaraları referansta belirtilmelidir. Alıntı 40 kelimedenden az ise cümle çift tırnak içinde belirtilmez,

Örnek 1. “.....”(Güneş, 2006, s. 2).

Örnek 2. Başar (2001) öğrenmeyi “.....” (s.46) olarak tanımlamaktadır.

II. Alıntı 40 ya da daha fazla kelimeyi içeriyor ise tırnak içinde değil normal makaledeki yazıdan ayırmak için, blockformat'ında, her satır soldan itibaren beş boşluk olacak şekilde yazılmalıdır.

IX. Kaynakça

Kitap

Piaget, J. (1929). *The Child's Conception of the World*. London: Routledge and Kegan Paul.

Fidan, N. ve Erden, M. (1994). *Eğitime Giriş*. Ankara: Meteksan Anonim Şirketi.

Editörlü Kitap

Güneş, T. (2006). Fen Bilgisi Laboratuvar Deneyleri. Anı Yayıncılık (Ed.), *Fen Bilgisi Öğretiminde Laboratuvarın Yeri ve Önemi* (s. 3-4). Ankara.

Hakemli Dergideki Makale

Sheridan, J.M. (1968). Children's Awareness of Physical Geography. *The Journal of Geography*, 67, 82-86.

Eraslan, A., ve Aspinwall, L (2007). Quadratic Functions: Students' Graphic and Analytic Representations. *Mathematics Teacher*, 101 (3), 233-237.

Basılmamış Lisansüstü Tezler

Fakir, B. (2007). *Eğitimde Yeni Yönelim*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

ERIC Dokümanı

Huld, A., ve Belle, F. (2002). *The Psychology of Mathematical problem solving* (Report No. ABCDE-RR-99-2). East Lansing, MI: National Center for Research on Teacher Learning. (ERIC No. ED123456)

Sempozyum /Konferans, Toplantı ve Proceedings

Barlow, D. H.,Chorpita, B. F., ve Turovsky, J. (1996). Themodelingperspective on world problems. In R. Jacques (Ed.), *Atlanta Symposium on Activation: Vol. 22. ConstructingMeaningforTheConcept of Equation*(pp. 333-343). Lincoln: University of Atlanta Press.

Walter, J. K., ve Huston, H. N. (1995). Studentunderstanding of topics in linearalgebra.

Proceedings of theNational Academy of Physic, USA, 25, 11111-12222

Web sitesi

www.abcdefg.org (24.08.2008)

X. Dipnot

Yazılarda dipnot verilmesi gerektiğinde, açıklamalar metin içinde numara verilerek sayfa sonunda belirtilmelidir. Dipnotlar 8 punto, Kaynakça kısmındaki referanslar 9 punto olmalıdır.

XI. Şekiller

Şekil yazısı şeklin altında 10 yazı büyüklüğünde koyu olarak yazılmalıdır. Eğer metnin içinde birden fazla şekil yer alıyorsa numaralı olarak verilmelidir. Şeklin adı belirtildikten sonra, eğer şekil bir başka kaynaktan alınmış ise, alıntı yapılan kaynağa gönderme yapılır.

XII. Tablolar

Tablolar metin içinde, tablo yazısı tablonun üstünde ve numaralandırılarak verilmeli, içeriği tablo numarasının yanında başlık olarak açıklanmalıdır. Tablo başlıklarının sadece ilk harfleri büyük olarak düzenlenmelidir. Tabloların sağına ya da soluna herhangi bir yazı yazılmamalıdır. Tablo başlığı 10 yazı büyüklüğünde olarak, tablo içeriği de 9 veya 10 yazı büyüklüğünde olmalıdır.

Not:

APA'nın genel özellikleri bölümünde örnek olması amacıyla verilmiş olan referanslardan bir kısmının gerçek referanslarla ilgisi yoktur. Bu referanslardan bir kısmının bulunması gerçek olmadıklarından dolayı mümkün değildir.